TENDINŢE ACTUALE ÎN POLITICA LATINO-AMERICANĂ

(Coordonatori Răzvan Victor Pantelimon şi Gheorghe Stoica)

Institutul de Ştiinţe Politice şi Relaţii Internaţionale, Academia Română
Centrul de Studii Latino-americane şi Iberice, Institutul de Cercetări Politice

Traducători:
Mihai Bărcănescu
Gabriela Mary Crenguţa Bobe
Elena Lincan
Răzvan Victor Pantelimon

Dedicăm această carte lui
Manuel Alcántara Sáez

Cuprins

Prefaţă

Această lucrare constituie o premieră pentru spaţiul academic românesc post-comunist fiind prima lucrare care tratează de o manieră ştiinţifică problematica Americii Latine, dat fiind faptul că spaţiul acesta nu a fost studiat aproape deloc în România ultimilor ani, iar lucrările analizând realităţile specifice acestei zone, fie traduceri, fie originale, nu există.

Este aproape de neînţeles lipsa de interes a cercetătorilor români, cu câteva mici excepţii, pentru studiile latino-americane în condiţiile în care în spaţiul european, dar şi în cel nord-american, aceste studii constituie o permanentă preocupare atât pentru mediul academic sau ştiinţific, cât şi pentru cel politic.

La nivelul Uniunii Europene studiile latino-americane au devenit tot mai importante, ele manifestându-se nu numai în spaţiile tradiţionale ale Spaniei şi Portugaliei, ci şi în Marea Britanie, Franţa, Germania, Italia, dar şi în state nou intrate în Uniune ca Polonia, Ungaria, Bulgaria, precum şi în Serbia sau spaţiul ex-sovietic. Programul de colaborare ALBAN, dar şi interesul ridicat pentru relaţiile diplomatice şi economice (putem aminti doar *Summit-ul Uniunea Europeană – America Latină şi Caraibe* care grupează periodic peste 60 de şefi de state şi guvern), cu această zonă, fac din Uniunea Europeană unul dintre cei mai importanţi parteneri ai zonei ibero-americane.

În ultima perioadă, însă, interesul pentru America Latină a început să crească şi în România, mai ales în mediul academic. În acest moment există o serie de centre de cercetare asupra problematicii generale a Americii Latine (*Centrul pentru Studii Latino-Americane şi Iberice* din cadrul Universităţii din Bucureşti, centre similare la Universitatea din Iaşi şi la cea din Craiova) sau centre specializate, cum ar fi *Centrul de Studii Braziliene* din cadrul Universităţii Româno-Americane. La Facultatea de Ştiinţe Politice din cadrul Universităţii din Bucureşti sunt o serie de cursuri care tratează problematica latino-americană, peste 150 de studenţi participând anual la aceste cursuri, mulţi dintre ei lucrând în prezent la lucrări de licenţă sau dizertaţii de master pe aceste teme (trebuie să subliniez că trei dintre studiile din acest volum sunt versiuni prescurtate ale unor lucrări de licenţă pe care studenţi ai Facultăţii de Ştiinţe Politice - Universitatea din Bucureşti le-au elaborat şi susţinut cu succes în cursul acestui an).

Considerăm că o bună cunoaştere a spaţiului şi realităţilor Americii Latine este foarte interesantă şi utilă pentru cercetătorii români în vederea realizării unor studii comparative cu zona Europei Centrale şi Orientale, dar şi cu România, deoarece sunt o serie de teme care ar putea fi tratate într-o manieră comparativă, cum ar fi: procesele de tranziţie şi consolidare democratică, evoluţiile economice post-autoritarism, partide şi sisteme de partide, rolul şi influenţa instituţiilor religioase, gestionarea memoriei istorice etc.

Lucrarea de faţă tratează o serie de evoluţii recente din spaţiul latino-american în viziunea unui grup eterogen de cercetători din România, Spania, Italia, Mexic şi Brazilia, punctul lor de întâlnire fiind interesul pentru America Latină. Dat fiind modul de construcţie al acestei lucrări ea nu se vrea un tratat, un manual sau o istorie bine

structurată a evoluţiei Americii Latine, ci mai degrabă o radiografie, bineînţeles incompletă, a acestei zone la începutul secolului XXI.

Caracterul său este prin excelenţă unul lipsit de omogenitate tratând o serie de aspecte atât generale, cât şi specifice, de o manieră sau ala, cu metode aparţinând diverselor discipline sau şcoli de gândire. De la început trebuie să subliniem că nu ne-am propus acoperirea întregii problematici actuale a Americii Latine (de exemplu cea mai evidentă absenţă este aceea a unui studiu despre evoluţiile economice recente din regiune), nu ne-am propus nici să tratăm absolut toate statele considerate aparţinând acestei arii geografice (unele state sunt mai bine reprezentate exemplul clar fiind Venezuela, un stat care datorită evoluţiilor sale din ultimul deceniu a fost mai mult în „*lumina reflectoarelor*"). Studiile selecţionate se pot grupa pe două mari direcţii de interes: ştiinţe politice şi relaţii internaţionale.

Am văzut până acum ce „*nu este*" această carte, vom încerca să prezentăm acum ce „*este*" ea. Speranţa mea este aceea ca ea să fie un instrument util tuturor celor interesaţi de America Latină, care să ofere cercetătorilor nişte puncte de plecare pentru ulterioare cercetări sau studii sau care să dea naşterea unor dezbateri şi polemici, sau chiar să trezească interesul pentru dezvoltarea unor direcţii de cercetare sau analiză. Sper ca această lucrare să fie doar prima dintr-o serie de studii pe această temă care să includă mediul academic român pe „harta" studiilor latino-americane.

Voi încerca acum să prezint pe scurt fiecare dintre articolele care compun această lucrare pentru a explica de ce am considerat oportună preluarea lor, precum şi importanţa lor pentru studiile latino-americane.

Volumul debutează cu un articol cu un caracter introductiv şi care realizează o extrem de scurtă trecere în revistă a istoriei politice a Americii Latine din ultimii cinci sute de ani, şi a principalelor direcţii de evoluţie a politicii şi societăţii din aceste state. Am considerat necesară introducerea acestui studiu pentru a oferi tuturor celor interesaţi posibilitatea de a înţelege cum au evoluat statele latino-americane până astăzi şi cum tendinţele actuale sunt un rezultat al unei evoluţii de sute de ani. Nu avem pretenţia unui caracter exhaustiv al acestui studiu, de altfel nu aceasta a fost intenţia noastră şi nici nu aveam spaţiul necesar unei astfel de cercetări. Am dorit să oferim câteva puncte de reper celor care doresc să studieze America Latină şi a unor sugestii de abordare a unor teme de actualitate. Bibliografia finală nu are nici ea intenţia de a fi una completă, pe de o parte ar fi imposibilă realizarea unei astfel de bibliografii deoarece nu ar putea ţine pasul cu realitatea aflată într-o permanentă dezvoltare, pe de altă parte cred că o înşiruire de titluri care poate fi găsită foarte uşor pe Internet, dar care nu are acoperire în bibliotecile din România, ar fi inutilă şi superfluă. Am ales să introducem în această bibliografie o serie de lucrări fundamentale despre America Latină care se găsesc în bibliotecile din România, precum şi o serie de lucrări specifice sau sectoriale dar care sunt traduse în limba română, care pot constitui un bun început pentru oricine doreşte să studieze această zonă.

Profesorul Manuel Alcántara Sáez, utilizând date care măsoară dezvoltarea şi calitatea democraţiei, realizează o analiză comparativă a calităţii democraţiei în statele latino-americane. Este cert că majoritatea acestor ţări au devenit în ultimul sfert de secol democratice, constituind alături de statele din Europa de Est exemplele cel mai importante de tranziţie democratică şi consolidare democratică din cel de al treilea val al democratizării. Cu toate aceste la ora actuală există destul de mari diferenţe între aceste

state în ceea ce priveşte calitatea democraţiei indiferent de instrumentele sau metodele prin care aceasta este măsurată. Articolul lui Manuel Alcántara plecând de la o serie de astfel de indicatori şi metode de măsurare a calităţii democraţiei încearcă să realizeze o serie de tipologii şi să încadreze statele latino-americane în aceste tipologii. Utilizând metode comparative autorul elaborează câteva ipoteze şi variabile care ar putea explica cauzele şi motivele diferenţelor existente între aceste state. Plecându-se de la aceste ipoteze ar fi interesant de realizat o astfel de analiză aplicată cazului Europei Centrale şi de Est, o altă zonă în care democraţiile existente diferă în ceea ce priveşte calitatea democraţiei.

Urmează un articol al Excelenţei Sale Carlos Parker, Ambasador al Republicii Chile în România şi Bulgaria, care ne vorbeşte despre asediile la care este supus Statul Naţiune în zilele noastre. Deşi niciunde nu este enunţată explicit aplicarea acestei analize la cazul Americii Latine, evoluţiile descrise, precum şi traiectoria autorului, ne demonstrează că zona în jurul căreia gravitează această cercetare este cea a Americii Latine, deşi ea poate fi extrapolată la evoluţii contemporane ale relaţiilor internaţionale şi din alte zone ale mapamondului. Dacă o mare parte a istoriei moderne evoluţiile internaţionale şi teoriile relaţiilor internaţionale aveau în centru conceptul Statului Naţiune, în zilele noastre globalizarea tot mai acută, creşterea interdependenţei economice, energetice, dar şi politice, apariţia unor modele de integrare regională şi sub-regională etc, pun în discuţie rolul Statului Naţiune, care suferă adevărate asedii. Cu toate acestea şi în ciuda acestor evoluţii care par a se acutiza, Statul Naţiune rămâne în continuare, aşa cum demonstrează domnul Ambasador Parker, unul dintre actorii importanţi ai scenei politice internaţionale.

Cercetarea Flaviei Freidenberg analizează cum vechile clivaje din societăţile latino-americane, în special cele etnice, au dat naştere unor partide etnice noi. Acest fenomen este unul extrem de important pentru America Latină contemporană şi este imperios necesar să înţelegem care au fost cauzele şi variabilele care au influenţat apariţia acestor noi partide politice cu origine etnică (cu atât mai mult cu cât ele încep să obţină tot mai multe succese electorale, cazul cel mai cunoscut fiind al lui Evo Morales în Bolivia care a devenit primul preşedinte de origine indigenă din America Latină). Profesoara Freidenberg analizează o serie de variabile, precum şi legăturile dintre ele, care în opinia sa au influenţat apariţia acestor partide, provocare cea mai interesantă fiind aceea de a descoperi de ce în anumite societăţi cu majoritate indigenă aceste partide au apărut, în timp ce în alte state cu aceeaşi compoziţie şi structură etnică clivajele sociale şi etnice nu au dus la crearea unor noi partide. Rezultatele la care ajunge în urma analizei sale oferă răspunsul la întrebarea anterioară, precum şi un model de analiză şi înţelegere a transpunerii politice a clivajelor sociale, care poate fi extrapolat şi la alte sisteme politice.

Analizele privind fenomenele tranziţiilor democratice şi a democratizării nu pot face abstracţie de evoluţiile din America Latină, una dintre principalele zone de studiu ale acestor fenomene, alături de Europa de Sud şi Europa Centrală şi de Est. Analiza domnului profesor Gheorghe Stoica are în vedere evidenţierea anumitor aspecte şi caracteristici generale ale acestor tranziţii, precum şi influenţa pe care au avut-o asupra acestora o serie de trăsături specifice spaţiului latino-american. Sunt analizate aici fenomene şi concepte care au caracterizat evoluţia statelor latino-americane în ultimul sfert de secol, precum: democraţie – dictatură, modele economice neo-liberale, teoriile dependenţei, sărăcie şi inegalitate, lumea a III-a, drepturile omului, reverimentul stângii

etc. În finalul articolului este analizat mai în amănunţime cazul statului Chile şi a evoluţiilor sale în perioada de dictatură, tranziţie şi democratizare, insistându-se pe figura şi imaginea preşedintei Michelle Bachelet.

Următorul studiu analizează evoluţia recentă a Mexic-ului şi modul în care acesta s-a democratizat prin intermediul mecanismelor electorale. Mexic se constituie într-un caz aparte el fiind în termenii lui Mario Vargas Llosa „*dictatura perfectă*", deoarece viaţa politică mexicană a fost dominată timp de aproape 75 de ani de către un singur partid, este vorba de Partidul Revoluţionar Instituţional. Interesant este că, deşi potrivit specialiştilor acest caz a fost cel mai apropiat de cel al partidelor stat din Europa Centrală şi de Est, el s-a deosebit fundamental de acestea prin faptul că aparent exista pluripartidism, existau alegeri periodice şi mecanisme electorale formal democratice. Articolul Alejandrei Vizzcara Ruiz demonstrează că în realitate toate aceste elemente erau aparente şi că în realitate prin controlul asupra întregii societăţi PRI a reuşit să se menţină la putere o perioadă îndelungată. Abia când mecanismele electorale au început să se modifice la presiunea societăţii civile, a partidelor de opoziţie, precum şi a populaţiei, sistemul politic mexican a început să se democratizeze. Principalele instrumente pentru această deschidere au fost cele electorale, tranziţia mexicană extrem de îndelungată realizându-se treptat prin cedarea pas cu pas a puterii de către partidul de guvernământ. Acest articol demonstrează că consolidarea democratică implică existenţa unei reale democraţii electorale, nu a uneia formale şi că funcţionarea corectă a instituţiilor electorale este o condiţie indispensabilă. Deşi articolul tratează cazul mexican concluziile sale pot fi extinse la întreg spaţiul latino-american unde lupta pentru o democraţie reală şi funcţională constituie o permanentă provocare.

Florentina Dragomir ne prezintă influenţa pe care o are traficul de droguri asupra vieţii politice din America Latină, precum şi asupra consolidării democratice. Abordarea sa este una inovatoare, deoarece în general problema traficului de droguri este tratată fie din punct de vedere juridic (implicaţiile juridice ale traficului, normele juridice care privesc drogurile etc), fie din punct de vedere criminalistic (combaterea traficului de droguri şi a traficanţilor, investigaţiile, arestarea, anchetarea, judecarea şi condamnarea celor vinovaţi), şi foarte puţin în ceea ce priveşte impactul politic al traficului de droguri. Fenomenul drogurilor este unul cu implicaţii majore atât în economie, cât şi în politică prin fenomenele de corupţie, clientelism sau trafic de influenţă (cel mai evident exemplu pentru a înţelege dimensiunile economice ale acestui fenomen, dar şi implicaţiile lui politice, este propunerea traficanţilor de droguri de a plăti datoria externă a Columbiei în schimbul anulării posibilităţii de extrădare). Studiul acesta prezintă şi o serie de planuri şi proiecte politice pentru combaterea producţiei şi traficului de droguri, efectele acestora şi implicaţiile lor. Se demonstrează că simplele măsuri de distrugere a culturilor, ne-acompaniate de proiecte de dezvoltare socială şi economică, nu au efectul scontat.

Ideologia şi filozofia au fost legate într-un mod inextricabil de politică în America Latină, idee pe care o demonstrează articolul lui Giovanni Semeraro despre modul în care mişcările sociale braziliene au realizat trecerea de la o paradigmă bazată pe conceptul de „liberalizare" la una bazată pe termenul de „hegemonie". S-a trecut astfel de la revendicări care cereau libertatea la o serie de construcţii care vizau preluarea treptată a puterii pentru implementarea propriului proiect de societate. Partidul Muncitorilor din Brazilia a adoptat această strategie care s-a dovedit de succes dacă ţinem cont că în 2002 liderul acestui partid Luis Ignacio da Silva „Lula" a câştigat alegerile prezidenţiale,

succes repetat în 2006. Modelul acesta nu este specific numai Braziliei el fiind preluat şi de alte partide şi mişcări de stânga din America Latină, ale căror victorii electorale pot fi explicate prin această schimbare de paradigmă.

Problema respectării drepturilor şi libertăţilor omului în Cuba a fost una extrem de dezbătută şi disputată. Anamaria Radu ne oferă o viziune documentată asupra acestor probleme, precum şi asupra implicării organismelor internaţionale, în special a Uniunii Europene, în această chestiune. După o scurtă prezentare a încălcărilor drepturilor omului în Cuba contemporană este analizată vizita pe care papa a realizată în statul cubanez şi implicaţiile sale, dată fiind importanţa pe care Biserica Catolică o are în regiune. Sunt prezentate apoi detaliat diversele forme de manifestare ale opoziţiei la regimul lui Fidel Castro de la începutul secolului XXI, răspunsul sistemului la aceste încercări de revoltă, precum şi poziţia pe care Uniunea Europeană a adoptat-o faţă de aceste evoluţii. Articolul tratează cazul cubanez, însă discuţiile despre încălcările drepturilor şi libertăţilor fundamentale ale omului nu se limitează doar la acest spaţiu, problemele acestea fiind unele recurente în majoritatea statelor latino-americane, iar poziţia Uniunii Europene faţă de aceste situaţii fiind una deosebit de complexă, prin încercările de a elimina aceste situaţii.

În ultimul deceniu Venezuela a fost unul dintre statele cele mai vizibile din America Latină mai ales după venirea la putere a preşedintelui Hugo Chávez. Prezenţa tot mai importantă a Venezuelei pe plan regional şi internaţional nu poate fi explicată doar de personalitatea specială a preşedintelui său care promovează un nou model de societate, este vorba de „*socialismul secolului XXI*”, ci şi de politica sa externă care a gravitat în ultimii ani în jurul petrolului. De altfel, în general în America Latină variabila energetică a influenţat într-un mod indubitabil o serie de evoluţii politice şi sociale pe parcursul istoriei sale. Datorită resurselor importante de hidrocarburi pe care le deţine Venezuela a putut să devină un jucător important pe plan regional. Studiul despre politica energetică a Venezuelei (care constituie o variantă actualizată şi dezvoltată a unui articol apărut anterior în Revista Institutului Diplomatic Român) analizează în ce măsură diversele încercări de integrare regională sau continentală, bazate pe variabila energetică, pot să se transforme în instrumente de export al unui model ideologic şi de colaborare în vederea realizării unui nou model de societate.

Condiţiile în care s-a obţinut independenţa la începutul secolului al XIX-lea şi evoluţiile ulterioare au făcut ca graniţele fluctuante şi confruntările pentru dominaţia anumitor resurse de materii prime sau pentru impunerea propriilor interese să fie o constantă în evoluţia Americii Latine până în zilele noastre (cel mai cunoscut caz este tensiunea permanentă între Chile şi Bolivia). Profesorul Tamburini analizează modul în care au evoluat relaţiile dintre Columbia şi Venezuela două naţiuni care în permanenţă s-au aflat în conflict pentru impunerea dominaţiei şi a leadership-ului în zona de nord a continentului sud american. Această rivalitate a fost complicată în ultimul deceniu de prezenţa constantă a gherilei columbiene şi de latentul război civil din această zonă, precum şi de încercările preşedintelui Hugo Chávez de a dobândi supremaţia regională şi de a-şi exporta modelul politic. O concluzie interesantă a acestui studiu este aceea că în ciuda permanentelor dispute la nivel politic şi al declaraţiilor dintre cele două state, economiile lor sunt complementare şi relaţiile comerciale foarte bine dezvoltate lucru valabil şi pentru alte state latino-americane în ciuda aparentelor dispute.

Statele Unite au fost o prezenţă permanentă în zona Americii Latine, considerată de mulţi drept „*curtea din spate a SUA”* (de altfel este celebră afirmaţia lui Porfirio Diaz, dictatorul Mexic-ului despre „*sărmana Americă Latină atât de departe de Dumnezeu şi atât de aproape de Statele Unite”*). Probabil că în America Centrală mai mult ca oricare altă zonă a fost locul de manifestare a intervenţionismului şi dominaţiei Statelor Unite. Andrei Agudaru încearcă, pornind de la teorii ale relaţiilor internaţionale, să explice interesul Statelor Unite faţă de aceste state (în particular cazurile sale de studiu sunt Panama, Nicaragua şi El Salvador) şi modul în care au intervenit aici. Pentru a avea o imagine completă a acestor relaţii autorul pleacă de la analiza implicării Statelor Unite în această zonă în ultima perioadă a Războiului Rece. Concluziile sale, deşi se referă la relaţia SUA – America Centrală, pot fi extrapolate şi la relaţiile dintre Statele Unite şi majoritatea statelor latino-americane care au urmat o evoluţie mai mult sau mai puţin asemănătoare, bineînţeles ţinându-se cont de specificul fiecărui stat.

Considerăm că aceste articole, eterogene şi analizând arii extrem de diverse şi de diferite, atât din punct de vedere conceptual sau academic, cât şi geografic, pot oferi un punct de plecare pentru viitoarele studii şi cercetări din spaţiul academic românesc despre America Latină. O ultimă apreciere ar fi aceea că o parte a conceptelor şi dezbaterilor conceptuale şi teoretice prezentate aici şi utilizate pentru studiul şi analiza realităţilor Americii Latine pot fi utile cercetătorilor şi specialiştilor români atât *per se,* cât mai ales prin posibilitatea de extrapolare a lor la alte studii de caz, în special cel românesc, şi utilizarea lor în înţelegerea realităţilor şi evoluţiei societăţii româneşti de astăzi.

Politică şi societate în America Latină: o introducere

Răzvan Victor Pantelimon
Universitatea din Bucureşti
Universitatea din Bologna (Italia)

Când vorbim despre America Latină majoritatea dintre noi au o serie de prejudecăţi şi de idei preconcepute, cele mai multe alimentate din plin de industria cinematografică sau de literatură. Astfel prima imagine care îţi vine în minte când te gândeşti la America Latină este aceea a unei zone caracterizată prin violenţă permanentă, lovituri de stat, guverne instabile, trafic de droguri, sărăcie, analfabetism, înapoiere, subdezvoltare, criză economică, formaţiuni de gherilă şi orice alte clişee de acest tip. Când începi să studiezi şi să cunoşti în profunzime această lume descoperi cu surprindere că realitatea este departe de imaginaţia scenariştilor şi scriitorilor, şi că ai de a face cu o lume fascinantă, încântătoare, care îţi oferă în permanenţă surprize şi noutăţi.

Nu avem pretenţia de a realiza aici o analiză exhaustivă a Americii Latine, aceasta necesită un spaţiu mult mai amplu şi o abordare multi şi inter-disciplinară (sunt istorii generale ale acestei regiuni care ocupă zeci de tomuri, nu mai vorbim de istoria fiecăreia dintre ţările latino-americane, de istoria economică a regiunii, de analizele politice etc, lista putând continua la nesfârşit).Acest articol îşi propune să fie o schiţă care să realizeze o scurtă introducere în istoria politică a Americii Latine. Dat fiind acest caracter de introducere nu vom indica o bibliografie exhaustivă (ci una care să fie într-o oarecare măsură accesibilă cercetătorilor români), după cum spuneam ea ocupând biblioteci întregi, cei care doresc să aprofundeze aceste fenomene având la îndemână cantităţi uriaşe de material (din păcate, foarte puţine cărţi în limba română sau chiar în alte limbi sunt prezente în bibliotecile româneşti, deoarece în societatea românească a secolului XXI America Latină excelează prin absenţă indiferent de nivelul sau domeniul de interes).

Vom pleca iniţial de la o serie de consideraţii generale comune tuturor acestor state, pentru ca apoi să urmăm extrem de succint evoluţia politică a statelor din America Latină din perioada colonială până în zilele noastre. Vom insista pe o serie de tendinţe şi evoluţii actuale în politica latino-americană, pentru a încheia cu *o pledoarie* – îi spunem noi – pentru studiul şi analiza acestei regiuni, precum şi pentru descoperirea acelor aspecte comune cu situaţia României, şi care abordate într-o manieră comparativă ne pot aduce nişte elemente noi şi extrem de interesante.

Analiza istoriei politice şi a evoluţiei statelor din America Latină este una dificilă deoarece în acest spaţiu avem de a face cu realitate foarte diferită şi deosebit de eterogenă. În primul rând trebuie să plecăm de la definire conceptului de America Latină ca atare. Este un concept extrem de vag şi care lasă loc de numeroase interpretări. Termenul aceste este unul pus în circulaţie în istoriografia franceză de la jumătatea

secolului al XIX-lea, când influenţa spaniolă în regiune aproape dispăruse (cu excepţia Cubei), iar cea a Statelor Unite, aflate în perioada Războiului Civil, nu începuse să se manifeste, drept care Napoleon al III-lea încearcă să extindă sfera de influenţă a Franţei în această regiune (cea mai cunoscută acţiune fiind sprijinirea lui Maximilian de Hasburg ca împărat al Mexicului, care va sfârşi însă executat de către armata lui Benito Juarez). Franţa va căuta o justificare a acţiunilor ei în această zonă, justificare pe care o găseşte în similitudinile culturale, astfel se consideră că deoarece cultura franceză era, ca şi cele spaniolă şi portugheză, una latină, ea putea să îşi asume supremaţia şi leadership-ul pe acest continent care la rândul său era considerat latin dat fiind trecutul său colonial.

Ulterior această clasificare compactă a început să fi contestată tot mai mulţi afirmând că această zonă nu poate fi tratată ca un tot unitar dată fiind extrema sa diversitate din toate punctele de vedere apărând voci care susţin fie o împărţire pe regiuni (America Centrală, Caraibe, America de Sud – care la rândul ei poate fi împărţită în Conul Sudic şi Ţările Andine), fie altele care susţin că putem vorbi de tot atâtea Americi Latine câte state există, adică 20 (Mexic, Guatemala, Honduras, El Salvador, Nicaragua, Costa Rica, Panama, Republica Dominicană, Haiti, Cuba, Brazilia, Chile, Argentina, Uruguay, Paraguay, Bolivia, Ecuador, Peru, Columbia şi Venezuela). Cert este că discutăm despre nişte state care diferă enorm din foarte multe puncte de vedere (în termeni: de teritoriu cu Brazilia la o extremă şi Haiti sau Republica Dominicană la cealaltă; populaţionali – Brazilia cu aproape 200 de milioane de locuitori şi Panama puţin peste 3 milioane -; de urbanizare – Uruguay cu peste 92% populaţie urbană şi Haiti cu nici 39% -; de indicatori ai dezvoltării umane sau de indicatori economici) şi o abordare holistică ne face să pierdem din nuanţele şi diferenţele existente.

Există autori care vorbesc chiar de existenţa unor diferenţe enorme în interiorul propriilor state latino-americane, care pot duce la abordări potrivit cărora discutăm despre societăţi, care deşi trăiesc într-un acelaşi spaţiu geografic, în interiorul aceloraşi graniţe, aparţin unor timpuri istorice diferite sau chiar unor lumi diferite, vom da doar două exemple pentru a ilustra această idee: diferenţele existente între statele din nordul Mexicului (cu oraşele Ciudad Juarez, Monterrey etc în care industria *maquilladora* – utilizarea mâinii de lucru locale ieftine, materiile prime fiind importate, iar produsul finit fiind exportat înapoi – a dus la o dezvoltare economică masivă, chiar dacă nu sustenibilă sau care să reducă sărăcia şi inegalităţile, şi statele din sud Oaxaca, Chiapas, Tabasco slab dezvoltate şi sărace; un alt exemplu este cel al Braziliei unde se manifestă un fenomen extrem de interesant denumit în literatura de specialitate *fenomenul BelIndia* (existenţa unor zone aflate în maximă proximitate geografică, dar una având nivelul de trai, venitul, gradul de dezvoltare etc egale cu cele din Belgia, în timp ce cealaltă se poate compara cu cele mai sărace regiuni din India).

Această lume este una a contrastelor şi a inegalităţilor, de altfel istoric vorbind regiunea Americii Latine a fost una în care a existat o inegalitate enormă, care s-a menţinut până în zilele noastre în ciuda diverselor programe de eradicare a sărăciei şi de dezvoltare economică şi socială. Dacă Africa este cel mai sărac continent, astăzi America Latină este considerată cea mai inegală regiune din lume.

Perioada precolumbiană a fost caracterizată de încercările permanente ale marilor imperii, incas, aztec sau mayaş de a cuceri toate triburile indigene. La venirea lor pe acest continent europenii au găsit 3 civilizaţii puternice: mayaşii (în peninsula Yucatan, sudul Mexicului şi Guatemala); aztecii (în valea centrală a Mexic); incaşii (în zona andină pe

3000 de mile din nordul Ecuador-ului până în sudul Chile). Prăbuşirea acestor imperii şi cucerirea lor atât de facilă de către spanioli s-a datorat lipsei de unitate şi faptului că o parte a triburilor supuse s-au alăturat conquistadori-lor. Însă aceste nu au dispărut fără lăsa nişte urme puternice, o primă categorie fiind cele materiale (celebrele ruine mayaşe, templele aztece sau cele incaşe de la Cusco şi Machu Picchu), dar şi unele la nivelul mentalităţilor şi al societăţilor.

În acele zone în care au existat vechile culturi pre-columbiene colonizarea s-a făcut mai greu şi cu efecte mai puţine ca în zonele aproape pustii din Argentina sau Brazilia de exemplu. Şi astăzi efectele acestui trecut se pot observa la nivelul evoluţiilor politice, economice şi sociale (cele mai evidente sunt existenţa în aceste zone a mişcărilor care militează pentru recunoaşterea drepturilor de proprietate ale indigenilor asupra pământurilor, pentru o serie de drepturi culturale, pentru respectarea identităţii şi tradiţiilor lor etc, unele dintre ele formând chiar partide politice de succes, exemplul cel mai elocvent fiind situaţia din Bolivia unde în 2005 pentru prima oară a fost ales un indigen ca preşedinte, în persoana lui Evo Morales un indian *aymara*).

O altă caracteristică a acestor state a fost extraordinara omogenităţi din punct de vedere rasial şi etnic. Cu excepţia Braziliei şi a unor zone din Guyana în care s-au instalat colonişti francezi, englezi sau olandezi, toată America Latină este locuită de o populaţie metisă care s-a format prin mixarea conquistadori-lor iberici cu indigenii şi care a dat naştere unei noi culturi. Aproape trei secole unicii colonişti au fost cei de origine spaniolă care s-au aliat cu indienii şi au dat naştere unei populaţii noi. În evoluţia politică a Americii Latine un rol deosebit l-a avut fenomenul metisajului şi apariţia unor importante grupuri etnice şi rasiale noi (metişii, mulatrii, creolii, zambo).

Apariţia acestei noi rase s-a datorat şi faptului că după 1500 legile regale spaniole au stabilit principiul egalităţii juridice între colonist şi indian, astfel încât uniunile mixte au fost încurajate (cel mai celebru caz fiind cel a lui Hernando Cortés şi al amantei sale indiene Malinche). Fără îndoială că prejudecăţile rasiale nu au putut să dispară aşa de uşor, dar treptat diferenţele acestea se vor estompa, lipsa unui rasism spaniol sprijinind acest metisaj. A luat astfel naştere acea *rasă cosmică* despre care vorbea Vasconselos, văzută ca o chintesenţă a tuturor raselor şi populaţiilor lumii.

Un alt element de unitate a naţiunilor latino-americane îl constituie identitatea şi omogenitatea lor religioasă. La ora actuală cea mai mare parte a Americii Latine este catolică, de altfel aproape jumătate din catolicii din lume trăiesc aici, catolicismul acţionând ca un element de legătură şi de unitate încă din momentul cuceririi, religiosul nefiind aici un motiv de războaie şi conflicte ca în Europa. Este interesant de observat că populaţiile indigene au preluat aproape imediat simbolurile creştine, în spatele lor ascunzându-se însă zeităţi indigen. Rezultatul acestui sincretism este vizibil pretutindeni: Christ-ul latino-american are figura unei persoane care se sacrifică voluntar pentru salvarea oamenilor, la fel cum o face şi Quetzalcóatl, adevărat Prometeu indian, liberator al oamenilor cărora le-a adus cunoaşterea. Fecioara Maria apare strălucitoare fiind asimilată fie lui Malinche fie unei zeităţi aztece, Tonatzin. Zeul războiului Xango, devine Sfântul Gheorghe, iar Notre Dame de la Regla, protectoare marinarilor şi patroana Havanei, disimulează imaginea zeiţei africane a mării, Yemaya.

După această scurtă prezentare a unor caracteristici generale ale regiunii vom prezenta foarte schematic evoluţia politică a acestei societăţi, din momentul Conquistei şi până în zilele noastre.

Antecedentele istorico – politice ale regiunii:

A. **<u>Colonialismul:</u>**

- *Dominaţia politică spaniolă şi portugheză* a fost omogenă pentru tot acest teritoriu pe durata a trei secole şi va lăsa o amprentă deosebită, în special în ceea ce priveşte efectele instituţiilor spaniole.
  - Se dezvoltă instituţii politice sofisticate cu un înalt grad de birocraţie şi cu un nivel scăzut de participare din partea populaţiei indigene, majoritatea aparatului administrativ era spaniol.
  - Aceste instituţii erau foarte ierarhizate şi centralizate. Autoritatea supremă administrativă era „*Consiliul Indiilor*” care îşi avea sediul în Spania, urmând apoi o organizare piramidală care cuprindea vice-regatele, *audiencias* (consilii locale), căpităniile generale, *cabiles* etc. Primul viceregat va fi cel al Noii Spanii (Mexicul de azi) stabilit în 1535, iar în 1544 va fi înfiinţat cel al Peru-lui. În 1717 (ulterior în 1739) va fi stabilit vice-regatul Noii Granade (Columbia, Ecuador, Bolivia) şi în 1776 Vice-regatul La Plata (Argentina, Uruguay, Chile).
  - Această birocraţie va duce la apariţia unor conflicte de jurisdicţie, dar în acelaşi timp funcţionau ca nişte instrumente de control reciproc nepermiţând ca una dintre instituţii să capete o putere majoră în raport cu celelalte.
  - Se vor da o serie de legi cunoscute drept *„Las Leyes del India”* elaborate de către Consiliul Indiilor, care reglementau toate aspectele vieţii locuitorilor până în cele mai mici amănunte.
  - Autorităţile locale beneficiau însă de o autonomie practică astfel încât apare celebra formulă „*Obedezco pero no cumplo”* („Mă supun, dar nu îndeplinesc”) care face ca o mare parte a acestor legi să rămână simple reglementări fără aplicare în practica de zi cu zi.
  - Dominaţia spaniolă se va dezvolta în liniile Conciliului de la Trento, deci ale Contrareformei. Biserica Catolică va avea un rol fundamental în America Latină în special prin ordinele religioase (iezuiţi, dominicani, franciscani etc) care vor controla într-o primă fază universităţile. Respingerea protestantismului va împiedica pătrunderea în regiune a gândirii iluministe (Octavio Paz spune că „*America Latină este fiica contrareformei*”). Apar astfel o frică de libertate, critica democraţiei, o convingere asupra misiunii divine a monarhului etc care vor avea influenţe în mentalul colectiv până în zilele noastre şi care pot explic într-o oarecare măsură fascinaţia şi atracţia latino-americanilor pentru lideri puternici, pentru celebrii *caudillios* sau pentru un discurs populist şi demagogic.
- *Activitatea economică* este caracterizată şi ea de lipsa liberei iniţiative şi a liberului comerţ, fiind tributară aceloraşi ideologii şi dogme.
  - Iniţial structurile economice aveau la bază teoriile mercantiliste care susţineau importanţa acumulării a unei cantităţi cât mai mari de metale preţioase. Astfel se va pune accentul pe activitatea minieră de exploatare a metalelor preţioase care se făcea pe baza muncii indiene.

- Comerţul era şi el controlat de către autorităţi, astfel doar câteva oraşe aveau dreptul să facă comerţ liber (Veracruz, Cartagena,Lima/Callao, Panama), la fel ca şi în Spania unde iniţial tot comerţul cu coloniile se făcea prin Cadiz şi Sevilla. Se dezvoltă astfel contrabanda care va deveni o constantă în America Latină (vezi un excelent studiu al lui Hernando de Soto despre *Cealaltă cărare*, tradus şi în limba română)
- Agricultura va fi şi ea văzută ca o modalitate de obţinere de beneficii apărând astfel marile latifundii. Se dezvoltă „*hacienda*s" imense, aproape autonome, care se transmiteau ereditar, cu peoni aserviţi, apărând astfel o nouă formă de feudalism târziu.
- Se punea problema mâinii de lucru, deoarece numărul indigenilor a scăzut enorm (unele statistici dau scăderi de până la 95% în mai puţin de 100 de ani). Într-o primă fază indigenii aparţineau bisericii, reprezentanţilor regelui sau conquistador-ilor care îi puteau folosi după bunul plac. S-au ridicat o serie de voci care protestau însă împotriva exploatării indigenilor şi a masacrării acestora, cele mai cunoscute fiind cele ale lui Bartolomeu las Casas şi Francisco Vittoria. Ca rezultat al acestor proteste în 1542 monarhia va da o serie de legi prin care băştinaşii erau scoşi de sub tutela cuceritorilor şi intrau direct sub cea a Coroanei. Se dezvoltă ulterior practica *„encomiendas"* prin care regele dădea în grija celor veniţi în colonii un număr de indigeni cu scopul de ai instrui şi evangheliza, în realitate o formă mascată de sclavaj.
- O altă consecinţă a lipsei mâinii de lucru va fi importarea de sclavi negri din continentul African, care vor fi aduşi în zonele de puternică activitate economică minieră, dar mai ales în acele zone lipsite de indigeni sau unde aceştia fuseseră exterminaţi (cazul Braziliei, Venezuelei, Cubei sau insulei Hispaniola –astăzi împărţită între Haiti şi Republica Dominicană). În aceste zone elementul afro-american va deveni unul esenţial în perioada următoare.

• *Caracteristicile vieţii sociale* în această perioadă pot fi rezumate la dominaţia peninsularilor, exterminarea indigenilor şi sporirea numărului mixajelor rasiale şi etnice.
  - Populaţia indigenă era extrem de diferită rezultă astfel o influenţă diversă: zone cu culturi şi civilizaţii puternice (instituţii politice, relaţii de proprietate diverse, culturi sofisticate) şi zone cu o populaţie dispersată. Asta este o explicaţie pentru înfiinţarea celor două vice-regate iniţiale (al Noii Spanii şi al Peru-lui – acolo fiind civilizaţii puternice), în alte zone nefiind nevoie de instituţii aşa de bine organizate. Aceste influenţe se menţin până în zilele noastre: zone cu comunităţi indigene puternice apar în Mexic - Chiapas, Guatemala – Rigoberta Menchu, Ecuador, Peru, Bolivia; în timp ce în Cuba unde nativii au dispărut datorită bolilor, Argentina, Uruguay, Columbia unde erau dispersaţi, se dezvoltă elementele metise şi negrii.
  - Puterea administrativă şi politică era exercitată de *„peninsulares"* veniţi din Spania. Odată cu dezvoltarea latifundiilor, multe dintre ele deţinute de „*criollos*" (albi născuţi în Lumea Nouă) care îşi sporesc treptat puterea

economică, apare un conflict între aceştia şi alogeni, care va avea un rol important în lupta pentru independenţă. Se dezvoltă astfel o nouă nobilime care avea funcţii la nivelul local (*audiencias, cabildos*) dar nu şi la cel central şi care treptat va începe să enunţe o serie de revendicări cu caracter politic, economic şi social.

- O altă caracteristică importantă este modificarea bazelor etnice şi rasiale (de ex. în 1570 albii constituiau 1,3%, metişii şi negri 2,5%, indigenii 96,3%; în 1825 proporţiile erau diferite: 18,2% albi, 28,3% metişi, 11,9% negri şi doar 41,7% indigeni). În cazul Braziliei situaţia era diferită negrii reprezentând aproape 50%, iar indigenii sub 10%.

B. <u>Obţinerea independenţei:</u>

- Se va produce de formă rapidă şi omogenă, între 1808 – 1824, excepţie făcând statele din Caraibe care vor întârzia până la sfârşitul secolului. Statele rezultate în urma procesului de independenţă se păstrează până astăzi (doar Panama a apărut în 1903 desprinzându-se din Columbia în urma Războiului de 1000 de zile şi datorită unor interese economice legate de construcţia Canalului Panama).
    - Bazele independenţei stau în modificarea relaţiilor de putere: astfel se introduce sistemul <u>intendenţilor</u> care erau guvernatori locali numiţi de către rege dintre peninsulari, care nu mai răspundeau faţă de vicerege, ci direct faţă de Coroană; se introduce practica vinderii anumitor demnităţi locale (judecători, membri ai consiliilor locale etc) de care vor beneficia creolii bogaţi, care îşi sporesc influenţa; armata era în special alcătuită din localnici; scade influenţa bisericii (1767 iezuiţii care îşi sporiseră foarte mult puterea, atât cea spirituală fiind printre promotorii educaţiei universitare, cât şi cea economică, putând astfel să aibă pretenţii şi la puterea politică, sunt expulzaţi şi proprietăţile lor preluate de rege); se dezvoltă comerţul (1778 Decretul privind Comerţul Liber care termina monopolul câtorva oraşe asupra comerţului) etc.
    - Războaiele napoleoniene, şi în special campania din Spania, au fost cele care au stat la baza independenţei statelor din America Latină. Astfel impunerea lui Joseph, fratele Împăratului, pe tronul Spaniei a dus la apariţia unei „*junte*” dominate de liberali, în Sevilla care urma să guverneze în numele lui Ferdinand al VII-lea. În 1812 va proclama o nouă Constituţie care afirmă autoritatea Parlamentului, aboleşte Inchiziţia şi restrânge rolul regelui.
    - Creolii din colonii la rândul lor l-au respins pe Joseph, şi susţinând că Spania nu mai are conducător, cer ca suveranitatea să revină poporului.
- <u>Scurt istoric al mişcării de independenţă:</u>
    - O primă manifestare are loc în Buenos Aires care se dezvoltase foarte mult ca urmare a liberalizării comerţului şi care va respinge în 1807 o escadră britanică care ocupase oraşul, acţiune realizată fără sprijinul autorităţilor centrale. În 1810 se creează o *juntă* a Provinciei La Plata, care va guverna în numele lui Ferdinand al VII-lea, însă abia în 1816 un congres va declara formal independenţa.

- În 1810 o mişcare asemănătoare va izbucni în Caracas unde *cabildo*-ul municipal va dărâma pe căpitanul-general şi va organiza o *juntă*. Printre liderii acesteia se va număra şi Simon Bolivar. Congresul care conducea Venezuela va declara în 1811 independenţa acesteia. Forţele spaniole vor interveni însă, urmând o perioadă de confruntări armate care se vor sfârşi cu înfrângerea forţelor independentiste şi reinstaurarea dominaţiei spaniole.
- Vice-regatul Noua Spanie va recunoaşte autoritatea juntei din Sevilla şi va rămâne regalistă până în 1821. În partea de nord a Mexicului vor avea însă loc o serie de lupte între regalişti şi forţele independentiste, conduse de clerici, care vor culmina cu declaraţia de independenţă a Congresului din Chilpancingo în 1813. Ei vor fi însă înfrânţi şi puterea colonială se va reinstaura.
- O a doua fază a luptei pentru independenţă va începe în 1816 când Bolivar, *El Libertador,* va reveni din exil şi va reuşi să elibereze până în 1821 Venezuela, Columbia, Ecuador, pe care va încerca să le unească în Marea Columbie (o descriere interesantă a ultimilor ani ai lui Simon Bolivar este realizată în „*Generalul în labirintul său*” de Gabriel Garcia Marquez, precum şi în „*Insula lui Robinson*” de Arturo Uslar Pietri.)
- Jose de San Martin va elibera Peru şi Chile. Bătălia de la Ayacucho reprezentând momentul final al obţinerii independenţei pentru America de Sud.
- În Mexic, Augustin de Iturbide, cel care înfrânsese forţele independentiste anterior va conduce o mişcare antiregalistă şi va declara Mexic-ul independent sub forma unui imperiu condus de el, care va dura doar 2 ani, până în 1823. Aceasta a fost, cu excepţia cazului Braziliei, singura experienţă monarhistă din America Latină de după obţinerea independenţei.
- Statele Americii Centrale au făcut parte iniţial din imperiul lui Iturbide, dar la abdicare acestuia se vor declara independente sub titlul Confederaţia Americii Centrale şi ulterior se vor separa treptat.
- Brazilia a avut o evoluţie diferită. Invazia lui Napoleon în Portugalia va face ca monarhul să se retragă în Brazilia, unde va lua o serie de măsuri pentru dezvoltarea comerţului, pentru crearea unor instituţii moderne. Dom João se va reîntoarce în Europa, lăsândul pe fiul său Dom Pedro ca prinţ regent al celor două regate. Acesta va convoca în 1822 o Adunare Constituientă. Cortes-ul din Lisabona i-a cerut să se întoarcă, dar el a refuzat şi a declarat independenţa încoronându-se monarh al Braziliei.

- <u>Caracteristicile acestui proces de obţinere a independenţei:</u>
  - Adoptă constituţionalismul liberal scris, poporul intră dintr-odată în epoca modernă şi au trebuit să articuleze ceva pe baza experienţei revoluţiilor franceză şi americană. Se ia o doctrină politică exterioară cea a constituţionalismului liberal şi se aplică aici. Modelul adoptat va fi cel al Constituţiei Americane, care va lăsa urme adânci în mentalitatea acestor societăţi, dovadă fiind preluarea de către multe dintre aceste state a modelului federal şi a denumirii de Statele Unite............, precum şi

instituţia prezidenţialismului care rămâne o constantă până astăzi în sistemele juridice şi politice latino-americane, în ciuda diverselor dezbateri şi discuţii.

- Toate (cu excepţia Braziliei) vor adopta republicanismul. În ceea ce priveşte raporturile de forţă între puterile din stat se preia, după cum spuneam mai sus, modelul prezidenţialist din Constituţia Americană.
- Pentru toate independenţa s-a obţinut pe cale violentă, în unele cazuri chiar a avut loc un război civil, pentru că obţinerea independenţei a presupus o ruptura socială, o fracturare a societăţii. Rezultatul a fost acela că a urmat o perioadă de instabilitate politică, de permanente confruntări între diversele tabere, precum şi o criză economică rezultată în mare măsură în urma pierderilor şi distrugerilor provocate de către războaiele de independenţă sau cele civile

C. <u>Secolul XIX:</u>

- Cronologia acestei perioade este diferită în funcţie de elementul considerat definitoriu în stabilirea unei taxonomii. Astfel apare o periodizare care dă prioritate evoluţiilor politice şi una concentrată pe evoluţiile economice.
- <u>Din punct de vedere. politic:</u>
    - <u>*1830 – 1870 – perioada caudillismului*</u>, o perioadă turbulentă, cu conflicte militare, războaie civile, predominanţa „*caudillos*” (lideri militari şi politici, de la „kaid” în arabă = şef). Aceştia erau de obicei latifundiari care posedau peoni, putând astfel să îşi creeze armate proprii, în general „*caudillos*” regionali. Metişii erau inferiori din punct de vedere. economic şi atunci încearcă să compenseze prin implicarea în politică şi în structurile militare. Autoritatea statului este redusă, apar încercări de centralizare şi concentrare a puterii, uneori îmbracă aspecte dictatoriale (perioada şi atmosfera epocii sunt perfect ilustrate în romane ca „*Doña Barbara*” de Romulo Gallego şi „*Eu, Supremul*” de Arturo Roa Bastos)
    - <u>*1870 – 1898 perioada triumfului liberalismului*</u>, în special cel economic, dar şi cel politic caracterizat de încercări de constituţionalizare a statelor latino-americane, de instituţionalizare a vieţii politice şi sociale, dar şi apariţia partidelor politice, a diverselor doctrine şi ideologii care se vor dezvolta în secolul următor.
    - <u>*1898 – 1930 intrarea SUA în viaţa politică a Americii Latine*</u> pe baza Doctrinei Monroe, după ce Spania va abandona regiunea, aceasta devine patronul regiunii (substituirea capitalului britanic, exploataţiile fructifere din America Centrală şi Caraibe care vor da naştere modelului de republică bananieră, tema Canalului Panama început în 1903).
- <u>Din punct de vedere economic:</u>
    - *1830 – 1850 – zorii independenţei*. Perioadă de criză economică ca urmare a distrugerilor provocate de războaie. Deşi America Latină participase anterior la comerţul mondial, războaiele au dus la încetarea legăturilor comerciale. Revoltele locale şi tulburările permanente,

datoriile mari, fragmentarea etc, au făcut ca economia latino-americană să îşi revină greu. Exporturile erau în principal de materie primă, se importau produse manufacturiere, competitivitatea economică era scăzută, se cerea protecţia producătorilor locali, era un interes al marilor latifundiari să păstreze o societate bazată pe agricultură.

- 1850 – 1880 – *pătrunderea în economia internaţională*. America Latină va încerca treptat să se integreze în economia mondială pe baza utilizării muncii şi a pământului ca principali factori de producţie. Apare fenomenul imigraţiei din Europa, care va duce la creşterea forţei de muncă. Se dezvoltă infrastructura însă insuficient, fiind în special centrată pe activităţile exportatoare (de exemplu căile ferate nu erau construite pentru a lega oraşe ci pentru a stabili legături între zonele cu activitate economică – mine, culturi de cafea, de trestie de zahăr etc – şi porturile prin care se realiza exportul acestor materii prime către exterior. Industria locală se dezvoltă puţin datorită concurenţei cu exteriorul, lipsei de competitivitate, lipsei protecţionismului. Se menţine structura stratificată, ierarhizată şi inegalităţile.
- 1880 – 1900 – *iniţierea dezvoltării bazate pe export-import*. Revoluţia industrială din Europa a dus la creşterea cererii de materii. Se dezvoltă astfel exporturile, cresc investiţiile străine în special în infrastructură şi în controlul sectoarelor cheie. Astfel se dezvoltă un model economic dependent de ceea ce se întâmplă în alte regiuni, slab industrializat, cu inegalităţi puternice. Apar modificări şi în structurile sociale, tot mai multe sectoare implicându-se în politică. Apar tot mai multe încercări de centralizare, elitele preluând puterea fie direct în alianţă cu militarii (democraţii oligarhice), fie prin intermediul unor dictatori (Porfirio Diaz în Mexic). Caudillos încep să dispară.
- 1900 – 1930 – *expansiunea dezvoltării bazate pe export-import*. Este o perioadă de remarcabilă prosperitate economică. Se dezvoltă o clasă mijlocie, dar şi proletariatul care începe să se organizeze (sindicalism, anarhism etc). Creşterea sectorului urban, în detrimentul celui rural, dar economia rămâne în continuare predominant agrară. Sunt cooptate clasele mijlocii la conducere, încercări de reformism. Liberalismul se dovedeşte greu de pus în aplicare într-o realitate diferită, astfel încât treptat încep să apară limitările acestuia atât pe plan politic, cât şi economic.

- Una dintre problemele fundamentale a fost aceea a „state-building” şi „nation-building”, pentru că la începutul secolului aceste ţări nu sunt state, trebuie creată o monedă, o armată, universitatea etc. Se vrea crearea unui stat pe baza dispariţiei statului spaniol, dar cu o bază rămasă, rezultând astfel 20 de ani de probleme. Unii specialişti afirmă că aceasta este încă de realizat în America Latină (de exemplu şi astăzi în Columbia 50% din teritoriu e controlat de FARC, apar probleme de guvernabilitate şi în alte zone, o tot mai mare presiune pentru obţinerea unei autonomii sporite de către grupuri şi populaţii indigene etc). De altfel problema indigenismului, a recunoaşterii drepturilor acestora asupra pământurilor, a respectării identităţilor lor, sunt şi ele teme care aşteaptă încă rezolvarea.

D. Secolul XX:

- Este un *secol scurt* ca să folosim conceptul introdus de Hobsbwam. Este cert că el reprezintă modernitatea pentru America Latină, şi momentul începerii sale este diferit în funcţie de elementul care este considerat definitoriu pentru debutul modernităţii în această parte a lumii.
- Pentru unii începe în 1910 odată cu Revoluţia Mexicană care reprezintă o viziune diferită, aceea a implicării ţăranilor indigeni în politică. Alţi autori consideră că momentul de început al modernităţii îl reprezintă reforma universitară din Cordoba din 1917, care a schimbat viziunea asupra rolului şi locului Universităţii în societatea latino-americană. Pentru alţii modernitatea începe odată cu marea criză economică care va duce la prăbuşirea vechilor modele economice bazate pe import-export, care vor fi înlocuite de modelul *industrializării prin substituirea importurilor*, care în plan politic a dus la apariţia „*matricei stato-centrice*" ce va rezista până în anii 80, caracterizată de rolul crescut al statului în viaţa socială, dezvoltarea diverselor model de populism (dus chiar la extrem în cazul sultanismului). Începerea Războiului Rece va duce la apariţia unei logici noi, bazată pe dualismul inamic-amic, amplificată de revoluţia cubaneză din 1959, şi ca atare momentul de sfârşit al acestei epoci este considerat fie anul 1989, cel în care se încheie majoritatea proceselor de tranziţie de la dictatură, fie anul 1991 cel în care se prăbuşeşte Uniunea Sovietică, şi dispare astfel principalul referent şi model al stângii latino-americane.
- Perioada 1930 – 1960 este cunoscută sub denumirea de *industrializare prin substituirea importurilor*. Criza economică şi căderea preţurilor la materia primă a făcut ca problema industrializării să se pună foarte acut. Soluţia găsită a fost aceea a obţinerii unei sporite independenţe economice prin construirea propriei industrii. Astfel economiile Americii Latine deveneau mai puţin dependente şi ca atare mai puţin vulnerabile la şocuri şi crize economice. Principalii promotori ai acestui model au fost teoreticienii Şcolii economice din jurul Comisiei Economice pentru America Latină şi Caraibe (CEPAL), precum Raul Prebisch, Celso Furtado, Enzo Faletto, Fernando Henrique Cardoso, Osvaldo Sunkel etc. Mulţi dintre aceşti au fost influenţaţi în gândirea lor economică de scrierile economice ale lui Mihail Manoilescu, care au fost traduse rapid după publicare în America Latină, cunoscând o puternică răspândire şi constituind cel mai important aport al unui cercetător român la evoluţia acestei regiuni.
- Industrializarea prin substituţia importurilor a fost relativ de succes. Acest proces a avut şi nişte consecinţe sociale puternice, ducând la modificarea structurilor sociale. Astfel proprietarii de pământuri îşi pierd poziţia dominantă, ei fiind înlocuiţi de o burghezie industrială. Se dezvoltă totodată proletariatul urban care creşte în număr şi importanţă. Aceste procese sociale au influenţă şi în politică, apar astfel alianţe între întreprinzători, clasa de mijloc şi forţele armate, dar şi „fronturi populare" care grupează părţi ale societăţii apropiate cercurilor de stânga.
- Două evenimente au fost fundamentale pentru partidele şi mişcările de stânga din această perioadă, fiecare dintre ele oferind un model pe are ulterior vor încerca să-l copieze sau să îl adopte majoritatea statelor latino-americane. Este vorba pe de o

parte de Revoluţia Cubaneză, iar pe de alta de alegerea ca preşedinte în Chile a lui Salvador Allende, fiecare dintre ele oferind o cale, un model de urmat şi având un puternic caracter simbolic.

- Revoluţia Cubaneză victorioasă în 1959 demonstra că o insurecţie armată şi o luptă de gherilă, căreia i se alătură mari segmente ale societăţii, poate fi victorioasă împotriva unui sistem dictatorial care nu putea fi înlăturat altfel. Modelul său, teoretizat de Ernesto Che Guevara în „războiul de gherilă" şi în teoria „focului revoluţionar" şi a cărui punere în practică în Bolivia o va plăti cu viaţa, va fi preluat de o serie de mişcări de gherilă din America Latină, care vor încerca să ajungă la putere pe cale armată (singura experienţă de succes în acest sens va fi Revoluţia Sandinistă victorioasă în 1979, dar care paradoxal va fi înfrântă 10 ani mai târziu la urne).
- Al doilea model a fost cel oferit de Chile în 1970 când sprijinindu-se pe tactica Frontului Popular, Salvador Allende va câştiga alegerile şi va deveni primul preşedinte socialist din lume ales în alegeri libere şi democratice. Se oferea astfel un model tuturor celor care respingeau calea armată şi mişcările insurecţionale. Preşedenţia sa a avut un puternic caracter simbolic atât prin alegerea sa, prin măsurile luate (naţionalizarea cuprului etc) şi mai ales datorită sfârşitului său şi perioadei dictatoriale care i-a urmat.
- În anii 70 în America Latină erau mai multe tipuri de regimuri autoritare (diferite de cele totalitare), dar şi unele democratice:
  - *State birocratic-autoritare (definit astfel de Gugliermo O'Donnell) caracterizate prin:*

- prezenţa forţelor armate la putere (regimuri militare). Anterior militarii aflaţi în funcţii politice nu reprezentau armata, acum forţele armate se încorporează politicii, devin un fel de partid politic.
- doctrina securităţii naţionale care se constituia într-o ideologie clară, este predată şi învăţată în şcoli străine, de obicei în Panama, de către nord-americani. Nu era strict de origine americană, ci era influenţată de gândirea militară franceză împotriva decolonizării, nu se lupta contra unui inamic extern ci împotriva subversiunii interne, în special contra comuniştilor şi a gherilei. Toate mijloacele erau permise pentru că se considerau într-un război.
- etatismul exacerbat, în tradiţia populismului, în care statul vrea să controleze tot, să reglementeze şi să conducă tot.

  - *State în care era un autoritarism-militar care dorea dezvoltarea:*

- se aseamănă cu modelul anterior pentru că armata era la putere, are un puternic caracter etatist, dar are în plus ideea construcţiei statului naţional.
- au fost mai reţinute în încălcarea drepturilor omului (nu au fost masacre, torturi, în special lipsa drepturilor politice).
- doresc dezvoltarea unor state naţionale pentru dezvoltarea ţării, un program de dezvoltare.
- au apărut în special în ţările andine, pentru că aici forţele armate aveau un caracter diferit faţă de celelalte zone (mai amestecate, caracter popular, faţă de caracter aristocratic).
- În Panama unde se revendică Canalul, se construieşte ca ţară în acelaşi timp cu canalul. Suveranitatea asupra Canalului a revenit statului panamez în 1999.

➢ *State sultanistice (teoretizate de Juan Linz şi Alfred Stepan):*

- statul este guvernat ca o întreprindere privată.
- armata este importantă ca element de control, dar este subordonată direct liderului. Există o Gardă Naţională care constituia în acelaşi timp garda pretoriană a conducătorului, dar şi poliţia politică.
- Nicaragua, Republica Dominicană, Paraguay.

➢ *Situaţie hibridă:*

- situaţie hibridă între stat birocratic şi sultanistic, armata are un rol sporit, dar apare şi rolul liderului.
- Haiti, Guatemala, Honduras, Salvador.

➢ *Mexic:*

- caz aparte, are elemente ale tuturor acestor regimuri, fără a fi un regim care să se poată încadra în tipare. Mario Vargas Llosa îl numeşte „*dictatura perfectă*".

➢ *State democratice:*

- au fost dictaturi în anii 40 dar a făcut ulterior tranziţia spre democraţie, păstrând caracterul democratic (alegeri libere, alternanţă la putere, pluripartidism, respectarea drepturilor omului etc)
- Costa Rica, Venezuela, Columbia (interesant este că acest ultim caz este carcaterizat de o puternică criză de guvernabilitate, o mare parte a teritoriului său, aproape 40% fiind controlată de o gherilă marxistă care şi-a organizat aici structuri administrative autonome care oferă o serie de servicii publice – educaţie, sănătate etc - şi care scapă controlului statului).

E. Tranziţia şi consolidarea democratică:

- Tranziţiile în America Latină au fost unele de durată ele începând în 1977 şi durând până în 1989. În acelaşi timp aceste fenomene au fost extrem de diverse, dar au avut şi o serie de elemente comune. Astfel procesele tranziţionale au fost în general paşnice, fără confruntări violente sau lupte armate. Spre deosebire de Europa de Est aici întâi s-au democratizat şi apoi s-au liberalizat.
- O altă caracteristică a lor este caracterul lor pactat, după modelul spaniol, care a făcut ca ele să fie de durată şi să se realizeze gradual (de exemplu tranziţia braziliană a durat aproape 10 ani şi s-a realizat în mai multe etape: o primă deschidere a sistemului şi posibilitatea partidelor de a participa la viaţa politică, alegerea indirectă a primului preşedinte civil, alegerea unei Adunări Constituante, aprobarea unei noi constituţii, alegerea directă a unui preşedinte civil pe baza noii Constituţii).
- Fiind realizate ca urmare a unui pact, în general între forţele armate şi cele politice ele s-au caracterizat prin impunitatea acordată militarilor care săvârşiseră asasinate sau încălcări grave ale drepturilor omului. Militarii şi-au asigurat această impunitate prin diverse mijloace: de la dispoziţii legale precum cele din Argentina sau Uruguay (puse în discuţie abia recent în timpul mandatelor lui Nestor Kirchner şi Tabare Vasquez), până la controlul asupra unor structuri ale statului, adevărate „*insuliţe de autoritarism*" care împiedicau judecarea sau dezbaterea acestor crime (pe care Augusto Pinochet şi l-a

asigurat în Chile prin prevederile constituţionale, şi care va fi demantelat abia odată cu mandatul lui Ricardo Lagos).

- Dacă tranziţia la regimuri democratice putem spune că s-a încheiat în 1989, procesul de consolidare democratică nu este încheiată, rămânând o serie de teme şi de aspecte (problema pedepsirii încălcării drepturilor omului şi a crimelor, reminiscenţe autoritare, crize economice etc) care îşi caută încă rezolvarea.

Dacă deceniul anilor 1980 a fost considerat „*decada pierdută*" în economia latino-americană şi în viaţa politică, se părea că în anii 90 se ajunsese la acel „*sfârşit al istoriei*" teoretizat de Fukuyama: majoritatea statelor aveau regimuri democratice, sistemele de partide începeau să se consolideze, mecanismele electorale funcţionau mai mult sau mai puţin, se înregistrau creşteri economice spectaculoase, politicile Consensului de la Washington erau aplicate *a la carte* (privatizări masive şi totale ale economiei, măsuri monetare de reducere a deficitului şi a inflaţiei, reducerea cheltuielilor publice, reforme structurale etc).

Însă America Latină mai are multe surprize de oferit. Vom prezenta pe scurt câteva dintre actualele tendinţe în politica latino-americană. O primă tendinţă ar fi aceea de creştere a importanţei şi puterii politice a mişcărilor de stânga. Astfel, dacă la începutul anilor 90 modelul socialist părea depăşit, iar stânga se afla într-o criză puternică, în actualitate majoritatea statelor latino-americane au un guvern de orientare socialistă. Acest trend a început în 1998 când Hugo Chavez va câştiga alegerile în Venezuela, el menţinându-se la putere până astăzi când încearcă crearea aşa numitului „*socialism al secolului XXI*". Lui i-au urmat mulţi alţi lideri de stânga: Ricardo Lagos şi Michele Bachelet în Chile, Luis Ignacio da Silva în Brazilia, Tabare Vasquez în Uruguay, Evo Morales în Bolivia, Daniel Ortega (liderul Revoluţiei Sandiniste) în Nicaragua, Rafael Correa în Ecuador etc. Putem spune că în prezent, cu anumite excepţii (Columbia unde nu există un partid de stânga, dar în acelaşi timp aproape jumătate din teritoriu este controlat de o gherilă marxistă; şi Mexic unde reprezentantul stângii a pierdut preşedenţia la câteva zecimi de procent), majoritatea Americii Latine este dominată de guverne de stânga şi ca atare de un nou model politic.

O altă tendinţă este aceea de creştere şi dezvoltare a mişcărilor indigene care militează pentru acordarea de drepturi acestora, atât economice (stăpânirea asupra terenurilor comunale, utilizarea acestora etc), dar mai ales culturale şi sociale. Expresia cea mai importantă a creşterii importanţei indigenilor este câştigarea alegerilor de către Evo Morales în Bolivia, care, într-un gest simbolic, va depune jurământul prezidenţial pe înălţimile Anzilor, simbolul civilizaţiilor precolumbiene.

Modelul neo-liberal al anilor 90 şi-a dovedit limitele, cea mai clară dovadă fiind criza economică din Argentina din 2001 – 2002. Creşterea economică nu a însemnat scăderea nivelului sărăciei, ci a accentuat inegalităţile istorice din societăţile latino-americane. Ca atare se caută înlocuirea acestui model cu unul care să producă mai puţină inegalitate, care să rezolve problemele sociale ale unei mari părţi a populaţiei prin creşterea accesului la serviciile şi produsele de bază şi care să reducă inegalităţile flagrante. O dovadă a noilor politici economice sunt naţionalizările sectorului energetic care au avut loc în Venezuela şi Bolivia, şi care aveau drept scop păstrarea şi exploatarea resurselor de petrol şi gaze naturale în beneficiul statelor respective şi nu al unor mari companii multinaţionale.

Noi tendinţe s-au manifestat şi în ceea ce priveşte evoluţia relaţiilor internaţionale. Asistăm astfel la o creştere a puterii şi influenţei regionale a Braziliei (una dintre primele 10 economii din lume, aflată în plină expansiune) şi a Venezuelei (care a utilizat foarte bine diplomaţia petrolului în favoarea sa). Apar noi proiecte de integrare regională (Alternativa Bolivariană pentru Americi, PetroSur, PetroCaribe etc) sau se întăresc vechile modele (Mercosur, CARICOM etc). America Latină începe să devină un actor important pe scena politică mondială, atât din punct de vedere politic, cât şi economic.

Vom încheia această schiţă de istorie politică a Americii Latine printr-o pledoarie pentru cunoaşterea, studiul şi analiza acestei zone, mai ales într-o abordare comparativă cu România. Dincolo de aspectele legate de „exotismul" acestei regiuni care o face extrem de interesantă şi de agreabilă pentru oricine doreşte să o cerceteze, există şi nişte considerente mult mai practice, mult mai „academice" pentru studiul său. Indiferent de zona de interes a fiecăruia o abordare comparativă, care să includă America Latină nu poate decât să ne îmbogăţească punctele de vedere şi să ne deschidă noi orizonturi. Să nu uităm că în termenii modelului „sistemului internaţional" atât Europa de Est, cât şi America Latină sunt considerate nişte periferii care gravitează în jurul unui „centru" bine dezvoltat, pentru care sunt doar furnizoare de resurse şi materii prime.

Voi prezenta o listă, extrem de concisă şi cu evidente lipsuri, a unor teme de cercetare care îşi pot găsi în America Latină un teren extrem de fecund: fenomenele de tranziţie şi consolidare democratică, natura regimurilor autoritare, evoluţii constituţionale, sisteme de partide, ideologii şi doctrine, apariţia a noi mişcări sociale şi a noi forme de organizare politică, evoluţii economice, efecte ale diverselor sisteme şi măsuri economice, crizele economice şi cauzele lor, relaţia stat-biserică, gestionarea memoriei istorice şi a încălcărilor drepturilor omului, modele de integrare şi cooperare regională, cultură politică şi capital social etc, lista putând continua astfel la nesfârşit. Suntem siguri că treptat cercetătorii români vor descoperi această zonă şi o vor utiliza în studiile lor pentru a îmbogăţi şi extinde cunoaşterea despre noi înşine în primul rând.

Bibliografie

NOTĂ: după cum spuneam şi anterior bibliografia despre America Latină este imensă, aici vom încerca să prezentăm doar o parte din aceste lucrări traduse în limba română sau existente în bibliotecile româneşti care pot fi consultate de cei interesaţi de această zonă.

Alcántara Saez, Manuel, *Sistemas políticos de América Latina*. 2 volume. Madrid: Tecnos. 1999.

Alcántara Saez, Manuel şi Flavia Freidenberg (Editori), *Partidos políticos de América Latina*, Salamanca: Ediciones de la Universidad de Salamanca. 2001.

Alcántara Sáez, Manuel, *Gobernabilidad, crisis y cambio: Elementos para el estudio de la gobernabilidad de los sistemas políticos en épocas de crisis y cambio*, Madrid: Centro de Estudios Constitucionales, 1994.

Bethell, Leslie (editor), *The Cambridge history of Latin America*, Cambridge; New York; Melbourne [etc.]: Cambridge University Press, 1989-1997.

Cardoso, Fernando Henrique, Enzo Faletto, *Dependenţă şi dezvoltare în America Latină: încercare de interpretare sociologică*, Bucureşti: Univers, 2000

Diamond, Larry, *Developing democracy: toward consolidation*, Baltimore: the Johns Hopkins University Press, 1999.

Diamond, Larry (editor) *Political culture and democracy in developing countries*, Boulder (Colorado), London: Lynne Rienner, 1993.

Diamond, Larry, Jonathan Hartlyn, Juan J. Linz şi Seymour M. Lipset (Editori), *Democracy in Developing Countries. Latin America*, 2nd Edition, Boulder (Colorado), London: Lynne Rienner, 1999.

Diamond, Larry, Yun-han Chu, Marc F. Plattner, Hung-mao Tien, *Cum se consolidează democraţia,* Polirom: Iaşi, 2004.

Dominguez, Jorge, Michael Shifter (Editori), *Constructing Democratic Governance in Latin America*, a 10a ediţie, The Johns Hopkins University Press, Baltimore şi Londra, 2003

Galeano, Eduardo, *Venele deschise ale Americii Latine*, Bucureşti: Editura Politică, 1983.

Galeano, Eduardo, *Memoria focului*, Bucureşti: Editura Politică, 1988.

Huntington, Samuel, *Ordinea politică a societăţilor în schimbare,* Iaşi: Polirom, 1999.

Lancha, Charles, *Histoire de l'Amerique hispanique de Bolivar à nos jours*, Editura L'Harmattan, Paris, 2003

Linz, Juan J. şi Arturo Valenzuela, *The failure of presidential democracy*, Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 1994.

Linz, Juan J. şi Alfred Stepan, *Problems of democratic transition and consolidation: Southern Europe, South America, and post-communist Europe*, Baltimore (Maryland): The Johns Hopkins University Press, 1996.

Love, Joseph, *Făurirea Lumii a Treia; teorii şi teoreticieni ai subdezvoltării în România şi Brazilia*, Bucureşti: Univers, 2003.

O'Donnell, Guillermo, Philippe C. Schmitter şi Lawrence Whitehead (editori), *Transiciones desde un gobierno autoritario. (Vol 2, América Latina, Vol. 3, Perspectivas comparadas, Vol. 4, Conclusiones tentativas sobre las democracias inciertas)***,** Barcelona: Paidós, 1994.

Przeworski, Adam, *Democraţia şi economia de piaţă: reformele politice şi economice în Europa de Est şi America Latină,* Bucureşti: ALL, 1996.

Skidmore, Thomas E., Peter H. Smith, „*Modern Latin America”,* New York, Oxford University Press, 1997.

Vanden, Harry E., Prevost, Gary, *Politics of Latin America. The Power Game*, a doua ediţie, Oxford University Press, New York, Oxford, 2006

Lumini şi umbre ale calităţii democraţiei în America Latină

Manuel Alcántara Sáez
Universitatea din Salamanca (Spania)

Conceptul de calitate a democraţiei, care a început să fie utilizat abia în urmă cu o decadă[1], are un caracter complex date fiind atât semnificaţiile diferite pe care le are termenul de calitate în sectoarele industriale şi cele de marketing, precum şi viziunile diferite asupra conceptului de democraţie. Într-adevăr, conceptul de calitate poate să fie legat de un proces deoarece un produs de calitate este rezultatul unui proces riguros bazat pe un protocol precis, însă în acelaşi timp este legat de un conţinut, adică este ataşat de caracteristicile structurale ale unui produs, şi în final are de a face de asemenea cu un rezultat măsurat prin gradul de satisfacţie ale utilizatorului (Diamond şi Morlino 2004: 21).

În acelaşi timp există o viziune a democraţiei în care se accentuează mai mult capacitatea sa de a provoca participarea cetăţenească, de a stimula dezbaterile şi deliberările asupra opţiunilor pe care le are o ţară sau o comunitate, de a proteja drepturile individului şi a grupurilor marginale în faţa structurilor de putere, de a promova justiţia socială (Amaral şi Stokes 2005: 11). Această perspectivă este diferită de cea a unei democraţii configurată pe valorile libertăţii, egalităţii politice şi a controlului asupra politicilor publice şi a celor care le aplică prin intermediul funcţionării legitime şi legale a unor instituţii stabile.

Această a doua variantă, apropiată de conceptualizarea lui Dahl, poate să fie măsurată în termeni de calitate dacă sunt satisfăcute opt dimensiuni. Cinci dintre ele au un caracter procedural, fiind: domnia legii, participarea, competiţia, responsabilitatea verticală şi responsabilitatea orizontală. Două au caracter substanţial: respectul libertăţilor civile şi politice şi implementarea progresivă a unei mai mari egalităţi politice (şi în secundar sociale şi economice). În final apare dimensiunea „*responsiveness”* care îmbină dimensiunile procedurale cu cele substanţiale oferind o bază pentru a măsura în ce măsură politicile publice (incluzând legi, instituţii şi cheltuieli) corespund cu cerinţele cetăţenilor aşa cum au fost acestea agregate prin intermediul procesului politic (Diamond şi Morlino 2004: 22).

Din punct de vedere empiric pot fi luate în considerare diferiţi indicatori care cu metodologii diferite abordează aspecte legate de dezvoltarea politică intenţionând să măsoare diferitele grade ale calităţii democraţiei. Cum se va vedea în continuare, toate aceste analize, a căror asemănare este semnificativă, au pus în evidenţă, de o manieră clară, marile diferenţe care există între statele din America Latină. Este vorba de indicele

[1] Asupra diferitelor măsuri ale democraţiei în regiunea latino-americană se poate consulta Altman şi Pérez-Liñán (2002). O abordare teoretică şi empirică apare în O´Donnell, Vargas Cullell şi Iazzetta (2004); de asemenea în diferite lucrări din *Journal of Democracy*, Vol. 15, nr 4, 2004 şi mai dezvoltat în Diamond şi Morlino (2004).

Freedom House, cel mai vechi dintre ele, de *IDD* (Fundaţia Konrad Adenauer), *The Economist Intelligence Unit* (EIU) şi cel elaborat de Levine şi Molina (2007).

Indicele *Freedom House* se stabileşte anual pe baza opiniilor subiective ale experţilor care evaluează stadiul libertăţii globale pe baza percepţiilor indivizilor. Aşadar nu este vorba de o evaluare a eficienţei guvernelor *per se* ci a drepturilor şi libertăţilor de care se bucură persoanele. Indicele acestea, al cărui scop este evaluarea gradului de libertate, înţeleasă ca oportunitate pentru a acţiona spontan într-o varietate de arii aflate în afara controlului guvernului şi a altor centre de posibilă dominaţie, se traduce într-o scală de la 1 la 7, cu două secţiuni bine individualizate pentru drepturile politice şi libertăţile civile. Drepturile politice capacitează persoanele să participe în mod liber la procesul politic, incluzând dreptul de a vota liber pentru diferite alternative în alegeri legitime, de a participa la competiţia pentru funcţii publice, de a face parte din partide politice şi organizaţii şi de a alege reprezentanţi care să aibă un impact decisiv asupra politicilor publice şi care să fie responsabili în faţa electoratului. Libertăţile civile au de a face cu libertatea de exprimare şi religioasă, dreptul de asociere, statul de drept şi autonomia personală fără interferenţele statului.

Tabel I. Indicele *Freedom House* 2007

Ţară	Indice
Chile	1
Costa Rica	1
Uruguay	1
Panama	1,5
Argentina	2
Brazilia	2
Republica Dominicana	2
Mexic	2,5
El Salvador	2,5
Peru	2,5
Bolivia	3
Columbia	3
Ecuador	3
Honduras	3
Nicaragua	3
Paraguay	3
Guatemala	3,5
Venezuela	4
Cuba	7

Datele se referă la perioada cuprinsă între 01-12-05 şi 31-12-06
Valori medii ale indicilor drepturilor politice şi ale libertăţilor civile
Sursă: http://www.freedomhouse.org/template.cfm?page=365&year=2007

Toate statele latino-americane analizate de *Freedom House,* mai puţi Cuba, sunt incluse în categoria democraţiilor electorale ceea ce presupune îndeplinirea următoarelor patru condiţii: un sistem politic competitiv şi multipartidist; sufragiu universal pentru toţi cetăţenii; alegeri periodice competitive desfăşurate cu respectarea secretului şi securităţii

votului, precum şi cu lipsa unei fraude electorale masive astfel ca rezultatele să fie reprezentative pentru voinţa cetăţenilor; şi în final, accesul public al partidelor politice importante la electorat prin intermediul mijloacelor de comunicare în masă şi prin intermediul unor campanii electorale transparente. *Freedom House* stabileşte ca „libere” acele state al căror indice se situează între 1 şi 2,5, astfel încât mai mult de jumătate din statele latino-americane luate în calcul aparţin acestei categorii; „semilibere” sunt acelea al căror indice se situează între 3 şi 5; în categoria „ne-libere”, pentru acele valori cuprinse între 5,5 şi 7, intră doar Cuba.

Tabelul II. Indicele Dezvoltării Democratice în America Latină 2007

Ţara	Indice 2007
Chile	10,360
Costa Rica	9,706
Uruguay	9,384
Panama	6,452
Argentina	6,123
Mexic	5,566
Honduras	4,780
Columbia	4,778
Brazilia	4,582
Peru	4,107
El Salvador	3,967
Paraguay	3,880
Guatemala	3,502
Bolivia	3,281
Ecuador	3,206
Republica Dominicană	2,900
Venezuela	2,848
Nicaragua	2,730

Sursă: Konrad Adenauer şi Polilat. http://www.idd-lat.org/Edicion%202006.htm

Indicele Dezvoltării Democratice (*IDD*)[1], care nu ia în considerare Cuba din cauza caracterului său ne-democratic, permite stabilirea a patru grupuri de state, clar diferenţiate, cu dezvoltare democratică mare, mediu-înaltă, mediu-joasă şi scăzută. Primul grup cuprinde Chile, Costa Rica, Uruguay. Al doilea Panama, Argentina şi Mexic. Al treilea grup cu dezvoltarea democratică mediu-joasă cuprinde Honduras, Columbia, Brazilia, Peru, El Salvador şi Paraguay. Cel cu cea mai scăzută dezvoltatre democratică este format din Guatemala, Bolivia, Ecuador, R. Dominicană, Venezuela şi Nicaragua.

---

[1] IDD este compus din indicatori care măsoară atributele formale ale democraţiei pe baza alegerilor libere, a sufragiului universal şi a participării depline (prima dimensiune) şi pe cele ale democraţiei reale articulate în trei dimensiuni: respectul drepturilor politice şi a libertăţilor civile (a doua dimnesiune), calitatea instituţiilor şi eficienţa politică (a treia dimensiune) şi exercitarea puterii efective de a guverna (a patra dimensiune), aceasta din urmă fii separată în capacitatea de a genera politici care să asigure bunăstarea şi în al doilea rând eficienţa economică. Sunt, aşadar, indicatori provenind din percepţiile subiective, dar în acelaşi timp prevăd performanţe cuantificabile empiric.

Tabelul III. Indicele democraţiei al EIU din 2006

Ţara[1]	Procese electorale şi pluralism	Funcţionarea guvernului	Participarea politică	Cultura Politică	Libertăţi civile	**Indice total**
Costa Rica (25)	9,58	8,21	6,11	6,88	9,41	**8,04**
Uruguay (27)	10,00	8,21	5,00	6,88	9,71	**7,96**
Chile (30)	9,58	8,93	5,00	6,25	9,71	**7,89**
Brazilia (42)	9,58	7,86	4,44	5,63	9,41	**7,38**
Panama (44)	9,58	7,14	5,56	5,63	8,82	**7,35**
Mexic (53)	8,75	6,07	5,00	5,00	8,53	**6,67**
Argentina (54)	8,75	5,00	5,56	5,63	8,24	**6,53**
Columbia (67)	9,17	4,36	5,00	4,38	9,12	**6,40**
Honduras (69)	8,33	6,43	4,44	5,00	7,06	**6,25**
El Salvador (70)	9,17	5,43	3,89	4,38	8,24	**6,22**
Paraguay (71)	7,92	5,00	5,00	4,38	8,53	**6,16**
Rep. Dom. (74)	9,17	4,29	3,33	5,63	8,24	**6,13**
Peru (75)	8,75	3,29	5,56	5,00	7,94	**6,11**
Guatemala (77)	8,75	6,79	2,78	4,38	7,65	**6,07**
Bolivia (81)	8,33	5,71	4,44	3,75	7,85	**5,98**
Nicaragua (89)	8,25	5,71	3,33	3,75	7,35	**5,68**
Ecuador (92)	7,83	4,29	5,00	3,13	7,94	**5,64**
Venezuela (93)	7,00	3,64	5,56	5,00	5,88	**5,42**
Cuba (124)	1,75	4,64	3,89	4,38	2,94	**3,52**

[1] În paranteze locul în lume
Sursă: The Economist Intelligence Unit´s index of democracy. *The World in 2007*. Londra.
http://www.economist.com/media/pdf/DEMOCRACY_INDEX_2007_v3.pdf

Al treilea indice luat în calcul este cel de măsurare al democraţiei potrivit EIU[1], care clasifică şi grupează în patru categorii 167 de state, având aşadar o caracteristică relevantă, aceea de a contextualiza statele latino-americane în panorama mondială. Primul grup, cel al democraţiilor depline abia reprezintă 17% din total; cel de al doilea cel al democraţiilor depreciate cuprinde 32%; regimurile hibride care constituie al treilea grup sunt 18%; şi în final apar regimurile autoritare care presupun 33%. Putem spune, *grosso modo*, că jumătate dintre statele lumii luate în calcul nu au un caracter democratic pe baza acestei clasificări, iar o treime sunt direct autoritare.

Pentru cele 19 state din America Latină abordate în studiul prezentat marea majoritate se situează în primele două grupuri ale democraţiilor depline şi cele depreciate: Costa Rica şi Uruguay sunt în prima categorie, iar 13 state sunt în al doilea. Relevant este că sunt doar trei cazuri de regimuri hibrid (Nicaragua, Ecuador şi Venezuela) şi unul de regim autoritar (Cuba). Cele două variabile constitutive ale indicelui care dau o mai scăzută calitate a democraţiei în statele latino-americane se situează în domeniile, complementare pe de altă parte, al participării politice şi al culturii politice. Cele

[1] Acest indice este rezultatul integrării a cinci variabile: procesele electorale şi pluralismul; funcţionarea guvernului; participarea politică; cultura politică şi libertăţile civile.

treisprezece state considerate ca democraţii depreciate au un rang scăzut în ceea ce priveşte exprimarea unei cetăţenii slab activă din punct de vedere politic, apatică, foarte neîncrezătoare şi străină dezbaterii politice.

În final, indicele lui Levine şi Molina pleacă de la o definire a calităţii democraţiei ca măsura în care cetăţenii participă de o manieră informată în procese electorale libere, imparţiale şi frecvente; şunt incluşi în luarea deciziilor politice; şi cer responsabilitate din partea guvernanţilor, şi ca măsura în care aceştia din urmă sunt cei care iau în mod efectiv deciziile şi o fac răspunzând voinţei populare (Levine şi Molina 2007). Această definiţie identifică cinci dimensiuni ale calităţii democraţiei care sunt considerate individual şi care se agregă conformând indicele, este vorba de decizia electorală, participarea, responsabilizarea (*accountability*), răspunsul la voinţa populară (*responsiveness*) şi suveranitatea.

Tabelul IV. Indicele calităţii democraţiei în America Latină 2005 de Levine şi Molina

Stat	Decizia Electorală	Participarea	Responsabilizarea	Răspunsul la voinţa populară	Suverani-tatea	**Calitatea Democraţiei**
Uruguay	90.7	55.3	47.9	85	80.5	**71.9**
Costa Rica	87.0	44.5	37.3	51	97	**63.4**
Chile	88.3	45.1	42.3	65	75.5	**63.2**
Argentina	74.8	54.7	27.3	67	89.5	**62.7**
Mexic	71.8	50.1	27.1	66	91.5	**61.3**
Panama	75.7	45.2	32.4	61	91.5	**61.2**
R. Dominic.	72.4	48.0	32.7	67	79.5	**59.9**
Brazilia	81.4	56.8	23.9	67	60.5	**57.9**
Peru	78.8	56.5	21.8	56	70	**56.6**
Bolivia	73.9	52.2	21.8	50	75.5	**54.7**
Nicaragua	62.9	46.8	17.3	60	79.5	**53.3**
Columbia	61.2	46.8	30.7	62	65.5	**53.2**
El Salvador	67.8	41.2	29.3	64	62	**52.9**
Paraguay	57.9	44.2	28.1	57	77.5	**52.9**
Venezuela	50.7	51.4	24.5	74	62	**52.5**
Honduras	59.9	45.8	21.0	49	79.5	**51.0**
Ecuador	62.2	49.4	18.3	48	51	**45.8**
Guatemala	47.7	37.4	20.3	54	63.5	**44.6**

Sursă: Levine şi Molina (2007).

Rezultatele acestui indice permit din nou constatarea unei scale diferenţiatoare a calităţii democraţiei în statele latino-americane. Chiar dacă distanţele reflectă un continuu foarte îngust între valorile pentru Costa Rica şi pentru Honduras, apărând ca extreme Uruguay, cu cea mai ridicată calitate, şi Ecuador şi Guatemala ca polul cu cea mai scăzută calitate, celelalte state proiectează un grup cu o calitate ridicată a democraţiei compus din Costa Rica, Chile, Argentina, Mexic şi Panama, altul cu o calitate medie integrând R. Dominicana, Brazilia, Peru şi Bolivia, şi un al treilea de calitate scăzută în care sunt cuprinse Nicaragua, Columbia, El Salvador, Paraguay, Venezuela şi Honduras.

Relaţia între aceşti patru indici realizează o imagine clară la momentul semnalării care dintre state sunt mai avansate din punct de vedere al democraţiei, dar şi cele care

ocupă locuri mai scăzute, identificând totodată de o manieră netă diferenţele existente în această scală sprijinind astfel teza eterogenităţii regionale.

Faptul că aceşti indici se bazează în mod fundamental pe criterii care tind să analizeze calitatea proceselor din punctul de vedere strict al mecanismelor instituţionale care articulează jocul politic, ne permite să încercăm schiţarea unei serii de ipoteze al căror caracter explorator cere o analiză detaliată. Din perspectiva ofertei se poate lua în calcul calitatea serviciilor guvernamentale. Dintr-o perspectivă îndreptată spre cerere, sunt patru elemente de natură instituţională care pot constitui baza interpretativă a diferitelor niveluri ale calităţii democraţiei, şi care sunt legate între ele: operativitatea electorală, funcţionarea partidelor politice, relaţiile între puterea executivă şi cea legislativă şi procesele de descentralizare. La toate aceste trebuie să adăugăm un factor meta-instituţional care se referă la calitatea clasei politice ca bază de susţinere a calităţii democraţiei.

Voi dezvolta pe scurt în paginile următoare câteva idei care pot servi la operaţionalizarea acestor elemente şi la intenţia de a evidenţierea rolului lor într-o schiţă a unei posibile explicaţii.

Calitatea guvernului, în ceea ce priveşte administraţia publică, nu s-a îmbunătăţit în regiune în ultima decadă. Diferiţii indicatori care măsoară eficienţa sa arată un nivel clar inferior celui al altor regiuni aflate în curs de dezvoltare. În plus, acestea demonstrează că nu este vorba atât de dimensiunea cheltuielilor publice, care sunt în mod clar reduse, ci mai ales de aspecte legate de ne-depăşirea unei slăbiciuni instituţionale. Aceasta se traduce în menţinerea unor formule clientelare şi de patronalism la momentul contractării şi promovării personalului unde strălucesc prin absenţă procesele de selecţie competitivă, neutră şi pe baza meritului, şi se menţin diferite forme de inegalitate internă precum cele legate de remuneraţie (salarii diferite pentru sarcini similare) sau în ceea ce priveşte promovarea femeilor. De asemenea lipsesc mecanismele de definire a unei cariere în serviciul public precum şi cele de măsurare a eficienţei (Clements, Faircloth şi Verhoevewn 2007: 18-21).

Operativitatea electorală urmează să fie articulată în două dimensiuni. Prima se referă la chestiuni strict organizative şi procedurale care au de a face cu o strictă desfăşurare a procesului. Chestiuni legate de realizarea şi actualizarea listelor electorale care să garantizeze o participare efectivă, de stabilirea colegiilor şi circumscripţiilor electorale pentru a face sufragiul mai accesibil, de punerea în funcţiune a unor proceduri de numărare rapide şi fiabile, şi în final de existenţa unor mecanisme care să asigure respectarea tuturor drepturilor electorilor şi candidaţilor. A doua dimensiune se referă la satisfacerea efectivă a funcţiilor de reprezentare pe baza asigurării includerii diverselor grupuri pe arena politică în funcţie de dimensiunile lor, şi în acelaşi timp de a face posibilă obţinerea unor majorităţi care să asigure stabilitatea şi să faciliteze acţiunea guvernului.

Partidele politice menţin la nivel regional cea mai joasă rată de încredere în instituţii, la fel ca şi alte instituţii reprezentative ale democraţiei liberale care zac sub 50 de puncte pe o scală de la 0 la 100 (valoarea pentru partide e de 35, pentru sistemul judiciar 43 şi pentru legislativ de 44, faţă de Forţele Armate cu 60 sau Biserica cu 69) (Seligson 2007: 89). Fără îndoială, comparând această poziţie scăzută a partidelor cu ceea din alte ţări şi ţinând cont că majoritatea latino-americanilor consideră că democraţia nu

poate exista fără prezenţa acestora[1], în opinia mea, contrară unei direcţii importante, nu trebuie considerată respingerea partidelor de către latino-americani ca o axă principală a rolului lor prezent în politica regională. Probabil că aspectul cel mai relevant este oligarhizarea acestora. Chiar dacă acesta este un aspect general al oricărui partid, în America Latină aceasta are de a face cu joase niveluri de instituţionalizare atât ale sistemelor de partide, cât şi ale propriilor partide. Primul aspect a fost supus atenţiei constatându-se relaţia sa cu alte aspecte ale sistemului politic.[2] Al doilea este legat de matrice organizaţionale proprii însăşi partidelor, care se referă la finanţarea acestora, la recrutarea personalului său şi la posibilităţile sale de promovare şi profesionalizare, şi de altele derivate din cadrul democratic în care sunt inserate ceea ce duce la reluarea proceselor de selecţie a liderilor lor şi de elaborare a programelor lor prin intermediul unor modalităţi de mai mare sau mai mică participare şi transparenţă.

Relaţiile între Puterea Executivă şi cea Legislativă comun un scenariu care a fost fructul unei literaturi abundante privind impactului lor asupra viitorului democraţiei în America Latină[3], un spaţiu politic dominat de prezidenţialism. Fără îndoială, departe de a privi problema ca ceva derivat dintr-o determinată arhitectură constituţională, evidenţa empirică presupune analize minuţioase din perspectiva funcţiilor realizate de o putere sau alta a statului şi a modului în care interacţionează. Puterea Legislativă în America Latină a fost cu frecvenţă contestată ca fiind un actor relevant al jocului politic şi această contestare este deosebit de importantă într-o regiune unde numărul statelor în care Preşedintele beneficiază de un sprijin majoritar stabil în Congres este minor. Ca atare trebuie analizate cu grijă funcţiile Executivelor şi Legislativelor[4], precum şi mecanismele care pot induce realizare unor consensuri ample în care trebuie să se ţină cont nu doar de factori instituţionali sau de relaţiile de putere existente între partide, dar şi de elemente cu un caracter subiectiv[5].

Procesele de descentralizare, din perspectiva reprezentării, configurează un scenariu în care se pot strânge legăturile între reprezentanţi şi reprezentaţi, cu condiţia existenţei a trei circumstanţe: să se reducă şi să se desagregheze dimensiunile universului politic, să se distribuie resursele materiale şi simbolice diferitelor unităţi de putere, şi să se definească mecanisme de democraţie orizontală şi tragere la răspundere. Fără îndoială, incidenţa acestor factori în calitatea democraţiei nu este evidentă. Procesele de „înapoiere” nu conduc întotdeauna la rezultate egale în funcţie de cazul concret în care se

---

[1] În medie 44% din latino-americani sunt de acord cu întrebarea „este posibilă democraţia fără partide?” cu excepţia cazurilor excentrice precum Ecuador şi Haití, c 50,5% şi respectiv 62,2% (Seligson 2007: 90).

[2] Lucrarea de bază a lui Mainwaring şi Scully (1995) trebuie luată în considerare în acest sens. Ambii autori stabilesc patru condiţii pentru ca un sistem democratic de partide să fie instituţionalizat: stabilitatea regulilor şi a naturii competiţiei interpartidiste, existenţa a unor legături puternice în societate a principalelor partide, alegerile ca modalitate primară de a ajunge la guvernare şi relevanţa organizaţiilor de partide (Mainwaring y Scully, 1995: 5).

[3] Valenzuela (2004) a argumentat asupra componentei conflictive a propriului prezidenţialism latino-american care a dus la înlăturarea unei duzini de preşedinţi în ultimele decade. Argument care coincide cu cel elaborat de Fish (2006) aplicabil pentru statele postcomuniste şi care demonstrează legătura existentă între puterea Legislativului şi consolidarea democratică.

[4] Asupra acestora din urmă şi a importanţei lor a se vedea Alcántara, García Montero şi Sánchez López (2005).

[5] Cu un raport de forţe similar, un cadru instituţional identic şi fiind din acelaşi partid cu predecesorul său, în mai puţin de un an de guvernare, Felipe Calderón a stabilit o agendă comună cu Congresul Mexican superioară celei definite în şase ani de Vicente Fox.

produc. Sunt, cel puţin patru situaţia a căror prezenţă (sau absenţă) poate afecta semnificativ rezultatul: este vorba de prezenţa unei (unor) elite cu o puternică capacitate de leadership; de existenţa unor grupuri cu identităţi diferenţiatoare foarte marcate; de o situaţie globală de înaltă inegalitate în termeni sociali, economici sau culturali; şi de factori internaţionali care catalizează procesul. Evoluţiile din zona andină sunt un excelent atelier de probă pentru a putea constata în ce măsură această variabilă acţionează împotriva calităţii democraţiei, în timp ce în Brazilia şi Mexic relaţia este în sens pozitiv.

În final clasa politică este o variabilă independentă care joacă un rol foarte important în procesul global de obţinere a unei calităţi a sistemului democratic, după cum s-a demonstrat foarte bine recent (Alcántara 2006). Calitatea oamenilor politici este un concept dificil de stabilit, însă poate integra experienţa în interiorul partidului, experienţa în funcţia publică (ca reprezentant sau ca funcţie executivă cu un nivel minim de responsabilitate) şi nivelul său educativ. Datele unui studiu recent (Martínez Rosón 2006) demonstrează că doar două dintre cele trei democraţii considerate cele mai puternice şi cu niveluri ridicate de calitate în America Latină, Chile şi Uruguay sunt caracterizate de asemenea printr-o majoritate de deputaţi de calitate[1]. Democraţiile mai fragile din regiunea andină şi America Centrală şi/sau cu scoruri joase în ceea ce priveşte calitatea democraţiei precum Guatemala, Ecuador sau Bolivia, obţin de asemenea punctaje joase în clasificarea calitativă a legislatorilor lor. Calitatea clasei politice este un concept care merită să fie luat în considerare într-o măsură mai mare decât cea manifestată până acum.

Bibliografie

Alcántara, Manuel (editor) (2006). *Políticos y política en América Latina*. Siglo XXI - Fundaţia Carolina. Madrid.

Alcántara, Manuel, Mercedes García Montero şi Francisco Sánchez López (editori) (2005). *Funciones, procedimientos y escenarios: Un análisis del Poder Legislativo en América Latina*. Salamanca. Ediciones de la Universidad de Salamanca.

Altman, David şi Aníbal Pérez-Liñan (2002). "Assessing the Quality of Democracy: Freedom, Competitiveness, and Participation in Eighteen Latin American Countries" în *Democratization*, vol. 9, nr 2, pp 85-100

Amaral, Samuel şi Susan C. Stokes (2005). "La democracia local y la calidad de la democracia" în Samuel Amaral şi Susan C. Stokes (editori). *Democracia local. Clientelismo, capital social e innovación política en la Argentina*. Buenos Aires. Eduntref.

Clements, Benedict, Christopher Faircloth şi Marijn Verhoevewn (2007). "Public Expenditures in Latin America: Trends and Key Policy Issues". *IMF Working Paper,* WP/07/21. Washington

[1] Concept care priveşte calităţile personale ale omului politic şi integritatea sa (Martínez Rosón, 2006: 181).

Dahl, Robert (1989). *La poliarquía*. Madrid. Tecnos.

Diamond, Larry şi Leonardo Morlino (2004). “The Quality of Democracy. An Overview” în *Journal of Democracy*. Vol. 15, nr 4, pp. 20-31.

Diamond, Larry şi Leonardo Morlino (editori.) (2005). *Assesing the Quality of Democracy*. Baltimore. The Johns Hopkins University Press.

Fish, M. Steven (2006). “Stronger Legislatures, Stronger Democracies” în *Journal of Democracy*. Vol. 17, nr 1, pp. 5-20.

Levine, Daniel H. şi José Enrique Molina (2007). *Notas sobre la calidad de la democracia en América Latina: índice específico y evaluación comparada de los países.* Articol prezentat la Congresul Asociaţiei de Studii Latino-Americane, Montreal, septembrie 2007.

Mainwaring, Scott şi Timothy Scully (editori) (1995). *Building democratic institutions: party systems in Latin America*. Stanford: Stanford University Press.

Martínez Rosón, Mar (2006). “La carrera parlamentaria, ¿la calidad importa?” în Manuel Alcántara (editor) *Políticos y política en América Latina*. Siglo XXI - Fundaţia Carolina. Madrid. pp.175-211.

O´Donnell, Guillermo, Jorge Vargas Cullel şi Osvaldo M. Iazzetta (editori) (2004). *The quality of democracy. Theory and applications*. Notre Dame. University of Notre Dame Press.

Seligson, Mitchell A. (2007). “The rise of populism and the left in Latin America” în *Journal of Democracy*. Vol. 18, nr 3. pp. 81-95.

Valenzuela, Arturo (2004). “Latin American Presidencies Interrupted” în *Journal of Democracy*. Vol. 15, nr 4. pp. 5-19.

Traducerea: Răzvan Victor Pantelimon

Asediile Statului Naţiune

E. S. Carlos Parker
Ambasador al Republicii
Chile în România şi Bulgaria

Societatea internaţională actuală are atribute şi caracteristici ambivalente şi contradictorii. În timp ce puterea din sistemul internaţional se concentrează într-un mod inedit şi de neoprit în mâna unei singure mari puteri, pe de altă parte, în contextul economiei mondiale, statele trebuie să împartă protagonismul cu aproape 40.000 de companii multinaţionale, care concentrază două treimi din totalul comerţului mondial

În acelaşi timp, revoluţia tehnologică şi dezvoltarea exponenţială a comunicaţiilor, permit sistemului economic internaţional mărirea cantităţii şi calităţii bunurilor care se produc şi se oferă, precum şi realizarea tranzacţiilor comerciale şi financiare în timp real, pe deasupra frontierelor politice şi a distanţelor geografice.

Globalizarea prevalentă, dinamicile economice şi politice care împing lumea spre o interdependenţă în creştere şi spre crearea de blocuri regionale şi subregionale, au creat un tablou în care ansamblul activităţilor şi interacţiunilor internaţionale experimentează în mod egal sindromul globalizării, facilitând naşterea de reţele şi circuite diverse de asociere non convenţională, care converg spre o comunitate mondială constituită din actori multipli, ce a ajuns să aibă un caracter independent şi transnaţional.

Ordinea politică internaţională din ultimele secole a fost fondată pe divizarea lumii în State Naţionale cu caracter suveran, în cadrul cărora fiecare unitate statală afişează calitatea de a avea condiiţii pentru a putea exercita o putere exclusivă asupra unui spaţiu teritorial determinat.

Ca o formă de a face posibilă efectivitatea acestei premize esenţiale s-a stabilit o separare radicală între conceptele de societate civilă şi Stat. Astfel încât procesul globalizării pe care îl trăim azi are drept unul din efectele sale primordiale acela de a conţine o chestionare inedită a modelului statal clasic prin implicarea unui important şi multiplu asediu, precum şi eroziune, ale principiului suveranităţii.

Dovada constă în aceea că, în prezent, în interiorul Statului Naţiune, este din ce în ce mai greu să se facă o diferenţiere clară între Stat şi Societatea Civilă. De aceea, şi unul şi celălalt au încetat să mai existe şi să funcţioneze ca realităţi autonome şi autoregulatoare, pentru a face loc unei circumstanţe în care s-a generat un ansamblu complex de interacţiuni între ambele spaţii. În plus, segmente care în teorie integrează societatea civilă, cum este cazul grupurilor de presiune şi al corporaţiilor, au ajuns să dispună de o capacitate de influenţă inedită asupra Statului şi instituţiilor sale.

Noua ordine internaţională sumar caracterizată, consideră ca principiu director ideea acordului între diferitele organizaţii, care în acţiunea lor, rup în mod continuu principiul linealităţii Statului, care este susţinut de popor, înţeles ca sumă între cetăţeni şi Stat.

Dintr-o perspectivă externă, principiul suveranităţii implică şi semnifică faptul că puterea Statului este în mod radical independentă faţă de oricare altă putere, ingerinţă sau intervenţie externă.

Totuşi, în prezent, Statul Naţiune a renunţat la afişarea rolului integrator şi articulator pe care îl avea în trecut, aşa după cum îl demonstrează în mod clar procese precum cel al Uniunii Europene, care, în acelaşi timp, vin să chestioneze cele trei dogme clasice care constituie fundamentul însuşi al suveranităţii ca principiu politic tradiţional şi de netăgăduit: supremaţia, inidvizibilitatea şi unitatea Statului.

Statele naţionale îşi văd afectate, în mod sensibil, rolurile tradiţionale. Pe de o parte se văd erodate de interdependenţa globală şi de multilateralism. Pe de altă parte, se văd asediate de aspiraţiile anumitor colectivităţi interne care luptă pentru a-şi afirma propriile identităţi şi interese, precum şi capacităţile de acţine proprie, în faţa puterilor executivului central.

În acest fel, pierderea unităţii Statului şi a capacităţii sale exclusive ca actor în procesele internaţionale, vin să uşureze apariţia entităţilor substatale ca actori relevanţi ai dinamicilor de interacţiune a societăţii internaţionale. Astfel, regiunile, provinciile şi comunităţile locale se nasc ca entităţi cu roluri şi funcţii proprii în spaţii determinate, din care se proiectează spre o dimensiune globală.

Sfârşitul Războiului Rece a coincis cu creşterea proceselor de democratizare la scară globală. În consecinţă, schimbările operate la nivelul societăţii internaţionale au continuat să aibă impact la nivel intern. Consensul în jurul democraţiei reprezentative ca paradigmă politică şi socială, care a pătruns profund, deşi cu împotmoliri sensibile, în societatea mondială, continuă să aibă un deficit important în ceea ce priveşte posibilitatea unei extinderi mai ample şi profund a virtuţilor acestui model politic şi social de convieţuire.

În acest sens, cererea de deconcentrare, descentralizare şi regionalizare a puterii politice şi administrative a Statului, se ridică precum o revendicare cetăţenească fundamentală, şi chiar ca o condiţie de neînlocuit pentru a face posibilă democraţia, participarea socială şi dezvoltarea.

Marea majoritate a societăţilor naţionale au fost create, la acel moment, în logica unei extreme centralizări a puterii. Chiar această logică s-a impus cînd a fost necesară organizarea, după model european, a diferitelor State Naţionale, născute în mod independent pe toate continentele. Din acest motiv, cultura birocratică de tip centralist şi autoritarist se găseşte bine înrădăcinată nu numai în mediul clasei politicie ci şi în cel al cetăţeanului, în general.

Statul modern a asumat naţionalismul ca pe o construcţie omogenizatoare şi de aceea, contrară şi în continuă luptă împotriva oricărei tendinţe regionaliste sau locale, sau a oricărei forme sau expresii de revendicare etnică, lingvistică, religioasă sau de oricare alt fel.

O concepţie fundaţională cu caracter naţionalist, care se bazează pe precepte unificatoare şi centraliste pentru a asigura controlul teritoriilor, resurselor şi frontierelor, nu poate decât să tindă spre a considera ca o ameninţare potenţial secesionistă sau de ruptură orice încercare de revendicare regională sau locală. De aceea, nici nu poate să încerce să concentreze la maximul posibil capacităţile şi atribuţiile instituţionalităţii statale în domeniul relaţiilor cu exteriorul.

Totuşi, în prezent, marea majoritate a socităţilor naţionale nu experimentează nicio tendinţă sau ameninţare secesionistă vizibilă. De aceea, ar trebui să aibă condiţiile de a-şi asuma câteva imperative ale lumii globalizate, între altele, aceea care sfătuieşte adoptarea de strategii care să implice întărirea capacităţilor regionale şi locale ca factor ajutător al eforturilor puterii executive centrale de a atinge niveluri mai mari şi mai bune de insertare în lume.

Astfel încât eforturile regionale de a încerca să se proiecteze în lume trebuie apreciate ca iniţiative valoroase şi cu potenţial de reuşită, cărora trebuie să li se acorde sprijin. Printre alte motive, pentru că ele pot contribui în mod decisiv la evitarea efectelor dezintegratoare nedorite, ca o consecinţă a unei dinamici economice care tinde să stabilească anumite teritorii şi comunităţi drept perdante în dinamica globalizatoare.

În prezent, în timp ce actorii globalizării se înmulţesc, Statele pierd din rolul lor protagonic şi din influenţă, lăsând loc apariţiei de entităţi subordonate, ce îşi reclamă propriile terenuri independente de acţiune, într-o relaţie de cooperare şi complementaritate, sau de concurenţă, cu guvernele centrale.

Simultan, funcţionarea internă a Statelor naţionale se vede influenţată de o realitate internaţională profund transformată, făcând loc formelor de relaţionare şi interacţiune de tip orizontal şi vertical.

Procesele internaţionale, în particular tendinţele spre independenţă şi regionalizarea într-o lume foarte competitivă, împing entităţile subnaţionale de guvern spre încercarea de a se inserta ca atare pe scenele vecine, regionale şi globale.

În acest fel, regiunile caută să îşi îmbunătăţească propria competitivitate, atât în mediul lor naţional cât şi în cele subregional, regional şi global, sprijinind în acest fel realizarea propriilor lor strategii de dezvoltare.

Mai trebuie remarcat şi faptul că, în prezent, chestiunile referitoare la spaţiul, geografia şi organizarea teritoriului, au o importanţă crescândă în studiile despre dezvoltare, încât se vorbeşte de recuperarea dimensiunii teritoriale a dezvoltării la toate nivelurile economiei şi politicii.

În acest fel, globalizarea şi localizarea devin parte a aceleiaşi monede, ale cărei feţe apar ca fiind complementare. Mai ales dacă se ţine cont de diferenţele inter-regionale crescânde în interiorul ţărilor, apariţia unor oraşe şi regiuni proeminent globale şi de propria criză a Statului-Naţiune, toţi factori care explică necesitatea acordării unei atenţii speciale evenimentelor care au loc în teritorii.

Definiţiile cele mai clasice stabilesc că sunt actori ai relaţiilor internaţionale toate unităţile sau entităţile care au un anume grad de autonomie politică, economică şi constituţională şi care, în acelaşi timp, au condiţii de producere de consecinţe în politica internaţională şi nu pot fi referinţe complete pentru alţi actori sau autorităţi.

În prezent, relaţiile internaţionale pot fi definite ca un complex de reţele în diferite domenii şi niveluri ale unităţilor coexistente, interpătrunzătoare şi care se înfruntă. Actorii acestor diferite jocuri sunt eterogeni, incompleţi în aspiraţia lor de a rezolva autonomia şi, în consecinţă, în suveranitatea lor. Deoarece, în prezent, puterea este multidimensională şi fragmentată.

Această situaţie are loc datorită faptului că Statul centralist din trecut a fost moderat printr-o segmentare regională cu caracter funcţional, care este tocmai aceea care face posibilă apariţia altor forme de diplomaţie, precum cele la nivel global, interregional,

transfrontalier sau intermetropolitan, al căror obiect specific nu este Statul, dar care, totuşi, sunt perfect compatibile cu diplomaţia statală.

Astfel de propuneri ne fac să renunţăm la realism ca punct de vedere central, prin care această schemă de analiză nu este capabilă să capteze transformările spaţiului politic global, creşterea actorilor multilaterali şi transnaţionali şi apariţia practicilor de politici alternative la cele tradiţionale.

Pentru realişti, globalizarea este consecinţa acomodării balanţei de putere între State, sau, cu alte cuvinte, rezultatul distribuirii imperfecte a puterii internaţionale şi a puterii din fiecare unitate statală.

Suveranitatea, principiul esenţial al realismului, nu mai poate fi garantată de Statul Naţiune, deoarece integrarea, creşeterea localismelor, fractura Statelor şi internaţionalizarea funcţiei publice, sut factori care pun suveranitatea într-o evidentă îndoială.

Capitalismul comercial şi industrial este legat de formarea Statelor Naţionale, iar aşa numitul „capitalism al informaţiei", este, la rândul său, legat de eventuala sa dispariţie ca formă politică prin excelenţă.

Din toate aceste cauze, când examinăm aceste chestiuni, trebuie să adoptăm o abordare funcţionalistă, care ne oferă instrumentele conceptuale şi metodologice pentru a încerca să înţelegem mai bine o lume multicentrică, formată din diverse tipuri de actori care convieţuiesc cu o lume de State centraliste.

În acest cadru conceptual, ca exemplu, trebuie menţionată apariţia a aşa numitei paradiplomaţii, care nu este altceva decât acţiune în domeniul internaţional a entităţilor substatale, subnaţionale sau locale. Această practică politică a fost denumită la început de Ivo Duchacek, unul dintre primii şi principalii analişti ai fenomenului, drept „microdiplomaţie", dar, mai târziu, Panayotis Soldatos a rebotezat-o „paradiplomaţie", denumire sub care este cunoscută şi definită în mod universal, concept în care vocabula „para" vrea să însemne distincţia între această clasă de acţiuni şi diplomaţia organelor centrale ale Statului, cu care se coordonează, se complementează sau acţionează în paralel, uneori într-un mod conflictual.

La rândul său, Noé Cornago a definit-o ca implicarea guvernelor non centrale în relaţiile internaţionale prin stabilirea de contacte permanente sau ad hoc cu entităţi publice sau private, cu scopul de a promova teme socioeconomice sau culturale, precum şi orice dimensiune externă a competenţelor sale constituţionale. Această definiţie a fost apoi îmbogăţită chiar de Ducachek, care a stabilit o diferenţă între paradiplomaţia transfrontalieră, cea transregională (unităţi fără frontieră comună) şi paradiplomaţia globlă, care tratează teme ce implică toată planeta.

Din perspectiva acestei abordări, Statele continuă să fie actorii principali ai politicii mondiale. Dar, legăturile lor cu actorii transnaţionali şi subnaţionali sunt din ce în ce mai strânse şi complementare, pe o scenă pe care proliferarea de astfel de unităţi implică grade progresive de decădere şi grade de deplasare a Statului Naţiune ca actor principal în relaţiile şi procesele internaţionale.

Traducerea: Elena Lincan

Noi partide şi vechi *clivaje* în sistemul de partide din America Latină: transpunerea politică a conflictului etnic

Flavia Freidenberg
Universitatea din Salamanca (Spania)
Institutul Interuniversitar pentru Iberoamerica

I. INTRODUCERE

Formarea şi succesul electoral al partidelor etnice este un fenomen nou în America Latină. În ciuda importanţei lor numerice, a diversităţii rasiale a societăţilor, precum şi a unor încercări care până la urmă nu au ajuns să se articuleze şi/sau să se menţină în timp, indigenii s-au menţinut din punct de vedere istoric la marginea instituţiilor şi a dinamicii sistemelor politice din regiune. Odată cu procesele de tranziţie democratică această situaţie s-a transformat. Multe populaţii indigene au încetat de a mai fi obiecte pasive pentru a se converti în subiecte active în ţări precum Ecuador, Bolivia, Mexic, Venezuela, Nicaragua, Guatemala, Peru, Brazilia, Chile şi Columbia. Chiar dacă în fiecare ţară aceste procese au avut caracteristici proprii şi niveluri de dezvoltare deosebite, în termeni generali, s-a realizat o mai mare conştientizare şi participare a indigenilor în viaţa politică, precum şi în instituţiile politice (Columbia, Venezuela, Mexic), prin intermediul organizaţiilor sociale (Peru, Columbia, Bolivia, Brazilia, Ecuador), a mişcărilor revoluţionare (Mexic) şi a partidelor etnice (Ecuador, Bolivia, Columbia şi Venezuela), care au ajuns chiar să fie victorioase în alegeri (Ecuador, Bolivia).

Asta nu înseamnă că indigenii nu s-au mobilizat sau nu s-au organizat niciodată anterior decadei 1980. Dimpotrivă, au avut loc numeroase răscoale, mai mult sau mai puţin de succes, şi chiar au fost partide care căutau să reprezinte sectoarele indigene.[1] Ceea ce se întâmplă acum este că în anumite state pentru prima dată indigenii au creat, datorită proceselor de liberalizare politică, partide etnice[2], care au reuşit să mobilizeze ample părţi ale electoratului şi care au dezvoltat inclusiv o mare capacitate de şantaj

---

[1] În Bolivia s-au creat partide etnice (chiar dacă minoritare) înainte de anii 90: Mişcarea Indian[Tupak Katari (MTKA) în 1980 şi Mişcarea Revoluţionară de Eliberare Tupaj Katari (MRTKL) în 1985, care au reuşit să obţină câteva mandate în Congres şi chiar Vice-preşedinţia Republicii în 1993, datorită unei alianţe cu Mişcarea Naţională Revoluţionară (MNR).

[2] În acest studiu, etnicul este asimilat cu indigenul, acesta fiind înţeles conform lui Martinez Cabo (1987:27) „*Comunităţile indigene, popoare şi naţiuni care, având o continuitate istorică cu societăţile anterioare invaziei şi colonizării care s-a realizat pe teritoriul lor, se consideră distincte de alte sectoare ale societăţii care în prezent predomină în totalitate sau în parte aceste teritorii. Compun în prezent sectoare ne-dominante ale societăţii şi sunt destinate a percepe, dezvolta şi transmite generaţiilor viitoare teritoriile lor străvechi şi identitatea lor etnică, ca bază a existenţei lor continue ca popor, în conformitate cu propriile norme culturale, instituţii sociale şi sisteme juridice*” (Citat în Assies 1998:24).

asupra sistemului politic şi a instituţiilor sale. Aceste partide sunt un tip de grup politic care participă la alegeri şi obţin ca candidaţii lor să acceadă la funcţii de reprezentare populară, ai căror lideri se identifică, în marea lor majoritate, ca parte a unui grup etnic ne-dominat (aceasta neînsemnând însă că este minoritar în raport cu cel dominant) şi care susţin în principal programe de natură culturală sau etnică. În multe dintre aceste partide sunt candidaţi care nu sunt membri ai respectivului grup etnic şi care pot include cereri care nu sunt în exclusivitate de natură etnică. Diferenţa este dată de faptul că această nuanţă etnică face parte din identitatea membrilor, înglobând şi conţinând o sumă de cereri specifice, integrate dincolo de diferenţele intersubiective şi care acţionează ca un element diferenţiator faţă de celelalte partide politice.

Noile partide au presupus transpunerea în politică a cererilor şi intereselor care rămăseseră latente de mult timp. Se spune că un conflict se transpune în politică atunci când este perceput ca important de către cetăţenii-electori astfel încât aceştia se situează într-o tabără susţinătoare a acestui conflict, până la punctul în care apare necesitatea de a se mobiliza şi organiza partide care să îi reprezinte în sistemul politic. Un conflict social poate să fie prezent în societate dar să nu influenţeze direct asupra partidelor, adică să nu afecteze structura competiţională a sistemului de partide sau strategiile celor care concurează în cadrul acestuia. Un conflict social poate, inclusiv, să condiţioneze instituţiile politice şi comportamentul actorilor sociali, fără a da naştere unui partid politic. Aşadar un conflict social poate să se menţină mult timp latent, fără a avea vizibilitate politică, fără să atingă o dimensiune suficient de puternică pentru a se converti într-o diviziune politică care să separeu cetăţenii între ei şi să îi facă să se înfrunte prin intermediul organizaţiilor care le apără interesele. Faptul că intr-o societate divizată rasial şi etnic nu există partide etnice nu presupune în mod necesar absenţa unui conflict, acesta putând exista dar să fie latent.

Prezenţa vechilor *clivaje*[1] şi a noilor partide este legată de stabilitatea şi transformarea sistemelor de partide. Faptul că apare un partid ne conduce la reflecţia asupra elementelor care ajută la naşterea sa şi la condiţiile necesare acesteia. Formarea unui partid se datorează prezenţei unor noi valori în societate, structurării unor noi conflicte sau dimpotrivă răspunde politizării unor conflicte sociale istorice prezente în societate? Dacă considerăm această cauză ultimă se pune întrebarea Ce face ca un conflict să se politizeze şi ce elemente influenţează asupra acestei politizări? În această cercetare ne propunem să cunoaştem cum apar noile partide, în acest caz, pe baze etnice (1) şi de ce ele apar în anumite contexte şi nu în altele (2). Pentru aceasta se explorează factorii care explică crearea partidelor şi se aplică aceste reflexii la cazurile de democratizare recente şi la societăţile în proces de formare, plecându-se de la evaluarea diferitelor explicaţii cu privire la motivul apariţiei de noi partide şi care sunt cauzele cele mai puternice care fac ca anumite grupuri să se convertească la un moment dat în organizaţii politice care au succes electoral, în timp ce altele nu.

Susţinem că schimbări legate de: atitudinile, comportamentele şi organizarea mişcării indigene (v1), de sistemul politic şi structura instituţională (v2), de gradul de competiţie în sistemul de partide şi de strategiile şi comportamentele partidelor deja

[1] Datorită controversei asupra noţiunii de *cleavages* tradusă prin clivaje, se preferă utilizarea altor termeni precum fracturi sociale, linii de tensiune sau diviziuni sociale, chiar dacă sunt anumite diferenţe de nuanţă între ele.

existente (v3), de atitudinile politicienilor şi cetăţenilor (v4) şi o conjunctură internaţională specifică (v5) au favorizat o serie de oportunităţi politice, care la rândul lor au influenţat crearea de partide etnice şi cu acestea procesul de traducere în politică a clivajelor sociale istorice care existau latente în societate. Se remarcă, în acest sens, importanţa strategiilor de cooptare a electoratului indigen de către partidele tradiţionale, absenţa organizaţiilor sociale bine structurate la nivel naţional, carenţa programelor educaţionale bilingve şi a unei elite cu vocaţie negatoare a statului, precum şi lipsa de configurare a unei conştiinţe etnice inter-grupale, drept factori care au îngreunat formarea unui partid etnic, şi ca atare politizarea clivajelor în amorţire.

Articolul acesta este o primă încercare de a investiga într-o abordare comparativă factorii care politizează *clivajele* şi facilitează crearea noilor partide politice. Lucrarea se structurează în patru părţi. În primul rând se prezintă diversele teorii care explică apariţia partidelor politice şi se expun anumite idei pentru a înţelege condiţiile care fac posibil să emeargă o nouă diviziune politică întru-un sistem de partide cu un nivel scăzut de instituţionalizare. În al doilea rând se analizează aceste teorii în lumina experienţei Americii Latine şi se propune combinarea perspectivelor, care rezultă din utilizarea literaturii asupra structurii de oportunităţi politice (SOP). În al treilea rând se studiază factorii care au dus ca în anumite sisteme politice, cu populaţii indigene numeroase, să apară partide etnice, chiar dacă cu succes electoral variabil (Ecuador şi Bolivia), în timp ce în alte sisteme, care deţin în acelaşi grad populaţii indigene, să nu apară aceste noi partide şi nici să nu se genereze o puternică mobilizare care să politizeze acest conflict social (Peru, Guatemala) sau apar alţi actori care canalizează aceste revendicări, în principal partidele politice tradiţionale (Guatemala, Mexic)[1]. În al patrulea rând se vor evidenţia o serie de reflecţii prin intermediul studiilor de caz, cu privire la condiţiile care trebuie să fie date pentru a se crea un partid etnic.

Cazurile analizate de partide de succes se consideră cele din Ecuador şi Bolivia, în timp ce în celelalte sisteme politice mişcările indigene nu reuşesc să articuleze partide etnice, chiar dacă în Peru s-a organizat o mişcare socială şi sunt anumite expresii partidiste în alegerile locale care încă nu au expresie naţională.[2] Partidul cu cel mai mare succes electoral şi cel mai bine organizat a fost Mişcarea Unitate Plurinaţională Pachakutik – Noua Ţară (MUPP-NP), braţul politic a Confederaţiei Naţionalităţilor Indigene din Ecuador (CONAIE), în alianţă cu sectoare ne-indigene. În Bolivia crearea unui partid etnic a apărut ca o necesitate a mişcării „*cocalero*", care s-a aliat cu diferite grupuri politice ca parte a strategiei sale electorale: întâi prin Adunarea Suveranităţii Poporului (ASP) în 1995, apoi prin crearea Instrumentului Politic pentru Suveranitatea Popoarelor (IPSP) utilizând în alegerile din 1999 Mişcarea către Socialism, care era deja înregistrată. Alt partid indigen a fost creat în Bolivia în 2000 de către Felipe Quispe, secretarul general al Confederaţiei Unice a Muncitorilor Rurali din Bolivia (CSUTCB). În Guatemala au existat candidaţi indigeni în alegeri prin intermediul partidelor tradiţionale, dar nu s-a născut un partid etnic, iar în Mexic, dincolo de mobilizările create

---

[1] Cazurile Columbiei şi Venezuelei, deşi se consideră de mare interes pentru a înţelege fenomenal, vor fi incluse în etape viitoare ale investigaţiei, din raţiuni de spaţiu şi timp.

[2] Mişcarea Indigenă a Amazoniei Peruane (MIAP) chiar dacă în alegerile din 2000 a câştigat 12 primării, în termeni naţionali un are un rol semnificativ şi nici o articulare suficientă pentru a fi considerată un partid etnic.

în jurul rezistenţei zapatiste şi de canalizarea voturilor în partidele „*tradiţionale*”, nu a fost un partid etnic care să aibă acoperire naţională.

CAZURILE DE STUDIU

	Ecuador	Bolivia		Peru	Guatemala	Mexic
% populaţie indigenă*	35,5	71,2		40,2	60,3	12,4
Procesul de liberalizare politică (tranziţie la democraţie)	1978	1982		1980	1996	2000
Tipul de regim autoritar anterior	Dictablanda	Dictatură		Dictatură	Dictatură	Regim ne-competitiv
Atitudinea faţă de indigeni a guvernului anterior liberalizării politice	Favorabilă	-		Favorabilă	Represivă	Favorabilă
Mişcare insurecţională	Nu	Nu		Nu**	Da (EGP)	Da (MZ)
Partid etnic	MUPP-NP	ASP-IPSP-MAS	MIP	Nu***	Nu	Nu
Anul creării partidului etnic	1996	1995-1999	2002	-	-	-
Partid etnic cu succes electoral	Da	Da		Nu	Nu	Nu

* Nu există o poziţie comună cu privire la cifrele populaţiei indigene în statele analizate. Aceasta se datorează diversităţii criteriilor folosite pentru a defini cine este indigen, absenţei până de curând a includerii criteriului „autodefinirii identităţii” în recensăminte şi de calculului care se face (adică asupra cărui total se calculează procentajul). Se susţine că în America Latină sunt în jur de 400 de milioane de persoane, dintre care 50 sunt indigeni aparţinând a 400 de etnii. Datele de populaţie pe ţări sunt cele din recensământul realizat în cadrul CEPAL în 1990. (În Peyser şi Chackiel 1999).

** Este dificil să identifici Sendero Luminoso (Ayacucho, Peru) ca o mişcare insurecţională de guerilă etnică deoarece datele adunate de Comisia pentru Adevăr şi Reconciliere semnalează că 70% din victimele sale au fost indigeni.

*** Mişcarea Indigenă din Amazonia Peruană (MIAP) (1996) nu are un nivel de articulare şi de organizare care să ne permită a o considera în acest moment un partid etnic.

II. CÂTEVA ELEMENTE PENTRU O REFLECȚIE TEORETICĂ

II.1. Apariţia partidelor şi transformarea sistemelor de partide

În literatura de specialitate există diverse explicaţii asupra apariţiei partidelor politice şi asupra formării sistemului de partide. Iniţial Duverger (1951) semnala drept izvoare principale ale creării partidelor, calea instituţional-parlamentară şi cea extraparlamentară (din exteriorul Parlamentului şi dinspre o organizaţie a societăţii civile). Janda (1961) completează empiric analiza lui Duverger şi evidenţiază o nouă formă de creaţie: cea care îşi are originea în fuziunea sau sciziunea altor partide existente deja. Acestei direcţii îi aparţin acele partide care apar prin decizia liderilor (carismatici sau nu), ceea ce presupune o viziune elitistă asupra formării partidelor. La Palombara şi Weiner (1966) semnalează trei grupuri de teorii: cele instituţionale, cele ale crizelor istorice, bazate pe criza de legitimitate şi de participare şi cele ale dezvoltării, care fundamentează originea partidelor în procesele globale de modernizare socială. Kitschelt (1989) reia abordarea instituţională şi semnalizează importanţa abordării culturale şi sociologice. Ware (2004:36) rezumă factorii care determină natura partidelor politice şi a sistemelor de partide, în trei: cel sociologic, cel instituţional şi cel competitiv, deşi acesta este inclus ca parte a abordării instituţionale.

Duverger, Janda, La Palombara şi Weiner, Kitschelt şi Ware au prezentat diversele variabile care influenţează asupra creării partidelor şi pe care Bartolini (1986) le concentrează în două grupuri. Pe de o parte abordarea *istorico-conflictivă*, înţeleasă în acelaşi timp ca abordare sociologică, bazată pe diviziunile socio-structurale relaţionate cu procesul de formare a Statului şi de dezvoltare industrială, care constituie baza identităţilor colective ale grupurilor şi mişcărilor aflate în conflict. Pe de altă parte abordarea *instituţională,* impulsionată în mod fundamental odată cu amplificarea dreptului de vot (care a generat contextul formării unei pieţe electorale care stimulează competiţia în clasa politică şi stimulează organizarea acesteia) şi dezvoltarea instituţiilor democratico-reprezentative, în special a parlamentelor, care în anumite cazuri au funcţionat ca sursă de creare a partidelor.

Importanţa acestor abordări pentru înţelegerea fenomenului analizat necesită reluarea argumentelor sale principale. Abordarea *sociologică* analizează originea sistemelor de partide plecându-se de la contratele şi diviziunile care apar într-o comunitate naţională în primele momente ale expansiunii sufragiului şi ale formării Statului - Naţiune, care ulterior rămân „*îngheţate*”, structurând astfel competiţia intrapartidistă (Lipset y Rokkan 1967). Partidele acţionează precum alianţe în conflict asupra unor politici şi fidelităţi pentru nişte valori, în interiorul unui corp politic mai amplu, care, încercând să depăşească aceste conflicte, caută ca cetăţenii să se alieze între ei depăşind aceste conflicte care generează linii de tensiune. Clivajele sunt o dividere a societăţii în grupuri opuse care este determinată de poziţia indivizilor în structura socială şi care, fiind foarte importante pentru aceştia, termină generând alinieri între grupurile sociale şi partide. Modelele de conflict social existente sunt determinante pentru schimbările din sistemul de partide (Ware 2004:36); aşadar o schimbare de poziţie într-un conflict va face ca cetăţenii să-şi schimbe preferinţele într-un sistem de partide. [1] Într-o

---

[1] O variaţie a abordării sociologice este cea *culturalistă,* care se susţine pe schimbările culturale şi ale alorilor în societăţile post-industriale. Din această perspectivă diviziunile sunt chestiuni atitudinale, aşadar

abordare diferită, cea *instituţională,* se apelează la schimbări ale regulilor jocului şi ale instituţiilor ca modalitate de rezolvare a disfuncţionalităţilor sistemului de partide. Acest curent presupune că dacă se modifică anumite aspecte ale regulilor care conduc jocul politic atunci este posibilă o modificare a naturii instituţiilor, a manierei în care actorii se comportă în sistem şi a evaluărilor care se realizează la momentul luării deciziilor.[1]

Ceea ce am expus demonstrează că un partid se naşte şi se dezvoltă în relaţie cu „*output-urile”* instituţionale, adică regulile jocului şi prevederile instituţionale ale sistemului politic şi în acelaşi timp în relaţie cu o situaţie istorică de interacţiune asupra „*input-urilor”* socio-culturale, care stabilesc cadrul în care funcţionează diversele oportunităţi pentru articularea cererilor (Bartolini 1986:237). Din această cauză explicaţiile în cazul societăţilor în proces de formare (cum sunt cele analizate aici) trebuie să plece de la o strategie de hibridizare, de construire a unei complementarităţi a variabilelor care explică fenomenul (Bartolini 1986:236-237) şi care să permită construirea unui scenariu propice punerii în mişcare a cetăţenilor, atât social cât şi politic, şi să se organizeze în partide politice care să lupte pentru cererile şi interesele lor.

II.2. Vechi clivaje latente şi structura oportunităţilor politice

În America Latină discuţia asupra naturii *clivajelor* şi a formării partidelor politice nu a fost purtată în mod aprofundat, deşi există câteva excepţii interesante (Dix 1989; Coppedge 1997; Yashar 1998; Moreno 1999; Collins 2001 şi Van Cott 2003). Dix susţine că unele dintre liniile de diviziune clasice care au dat naştere sistemelor de partide din Europa Occidentală la momentul extinderii dreptului de vot, au fost de asemenea prezente şi la originea sistemelor de partide din America Latină. Recunoaşte însă că există o diferenţă fundamentală între cele două procese: *pattern-urile* de dezvoltare şi evoluţie a liniilor de conflict au fost diferite: în timp ce în Europa au avut o evoluţie constantă, în America Latină au fost de manieră discontinuă[2]. În acest sens trebuie subliniat că la momentul formării comunităţilor naţionale latino-americane, o serie de conflicte precum cel etnic, cultural şi inter-religios, nu au fost prezente, iar în anumite cazuri au început să se manifeste mult mai târziu[3]. În ciuda limitărilor datorate diferenţelor existente la nivel

---

sunt date de valorile şi credinţele pe care indivizii le apără ca fiind proprii şi care îi fac să aparţină unui grup sau altuia. Dacă apar schimbări în valorile cetăţenilor atunci se prezumă că vor apărea noi partide sau că va avea loc transformarea sistemului de partide. Noi valori presupun, din această perspectivă, noi partide.

[1] În această abordare, de asemenea, trebuie inclusă abordarea competitivă (Ware 2004:37). Partidele, ca instituţii, răspund unei cereri de competiţie cu altele în termeni ideologici, iar sistemul de partide este scenariul unei interacţiuni competitive (şi de cooperare)(Sartori 1976; Downs 1957). În această perspectivă fiecare organizaţie partidistă caută să-şi maximizeze cota de putere şi intră în competiţie cu celelalte pentru resurse care sunt finite (voturile)

[2] *"the parties and party systems of perhaps a dozen Latin American countries have emerged more or less de novo, usually after a revolution or a long period of dictatorial rule, with few perceptible links to prerevolutionary or predictatorial past"* (Dix 1989: 25).

[3] Aceasta relativizează viziunea lui Lipset şi Rokkan potrivit căreia sistemele de partide se menţin "îngheţate" (*freezing party system*) plecând de la fracturile socaile care dau naţtere comunităţilor naţionale. Schimbările în comportamentul electoral al europeneilor în anii 60 şi procesele de volatilitate electorală demonstrează că sistemele de partide nu sunt îngheţate ci că sunt dispuse la schimbări (vezi Bartolini şi Mair 1990; Franklin, Mackie, Valen et al. 1992).

socio-statal între cele două contexte, care fac dificilă extrapolarea strictă a abordării sociologice clasice, trebuie subliniată logica argumentativă a acestei perspective, în particular, noţiunea de conflicte care opun grupuri, şi pentru aceasta se apelează la interpretarea pe care Inglehart (1984) o face asupra liniilor de tensiune ca „direcţii stabile de polarizare a conflictului”[1]. Această definiţie este mai flexibilă şi mai dinamică; ceea ce facilitează înţelegerea proceselor politice în cadrul unor societăţi care se află încă într-un proces de formare.

În mod clar, a te referi la un proces de încorporare a forţelor sociale presupune a te gândi la un sistem care încă nu a terminat să se construiască, care poate fi considerat ca o comunitate politică în proces de modernizare[2]. Aceasta implică ca în anumite ţări, unde Statul şi naţiunea continuă să se redefinească, diviziunile sociale sunt dinamice, deoarece există sectoare care anterior nu fuseseră luate în considerare ca parte a Statului sau a naţiunii şi sunt excluse, deşi fac parte din societate. Se ştie că nu toate diviziunile structurale ale unei societăţi sfârşesc prin a configura *clivaje* la momentul formării Statelor - Naţiune. Pentru ca o diviziune structurală să se transforme în *clivaj* trebuie să fie *simţită de către indivizi*. Adică, trebuie să se configureze o serie de aliniamente între fiecare dintre grupurile sociale şi partidele corespondente. Cum semnalau Bartolini şi Mair (1990), alături de criteriul delimitării (care mereu este structural), apare şi diferenţa nestructurală, de natură normativă şi organizativă. Diferenţa normativă presupune ca cetăţenii să înţeleagă că aceea este o diviziune relevantă, şi ca atare să susţină anumite valori politice. Diferenţa organizativă semnifică articularea practică a acestor valori, şi ca atare crearea unor partide politice care să le reprezinte. Atât interiorizarea acestor interes, cât şi organizarea posterioară presupun recunoaşterea din partea indivizilor că aceste cereri sunt ameninţate şi că trebuie apărate. Când aceasta se întâmplă, este de aşteptat ca această diferenţiere să fie percepută şi interiorizată ca un conflict central în societate, şi odată cu aceasta se produce un *clivaj*.

Aşadar o fractură socială poate să existe mult timp fără să se manifeste pe scena politică, însă faptul că ea nu se manifestă politic nu înseamnă că tensiunea structurală nu există. Chestiunea este cum şi când apare aceasta, adică, ce factori fac ca un clivaj care a fost în amorţire mult timp să fie recunoscut ca important de către indivizi care să-l transforme într-o organizaţie care să apere interesele lor, şi care, la rândul său, să se convertească într-o linie de competiţie electorală relevantă pentru sistemul de partide. Un răspuns la această întrebare poate fi dat plecând de la o serie de teorii legate de oportunităţile pe care sistemul politic le oferă grupurilor pentru a se mobiliza (Tarrow 1997; Kitschelt 1986). Abordarea structurii de oportunităţi politice (SOP) poate să ajute la înţelegerea acestei situaţii, referindu-se la condiţiile cu caracter obiectiv ale mediului politic care pot sprijini sau îngreuna acţiunea cetăţenilor (Tarrow 1997: 49). Se pleacă de la ideea că schimbările generate în anumite aspecte ale sistemului politic creează posibilitatea pentru acţiunea colectivă (McAdam, McArthy şi Zald 2001). Conjunctura ajută la activarea expresiilor sau mişcărilor (Martí 2004), prin evaluarea costurilor

---

[1] Acestea pot fi definite ca: “[..] *relatively stable patterns of polarization in which given groups support given policies or parties, while other groups support opposing policies or parties* [...]” (Inglehart 1984: 24).

[2] Unul dintre fenomenele care generează modernizarea este în mod cert încorporarea unor grupuri care nu sunt incluse în sistemul politic. Huntington (1997: 349) susţine că modernizarea este cea care “creează şi susţine conştientizarea şi activitatea politică a grupurilor sociale şi economice[...] care se află în afara sferei politice”.

acţiunii colective, descoperirea potenţialilor aliaţi şi găsirea zonelor în care autorităţile sunt vulnerabile la presiunile şi cererile cetăţenilor[1]. Din acest punct de vedere oportunităţile politice sunt cele care deschid calea pentru acţiunea colectivă (Tarrow 1997; Kitschelt 1986); chiar dacă de multe ori sunt chiar mişcările cele nasc, prin intermediul presiunilor lor, aceste oportunităţi (Martí 2004).

În această lucrare se insistă pe politizarea *clivajelor* şi transpunerea lor organizativă, mai mult decât pe momentele anterioare formării mişcărilor etnice. Deşi sunt convinsă că nu se poate înţelege unul fără altul (partidul fără mişcarea care îl precede), mă interesează explorarea de manieră comparativă a factorilor explicativi ai transpunerii politice (atitudinali şi mai ales organizaţionali) a conflictului etnic. Chiar şi atunci când influenţa SOP şi a dimensiunilor sale, în apariţia mişcărilor indigene în America Latină a fost analizată de manieră extinsă, fiind considerată fundamentală pentru a explica mobilizarea acestor sectoare (Martí 2004:4; Van Cott 2003; Collins 2001; Langer şi Muñoz 2003) susţin că capacitatea propriilor mişcări şi organizaţii de transpunere politică a conflictului, dinspre ceva care era latent către o linie de competiţie relevantă, a fost centrală. Deşi este dificil de stabilit care este legătura de cauzalitate şi ce a fost înainte şi ce după, această lucrare susţine ideea că sunt propriile mişcări care prin intermediul presiunilor lor creează oportunităţile politice.

III. CADRUL EXPLICATIV

Premizele de la care pleacă această lucrare şi care sunt explorate empiric, pentru moment în termeni provizorii, se pot formula astfel:

> 1= Globalizarea, cooperarea internaţională şi dezvoltarea jurisprudenţei la nivel internaţional contribuie la întărirea organizaţiilor sociale şi la recunoaşterea drepturilor fundamentale ale populaţiilor indigene.
>
> 2= Procesele de liberalizare politică, ingineria instituţională şi tranziţiile la democraţie, deoarece presupun transformări în relaţiile dintre Stat, societatea civilă şi piaţă, generează noi oportunităţi politice pentru crearea partidelor etnice.
>
> 3= Condiţii mai uşoare pentru înfiinţarea noilor organizaţii politice; introducerea dreptului de vot şi pentru analfabeţi şi o structură statală mai descentralizată, favorizează apariţia noilor partide.
>
> > a. O lege a partidelor care cer reprezentare naţională (fie la nivelul liderilor, al semnăturilor sau al aderenţilor) sau care cere resurse financiare sau logistice pentru înregistrarea noilor formaţiuni politice, descurajează

[1] SOP se centrează în principal pe factorii de mediu care contribuie la mobilizarea cetăţenilor. Aceste resurse exterioare sunt: a) cele de carácter sistemic relaţionate cu democratizarea regimului politic şi care sunt în general cauzate de schimbări ale regulilor politice care fac mai puţin costisitoare mobilizarea; b) cele de carácter "temporal şi spaţial" care accentuează elementele legate de localizarea mişcărilor în termeni naţionali sau la scară internaţională (adică dacă ai o conjunctură internaţională favoravilă) şi c) cele de carácter relaţional care au de a face cu nivelele de instabilitate a elitelor politice în faţa unei acţiuni colective de contestare, cpacitatea de acces la acestea, precum şi cu apariţia unor aliaţi influenţi.

crearea partidelor etnice, care adesea au mai puţine resurse financiare disponibile. Dimpotrivă, cerinţe mai mici contribuie la formarea unor noi partide.

b. Dreptul de vot acordat analfabeţilor favorizează implicarea electorală a acestor sectoare şi activarea lor din punct de vedere politic. Aceasta face ca sectoarele cele mai activ politic să caute o organizaţie care să le reprezinte în cadrul instituţiilor.

c. Structurile statale federale sau descentralizate politic şi administrativ, care permit alegeri locale şi regionale favorizează minorităţile etnice dacă acestea sunt concentrate din punct de vedere geografic. Partidele noi au un mai mare succes în state descentralizate ca în unele centralizate.

4= Un sistem de partide slab instituţionalizat favorizează formarea noilor partide.

a. În acele sisteme unde apar partide cu ideologie marxistă, maoistă (sau de extremă stânga) în circumscripţii cu o majoritate indigenă, unde lipsesc rivalităţile interne în interiorul comunităţilor şi se manifestă niveluri scăzute de încredere în partidele tradiţionale, apare o mai mare posibilitate de creare a unui partid etnic.

5= O mai mare *"empowerment"* a sectoarelor indigene în ceea ce priveşte capacitatea lor de acţiune colectivă şi eficacitatea acţiunilor sale, contribuie la activarea lor politică şi la structurarea organizaţiilor sociale pe care le reprezintă.

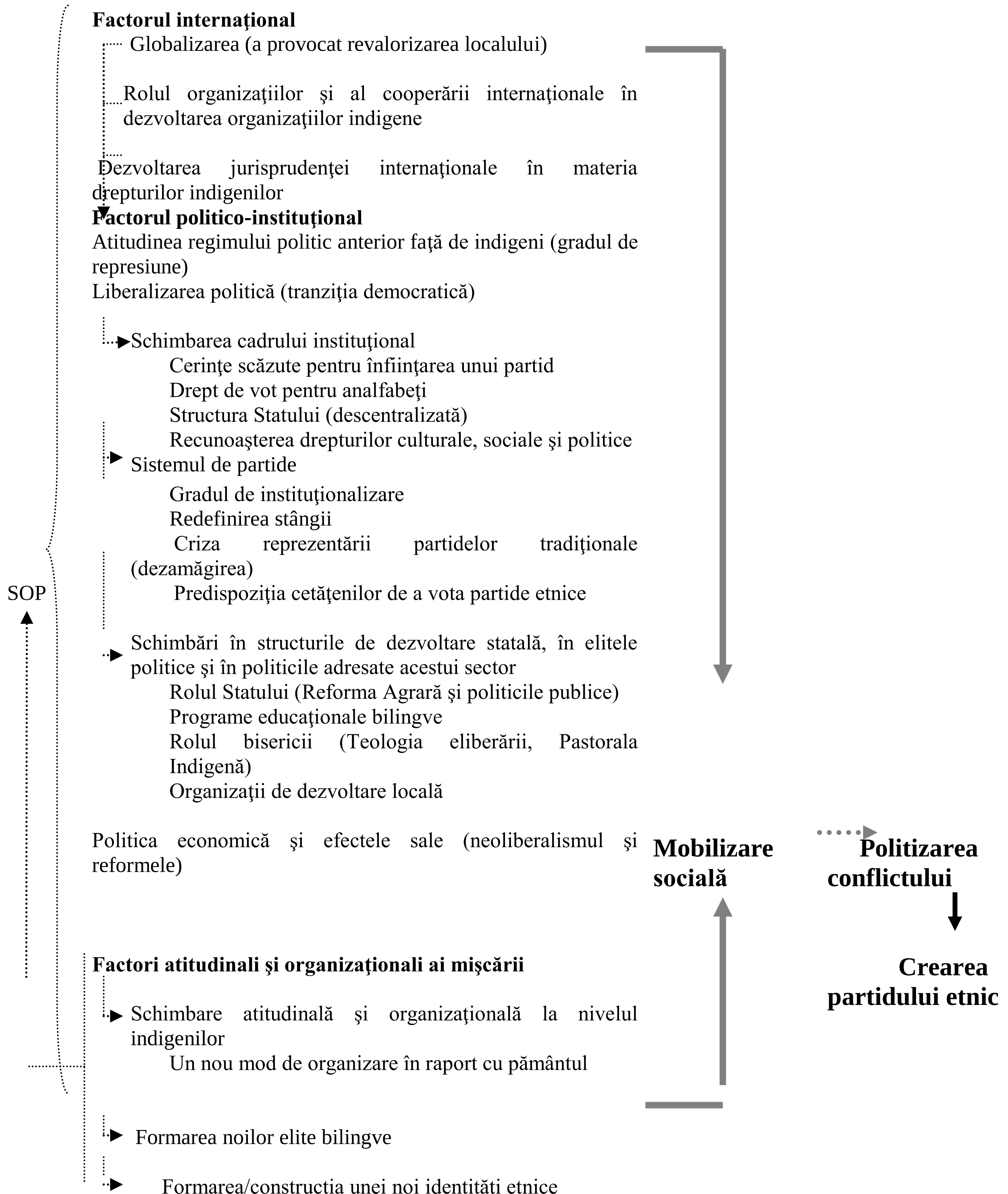
6= O mai mare structurare la nivel naţional a mişcării indigene va implica o mai mare politizare a conflictului etnic (dimensiunea normativă). O mai mare politizare a conflictului presupune o mai mare posibilitate de crearea a unui partid etnic (dimensiunea organizativă).

În concluzie, factori instituţionali, atitudinali şi organizatorici, atât interni cât şi externi mişcării indigene, au contribuit la procesul politic de formare a unui partid etnic. În mod precis, partidele etnice din America Latină s-au creat prin politizarea conflictelor sociale, într-un moment de expansiune a electoratului prin intermediul extinderii dreptului de vot şi în plină liberalizare a sistemului politic (Yashar 1998; Assies 1998:29); au fost ajutate de schimbări în regulile jocului, în sistemul de partide, în atitudinile elitelor şi de cooperarea internaţională într-un context globalizat. Aceste schimbări au generat structura externă de oportunităţi politice care au favorizat mobilizarea indigenă şi structurarea sa politică. Alături de aceasta au apărut o serie de transformări la nivelul atitudinilor şi organizării sectoarelor indigene care au făcut ca aceşti actori să preseze asupra sistemului, şi astfel să favorizeze dezvoltarea unui scenariu care a contribuit la politizarea *clivajelor* sociale şi la apariţia unor noi partide pe baze etnice. Faptul că unul dintre aceşti factori, sau combinaţia unora dintre ei, nu apare poate

fi elementul explicativ al absenţei unui partid etnic, chiar dacă există o populaţie indigenă şi o societate în curs de formare.

În continuare se prezintă relaţia între variabilele prezentate analitic, iar ulterior se va analiza fiecare dintre ele în studiile de caz.

CADRU EXPLICATIV

IV. FACTORI CARE INFLUENŢEAZĂ CREAREA PARTIDELOR ETNICE, PREZENŢI ÎN AMERICA LATINĂ

FACTORUL INTERNAŢIONAL

Variabila: Globalizarea, cooperarea internaţională şi recunoaşterea juridică a drepturilor

Anul 1992 a fost un punct de cotitură pentru mişcările indigene. Liderii acestora au organizat – cu sprijinul ONG - urilor – o serie de întâlniri şi forumuri pentru a le contrapune celebrărilor cu ocazia a 500 de ani de la descoperirea Americii, ceea ce a permis schimburile între grupurile indigene din diverse ţări. *Conferinţa Pământului* din Rio de Janeiro a fost de asemenea un spaţiu care a servit de legătură pentru diverse grupuri, la fel ca şi *Conferinţele Iberoamericane* din 1991 (Guadalajara) şi 1992 (Madrid), în care s-au pus bazele unui Fond Indigen, cu scopul de a sprijini „*autodezvoltarea*" popoarelor, comunităţilor şi organizaţiilor indigene[1]. Pentru acestea, 1492 era începutul invaziei europene, care a devastat cultura şi popoarele indigene; era începutul distrugerii politicii native şi originea impunerii unor reguli externe acestor popoare (Langer y Muñoz 2003), şi ca atare nu era foarte mult de sărbătorit. Acesta a fost momentul „*împărţirii apelor*" în traiectoria mişcărilor indigene, care au beneficiat de o instanţă globală pentru „*potenţarea*" revendicărilor lor cu caracter local. În mod clar mişcările acestea au reacţionat la globalizare prin repoziţionarea localului şi este decada anilor 90 unde această reacţie a început să fie clară.

În plus globalizarea a micşorat distanţele şi a diminuat toleranţa faşă de abuzuri şi dictaturi în rândurile opiniei publice internaţionale (Naím 2003). Acest nou scenariu mondial a contribuit la generarea unor noi oportunităţi politice oferindu-le indigenilor o mai mare putere politică şi influenţă la nivel internaţional. Activiştii internaţionali a reuşit să mobilizeze diverse sectoare mondiale în apărarea drepturilor umane, în apărarea mediului înconjurător şi împotriva discriminării (*Human Rights Watch, Inter-American Foundation, Cultural Survival, Rainforest Action Network*). În perioada anilor 1980, inclusiv Naţiunile Unite, au sprijinit internaţionalizarea acestei mişcări prin încerarea de a realiza o Declaraţie a Drepturilor Indigenilor. Deşi negocierile s-au împotmolit, aceasta a ajutat la crearea unei reţele de grupuri indigene, globală, activă şi bine finanţată[2].

Dezvoltarea jurisprudenţei internaţionale relaţionată cu drepturile indigenilor a influenţat de asemenea în activarea şi *empowerment*[3] a acestor sectoare. Dinamica a fost reciprocă. Cu ajutorul ONG-urilor internaţionale şi a organismelor multilaterale s-a obţinut aprobarea unei serii de norme care ulterior au obligat guvernele naţionale să recunoască o serie de drepturi sociale şi politice. Grupurile indigene au făcut presiuni pentru a se aplica şi recunoaşte Convenţia 169 a Organizaţiei Internaţionale a Muncii

---

[1] De asemenea al XI-lea *Congres Indigen Iberoamerican* (Nicaragua, 1993) şi "*Summit-ul gândirii: viziunea Iberoamericană 2000*" (Guatemala, 1993) s-au concentrat pe tematica indigenistă.

[2] Organizarea şi finanţarea indigenilor este astăzi sarcina principală a două ONG-uri: daneza Ibis şi Oxfarm America cu sediul la Boston. Fondul pentru Dezvoltare al Popoarelor Indigene, Banca Mondială şi Fundaţia Interamericană contribuie de asemenea economic la organizaţiile din Bolivia, Peru şi Ecuador (Van Cott 2004).

[3] Deoarece nu există un termen românesc care să reflecte în totalitate conţinutul acestui concept se menţine termenul în engleză. Prin el se înţelege procesul prin care un grup minoritar reuşeşte să obţină o anumită putere, mai ales în contextul reprezentării şi confruntărilor politice.

(OIM) asupra populaţiilor indigene şi tribale în state independente, de fiecare dată când aceasta semnalează drepturile acestor populaţii şi responsabilităţile Statelor faţă de acestea (Stavenaghen 1997; Assies 1998:21). Această Convenţie reglementează care trebuie să fie conduita statelor semnatare în raport cu stăpânirea asupra pământului[1]. În ciuda acesteia în mai multe state s-au aprobat o serie de legi sau reforme de acelaşi tip mercantil sau asociat cu piaţa, cu care s-au afectat aceste premize şi s-a necesitat o obligaţie de jurisdicţie internaţională, mai ales în Peru şi Mexic.

Rolul cooperării internaţionale şi al organizaţiilor/fundaţiilor europene în structurarea mişcărilor indige e a fost unul cheie (Langer y Muñoz 2003; Martí 2004b; Van Cott 2003). Noile tehnologii care au dus la scăderea preţurilor pentru călătoriile şi comunicaţiile internaţionale, au accelerat şi profundizat legăturile acestor grupuri cu alte organizaţii simpatizante în America Latină, Statele Unite sau Europa. În mod ironic, în timp ce aceste noi grupuri au apărut datorită unor condiţii locale în unele dintre regiunile cele mai sărace ale lumii, dezvoltarea lor rapidă s-a accelerat prin integrarea cvasi naturală într-o reţea de militanţi, politicieni şi chiar guverne care le sprijină financiar, politic şi din punct de vedere al organizării. Multe dintre acestea se bucură de un mai mare sprijin internaţional decât cel al partidelor politice tradiţionale.

FACTORUL POLITICO - INSTITUŢIONAL

Variabila: Liberalizarea politică

Reîntoarcerea la democraţie a fost vitală în dezvoltarea unui scenariu de stimulente politice care au ajutat ulterior la conştientizarea problematicii indigene, la proliferarea unor mişcări şi la crearea partidelor etnice. Trebuie reamintit că schimbările în sistemul politic generează oportunităţi de dezvoltare pentru acţiunea colectivă (McAdam, McArthy şi Zald 2001:24). Liberalizarea politică, împreună cu procesele de restructurare economică şi schimbare instituţională, a generat oportunităţi politice şi stimulente pentru politizarea identităţii indigene (Assies 1998:22). În cazul Americii Latine liberalizarea politică a făcut ca cetăţenii să se poată organiza liber, să formeze mişcări mai structurate (Langer şi Muñoz 2003) să aibă posibilităţi mai bune de acces la vot, şi în acelaşi timp a favorizat contruirea unor reţele naţionale, mai ales între acele comunităţi care deja aveau anterior o serie de legături sau relaţii (Yashar 1998).

Procesele de liberalizare politică au fost diferite între ele, la fel ca şi natura regimurilor anterioare şi atitudinea pe care aceste guverne autoritare o avuseseră faţă de indigeni. Militarii ecuadorieni, spre deosebire de viziunea tip a militarilor latino-americani, au fost mai binevoitori cu sectoarele indigene, ceea ce le-a oferit conidţii şi oportunităţi mai bune pentru procesul de organizare, care începuse anterior sub tutela Bisericii Catolice, mai ales sub conducerea Monseniorului Proaño. În Peru, în timpul

[1] În partea a II-a Convenţia specifică că guvernele trebuie să aplice dispoziţiile sale "pentru a respecta importanţa specială pe care o are pentru culturile popoarelor indigene relaţia pe care au cu pământurile şi teritoriile pe care le ocupă sau pe care le utilizează şi în particular în ceea ce priveşte aspectele colective ale acestor raporturi [...] este necesar să se împiedice ca persoane străine acestor popoare să poată să folosească tradiţiile sau necunoaşterea legii de către membrii comunităţii pentru a-şi aroga proprietatea, posesia sau uzul pământurilor aparţinând acestora". Toate statele pe care le studiem au ratificat această Convenţie în anii 1990: Mexic (1990), Bolivia (1991, 1992), Peru (1994), Guatemala (1996) şi Ecuador (1998).

dictaturii militare s-a încercat structurarea mişcării ţărăneşti dându-se un impuls Confederaţiei Naţionale Agrare (CNA) în 1971, ca o modalitate de a evita controlul partidelor de stânga asupra Confederaţiei Ţărăneşti din Peru (CCP). În Bolivia militarii au avut o poziţie ambivalentă faţă de aceste sectoare. În Mexic, Partidul Revoluţionar Instituţional (PRI), când încă mai era Partidul Revoluţiei Mexicane (PRM) sub conducerea lui Lazaro Cardenas, a încercat să canalizeze sectorul ţărănesc prin prevederea ca fiecare *ejidatario* (membru al obştii săteşti *ejido* care deţineau şi utilizau în comun o suprafaţă de teren N.T.) devenea membru al Confederaţiei Naţionale Ţărăneşti (CNC) şi prin aceasta al partidului (1938). Strategia a fost aceea de a canaliza acest sector ca unul dintre cei patru piloni ai partidului, reprezentând interesele ţăranilor, care în marea majoritate erau indigeni.

Guatemala a organizat alegeri cu adevărat competitive în 1996, după o negociere complexă, cu intervenţia ONU prin intermediul Misiunii Naţiunilor Unite pentru Verificarea Drepturilor Omului în Guatemala, care a dus la semnarea Acordurilor de Pace în 1996. Aceste Acorduri au fost esenţiale pentru a obţine pacificarea ţării, precum şi pentru a îmbunătăţi relaţia comunităţilor indigene cu statul (Castellnou 2004). Dictatura lui Ríos Montt (1982-1983) considera indigenii ca subversivi sau simpatizanţi ai grupurilor de gherilă, ceea ce a dus în anumite cazuri la reprimarea dură a comunităţilor maya. Acest regim a adoptat o strategie a „pământului pârjolit” pentru a lupta cu gherila, care a afectat de asemenea comunităţile indigene[1]. Alături de creşterea revendicărilor indigenilor a apărut de asemenea o mai bună structurare a forţelor paramilitare, create în epoca dictaturii pentru a servi guvernelor militare şi sectoarelor economice. Chiar dacă Acordurile de Pace au stabilit dezarmarea Patrulelor de Autoapărare Civilă, acestea nu au fost dezorganizate ci au fost utilizate cu scopuri electorale.

Variabila: Schimbări instituţionale

Apariţia partidelor etnice a fost influenţată de schimbările care au avut loc cu privire la drepturile sociale şi politice, şi în particular recunoaşterea drepturilor legate de reprezentarea politică. În diferite momente statele au realizat reforme constituţionale sau modificări asupra regulilor de acces la sistemul de partide, asupra înregistrării partidelor politice sau în ceea ce priveşte drepturile politice ale cetăţenilor. În acele locuri unde s-au organizat Adunări Constituţionale, acestea au fost excelente scene pentru ca „temele” indigene să fie introduse pe agenda, mai ales că mulţi dintre militanţii indigeni au putut sa participe direct la acestea (Ecuador, Columbia, Nicaragua, Panama şi Guayanele). Această participare a oferit o legitimitate instituţiilor, care anterior nu fusese posibilă, generând un nou model de constituţionalism: cel multicultural (Van Cott 2004), caracterizat prin recunoaşterea naturii multietnice şi pluriculturale a societăţilor latino-americane, revalorizarea legii consuetudinare, a drepturilor de proprietate şi a restricţiilor de divizare a pământurilor comunale, utilizarea oficială a limbilor indigene în aceste teritorii, garanţia unei educaţii bilingve şi recunoaşterea dreptului de a crea spaţii teritoriale autonome.

Încorporarea acestor drepturi în Constituţii s-a realizat în Ecuador în 1978 şi 1998, în Bolivia în 1994 şi în Peru în 1993; în timp ce în altele se aşteaptă ratificarea din partea

[1] Comisia de Clarificare Istorică a semnalat că au fost 200 000 de morţi, dintre care 95% din cauza acţiunilor statului, dintre aceştia 85% fiind indigeni.

statelor federale (Mexic şi Guatemala). În Guatemala, recunoaşterea constituţională a drepturilor indigenilor a cunoscut o înfrângere dură după Referendumul din 1999 când 81% s-a abţinut să participe şi 57% au respins o serie de propuneri de schimbare prin care se pretindea recunoaşterea naţiunii guatemaltece ca una multilinguală, pluriculturală şi multietnică, a identităţii şi spiritualităţii indigene, realizarea unei legi pentru popoarele indigene şi recunoaşterea dreptului consuetudinar indigen. Practic acestea erau politicile asupra cărora se ajunse la un acord prin „Acordul de Identitate şi Drepturi Indigene" (1995) în cadrul Acordurilor de Pace (decembrie 1996) semnate de guvern şi Uniunea Revoluţionară Naţională Guatemaltecă (UNRG). Prin acest Acord statul recunoştea pentru prima oară discriminarea istorică la adresa poporului Maya care era recunoscut ca Popor Indigen.

Un alt element important în procesul de activare al sectoarelor indigene, din punct de vedere constituţional, a fost acela de a acorda drept de vot analfabeţilor, deoarece acesta a favorizat extinderea sufragiului şi democratizarea, precum şi un mai mare sens de apartenenţă la sistemul politic, prin posibilitatea de a participa în instituţii. În Ecuador, odată cu introducerea dreptului de vot facultativ, în Constituţia din 1978, s-a facilitat încorporarea unor sectoare care istoric fuseseră excluse. Această cerere făcea parte din grupul de revendicări susţinute de mişcarea ţărănească, mai ales cea din zona costieră, din anii 1970 şi a fost încorporată în proiectul noului text constituţional care s-a validat în referendumul din 1977. Ulterior, această revendiare a fost introdusă în programul de 21 de puncte al lui Jaime Roldós Aguilera, la acel moment candidat prezidenţial.

Tipul de cerinţe necesare a fi îndeplinite la momentul creării unui nou partid care există într-un sistem politic poate fi un element de stimulare în ceea ce priveşte politizarea organizativă a unei linii de tensiune socială. Orice schimbare care duce la scăderea impedimentelor pentru „*intrarea*" grupurilor în competiţia electorală trebuia să contribuie la formarea partidelor etnice (Van Cott 2003:31). În Bolivia şi Peru există bariere importante pentru înfiinţarea unui partid, mai ales deoarece fiind sisteme foarte fragmentate s-a încercat să se evite proliferarea unor partide şi aventuri personaliste şi populiste. În Bolivia această barieră este de 3% din voturi pentru a nu fi desfiinţat, ceea ce a obligat formaţiunile etnice să meargă în alianţă în alegeri. În Peru s-a ridicat numărul semnăturilor necesare pentru înfiinţarea unui partid, de la 100 000 la 480 000, ceea ce a făcut tot mai dificilă apariţia a noi partide. Chiar dacă în Ecuador s-a stabilit o limită de 5% în două alegeri plurinominale pentru a nu se desfiinţa (Legea Electorală din 2000), s-a realizat o deschidere prin Referendumul popular din 1994 şi reforma constituţională din 1995, permiţându-se crearea de candidaţi şi mişcări independente, participarea acestora la alegeri şi autorizaţia de a forma alianţe electorale. Faptul că în Ecuador s-a facilitat formarea unor partide, scăzând obstacolele la momentul înfiinţării, a făcut ca indigenii să fie încurajaţi s realizeze o structură electorală care să le permită să-şi susţină punctul de vedere şi la nivel naţional, nu numai local, deşi iniţial sperau că vor intra în competiţie doar la nivel local[1]. În Guatemala cerinţele sunt de asemenea scăzute, iar prezenţa Comitetelor Civice facilitează organizarea cetăţenilor, cu condiţia ca cel puţin 51 de persoane să facă parte dintr-un grup promotor pentru crearea unui nou partid. [2]

---

[1] Declaraţie a lui Virgilio Hernández, intervievat de autoare în mai 2004.

[2] Articolul 51 al Legii electorale şi a partidelor politice afirmă că într-o primă etapă cu 51 de cetăţeni care ştiu să scrie şi să citească se poate solicita înscrierea unui grup de iniţiativă şi structura de conducere provizorie. De asemenea apar şi alte cerinţe precum alegerea acestei structuri, un nume, un simbol,

Între aceste schimbări politice, un factor care întotdeauna a fost considerat important a fost cel al descentralizării politice, deoarece favorizează noile partide care pot concura într-un cadru mai puţin exigent (Van Cott 2004) decât cel presups de alegerile naţionale, mai ales în acele provincii în care există o mai mare concentrare de populaţie indigenă sau în care organizaţiile sociale sunt mai puternice. Faptul că există structuri federale şi/sau descentralizate politic şi administrativ, care permit alegeri locale şi regionale, va favoriza acele minorităţi etnice care sunt concentrate din punct de vedere geografic. Partidele noi au un mai mare succes în state descentralizate ca în unele centralizate. Efectul descentralizării a fost clar în Bolivia unde s-au direcţionat resurse către entităţile locale care de multe ori erau gestionate de către indigeni. Legea de Participare Populară din 1994 a fost un element cheie şi este un bun exemplu de cum descentralizarea se integrează cu recunoaşterea multi-etnicităţii (Assies 1998:34). În timpul primului mandat al lui Sánchez de Losada (1993-1997), Vicepreşedintele indigen Cárdenas a susţinut o a doua generaţie de reforme care au inclus schimbări constituţionale şi o politică de descentralizare, municipalizare şi participare[1]. În 1995, indigenii au participat direct pentru obţinerea puterii locale în alegerile municipale.

În Mexic chestiunea descentralizării este una dintre cele mai dezbătute teme. Dincolo de recunoaşterea formală a liberei determinări a popoarelor şi de reforma constituţională din februarie 1998, guvernul a semnalat că „expresia concretă a acestei autonomii va fi cea a comunităţilor indigene". În acelaşi timp propunerea guvernamentală elimina recunoaşterea acestor comunităţi ca entităţi de drept public, ceea ce ar fi oferit un anumit tip de autonomie la un nivel inferior celui municipal, comunităţilor cărora le lipseşte statutul juridic sau administrativ. Chiar şi aşa unele dintre statele federale şi-au reformat Constituţiile şi recunosc drepturi popoarelor indigene, printre acestea capacitatea de a desemna autorităţile municipale de acord cu tradiţiile şi obiceiurile locale[2]. În Ecuador unde încă nu s-a realizat descentralizarea care rămâne una dintre revendicările cele mai puternice ale sectorului indigen, însă s-a realizat o puternică municipalizare şi revalorizare a localului prin intermediul mişcărilor indigene. Poate că cel mai bun exemplu de cum Pachakutik valorizează gestiunea locală este Cotacachi şi administrarea sa participativă în probleme precum sănătatea. Astfel acolo unde MUPP-NP a câştigat şi a guvernat s-a realizat procesul de descentralizare politică[3].

---

emblemă şi un sediu pentru a putea primi notificări. Într-o a doua fază se cere să aibă minim 5619 aderenţi şi să realizeze Adunări Municipale şi Departamentale provizorii în cele 50 de municipii şi 12 departamente ale Republicii, pentru a demonstra că deţin organizarea partidistă cerută de lege (art. 49).

[1] Legea stabilea formarea unor Comitete de Supraveghere care trebuiau să ghideze şi să auditeze guvernele municipale şi să monitorizeze fondurile distribuite prin transfer interguvernamental. Comitetele erau alcătuite din Organizaţii Teritoriale de Bază, termen care cuprindea comunităţi ţărăneşti, sisndicate rurale, asociaţii de vecini şi populaţiile indigene ale căror tradiţii şi obieciuri erau recunoscute. De asemenea legea crea districte municipale conduse de un vice-primar, care prin delegaţie putea asuma funcţii administrative. Acest vice-primar era ales de primar, dar acolo unde existau populaţii indigene s-a stabilit ca acesta să fie ales de structurile de autoritate tradiţionale (Assies 1998:36).

[2] În statul Oaxaca, în 418 din cele 570 de muncipii statale liderii sunt aleşi în adunări deschise ale bătrânilor, în loc să fie aleţi prin vot. Aceste municipii îşi aleg autorităţile prin intermediul obiceiurilor şi tradiţiilor lor. Restul de 152 de municipii aleg prin intermediul partidelor politice. În Sonora, cei 33.000 de yaquis sunt guvernaţi de propriul guvernator şi consiliu de bătrâni, au propriile legi şi exercită controlul comunal asupra a 1.880 de mile pătrate din teritoriul sudic al statului.

[3] Interviu cu Virgilio Hernández, realizat de autoare în mai 2004.

Variabila: Politica economică şi efectele sale

Procesul de activare a mişcărilor indigene a fost foarte mult legat de rezultatele politicilor economice şi de tipul de model economic care s-a implementat în statele din America Latină (Assies 1998:29). Atât în Ecuador, cât şi în Bolivia mişcările s-au articulat în jurul protestelor contra modelului neo-liberal, a efectelor acestuia asupra nivelului de venituri ale sectoarelor sărace şi a recesiunii economice. În Bolivia procesul de nemulţumire socială a fost legat de trei factori: ruptura socială în două părţi, dintre care una era exclusă aproape în totalitate de la dezvoltare, ca rezultat al politicii neo-liberale; recesiunea economică, atât datorită impactului său direct, cât şi datorită gestionării sale de manieră ineficientă de către guvern; persistenţa corupţiei la nivelul aparatului statal (Lazarte 2001). Factorul care a amalgamat mişcările sociale a fost neoliberalismul şi efectele sale[1]. În Ecuador mişcarea socială s-a consolidat prin opoziţia la proiectul de reformă economică al guvernului lui Durán Ballén şi prin lupta împotriva acestor reforme cu un caracter profund exclusiv. Referendumul popular convocat în 1995 de către guvern a fost justificarea pe care indigenii au utilizat-o, alături de alte sectoare, pentru a articula o opoziţie şi a pune bazele unei lupte comune care ulterior va deveni o mişcare socială care va articula opoziţia pe deasupra conflictelor etnice. Aceasta a fost scuza pentru a-i aglutina pe membrii Asigurărilor Sociale Ţărăneşti, pe membrii de sindicat legaţi de sectorul energetic şi pe reprezentanţii sectoarelor indigene împotriva politicii neo-liberale şi a efectelor sale exclusive.

Aşadar în Bolivia şi Ecuador sectorul indigen nu a fost singur ci alături de sindicate şi alte organizaţii sociale, astfel încât cereri cu un puternic caracter socio-economic au fost încorporate ca parte a repertoriului protestatar. În acest sens indigenii au realizat, alături de alte sectoare sociale, mişcări de masă de caracter plural din punct de vedere programatic şi al cererilor (care în nici un caz nu au fost exclusiv de caracter etnic), articulate în jurul criticii modelului neo-liberal şi a efectelor sale asupra claselor celor mai sărace, şi care ulterior au devenit parte a cererilor partidelor etnice. Dincolo de asta este cazul Guatemalei, unde lupta ţăranilor nu a reuşit să se situeze pe agenda politică ca un conflict etnic, iar partidele tradiţionale au purtat discuţia în jurul diviziunii de clasă sau al *clivajului* materialist.

Variabilă: Inţiative ale Instituţilor (Stat, Biserică şi ONG -URI)

În ultimele decade anumite state şi-au schimbat poziţia faşă de indigenism (Bolivia, Columbia, Guatemala, Mexic, Nicaragua, Panama, Paraguay şi Peru) (Stavenhagen 1997: 63; Assies 1998; Van Cott 2003). Strategiile de dezvoltare au produs o schimbare în relaţiile economice şi politice din zonele rurale, relaţii care anterior serviseră ca mecanism de supunere al indigenilor. Politicile de reformă agrară au contribuit la încetarea relaţiilor patron-client şi la apariţia unor arii locuite de către

---

[1] "*A plecat simbolul neoliberalismului, dar nu a dispărut neoliberalismul. Problema Americii Latine este modelul economic. Încă din 1985 Víctor Paz Estensoro a încredinţat întreprinderile publice în mâini private. Au concediat minerii şi au dat naţtere mişcărilor indigene*". Declaraţie a lui Evo Morales în interviul pentru *El País* publicat sub titlul "După 500 de ani de rezistenţă, ne-am decis să luăm puterea" 10 februarie 2004, ediţia on-line.

populaţii indigene relativ omogene care au oferit un mediu propice pentru noile forme de organizare (van der Haar 1998). De exemplu în Ecuador datorită diverselor Planuri de Dezvoltare, impulsionării Reformei Agrare şi a măsurilor politice luate de către elite, Biserică şi aparatul statal, au rezultat o serie de transformări în interiorul Statului, al societăţii şi al sectorului indigen care au favorizat articularea sa ca mişcare socială. Diferitele etape de obţinere a cetăţeniei de către sectorul indigen prin intermediul campaniilor de alfabetizare[1], a programelor de educaţie culturală bilingvă[2] şi a proceselor de documentare au facilitat încorporarea simbolică a acestor grupuri, dincolo de conotaţiile sale reale.

Procesul de modernizare rurală realizat de către instituţiile cu rol de dezvoltare: statul, biserica, ONG - urile şi organismele internaţionale au favorizat structurarea socială a sectoarelor indigene. Acest proces s-a caracterizat prin implementarea unor politici de dezvoltare, statale şi private, naţionale şi internaţionale, care tindeau să modernizeze sectorul indigen plecând de la programe care au încurajat organizarea actorilor rurali[3]. În mod cert una dintre condiţiile pentru a accede la programele de distribuire a pământurilor era aceea ca indigenii să se prezinte organizaţi în asociaţii (Ecuador; Mexic). În Peru, unde mişcarea indigenă nu era la fel de bine organizată ca în Ecuador sau Bolivia, schimbările recente dinspre aparatul statal au fost realizate de către guvernul de tranziţie al lui Valentín Paniagua şi Eliane Karp, soţia Preşedintelui Alejandro Toledo. Calea urmată a fost inedită deoarece a permis colaborarea între Stat, ONG -uri şi organizaţiile indigene. Rezultatul său cel mai important a fost Planul de Acţiune pentru chestiuni prioritare, primul document de politici publice pentru indigeni, care s-a elaborat în această ţară[4].

Biserica a impulsionat puternic organizaţiile indigene din America Latină. Biserica Catolică (dar şi cea protestantă) au fost actori care au dinamizat şi au generat capitalul social necesar pentru un ulterior “*empowerment”* al sectoarelor indigene (Martí 2004b). Dincolo de poziţia sa contradictorie pe parcursul istoriei, deoarece într-un prim moment a acţionat ca un agent de exterminare, Biserica s-a comportat ca unul dintre apărătorii drepturilor indigenilor, mai ales începând cu decada 1970. Conferinţa Latino-americană a Episcopilor (CELAM) a fost cea care a impulsionat conferinţele pan-Amazonice din care au apărut primele cereri articulate pentru drepturile indigenilor şi care au oferit contactele pentru ulterioara dezvoltare a mişcărilor. Un exemplu a fost Primul Congres Indigen organizat de către Dioceza San Cristobal de las Casas în Mexic

---

[1] În Ecuador în 1970 procentul populaţiei analfabete mai mare de 15 ani era de 25,8%. În 1980 era de 16,5%, iar zece ani mai târziu ajungea la 11,7% (Freidenberg 2004).

[2] Care s-au iniţiat în timpul guvernului social-democrat al lui Rodrigo Borja (1988-1992).

[3] Începând cu decada anilor 1950 s-au desfăşurat diverse tipuri de programe precum cel de Dezvoltare Comunitară (1954), cel de Dezvoltare rurală (1964 -1975); cel de Dezvoltare Rurală Integrată (1978-1984); cel de Dezvoltare Rurală Alternativă şi cel de Dezvoltare Umană (în actualitate). Diferitele etape în evoluţia politicilor de dezvoltare un au anulat propunerile anterioare, ci au funcţionat de manieră ecletică cu privire la cum trebuie realizată dezvoltarea. În plus, în toate schemele s-a încurajat organizarea actorilor rurali, menţinuându-se această ideea ca una dintre principalele preocupări ale proiectelor de dezvoltare (Sánchez López y Freidenberg 1998).

[4] La începutul lui februarie 2001 comunităţile indigene amazoniene din Peru au solicitat preşedintelui Paniagua o mai mare participare a statului, şi plecând de la această iniţiativă s-a creat Comisia Specială Multisectorială pentru Comunităţile Native şi Comitetul de Dialog şi Cooperare pentru Comunităţile Native. Organizaţiile indigene regionale afiliate la Asociaţia Interetnică de dezvoltare a selvei peruane (AIDESEP) au decis formarea unei Comisii Indigene Naţionale a Amazoniei (CINA) pentru a facilita dialogul.

în 1974, unde reprezentanţii tuturor comunităţilor s-au pronunţat în limbile lor originale cu privire la situaţia pământurilor, a comerţului, a educaţiei şi a sănătăţii (Morales Bermúdez 1992), precum şi elaborarea unei *Pastorale Indigene*, impulsionată de Conciliul Vatican II şi de al doilea conclav CELAM din Medellín, cu care se consideră iniţiat curentul Teologiei Eliberării în regiune (Assies 1998:29).

Similar cu cazul mexican, în Ecuador, Biserica a contribuit la procesul de iniţiere a conştiinţei indigene într-o măsură importantă din decada anilor 1970. Rolul său în Ecuador a cost cheie, prin intermediul Monseñor Leonidas Proaño, episcop de Riobamba, care a fost primul care a acordat pământuri din dioceza sa pentru indigeni ca urmare a ideii că „*Dumnezeu este în cei mai săraci, şi cei mai săraci dintre săraci sunt indigenii"*. Politicile posterioare de redistribuire a pământurilor în cadrul Reformei agrare au fost inspirate în acest prim model al lui Proaño. Biserica în diverse comunităţi a încurajat de asemenea structurarea din punct de vedere organizaţional a indigenilor: în Sierra, mai ales sub influenţa doctrinelor Teoriei Eliberării, iar în Amazonia şi în Chimborazo, în principal Biserica Evanghelică. O situaţie similară apare în Guatemala, unde influenţa religiei a fost determinantă în sprijinirea anumitor acţiuni, în lupta pentru drepturile indigenilor, în dezvoltarea recentă a Comisiilor Adevărului şi în medierea cu autorităţile guvernamentale.

Variabilă: Competiţia în sistemul de partide

Nivelul de instituţionalizare al unui sistem de partide permite cunoaşterea gradului de stabilitate şi de schimbare în acesta. Cum semnalau Mainwaring y Scully (1995), un sistem de partide puternic instituţionalizat este acela unde există stabilitate în competiţie, o puternică înrădăcinare a partidelor în societate, acceptarea şi încrederea cetăţenilor către respectivele partide şi organizaţii partidiste care funcţionează pe baza unor reguli şi structuri stabile. Aceste sisteme au mai mari dificultăţi pentru a se deschide către noi partide şi pentru a modifica oferta partidistă. Dimpotrivă, există o mai mare posibilitate să apară partide în acele sisteme slab instituţionalizate, care se află în permanentă schimbare şi care sunt mai instabile cu privire la preferinţele cetăţenilor şi la oferta partidistă. În cele două cazuri în care s-au creat partide etnice, Bolivia şi Ecuador, se remarcă că sunt sisteme slab instituţionalizate, cu o structură de competiţie multipartidistă polarizată, cu înalte niveluri de fragmentare politică, cu organizaţii clientelare şi legături slabe ale cetăţenilor faţă de partide. Cu toate acestea, trebuie să ţinem cont că unul dintre sistemele de partide cele mai slabe a fost Peru, şi totuşi nu au apărut noi partide, ceea ce înseamnă că chiar dacă este o condiţie necesară, nu este şi suficientă.

În sistemele de partide unde au apărut partide etnice a existat o puternică restructurare a stângii după schimbările rezultate în urma căderii zidului Berlinului şi a crizei partidelor din acest sector, ceea ce a generat o schimbare în strategiile dezvoltate de aceste grupuri (Assies 1998:29). Decizia anumitor sectoare ale stângii de a-şi reforma conţinutul programelor şi de-al adapta la noile timpuri care veneau a fost un element cheie în apariţia unor noi partide în această direcţie, care nu reprezentau numai interesele şi revendicările indigenilor dar integrau şi noi valori sociale, ecologice şi economice. În Ecuador MUPP-NP a apărut la scală naţională ca piatra unghiulară care încrucişează spaţiul stângii şi al centru-stângii, pentru a reprezenta valorile şi interesele etnice şi

pentru a cuprinde un sector al societăţii deziluzionat cu politica tradiţională, cu un discurs etic, îndepărtat de Stat şi care contesta reformele neo-liberale implementate în special odată cu guvernul Sixto Durán Ballén (1991-1995) (Freidenberg 2004). În interiorul mişcării au participat diverse sectoare ale stângii, care anterior creării MUPP-NP deja se gândiseră la necesitatea de a reforma spaţiul ideologic cu o „*nouă stângă a la ecuadoriana*”[1]. În Bolivia MAS reprezenta de asemenea cerinţe economice şi sociale care depăşeau identitatea culturală şi etnică, mai ales că în interiorul său există o legătură puternică cu sectoarele productivo-ţărăneşti *cocaleros* (cultivatori ai plantei de coca, ale căror frunze le întrebuinţează în practici tradiţionale, religioase, medicinale N.T.), care luptă pentru a evita politica de distrugere a plantei de coca impulsionată de SUA şi aplicată de diverse guverne boliviene.

Criza reprezentării politice a fost una dintre plângerile cele mai puternice ale mişcărilor care au dat naştere noilor partide politice (vezi Van Cott 2004). Absenţa de interes a anumitor sectoare politice pentru noile cereri, incapacitatea partidelor tradiţionale de a le articula şi reprezenta, tradiţia istorică a acestor partide de a coopta liderii indigeni ca o modalitate de a monopoliza reprezentarea în faţa electoratului indigen obţinând astfel voturile acestuia, fără ca ulterior să traducă în politici efective cererile indigenilor, au fost încurajări pentru crearea noilor organizaţii. Această nemulţumire s-a manifestat în refuzul liderilor partidelor etnice din Ecuador şi Bolivia de a-şi denumi mişcările partide, ceea ce le-a permis să sublinieze în continuare diferenţele cu asociaţiile tradiţionale, caracterul lor alternativ şi combinarea strategiilor de mobilizare şi a celor de participare politică. Aceste partide au apărut pentru a da o semnificaţie politică unor idei-cheie: a) un spaţiu de întâlnire între mişcarea ţărănească indigenă şi agricultori cu sectoarele urbane; b) prezentarea unui program pentru societate care depăşeşte simplul discurs etnic; c) o propunere etică de activitate politică[2].

În aceste ţări unele dintre partidele tradiţionale au încercat în diverse ocazii să canalizeze votul etnic incluzând în propunerile lor revendicări sociale şi culturale indigene, prezentând candidaţi indigeni sau cooptând liderii pentru a mobiliza electoratul în favoarea lor. În Bolivia au fost o serie de experienţe în care partidele tradiţionale au încercat să coopteze mişcarea indigenă, care era fragmentată[3]. Acest exemplu nu a fost

---

[1] Între alte direcţii care s-au integrat în MUPP-NP apăreau stânga creştină, Socialismul Popular, Democraţia Socialistă şi cea care îl urma pe Fausto Olguín, provenind din Mişcarea Populară Democratică (MPD). Declaraţie a lui Virgilio Hernández, intervievat de autoare, mai 2004.

[2] În plus în Ecuador s-a propus redefinirea modelului democratic în sensul unei transformări către un sistem mai participativ, mai direct şi centrat pe local, ceea ce a fost înţeles ca un punct de plecare pentru o strategie de construcţie a unui nou model de gestiune democratică şi participativă pentru a redefini relaţia între Stat şi Societate. Sloganele în Ecuador erau destul de elocvente: „Vrem acţiune, nu alegeri”; „Această democraţie este o porcărie, de aceea vrem o nouă democraţie”; „Fără pământ şi fără sănătate nu există democraţie”. În Mexic mişcarea zapatistă a spus: „Nu alegem şi nici nu dorim puterea pentru că nu avem nicio încredere în sistemul de partide”. Declaraţie a lui Rodolfo Stavenhagen într-un interviu pentru *El País* intitulat „În America Latină nu a crescut sentimentul anti-spaniol, ci dimpotrivă”, duminică 16 noiembrie 2003.

[3] MNR a încercat să monopolizeze pentru mult timp relaţia strategică cu diverse populaţii ţărăneşti dar nu a reuşit să o menţină în epoca post-tranziţie, cu excepţia alianţei cu MRTKL care le-a validat preşedinţia cu o majoritate semnificativă, acesta din urmă co-guvernând ţara între 1993-1997. De asemenea alte partide au căutat să canalizeze sprijinul indigen. ADN a căutat acest sprijin în 1993 creând Movimiento Katarista Nacional, care în prezent se numeşte Movimiento Katarista Democrático. De asemenea se spune că crearea MIP, sub conducerea lui Felipe Quispe, a fost o încercare de a fractura forţa votului indigen.

unica încercare a partidelor tradiţionale boliviene de a coopta lideri indigeni, de a crea diverse mişcări şi a fragmenta forţa electoratului indigen. În Peru în ultimele alegeri indigenii s-au prezentat în calitate de candidaţi pe liste de dreapta ca o modalitate de a respinge intenţiile de cooptare din partea stângii şi discursul tradiţional ala acesteia asupra conceptelor de „clasă" sau „etnie" în tratarea problematicii indigene. În mod curios, în acele sisteme unde partide puternice şi bine organizate au reuşit să articuleze votul indigen ca un vot de clase (considerând indigenii drept ţărani), sau au dezvoltat relaţii clientelare cu acest sector, nu s-au creat partide etnice care să depăşească nivelul local şi să impună protestul la nivel naţional. În Mexic, PRI a încercat să controleze şi să organizeze anumite organizaţii indigene în decada anilor 1970, şi multe dintre teritoriile din sudul ţării sunt „controlate" de acest partid. În Guatemala, FRG a încercat în mod constant să monopolizeze reprezentarea votului indigen, şi ca atare o mare parte a electoratului indigen face parte din electoratul captiv al acestui partid şi din cei care s-au mobilizat alături de Ríos Montt. Un exemplu a fost Joia Neagră din 2003 când oraşul a fost ocupat de aderenţii dictatorului, majoritatea dintre ei având „figuri indigene", care veneau din exteriorul oraşelor, din sectoarele rurale, cu un discurs „anti-bogaţi", populist şi demagogic.

FACTORI POLITICO-INSTITUŢIONALI

	ECUADOR	BOLIVIA	PERU	GUATEMALA	MEXIC
Reformă constituţională favorabilă indigenilor	1978/1998	1994	1993	1985/1998	1917/1992
Transformarea concepţiei despre Stat	Da, Multietnic şi pluricultural	Da, Multietnic şi pluricultural	Da, Pluralitate etnică şi culturală	Da, ratificarea prin intermediul referendumului ("diverse grupuri etnice")	Da, pluricultural
Votul facultativ pentru analfabeţi	Da, 1978	Nu	Nu	Nu	Nu
Districte speciale etnice sau se asigură locuri speciale pentru etnii?*	Nu	Nu	Nu	Nu	Nu
Recunoaşterea limbilor indigene ca oficiale, măcar în zonele majoritar indigene	Da, în teritoriile indigene (1978)	Nu există limbi oficiale	Da, în teritoriile indigene	Da, în teritoriile indigene **	S-a promis
S-a realizat descentralizarea politică a statului?	Nu	Da, la nivel municipal din 1995	Da, la nivel municipal din 1981**	-	În discuţie
Legi de impunere a procente pentru a încuraja participarea indigenă în candidaturile partidiste?	Nu	Nu	Nu	Nu	La nivel de partid
Statut autonom?	Da, sectorial***	Nu	Da***	Nu (în discuţie)	Nu este clar
Prag pentru înfiinţarea	Jos	Înalt	Înalt	Jos	Intermediar

partide					
Prag pentru a nu fi desfiinţat	5% în două alegeri plurinominale*****	3% (din 1979)	A crescut în 1995	3%	2% voturi naţionale într-o alegere federală
Rol activ al Bisericii pentru a apăra drepturile	Da	Da	Da (1969)	Da	Da (1974)
Corporaţii statale indigene	Da	Da	Da	Da	Da
Lege Agrară sau de Redistribuire a Pământurilor	Da	Da, Legea INRA	Da, 1993	-	Da, 1992
Secretar de Stat sau Minister Indigen Ministru Indigen în Guvern post-tranziţie	Da (ambele) Da (Externe/Agricultura)		Da	- Da (Educaţie)	
Nivel de instituţionalizare a sistemului de partide	Jos (5)	Jos (5)	Jos (4,5)	-	Mediu (8,5)
Alegeri directe la nivel municipal	Da	Da, din 1995	Da		Da
Au fost candidaţi indigeni în partide tradiţionale non-etnice?	Da, (ID 92, CFP 96)	Da	Da	Da	Da
Există partide care canalizează votul indigen?	Da (ID,CFP)	Da (MNR,MIR,NFR)	Da (Perú Posible, Somos Perú)	Da (FRG)	Da (PRI,PRD)
Relaţia partidelor de stânga cu indigenii (cooptare, colaborare, respingere)	Colaborare	Colaborare	Cooptare	Cooptare	Cooptare
Există partide tradiţionale care susţin aceste cereri în programele şi discursurile lor?	Da	Da	Da	Da	Da
Fragmentarea medie în perioada post-tranziţie	0,82	0,77	0,68	0,60	0,60[X]
NEP parlamentar perioada post-tranziţie	5,86	4,45	3,34	3,19	2,57

Date extrase din Freidenberg (2004); Van Cott (2003:39); Payne et al. (2003); Mainwaring şi Scully (1995).
* Asta s-a întâmplat în Columbia (1991) şi în Venezuela.
** Guvernul Toledo a aprobat în 2002 noua Lege de Regionalizare care restabilea guvernele regionale distruse de Fujimori în 1993.
*** În Guatemala trebuie să se ratifice prin referendum.
**** În Ecuador, sunt circumscripţii teritoriale indigene autonome chiar dacă nu sunt realitate printr-o lege organică. În Peru nu există recunoaştere constituţională dar în 1984 legea acorda comunităţilor ţărăneşti o formă de „municipalitate delegată" cu atribuţii de autonomie asemănătoare celor ale municipiilor.
***** Dat fiind că în 1995 s-a eliminat monopolul partidelor în ceea ce priveşte reprezentarea politică a contribuit la faptul că indigenii au format o mişcare socială.
[X] Calculat prin agregarea deputaţilor aleşi prin două formule (de pluralitate şi proporţională)

FACTORUL ATITUDIONAL ŞI ORGANIZATIV

Variabilă: Atitudini, comportament şi organizare a mişcării indigene

Alături de procesele de liberalizare politică şi de modificările în percepţia publică cu privire la popoarele indigene, au avut loc schimbări substanţiale în modul în care aceste grupuri s-au relaţionat cu instituţiile şi cu Statul, cu clasa politică şi cu societatea în ansamblul său, de asemenea schimbându-se în profunditate maniera în care grupurile indigene s-au organizat, au relaţionat între ele, schimbându-si maniera de a înţelege propria identitate (Stavenhagen 1997:67; Ibarra 1999) sau construindu-şi una nouă (Assies 1998:25; Màiz 2004) şi au început să utilizeze diferite mecanisme de participare politică. Sectoarele indigene şi-au modificat treptat imaginea pe care o aveau despre Stat, despre ele însele şi despre capacităţile lor de acţiune, ceea ce a facilitat structurarea organizaţiilor sociale în majoritatea ţărilor, şi chiar crearea unor partide etnice în două dintre ele (Ecuador şi Peru). În acelaşi fel cetăţenii şi elitele politice s-au deschis tot mai mult la problematica indigenă, recunoscând şi apreciind eforturile organizatorice ale acestor sectoare, cel puţin în Ecuador şi Bolivia. În restul cazurilor elitele nu au primit bine structurarea mişcărilor indigene. Violenţa structurală şi statală împotriva acestor populaţii în Mexic, Guatemala şi în Peru (în timpul regimului autoritar al lui Fujimori) nu au contribuit la structurarea mişcării indigene[1].

Schimbările în organizarea şi modul de a acţiona al comunităţilor au apărut la diverse niveluri. În primul rând în ceea ce priveşte structurarea sectorului şi canalizarea revendicărilor sale prin intermediul propriilor organizaţii. În Ecuador, în 1986, s-a creat Confederaţia Naţionalităţilor Indigene din Ecuador (CONAIE) rezultat al fuziunii a diferite grupuri: organizaţia *Runacunapac Richarimui* (ECUARUNARI), formată în 1972 şi care în prezent se numeşte Confederaţia Popoarelor Kichwas din Ecuador (2002) şi a Confederaţiei Naţionalităţilor Indigene din Amazonia Ecuadoriană (CONFENAIE), care

[1] În Mexic sunt plângeri ale organizaţiilor indigene din Chiapas, Guerrero, Oaxaca, împotriva violenţelor cărora le cad victime din partea unor grupuri civile armate care sunt relaţionate cu liderii locali, deţinători de terenuri şi alte interese economice. În aceste spaţii revendicările indigenilor se ciocnesc cu interesele grupurilor de putere. Declaraţie a lui Rodolfo Stavenhagen într-un interviu pentru *El País* intitulat „În America Latină nu a crescut sentimentul anti-spaniol, ci dimpotrivă", duminică 16 noiembrie 2003.

îşi are originea în 1979. La momentul 1990 CONAIE concentra 80% din populaţia indigenă a ţării şi era una dintre organizaţiile sociale cel mai bine structurată, alături de Biserica Catolică (Van Cott 2004). Organizaţiile au fost rezultatul unui proces amplu care a început cu politicile distributive ale Bisericii, au continuat cu Reforma Agrară şi au fost rezultatul direct al prevederii legale care interzicea acordarea de pământuri către particulari, permiţând acordarea doar unor grupuri organizate, ceea ce a contribuit la agregarea intereselor sectoarelor indigene[1]. Aceste entităţi, care apărut din cauze legislative, pentru a rezolva o problemă economică şi socială, au fost cele care au pus bazele fundamentale pentru apariţia ulterioară a organizaţiilor politice locale. Totodată s-au structurat ca o modalitate de a proteja interesele indigenilor cu privire la stăpânirea terenurilor în faţa invaziei coloniştilor externi şi a diverselor interese comerciale. Aceste grupuri s-au organizat iniţial pentru a apăra pământurile şi necesităţile economice şi sociale ale celor care le populau, şi, începând cu decada anilor 1980, odată cu crizele statale şi vidul ideologic al partidelor politice tradiţionale, au început să includă în repertoriul lor de proteste ţi alte cereri şi revendicări de natură identitară.[2].

În Bolivia, în 1979, s-a creat Confederaţia Sindicală Unică a Munictorilor Rurali din Bolivia (CSUTB), cu o puternică prezenţă în zona de *altiplano*, în timp ce în regiunea Oriente, din 1982, comunităţile indigene sunt legate de Confederaţia Indigenă a Oriente Bolivian (CIDOB). Înalta fragmentare în interiorul mişcării, acuzaţiile de legături cu guvernul şi confruntările interne, au slăbit sectorul indigen. Relaţia între cele două organizaţii sociale a fost una complexă. Lupta de interese şi maniera în care fiecare se relaţiona cu statul a generat poziţii conflictuale. CSUTCB a fost dominantă între 1980 şi 1998 de către mişcarea cocalero. Opoziţia acestei mişcări împotriva acţiunilor luate de stat pentru eradicarea culturilor de coca le-a adus un puternic sprijin popular, dar nu au atins obiectivele politice pe care şi le propuseseră. În 1998, Felipe Quispe a fost ales secretar al organizaţiei. Din această perioadă poziţia CSUCTB s-a radicalizat, cu blocări de drumuri şi poziţii intransingente contra guvernului. CIDOB la rândul său a dezvoltat o poziţie mai deschisă negocierilor cu statul, ceea ce le-a îmbunătăţit organizarea şi accesul la cercurile politice şi la resurse. Atitudinea sa pragmatică a divizat mişcarea indigenă (Van Cott 2004)[3], chiar dacă ultimele evenimente din 2003 păreau să fi alăturat din nou cele două grupuri şi au oferit forţa necesară obţinerii renunţării din partea preşedintelui

---

[1] Accesul gradual la pământuri plecând de la deschiderea Statului şi a Bisericii a contribuit la satifacerea acestei revendicări. În acest sens un prim pas a ost făcut odată cu Reforma Agrară. Creşterea organizaţiilor în sectorul rural în momente diverse în provincia Chimborazo, cea ce cu cea mai mare populaţie indigenă din ţară, a fost dela jumatea anilor 1970 de 662 de organizaţii, între care prevalau cele de tip comunal (494) (Freidenberg 2004).

[2] Un exemplu în acest sens a fost organizarea comunităţii *Shuar* în Ecuador în decada anilor 1960, care au format o federaţie motivată de chestiuni economice şi sociale (păstrarea teritoriului şi a accesului la resursele productive) şi rapid s-a transformat într-o chestiune de supravieţuire a unui popor şi a diferenţei sale etnice şi culturale (Stavenhagen 1997:63). Aceasta s-a întâmplat şi cu alte organizaţii cum ar fi Comitetul de Unitate Indigenă (CUC) şi Federaţia Organizaţiilor Poporului Maya (COPMAGUA) (1994) din Guatemala; Confederaţia Sindicală Unică a Muncitorilor Agricoli din Bolivia (CSUTCB); Mişcarea Revoluţionară Tupaj Katari (MRTKA); Federaţia Ecuadoriană Naţională a Organizaţiilor Ţărăneşti-Indigene (FENOC-HI) şi chiar Mişcarea spre Socialism (MAS)din Bolivia.

[3] Un exemplu al poziţiilor diferite faţă de conflicte este merşul organizat în 1996 împotriva reformei agrare propuse de guvern. CIDOB a ajuns la un acord cu cu guvernul care le satifăcea cererile. CSUTCB nu a negociat şi nu a reuţit săşi îndeplinească obiectivele. Această neînţelegere a complicat şi mai mult relaţiile între cele două organizaţii.

Sánchez de Losada şi a blocării (momentane) a livrărilor de gaz natural către SUA şi Mexic.

În Peru nivelurile de organizare sunt mult mai mici ca în Ecuador şi în Boliva, inclusiv din cauza lipsei de voinţă a propriilor organizaţii pentru a forma un partid (Van Cott 2004). Factori diverşi au descurajat structurarea sectoarelor indigene în organizaţii sociale, dintre aceşti Van Cott (2004) amintind: constantele migraţii interne masive în decadele 1980 şi 1990, dezvoltarea unor ideologii marxiste în anumite zone de populaţie indigenă, prezenţa a Sendero Luminoso şi exterminarea constantă de către aceasta a liderilor locali rivali, separaţia legală pe baze geografice a indigenilor, eşecul reformei agrare din anii 1960 şi politica lui Fujimori de a considera terorism orice intenţie de opoziţie. Cu toate acestea s-a organizat o mişcare etnică, chiar dacă fragmentată intern, în special din cauza dificultăţilor de comunicare între indigenii din diverse zone geografice. Asociaţia Interetnică a Selvei Peruane (AIDESEP), rezultatul fuziunii diferitelor federaţii etnice în 1979, şi Confederaţia Naţionalităţilor Amazonice din Peru (CONAP), produs al unei sciziuni din cea anterioară în 1987, luptă pentru controlul mişcărilor etnice. În 1998 s-a creat o organizaţie naţională pentru a uni ambele regiuni, Conferinţa Permanentă a Popoarelor Indigene din Peru (COPPIP). În 2002 deja era mai bine organizată şi mai activă, lucrând de manieră paralelă în grupuri de lucru *ad hoc* cu statul şi cu organizaţii din Bolivia şi Ecuador, primind totodată finanţare din partea donatorilor internaţionali pentru a se consolida. În Guatemala, încurajată de preşedintele Ramiro León Carpio, în 1994 s-a încurajat crearea COPMAGUA, care a permis recunoaşterea sectoarelor maya ca un actor independent în interiorul construcţiei instituţionale şi care aglutinează diferitele tendinţe politice şi strategice ale mişcării maya.

Numitorul comun al tuturor organizaţiilor a fost cerinţa ca statul să protejeze drepturile civile şi politice ale membrilor săi şi ca comunităţile indigene să fie recunoscute ca unităţi politice, chiar dacă în principal lupta mişcărilor indigene a fost legată de chestiunea accesului la pământuri, de exploatarea lor comunitară, de utilizarea autonomă a solului şi a resurselor naturale. Trebuie să distingem între *luptele pentru pământuri,* mobilizări care cereau proprietatea agrară, care sunt anterioare din punct de vedere istoric şi care nu presupun în sine emanciparea economică şi socială a ţăranilor, şi *luptele pentru controlul procesului productiv,* autogestiunea economică şi politică. Revendicările din Ecuador şi Bolivia fac parte din prima categorie[1]. Pe de altă parte cazul mexican demonstrează înfruntarea dintre politicile neo-liberale şi recunoaşterea formală a drepturilor indigenilor. În ianuarie 1992 s-a recunoscut caracterul pluricultural al statului mexican prin intermediul reformării articolului 4 din Constituţie. Însă, în acelaşi timp şi în aceeaşi lună, se pregătea semnarea Tratatului de Liber Comerţ şi reformarea articolului 27, care a pus capăt procesului de Reformă Agrară care începuse după Revoluţia din 1910 şi a facilitat dizolvarea *ejidos* şi a pământurilor comunale cu scopul de a permite funcţionare a mecanismelor pieţei (Assies 1998). În mod precis asta a fost una dintre

---

[1] În 1992, Organizaţia Popoarelor Indigene din Pastaza (OPIP) a mărşăluit timp de 13 zile şi a obţinut ca guvernul să le dea 19 blocuri teritoriale, să recunoască 138 de comunităţi şi 1 115 000 de hectare. Ca urmare Centrala Popoarelor Indigene din Regiunea Beni (CPBI) a realizat Marşul pentru Teritoriu şi Demnitate cu revendicarea de a obţine autonomia asupra teritoriului său, denunţând totodată incursiunile întreprinderilor forestiere în zonele popoarelor indigene. În 1996 Statul a început o nouă reformă agrară care a oferit comunităţilor baze legale pentru recunoaşterea teritoriilor sale. În august 1997 statul a recunoscut 7 teritorii distincte, totalizând 2,6 milioane de hectare şi analizează alte 34 de cereri care totalizează 20 de milioane de hectare.

cerinţele principale ale mişcării zapatiste. Această contradicţie între dreptul consuetudinar şi politicile neo-liberale s-a putut vedea de asemenea în Ecuador, unde Constituţia din 1998 recunoaşte drepturile colective, dar care în termeni economici continuă să fie neo-liberală[1].

Programele de dezvoltare au permis de asemenea formarea unei noi elite indigene, cu un înalt grad de educaţie şi informare care rapid s-a convertit în interlocutor al statului în cadrul proceselor de negociere. În Ecuador odată cu guvernului lui Jaime Roldós Aguilera în 1979, a început o campanie de alfabetizare în care au fost implicaţi indigeni care au avut acces la un proces de formare profesională şi educativă. Inserarea unor grupuri de tineri în sistemul educaţional ecuadorian şi alegerea unor profesii precum agronomi, ingineri, avocaţi, medici, sociologi, între altele a generat o elită intelectuală indigenă care este cea care conduce organizaţiile, care formulează agenda politică, care stabileşte negocierile politice şi care delimitează şi construieşte o identitate etnică diferită care provoacă cultura hispanică dominată (Selverston-Scher 1998:187). Această elită a fost fundamentală în procesul de încorporare a sectoarelor indigene în viaţa politică, nu doar prin integrarea în sine ci şi prin stilul şi prin maniera de a face politică pe care le-au utilizat. În acelaşi timp, în anumite spaţii, consolidarea acestei elite a însemnat o confruntare pentru leadership-ul comunităţilor între autorităţile tradiţionale şi noile elite intelectuale care promovau organizaţii moderne şi care sunt de fiecare dată tot mai mult în contact cu „*lumea exterioară*", chiar dacă sunt comunităţi, de exemplu în Ecuador, unde liderii carismatici au lăsat loc altora cu un grad mai ridicat de formare şi profesionalizare. La fel, structurile guvernamentale create pentru dezvoltarea indigenilor au încurajat realizarea de programe de formare a resurselor umane, cu scopul de a consolida propria identitate indigenă şi conştientizarea de către aceştia a capacităţilor lor de acţiune colectivă.

În acest cadru s-a dezvoltat de asemenea o identitate indigenă trans-comunitară care a aglutinat diverse populaţii care se înfruntaseră de-a lungul istoriei. Liderii au început să discute în numele unui grup etnic, nu al unei comunităţi rurale specifice. Diferitele procese au condus la necesitatea de a „*construi*" o identitate etnică care să grupeze comunităţile, peste diferenţele istorice. Această identitate etnică poate fi considerată ca o nouă „*comunitate imaginată*" (Stavenhagen 1997:65), care aglutinează grupurile diverse şi care constituie subiectul etnic. Comunitatea *Shuar*, din Amazonia ecuadoriană, a reuşit să realizeze o identitate indigenă de acest tip, încorporând comunităţi locale şi făcând din etnicitate o legătură care a omogenizat şi mobilizat diferitele grupuri. Odată cu ele, liderii au renunţat să mai vorbească în numele unor comunităţi specifice, apelând la valorile unui grup etnic, diferenţiat de cultura dominantă, reuşind să obţină astfel reprezentarea unor revendicări şi sentimente referenţiale într-un context de apatie socială şi dezinteres programatic.

Grupurile indigene nu pot fi concepute ca nişte grupuri omogene, deoarece conflictele de clasă, de generaţii, de gen etc, sunt parte integrală a reorganizării etnice care face posibilă persistenţa sa (Assies 1998:26). Aceste grupuri nu sunt simpli gardieni ai unor tradiţii „*îngheţate*", ci sunt într-o constantă actualizare şi interacţiune cu celelalte elemente ale societăţii şi cu Statul. Multe dintre cererile acestor mişcări presupun procese de (re)formare a identităţii, re-desenare a sensului şi conţinutului său. Adoptarea consensuală a deciziilor, comunitarismul, relaţia ne-materialistă şi spirituală cu pământul,

[1] Interviu cu Virgilio Hernández, realizat de autoare în mai 2004.

fac parte din elementele care integrează identitatea lor şi care le permite să se diferenţieze de mediul înconjurător, de alte sectoare sociale şi de alte partide. Ansamblul de elemente care integrează identitatea sa se caracterizează prin diferenţierea faţă de identitatea culturală a societăţilor care îl înconjoară. Faptul că se diferenţiază de alţii este cel care permite aglutinarea şi minimizarea diferenţelor identitare pe care le conţine mişcarea indigenă în interiorul său şi care se transferă în partidele politice pe care le formează.

Una dintre caracteristicile centrale ale formelor de mobilizare a organizaţiilor sociale care au structurat partidele etnice a fost combinarea unor strategii instituţionale cu altele extra-instituţionale. Organizaţiile din Ecuador, Bolivia şi Peru au dezvoltat aceste strategii duale de mobilizare socială cu participare electorală independentă. În Bolivia politicile de descentralizare le-au ajutat, precum şi posibilitatea de a negocia direct în realizarea de reforme constituţionale şi în implementarea unor determinate politici legate de accesul la pământuri, la utilizarea resurselor naturale şi la educaţie. Organizaţiile etnice au fost elemente de sfidare ale aparatului statal după cum s-a putut vedea în Bolivia, Ecuador şi Mexic. Ceea ce într-un prim moment a apărut ca o necesitate economică şi socială s-a convertit într-un instrument politic, în special, în acele comunităţi capabile să utilizeze legăturile comunitare preexistente. În mod clar acolo unde au existat astfel de legături s-au pus bazele organizării unor mişcări politice şi mobilizării comunităţilor conectate cu acestea (Yashar 1998:24). Politizarea identităţii indigene a putut fi exprimată – cu o mai mare uşurinţă – prin mişcări organizate în acele spaţii unde existau aceste legături anterioare. Combinaţia de strategii de mobilizare cu altele mai instituţionalizate a dus la o poziţie contradictorie cu privire la propria natură a democraţiei reprezentative. Rezolvarea acestei tensiuni este una dintre provocările cruciale ale partidelor etnice.

SCHIMBĂRI ORGANIZAŢIONALE ŞI ATITUDINALE

	ECUADOR	BOLIVIA	PERU	GUATEMALA	MEXIC
Experienţe organizaţionale indigene anterioare	Da	Da	-	-	Da
Organizaţie socială (locală sau regională) care reprezintă interesele indigene	Da, CONAIE	Da, CSUCTCB CIDOB	Da, AIDESEP COPPIP	Da, COPMAGUA	-
Transformarea organizaţiei sociale într-o mişcare socială mai amplă?	Da	Da	Nu	Nu	Nu se aplică
Programe de formare a unei elite indigene bilingve produs al programelor statele?	Da	Da	Da	Da (în discuţie)	S-a promis
Schiţarea şi dezvoltarea unei identităţi etnice care depăşeşte diferenţele locale şi care să aglutineze mişcarea indigenă (comunitate imaginată)	Da Puternic	Da (În proces)	No	Nu	Da (În proces)
Elitele şi/sau opinia publică sunt favorabile ca indigenii să se auto-organizeze?	Da	Nu	Nu	Nu	Nu
Chestiunea indigenă prioritară pe agenda politică?	Da	Da	Nu	Nu	Nu

Percepţia asupra egalităţi legale a grupurilor specifice (2002)*	40,2%	21,2%	16,0%	38,7%	7,5%

* Indicator al Raportului pentru Democraţie în America Latină al PNUD (2004): Indigenul întotdeauna sau aproape întotdeauna reuşeşte să-şi valorizeze drepturile. Întrebarea pusă: „Ţinând cont de cum merg lucrurile în ţara asta ce credeţi dumneavoastră că practic un imigrant reuşeşte să-şi obţină drepturile mereu, aproape mereu, aproape niciodată, niciodată?” (Latinobarómetro 2002).

V. CONCLUZII ŞI DISCUŢII VIITOARE

Crearea de partide etnice a fost consecinţa tuturor acestor schimbări. Politizarea conflictelor sociale a apărut într-un moment de expansiune a dreptului de vot şi în plină liberalizare a sistemelor politice, fiind ajutată de schimbările provenite din exterior precum şi din partea structurilor de dezvoltare, a regulilor jocului şi a sistemului electoral, a sistemului de partide şi a modificărilor în rândul elitelor. Aceste schimbări au generat oportunităţi politice care au favorizat mobilizarea indigenă şi structurarea sa politică. Dincolo de acestea diferenţele organizaţionale şi de structurare politică între state este semnificativă. Mişcarea indigenă cea mai structurată este cea din Ecuador, unde puternica organizare a CONAIE în ultimii douăzeci de ani a dus la crearea unui partid etnic. În mod precis, prezenţa partidelor indigene de succes este condiţionată de puterea şi structurarea mişcărilor sociale care i-au dat naştere. Spre deosebire de Ecuador, în Bolivia, participarea indigenilor a fost difuză, fragmentată în diferite organizaţii şi nestructurată. Această fragmentare s-a tradus din punct de vedere politic în partide minoritare, care până la acest moment (aceasta nu înseamnă că în viitor nu poate să se întâmple) nu au articulat un partid etnic, chiar dacă în ultimele alegeri din 2002 MAS s-a poziţionat de o manieră clară ca o forţă electorală cu o amplă bază socială (Ulterior elaborării acestui studiu previziunea anterioară s-a împlinit, MAS câştigând alegerile şi reuşind să-l impună pe Evo Morales ca primul preşedinte indigen din America Latină *N.T.*)

O primă concluzie care reiese este aceea că crearea unui partid etnic depinde de nivelul de structurare şi organizare al mişcării sociale. Prezenţa unei organizări sociale, cu lideri indiscutabili, care structurează diferitele interese ale sectoarelor indigene şi le mobilizează pentru apărarea revendicărilor sociale, culturale şi economice, este fundamentală. Fără această organizare socială care să conducă la structurarea unei mişcări sociale mai ample, posibilităţile de creare a unui partid etnic sunt minime, astfel de exemple fiind Peru, Guatemala şi Mexic. Partidele au un mai mare succes în acele locuri unde se bazează pe o asociaţie naţională bine înrădăcinată, unificată şi sprijinită pe o reţea de filiale foarte bine organizată. Însă crearea partidelor etnice nu s-a datorat doar puterii mişcărilor sociale ci şi unei fragmentări interne a partidelor şi a slăbiciunii sistemelor de partide în cauză, precum şi deschiderii a însuşi mişcărilor pentru încorporarea altor sectoare ne indigene. În acest sens rolul stângii faşă de mişcările indigene a fost fundamental. În acele sisteme politice acest curent ideologic a fost puternic, structurat şi a cooptat sectoarele indigene, posibilitatea creării unui partid etnic a fost mai mică. În cazul Boliviei şi Peru-lui relaţia indigenilor cu partidele de stânga a făcut dificilă prezenţa unui nou partid etnic, şi în mod curios, fragmentarea existentă la nivelul partidelor s-a transferat de asemenea şi la nivelul structurării politice a mişcării indigene.

Succesul participării politice a unui partid etnic este dat de asemenea de capacitatea acestuia de a îngloba propunerile grupurilor de stânga şi de a se inserta într-un spaţiu mai amplu de stânga/centru-stânga în cadrul sistemului de partide, cu un discurs mai amplu, integrator al diferitelor interese sociale. Revendicarea drepturilor în apărarea teritoriilor indigene este fundamentală pentru mobilizarea acestor sectoare. Lipsa acestei revendicări, dificultatea de a o face vizibilă datorită migraţiilor intern e sau eşecul încercării de a o impune pe agenda politică, face mai dificilă structurarea cererilor şi organizarea diferitelor sectoare, cum s-a întâmplat în Peru. Dar doar revendicările etnice nu vor reuşi realizarea legăturii acestor mişcări cu alte sectoare ale populaţiei. Faptul că indigenii se reprezintă ei înşişi introduce în sistemul de partide o parte importantă a populaţiei care va reprezenta una dintre tabere într-un clivaj etnic-nonetnic, însă fundamentală este posibilitatea de a articula diverse interese pe deasupra valorilor şi fidelităţilor unui sector şi să le alături altor valori diferite (clasă, religie, valori materiale sau post-materialiste, ecologice etc) care reprezintă sectoare importante ale cetăţeniei.

Dacă am urma premiza clasică se poate gândi că ar trebui întâi să se recunoască constituţional drepturile, pentru ca ulterior să rezulte o structură de sprijin care să încurajeze dezvoltarea acestora. Chiar dacă lupta pentru apărarea drepturilor indigenilor şi-a avut punctul culminant în reforma constituţiilor şi modificările instituţionale, care în anumite cazuri au generat o structură de stimulente propice activării acestor grupuri ne dominante (Ecuador, Bolivia), recunoaşterea acestor drepturi a fost rezultatul presiunilor pe care mişcările „deja organizate" le-au făcut asupra instituţiilor şi a altor actori politici. Deşi includerea revendicărilor în norma constituţională a fost foarte importantă de asemenea este cert că mişcările au contribuit la crearea unei structuri de oportunităţi plecând de la propriile sale acţiuni înainte ca drepturile să fie recunoscute în textul constituţional. Un exemplu este cazul Ecuadorului, unde mişcarea s-a articulat înainte de reforma constituţională din 1997/1998, care a fost cea care a recunoscut drepturile fundamentale ale comunităţilor. Dincolo de aceasta este cert că Constituţia din 1978 şi reforma ulterioară din 1995, au introdus elemente care au fost cheie pentru dezvoltarea mişcării indigene precum votul facultativ şi deschiderea sistemului de partide către mişcările politice. În Bolivia, înainte de decada anilor 1990 şi de schimbările importante care au avut loc în regulile jocului, precum legea descentralizării, existau partide etnice, chiar dacă nu aveau un mare succes în articularea pe termen lung cu mişcarea ţărănească. În restul cazurilor încă nu a apărut această structură de oportunităţi care să formeze o mişcare indigenă capabilă să creeze un partid etnic.

Aceste elemente demonstrează că modificările în regulile jocului sunt o condiţie necesară dar nu şi suficientă, că schimbările la nivel internaţional au ajuta la organizarea unei mişcări sociale şi că politicile statului de recunoaştere a drepturilor de bază, accesul la pământuri şi utilizarea resurselor, au fost foarte importante. Dar dincolo de acestea impulsul de organizare a unei mişcări sociale este un element cheie în politizarea conflictelor sociale şi în formarea ulterioară a partidelor etnice.

Întrebarea care a născut această cercetare poate obţine un răspuns de maniera următoare: un partid etnic are mai multe posibilităţi de creare în acele contexte unde există oportunităţi politice pentru reprezentarea naţională (puternic organizată, abil structurată şi bine capacitată) a mişcărilor politice indigene. Presiunea pe care aceste organizaţii o realizează asupra restului societăţii pentru a-şi face cunoscute drepturile şi pentru a pune „pe agendă" cererile sale va fi efectivă atunci când vor reuşi ca cetăţenii

(nu indigenii) să se simtă de asemenea reprezentaţi de un partid eminamente etnic. Fără o organizaţie socială care să facă ca un clivaj să fie simţit ca propriu de către indivizi, fără un stat care să se „deschidă" către noi cetăţeni, fără o elită indigenă care să conducă mişcarea şi care să aglutineze diverse sectoare indigene dincolo de diferenţele lor, fără resurse şi spaţiu pentru ca aceste grupuri să se dezvolte şi fără politici publice destinate să îmbunătăţească condiţiile de viaţă ale acestor sectoare, nu se pot crea partide etnice. Şi ca atare clivajul etnic va continua să doarmă şi să aştepte...

Bibliografie

Alcántara, Manuel şi Freidenberg, Flavia. 2001. „Los partidos políticos en América Latina" în *América Latina Hoy* 27 (aprilie): 17-35 (Salamanca: Ediciones Universidad de Salamanca).

Assies, Willem; van der Harr, Gemma y Hoekema, André. (editori) 1999. *El reto de la diversidad. Pueblos indígenas y reforma del Estado en América Latina*. Mexic: El Colegio de Michoacán.

Barrera, Augusto. 2001. *Acción colectiva y crisis política. El movimiento indígena ecuatoriano en la década de los noventa*. Quito: OSAL, CIUDAD şi Abya Yala.

Bartolini, Stefano. 1988. „Partidos políticos y sistemas de partidos" în Pasquino, Gianfranco (editor) *Manual de Ciencia Política*. Madrid: Alianza.

Bartolini, Stefano şi Mair, Peter. 1990. *Identity, Competition and Electoral Availability*. Cambridge: Cambridge University Press.

Birnir, Johanna. 1999. „Latent Stability of Electoral Preferences through Institutional Changes? Ecuador and Representation of Indigenous Constituencies". Lucrare prezentată la Conferinţa Anuală a Asociaţiei Americane de Ştiinţă Politică, Atlanta, 2-5 septembrie.

Bretón, Víctor şi García, Fernando. 2003. *Estado, etnicidad y movimientos sociales en América Latina. Ecuador en Crisis*. Barcelona: Icaria.

Castellnou, Enric. 2004. „El impacto de los Acuerdos de Paz en la consolidación del despertar étnico en Guatemala" în Martí, Salvador y Sanahuja, Josep (editori) *Etnicidad, descentralización y gobernabilidad en América Latina.* Salamanca: Ediciones Universidad de Salamanca.

Chandra, Kanchan y Mertz, Daniel. 2002. „A New Cross-National Database on Ethnic Parties". Lucrare prezentată la Întâlnirea Anuală a Midwestern Political Science Association, 24-27 aprilie.

Collins, Jennifer. 2001.”Opening Up Electoral Politics: Political Crisis and the Rise of Pachakutik”. Lucrare pregătită pentru Întâlnirea Asociaţiei de Studii Latino-Americane, Washington, D.C., 6-8 septembrie.

Coppedge, Michael. 1997. „District Magnitude, Economic Performance and Party-System Fragmentat in Five Latin American Countries” în *Comparative Political Studies* vol.30, nr. 2.

Dalton, Russell. 1996. „Political cleavages, Issues, and Electoral Change” în Le Duc, Lawrence, Niemi, Richard şi Norris, Pippa (editori) *Comparing Democracies. Elections and Voting in Global Pespective*. Thousand Oaks/London/New Delhi: Sage Publications.

Dávalos, Pablo. 2001. „Movimiento indígena ecuatoriano: la construcción de un actor político” în *Revista Ciencias Sociales* nr 20 (iunie), Quito: Universidad Central.

Dix, Robert. 1989. „Cleavages Structures and Party Systems in Latin America” în *Comparative Politics* (octombrie) p: 23-37, New York: City University of New York.

Downs, Anthony. 1957. „Teoría económica de la acción política” în Battle, Albert (editori) *Diez Textos Básicos de Ciencia Política*. Barcelona: Ariel Ciencia Política.1992.

Duverger, Maurice. *Les partis politiques*. Paris: Librairie Armand Colin, 1951. [Ediţia spaniolă consultată: *Los partidos políticos*. México: Fondo de Cultura Económica. 1992].

Escobar de la Cruz, Ramiro. 2004. “¿Despierta la América indígena?” în *El País*, 18 ianuarie, p. 8-9.

Fernández Fontenoy, Carlos. “Sistema político, indigenismo y movimiento campesino en el Perú”. În Julie Massal şi Marcelo Bonilla (editori) *Los movimientos sociales en las democracias andinas*. Quito: FLACSO Sede Ecuador.

Franklin, Mark; Mackie, Thomas; Valen, Henry. et al. 1992. *Electoral Change. Responses to envolving social and attitudinal structures in western countries*. Cambridge: Cambridge University Press.

Freidenberg, Flavia. 2004. „Fracturas sociales y sistemas de partidos en Ecuador: la traducción política de un cleavage étnico” în Martí, Salvador şi Sanahuja, Josep (editori) *Etnicidad, descentralización y gobernabilidad en América Latina*. Salamanca: Ediciones Universidad de Salamanca.

Freidenberg, Flavia. 2001. „Movimiento Unidad Plurinacional Pachakutik-Nuevo País” în Alcántara, Manuel şi Freidenberg, Flavia (editori) *Partidos políticos de América Latina.* Salamanca: Ediciones Universidad de Salamanca.

Freidenberg, Flavia y Alcántara, Manuel. 2001a. *Los dueños del poder: Partidos políticos en Ecuador (1978-2000).* Quito: FLACSO.

García, Fernando. 2000. „Presente y perspectiva del movimiento indígena ecuatoriano" în Julie Massal şi Marcelo Bonilla (editori) *Los movimientos sociales en las democracias andinas.* Quito: FLACSO Sede Ecuador.

Gómez Rivera, Magdalena. 2002. „Pueblos indígenas en América Latina. Entre el Estado y la nación" în *Anuario Social y Político de América Latina y el Caribe* nr. 5 (martie): 57-69, Caracas: FLACSO y Nueva Sociedad.

Huntington, Samuel. 1972/1997. *El orden político en las sociedades en cambio*. Buenos Aires: Paidós.

Ibarra, Hernán. 1999. „Intelectuales Indígenas, neoindigenismo e indianismo en Ecuador" în *Ecuador Debate* nr. 48, Quito: Centro Andino de Acción Popular.

Inglehart, Ronald. 1984. "The Changing Structure of Political Cleavages in Western Society" în Dalton, Russell; Flanagan, Scott; Beck, P. (editori) *Electoral Change in Advanced Industrial Democracies: Realignment or Dealigneament?* Princeton: Princeton University Press.

Janda, Kenneth. 1961. *Political Parties: A Cross-National Survey*. New York: The Free Press.

Kitschelt, Herbert; Mansfeldova, Zdenka; Markowski, Radoslaw şi Tóka, Gabo. 1999. *Post-Communist Party Systems. Competition, Representation, and Inter-party Cooperation.* Cambridge: Cambridge University Press.

Korovkin, Tanya. 2001. „Reinventing the Communal Tradition: Indigenous Peoples, Civil Society and Democratization in Andean Ecuador" în *Latin American Research Review* vol. 36, nr. 3, pp: 37-67, University New Mexico.

La Palombara, Joseph şi Weiner, Myron. 1966. *Political Parties and Political Development.* Princeton: Princeton University Press.

Langer, Erick şi Muñoz, Elena (editori) 2003. *Contemporary Indigenous Movements in Latin America*. Wilmington: Jaguar Books.

Lipset, Seymour Martin şi Rokkan, Stein. 1967. *Party Systems and Voter Alignments: Cross-National Perspectives*. New York: The Free Press. [Ediţia spaniolă consultată: Lipset, Seymour Martin şi Rokkan, Stein. "Estructura de división, sistemas de partidos y alineamientos electorales" în Battle, Albert. *Diez textos básicos de Ciencia Política*. Barcelona: Ariel, 1992).

Massal, Julie. 2000. “Movimientos sociales, democratización y multiculturalismo” în Julie Massal şi Marcelo Bonilla (editori) *Los movimientos sociales en las democracias andinas.* Quito: FLACSO Sede Ecuador.

McAdam, Dough, McArthy, John şi Zald, Mayer. 2001. *Movimientos sociales: perspectivas comparadas.* Madrid: Itsmo.

Mainwaring, Scott şi Scully, Timothy. 1995. *Building Democratic Institutions*. Stanford: Stanford University Press.

Màiz, Ramón. 2004. “La construcción política de las identidades indígenas” în Martí i Puig, Salvador şi Sanahuja, Josep (editori) *Etnicidad, descentralización y gobernabilidad en América Latina.* Salamanca: Ediciones Universidad de Salamanca.

Martí I Puig, Salvador. 2004a. „Los movimientos sociales en un mundo globalizado: ¿alguna novedad?” în *América Latina Hoy* vol. 36 (aprilie), Salamanca: Ediciones Universidad de Salamanca.

Martí I Puig, Salvador. 2004b. „Sobre la emergencia e impacto de los movimientos indígenas en las arenas políticas de América Latina. Algunas claves interpretativas desde lo local y lo global”. Lucrare prezentată la Seminarul Doctoral al Universităţii din Salamanca, 5 februarie.

Mijeski, Kenneth şi Beck, Scott. 1998. „Mainstreaming the indigenous movement in Ecuador: The electoral strategy”, Lucrare prezentată la al XXI-lea Congres Internaţional al Asociaciaţiei de Studii Latino-Americane, Chicago, Illionois. 24-26 septembrie.

Morales Bermúdez, Jesús. 1992. „El Congreso Indígena de Chiapas: un testimonio” în *Anuario 1991*. México: Instituto Chiapaneco de Cultura.

Moreno, Alejandro. 1999. *Political cleavages: issues, parties and the consolidation of democracy.* Boulder&Co.: Oxford University Press.

Naim, Moisés. „América Latina: de la complasencia a la demencia” în *El País* 29 ianuarie 2004, ediţia on-line.

Naim, Moisés. “La globalización de los indígenas” în *El País* 13 octombrie 2003, ediţia on-line.

Payne, Mark; Zovatto, Daniel; Carrillo, Fernando şi Alamand, A. 2003. *La política importa.* Washington: BID.

Peyser, Alexia şi Chackiel, Juan. 1999. „La identificación de poblaciones indígenas en los censos de América Latina” în *América Latina: aspectos conceptuales de los censos del 2000.* Santiago de Chile: CEPAL/ CELADE.

Sánchez López, Francisco şi Freidenberg, Flavia. 1998. „El proceso de incorporación política de los sectores indígenas en el Ecuador. Pachakutik, un caso de estudio” în *América Latina Hoy* vol.19 (iulie), pp. 65-79, Salamanca: Instituto de Estudios de Iberoamérica y Portugal.

SArtori, Giovanni. 1992. *Partidos y Sistemas de Partidos*. Madrid: Alianza.

Selverston-Scher, Melina. 2001. *Ethnopolitics in Ecuador. Indigenous Rigths and the Strengthening of Democracy*. Miami: University of Miami.

Stavenhagen, Rodolfo. 1997. „Las organizaciones indígenas: actores emergentes en América Latina” în *Revista de la CEPAL* nr. 62 (august), pp. 61-73, Santiago de Chile: CEPAL.

Stavenhagen, Rodolfo. 1988. *Derechos indígenas y derechos humanos en América Latina.* México: Colegio de Mëxico.

Tarrow, Sidney. 1997. *El poder en movimiento: los movimientos sociales, la acción colectiva y la política*. Madrid: Alianza.

Van Cott, Donna Lee. 2003. „Cambio institucional y partidos étnicos en América Latina” în *Análisis Político* nr. 48, pp. 26-51, Bogotá: IEPRI.

Van Cott, Donna Lee. 2004. „Los movimientos indígenas y sus logros: la representación y el reconocimiento jurídico en los Andres” în *América Latina Hoy,* vol.36 (aprilie), Salamanca: Ediciones Universidad de Salamanca.

Van der Haar, Gemma. 1998. „El reparto agrario en la región alta tojolabal”. Lucrare prezentată la al IV-lea Congres Internaţional al Mayştilor, Antigua, Guatemala.

Ware, Alan. 2004. *Partidos políticos y sistemas de partidos*. Madrid: Itsmo.

Weber, Max. 1922. *Economía y Sociedad*. México: Fondo de Cultura Económica, 1944.

Yashar, Deborah. 1998. „Contesting Citizenship: Indigenous Movements and Democracy in Latin America” în *Comparative Politics* vol. 31, nr.1, (octombrie), pp. 23-43, New York: City University of New York.

Traducerea: Răzvan Victor Pantelimon

Dezvoltare şi tranziţie democratică în America Latină de astăzi

Gheorghe Lencan Stoica
Universitatea din Bucureşti
Institutul de Ştiinţe Politice şi Relaţii Internaţionale al Academiei Române

America Latină sau „*Extremul Occident*”, cum o numeşte Alain Rouquié, acest „*fascinant*” şi complicat continent a fost mereu în atenţia analiştilor şi specialiştilor de prestigiu din lumea întreagă. Fiecare ţară în parte îşi are propria sa specificitate, o atracţie aparte şi chiar un anumit mister, care în ansamblu alcătuiesc acel „*continent*” sau „*subcontinent*” american, cu problemele lui particulare, diverse şi totuşi „unitare” şi identitare în acelaşi timp, şi cu o mare propensiune spre libertate.

Multă vreme colonii şi semicolonii spaniole sau portugheze, ţările Americii Latine au făcut „obiectul” unor aspre dispute ale intereselor anglo-americane şi chiar franceze, devenind în cele din urmă un veritabil hinterland al hegemoniei nord-americane, de peste mai mult de o sută de ani, de la „doctrina” Monroe încoace.

Subcontinentul american (America Latină) a fost deci menţinut aproape tot timpul într-o stare de mister şi de dependenţă, cu o dominaţie manifestă colonială din partea „*stăpânului*” din Nord, considerat de către acesta (S.U.A) drept un permanent izvor de resurse, aşa cum se poate înţelege şi din sensul expresiei devenită familiară: „*grădina din spatele casei*”. Populaţia continentului, însă, a păstrat totuşi o tăcere şi o „*supunere*”, foarte asemănătoare cu prostia, ne aminteşte şi cunoscutul scriitor politic uruguaian Eduardo Galeano (Galeano 1984: 5).

Dar şi alţi scriitori de renume, mulţi dintre ei deţinători ai premiului Nobel, precum Gabriel Garcia Marquez, Alejo Carpentier, Jorge Amado, Ernesto Sabàto, Mario Vargas Llosa etc., au atras atenţia asupra condiţiilor sociale dificile, sărăciei şi situaţiei anacronice în care trăieşte populaţia din continentul sud-american. Cauzele erau de ordin social, economic şi mai ales de ordin politic: subdezvoltarea cronică, dictaturile permanentizate şi relaţiile sociale neo-coloniale etc.

Anii ’60 au reprezentat începutul unui proces de o veritabilă „trezire” şi „conştientizare” naţională la nivelul întregului continent latino-american. Tendinţele de soluţionare a gravelor probleme sociale şi economice s-au constituit ca tentative de răspuns la sfidările politice şi de „modernizare”, apărute odată cu revoluţia din Cuba, de depăşire a stării de subdezvoltare pe calea industrializării. Statele Unite au iniţiat, odată cu preşedintele Kennedy, programul „*Alianţa pentru progres*”. Totodată, însă, acelaşi vecin din Nord a sprijinit consolidarea formei de dominaţie neo-colonialistă prin intermediul militarilor care şi-au asumat puterea, chiar şi în ţările în care tradiţia democratică până în anii ’70 părea să aibă rădăcini vechi şi profunde (seria loviturilor de

stat părea a nu se mai întrerupe din Uruguay, Peru, Argentina şi până în Chile, Bolivia şi Brazilia ş.a.m.d.).

Au existat totodată şi încercări de „*modernizare democratică*”, de constituire şi dezvoltare a unor proiecte politice de unitate şi alianţe politice în diferite formule guvernamentale în sensul menţinerii democraţiei şi iniţierii procesului de succes al „modernizării” şi dezvoltării politice. Şi, amintim aici pe cercetătorii de talia lui Raul Prebisch, Celso Furtado, Fernando Henrique. Cardoso etc. Toate aceste „*soluţii*” şi încercări de „*analiză*” sau investigare asupra unui continent complex şi problematic confirmă şi mai mult ipoteza noastră iniţială şi anume aceea că aici avem de-a face cu un continent în care se îmbină „*sfidările*” formidabile, ce provin dintr-un gen de capitalism „*imitativ*”, cu o modernitate fără dezvoltare sau cu o accentuată „*eterogenitate socială*” etc. Având în vedere asemenea caracteristici, acelaşi Alain Rouquié se întreba, în mod firesc, dacă nu cumva ne aflăm în faţa unui gen de „*Occident neîmplinit*”? (Rouquié 2007: 362) Un stadiu mai dezvoltat al lumii a treia? Şi tot el aminteşte faptul că, începând încă din anii ’60, creşte puterea acestor ţări latino-americane. Ţările respective realizează astfel o breşă deschisă a continentului în cadrul conflictului Est-Vest, pe care S.U.A. n-au mai reuşit să-l menţină în „*spatele curţii dindărătul casei*”. S-a realizat, în acest fel, o „*solidaritate orizontală*”, a ţărilor din Sudul continentului în raport cu ţările industriale din Nord.

În căutarea unei improbabile „*independenţe colective*”, după Rouquié, o veritabilă „*creativitate*” latino-americană se va înfăptui în diferite moduri. Criza datoriilor, dispariţia ciocnirilor planetare au impus în consecinţă noi priorităţi statelor continentului ale căror strategii „*se refocalizează*” pe aspectul căutării de piaţă şi a investiţiilor. Astfel, astăzi, când opoziţia Nord – Sud cedează locul „*voinţei generale de cooperare*”, aproape în mod obligatoriu, inserarea economiilor liberalizate într-o nouă ordine nu mai admite „*închideri*” şi riscuri de tot felul. „*A treia lume*” a dispărut în „*naufragiul*” celei de-a doua. Acum, se poate alege numai între o tentaţie panamericană şi un *partnership* internaţional diversificat (Rouquié 2007: 343).

Partnership-uri diversificate după anii ’90 încearcă să facă şi America Latină, fiind obsedată de mirajul Europei şi S.U.A. Se consideră adesea că ţările „*Extremului Occident*”, deşi condiţionate „*obiectiv*” de propria lor geografie şi istorie, de o „*implacabilă fatalitate*”, sunt preocupate permanent de „*sfidările*” de depăşit. Calea obligatorie de urmat este dezvoltarea şi „*modernizarea*”, aspecte ce ţin de ordin economic.

Pe de altă parte, civilizaţia modernă şi post-modernă de astăzi presupune ca o premisă esenţială şi necesară a evoluţiei ei condiţia democratică. Desigur, există şi ţări nedemocratice şi autoritare care au realizat succese „*impresionante*” pe plan economic (şi acest exemplu este dat chiar în America Latină, de Chile). Cu toate acestea însă, modernizarea şi dezvoltarea sunt totuşi depline sau împlinite când aceasta vizează şi viaţa socială sau politică. Când se are în vedere deci şi democraţia politică. Sunt multe discuţii, dezbateri interesante, cu privire la teoriile democratice, la relaţiile dintre democraţie şi piaţă, dintre politică şi economie etc. S-au afirmat astfel numeroşi politologi care au studiat fenomenul tranziţiei referindu-se în special la America Latină. Numele unor cercetători şi politologi de prestigiu reprezintă o constantă în revistele şi cărţile de specialitate din domeniile sociologiei, politologiei şi chiar ale filozofiei politice. Philippe Schmitter, Arturo Valenzuela, Juan Linz sunt autorii cei mai des citaţi.

În studiul de faţă, încercăm să surprindem şi noi principalele tendinţe şi aspecte ale democraţiei şi dezvoltării sau modernizării din America Latină de astăzi.

Sunt probleme de mare actualitate, care, aşa cum vom demonstra, au legătură şi cu evoluţia societăţilor contemporane, în general. În acest sens, pare interesantă constatarea existentă într-un bilanţ cu privire la dezvoltarea umană din 2002 a Naţiunilor Unite, potrivit căreia în zilele noastre mai mult de două treimi din populaţia Terrei trăieşte în regimuri democratice. Ne vom referi şi la contribuţiile privind teoria tranziţiei democratice, a democraţiei în general, şi în special, la aspectele continentului sud-american din perspectivele „*dezvoltării*" şi „*modernizării*". Sunt preocupări care au în vedere o redefinire a democraţiei (şi acestea sunt făcute sub egida O.N.U.), dacă nu în conţinuturile sale formale, în mod sigur, în unele proceduri ce surprind chiar aspecte procedurale (Pompejano 2006: 9). Democraţia, spune Robert Dahl, e cea mai bună formă de guvernare întrucât consimte de a înlătura tiranii sângeroşi care nu se despart de putere. Ea nu necesită o ideologie de auto-fondare şi de auto-justificare, ci se fondează pe o cultură difuză care o susţine atât sub profilul funcţional, cât şi sub acela al responsabilităţii morale (Dahl 1981: 52). Deciziile ce sunt asumate, precizează Dahl, sunt întotdeauna fructul unui dialog liber şi al deliberărilor majorităţii, ce acţionează şi trebuie să acţioneze în respectul minorităţii cu care e în dezacord. Puterea majorităţii nu creează dreptul majorităţii (Dahl). Poliarhia este, după Dahl, cea care face efectivă democraţia pe scară largă, susţinând drepturile politice şi împingând interesele de grup în spaţiul public(Dahl 1981: 45).

În context, politologul american atrage atenţia că relaţiile dintre economie (bunăstare generală) şi regimul democratic nu e o relaţie mecanică. Beneficiile democraţiei constau „*în afinitatea dintre democraţie şi economia de piaţă*". Cu alte cuvinte, spre a exista bunăstare este nevoie şi de „*puţină reglementare a pieţii*", altfel aceasta generează inegalităţi, excluziuni şi clientelisme. Sunt trăsături ce persistă încă în cadrul economiilor şi societăţilor latino-americane. Prevalează în unele dintre aceste ţări tendinţa de a menţine o „*piaţă neîngrădită de legi*" cu acea dominaţie a cunoscutului „*principiu de fier al pieţii*", specific orientărilor neoliberaliste, producătoare de tensiuni, caudilisme (*Caudillos, personaj omnipotent, un gen de dictatori locali care se substituie autorităţii centrale, autoguvernâd prin forţă şi prin menţinerea în supunere a populaţiei locale* N. A.) şi autoritarisme neoconservatoare. Implicaţiile ce survin unor astfel de stări în epoca globalizării sunt nefaste, aşa cum o atestă din plin situaţia din Argentina, dar şi din Chile într-o anumită măsură).

Asistăm în acest caz la un gen de „*incongruenţă funcţională*", cum a definit-o Serge Latouche (1992), determinată de efecte paradoxale pe care liberalismul şi mai ales neoliberalismul le produc îndeosebi în condiţiile globalizării. Acelaşi Dahl sublinia în acest sens că „*democraţia şi capitalismul sunt într-un «matrimoniu» furtunos... o economie de piaţă nu poate fi astfel autoreglată...fundamentul moral al democraţiei, egalitatea politică a cetăţenilor suferă o gravă violare... capitalismul limitează potenţialul democratic al democraţiei poliarhice creând inegalitate în distribuirea resurselor politice*"(Dahl 1981: 167).

Explicaţia ce se poate deduce în mod firesc din consideraţiile lui Robert Dahl are în vedere mai ales acele consecinţe ce provin dintr-o absolutizare a legii pieţei în conformitate cu concepţiile neoliberale. Absolutizarea pieţei (a economiei) presupune de fapt subordonarea politicii, creându-se în acest mod „*o nouă naţionalitate*". Obiectivă ca

orice lege (chiar de „*fier*”, cum se vrea legea pieţei), ea produce la rândul său „*noi criterii*” ce fac posibilă subordonarea politicii.

În consecinţă, canalele politice tradiţionale, partidele politice în primul rând, sunt obligate să oscileze între inerţia unor tradiţii culturale şi o practică politică anacronică, precum şi o nouă împingere spre inegalitate socială. O asemenea situaţie este în mod necesar însoţită de o corupţie difuză, înţeleasă ca fapt imoral, ca deviere de la un standard de corectă funcţionare a instituţiilor, ca disponibilitate a resurselor efective sau promisiuni de natură publică în favoarea îmbogăţirii ilicite şi personale sau ca formă de „*captură*” a consensului politic şi de finanţare a maşinii politico-electorale (Pompejano 2006: 41-42).

În legătură cu interacţiunea dintre dezvoltare şi tranziţia la democraţie în America Latină, literatura politică reflectă îndeosebi perspectivele aparţinând lui Juan Linz şi lui Arturo Valenzuela (acesta în special cu privire la Chile). Analize de referinţă timp de peste un deceniu, autorii de mai sus au investigat nu numai procesele de prăbuşire şi cădere a regimurilor democrate din America Latină, cât mai ales apariţia şi consolidarea regimurilor democratice (Sola 1997: 641). Esenţiale pentru existenţa şi stabilitatea democraţiei erau pentru Linz şi Valenzuela, două categorii conceptuale utilizate şi de Lipset, legitimitatea şi efectivitatea (guvernabilitatea). Este un binom între aceste două concepte, democraţia funcţionând bine numai acolo unde se realizează indicatorii de guvernabilitate. În cazul unor grave deficienţe de guvernabilitate şi efectivitate se poate produce un transfer de legitimitate spre o opoziţie neleală (antisistem), transfer care se identifică în fapt cu prăbuşirea democraţiei. Deseori s-au repetat în America Latină asemenea situaţii.

Mai există însă în America Latină o trăsătură specifică ce blochează relaţia firească dintre guvernabilitate şi legitimitate. Persistă aici, cu mici excepţii, o diferenţă enormă între „*constituţiile scrise şi constituţiile trăite*”. Din această cauză, funcţionarea stabilă a sistemului politic competitiv nu este posibilă întrucât o asemenea situaţie presupune atitudini şi valori în contradicţie cu distribuirea puterii sociale. Este vorba despre o asimetrie socială intangibilă şi inegalităţi cumulate (Rouquié 2007: 239 - 240).

Unii specialişti amintesc şi de o cultură politică dependentă de tradiţionalisme şi de o mare distanţă între ideologiile instituţionale şi comportamentale sociale care produc „*pur şi simplu o cultură de faţadă*”, cum amintea Alain Rouquié.

„*Falsele ferestre ale universalismului juridic ocultează particularismul, relaţiile personale şi raporturile de forţă*”. Legile sunt făcute pentru a nu fi respectate, limbajul popular, în multe dintre ţările latino-americane, este plin de proverbe revelatoare în acest sens: „*justiţia este pentru amici, legea pentru inamici*” (Rouquié 2007: 240). În consecinţă, putem afirma că toate acestea favorizează şi au favorizat status quo-ul, fără a exclude dintr-o asemenea ecuaţie întârzierile de ordin economic, problemele legate de modernizare şi „*dezvoltare*”.

Cum aminteam, problematica dezvoltării în America Latină a fost teoretizată în strânsă legătură cu teoriile generale privind dezvoltarea şi modernizarea, Arturo Valenzuela, de exemplu, surprinde însă şi specificitatea situaţiilor din această parte a lumii. Într-un articol intitulat „*Modernizare şi dependenţă*”, acesta susţine în raport cu Fernando Henrique Cardoso sau Enzo Faletto aceleaşi idei despre „*dependenţă şi dezvoltare în America Latină*” şi anume că „*în procesul modernizării toate societăţile suferă în general aceleaşi transformări*”, „*procesul dezvoltării*” ar consta în

„*reproducerea diferitelor stadii care au caracterizat transformările sociale din ţările mai dezvoltate*”(Valenzuela 1978: 538).

Unii teoreticieni ca, de pildă, La Palombara, atrăgeau atenţia asupra pericolelor ce ar proveni dintr-o extindere şi generalizare a unor modele de succes, fără a se ţine întotdeauna seamă de condiţiile specifice din ţările respective. Dar fragilitatea şi superficialitatea instituţiilor democratice întârzie nespus de mult orice modernizare şi dezvoltare, susţine şi Edward Shils (în Almond 2005: 430). Shils vorbea despre un gen de „*democraţii tutelare*” şi de „*oligarhii modernizatoare*” ca formele politice cele mai difuze din „*lumea a treia*”.

În schimb, dacă ar exista un proces autentic de „*democratizare*”, modernizarea şi dezvoltarea ar funcţiona în mod normal. Totuşi, chiar şi democratizarea este în strânsă dependenţă de schimbările fundamentale din structura socială şi din cultura şi civilizaţia specifice.

„*Dezvoltarea*” şi democratizarea din America Latină se desfăşoară în conformitate cu un asemenea proces. Însă adevărata sfidare care se pune în faţa ţărilor latino-americane este răspunsul cât mai adecvat ce s-ar putea oferi în legătură cu posibila reconciliere dintre democraţie şi economia de piaţă.

Aproape toate încercările de până acum, şi avem în vedere experienţele privind „*modernizările*”, („*industrializarea*”, „*depăşirea stării de lume a III-a*”), toate se învârt într-un fel de cerc închis.

Astăzi, totuşi, s-ar putea spune că problema politică pare să se prezinte sub bune auspicii (Rouquié 2007: 363). Există încă foarte multe contradicţii: de exemplu, cheltuielile pentru instrucţie sunt încă insuficiente, rata joasă privind taxele de şcolarizare, 18 milioane de copii lucrează în locul adulţilor etc., lipsa unor programe legate de o dezvoltare durabilă.

Sunt lucruri însă şi mai grave ce reprezintă o consecinţă a introducerii accelerate şi „*forţate*” a unor programe de „*dezvoltare*” neoliberală.

În Chile şi Argentina, în mod special, au fost adoptate programe maxime de privatizare (uneori totale). Aeroporturile, poşta, telefoanele, căile ferate, tăierea cheltuielilor publice pentru sănătate şi educaţie, justiţie etc. sunt numai câteva exemple.

În Argentina, în timpul guvernării lui Menem, de exemplu, a fost vândută până şi cea mai mare bogăţie a ţării (exploatările petrolifere). Potrivit afirmaţiilor lui Domingo Caval, „*răul argentinian nu provine din astfel de măsuri foarte drastice*”, „*răul provine dintr-un socialism fără plan şi un capitalism fără piaţă*” (Pompejano 2006: 67-68). Urmărirea asiduă a impunerii măsurilor drastice a determinat, totuşi, în cele din urmă, o gravă criză alimentară în ţara celor mai mari exploatări de carne şi de grâu din America Latină interbelică. „*Grânarul*” lumii, s-a spus, „*s-a prăbuşit sub greutatea foamei*”, iată rezultatul neoliberalismului la putere (Rouquié 2007: 357). Un preţ foarte grav plătit pentru „*modernizarea*” neoliberală.

S-a creat în acest fel în Argentina „*o agricultură fără agricultori*” şi, în consecinţă, au sporit preţurile agricole, 7000 de agricultori au fost expulzaţi din agricultură, 5% din familiile cele mai bogate deţin 52% dintre terenuri.

În America Latină, totuşi, există şi situaţii în care „*experienţele*” neoliberale nu s-au manifestat din partea guvernanţilor cu un tot atât de mare entuziasm. Îndeosebi după 2000, tendinţa spre democratizare în Chile, Brazilia, Bolivia, Uruguay a deschis şi o altă cale de „*dezvoltare*”. „*Reformele*” economice din ultimii ani din Brazilia, de pildă

valorificarea resurselor naţionale, atenţia asupra cercetării ştiinţifice proprii, au făcut din Brazilia unul dintre cei mai mari exportatori de grâu din lume.

Într-un articol publicat în ziarul american „*The New York Times*” din octombrie 2007, Larry Rohter amintea că în urma unor cercetări ştiinţifice din domeniul agriculturii, din localitatea Embrapa, Brazilia este astăzi în stare să depăşească S.U.A. în privinţa exportului de bunuri alimentare. Centrul de cercetări din Embrapa reprezintă un model nu numai pentru lumea aflată în curs de dezvoltare, dar şi pentru lumea întreagă, spunea Mark Cackler, directorul adjunct al Departamentului pentru dezvoltarea agricolă şi rurală din cadrul Băncii Mondiale. S-a ajuns la un asemenea rezultat datorită unei substanţiale şi îndelungate investiţii în cercetarea ştiinţifică.

O zonă de savană (Cerrado), zonă apropiată de deşert, a devenit un mare grânar al Braziliei, datorită fertilizării terenurilor cu fosfor şi calciu. Descoperirea de la Manaus, în inima Amazoniei, unde se află laboratorul Embrapa, a făcut dintr-o regiune acidă o zonă productivă, eficientă. Aceasta s-a petrecut, spun specialiştii, numai în condiţiile unor investiţii în cercetare, unor intense subvenţii statale. O practică opusă celei existente în alte ţări latino-americane. Rezultatul răsunător din Brazilia, experienţa braziliană în acest sens poate fi extinsă şi în alte zone ale lumii. Iniţiativa pozitivă se extinde şi în Africa, în Zambia, de exemplu.

În cazul modernizării din Brazilia de astăzi, unele succese care s-au obţinut, în ciuda multor contradicţii ce persistă încă, au fost regulatorul unor preocupări privind cerinţa de democratizare.

Pe de altă parte, în Chile „*miracolul economic*” a făcut dintr-o ţară nedemocratică exportatorul cel mai dinamic din America Latină. Contradicţiile grave, totuşi, de ordin uman, social şi politic, au devenit însă unele dintre cele mai dramatice.

După începutul anilor ’90, Republica Chile a parcurs un proces amplu de democratizare dintre cele mai originale şi interesante. Vom analiza şi noi în cursul studiului democraţia şi instaurarea democraţiei în Chile. Analiza o vom realiza însă puţin mai departe.

În special după anul 2000, asistăm la un proces destul de complex privind democratizarea Americii Latine. Sunt şi analişti care vorbesc chiar despre o încercare de emancipare a ţărilor sud-americane, în ansamblu. „*Washington-ul a pierdut oare America Latină*”? titra un ziarist de la „*Le Monde Diplomatique*”, în decembrie 2007. Tot în cadrul revistei amintite a fost făcută o analiză referitoare la noile „*Alternative latino-americane*”.

Mai întâi, trebuie să amintim că integrarea economică a continentului a constituit unul dintre punctele focale ale celui de-al treilea mileniu. S-a fondat Mercosur, devenind „*al patrulea complex comercial*” din lume şi polul de integrare cel mai dinamic din America Latină. În acelaşi timp, alternativa Mercosur se prezenta cu avantajul de a duce spre o „*altă Americă, pe calea integrării într-un reechilibru al relaţiilor interamericane puternic asimetrice*” (Sader 2007: 20). Astfel, ţările din Mercosur (Argentina, Brazilia, Bolivia şi Uruguay) îşi diversifică din ce în ce mai mult comerţul exterior, îndreptându-se spre Uniunea Europeană. În acest sens, mondializarea (globalizarea) schimburilor comerciale şi refuzul unei situaţii unipolare a apropiat America Latină şi de alţi actori internaţionali. Se poate spune că astăzi multe dintre ţările latino-americane au „*descoperit avantajele cooperării internaţionale*”, căutând îndepărtarea de „*hegemonismul nord-american*”.

Opunându-se cu îndârjire proiectului american al Zonei Liberului Schimb dintre Americi, cunoscut şi sub numele de ALCA, dar şi a aceluia intitulat NAFTA, iniţiative prin intermediul cărora SUA au încercat menţinerea propriei lor hegemonii regionale, astăzi a devenit foarte atractiv în America Latină proiectul ALBA (Alternativa Bolivariană pentru Americi). Intrând în anul 2005, în Mercosur, Venezuela a impus o tendinţă nouă.

Schimbarea liderilor de vârf din Brazilia, Argentina, Bolivia, Uruguay şi chiar din Chile a contribuit la crearea unor condiţii cu totul noi în această parte a lumii. Proiectul ALBA favorizează din plin o asemenea situaţie, privilegind avantajele cooperative. Un avantaj îl constituie de exemplu, încercarea de a reduce „*asimetriile existente între ţările emisferei sudice*". S-au pus la punct şi mecanisme de compensaţie pentru a se corija diferenţele privind nivelele de dezvoltare între diferiţi membri.

Este clar că ALBA se doreşte a fi o contrapondere la ALCA iniţiată de SUA. Aflate la confruntare, cele două proiecte de „*dezvoltare*" au implicat numeroşi actori economici — cooperative, firme naţionale mici şi mari întreprinderi private etc. — în scopul rezolvării problemei locuinţelor, alimentaţiei, prezervării mediului etc. În revanşă, ALCA pretinde să impună criteriile securităţii juridice favorabile marilor firme transnaţionale fără intenţia de a ajuta statele mai slabe.

În cadrul ALBA, în schimb, nu subvenţiile, ci creditele pentru echipamente şi tehnologiile pentru întreprinderile abandonate ale proprietarilor au prioritate. Sunt vizate, apoi, în vederea ajutorării, cooperativele şi micile comunităţi de producători sau întreprinderile publice etc. Proiectele ALBA primesc astfel sprijin de la statele membre în materie de credit, de asistenţă tehnică şi juridică, de marketing şi de comerţ internaţional. ALCA, dimpotrivă, lasă câmp liber forţelor libere ale pieţei şi disponibilităţilor financiare ale marilor agenţii economice (Sader 2007: 20).

Foarte interesant este faptul că ALBA se caracterizează şi prin accentul deosebit pe care-l pune pe problemele sociale şi umane. În aprilie 2005, de exemplu, între Venezuela şi Cuba au fost semnate zeci de acorduri sanitare, sociale, de educaţie şi de cultură. S-a luat decizia de a se înfiinţa în Venezuela 600 de centre de sănătate în vederea unor diagnosticări integrale privind probleme de medicină, 35 de centre pentru asigurarea accesului gratuit la sănătate. În acelaşi timp, se formează în Cuba peste 40.000 de medici şi alţi 5000 de specialişti în tehnologie medicală pentru state din America Latină. Totodată, de un interes special s-a bucurat şi operaţiunea „*Miracol*", care a permis multor cetăţeni din Uruguay, Venezuela şi Bolivia să-şi recapete vederea. Experienţa Cubei în domeniu, alături de finanţarea venezueleană, au contribuit la reuşita respectivei acţiuni (Sader 2007: 20).

Asemenea schimburi, deşi criticabile de către grupările conservatoare, constituie bune exemple pentru un „*comerţ just şi echitabil*" întrucât fiecare ţară livrează ceea ce este ea în măsură să producă în cele mai bune condiţii, primind în schimb ceea ce are nevoie, independent de preţul pieţei mondiale. Nu la fel se petrec lucrurile în cadrul ALCA, se precizează mai departe în revista „*Le Monde Diplomatique*", unde rezultatele cooperării sunt creuzetul inegalităţilor, iar SUA îşi consolidează poziţiile favorabile (Sader 2007: 20).

Sunt tentative, uneori timide, alteori foarte curajoase, care atestă preocupările constante şi „*deschiderile*" diversificate prin care astăzi America Latină încearcă să prindă „*trendul*" dezvoltării.

Însă succesul, după cum s-a văzut, este legat şi de avansul ori de direcţia şi hotărârea cu care s-au îndreptat unele ţări din America Latină spre democraţie. Un caz interesant, de-a dreptul exemplar şi emblematic în acest sens, îl constituie procesul de democratizare ce s-a desfăşurat în Republica Chile. În ceea ce priveşte „*cazul Chile*” se poate afirma că „*sfidarea*” a fost nu numai „*asumată*”, ci chiar şi depăşită. În anul 1990, la începutul „*democratizării*” (se spune că în cadrul campaniei pentru referendum, iniţiat de Pinochet în Chile, un tânăr fotbalist al cărui tată a murit în lagăr a contribuit la schimbarea rezultatelor generale vorbind la TV în doar cele 5 minute repartizate de regim opoziţiei), un eminent specialist se întreba, cu multă îngrijorare (Pinochet pierduse deja celebrul său referendum), dacă va supravieţui democraţia anului 2000? Este vorba despre Jean-Marie Gúehenno, care credea că la începutul noului mileniu existenţa democraţiei în America Latină putea fi echivalată mai mult cu ceva de domeniul apocalipticului (Pompejano 2006: 9). Şi, în Chile, democraţia a învins în cele din urmă.

Despre procesul de tranziţie democratică în această ţară s-au scris foarte multe cărţi. De mare succes s-au bucurat în această privinţă analizele unor cercetători ca Manuel Antono Garreton, Laura Tedesco şi Jonathan R. Barton, precum şi mulţi alţii.

Efectivitatea procesului, originalitatea şi specificitatea „*tranziţiei*” este analizată însă cu multă claritate de către Patricia Mayorga, într-un studiu intitulat „*La donna del riscatto, Michelle Bachelet*”, apărut în anul 2006. În această carte se afirmă că Chile şi Republica Sud-Africană reprezintă două cazuri ale unor tranziţii „*reuşite*” din infernul dictaturilor şi al unor lupte civile, realizându-se astfel o veritabilă reconciliere democratică din ultimii ani, din lumea occidentală (Maughi în Mayorga 2007: 7).

Totodată, trebuie reţinut şi faptul că Chile este una dintre societăţile modernizate şi pluraliste, un caz foarte rar „*în marele concert al ţărilor latino-americane*”. Tranziţia democratică din Chile demonstrează, în acelaşi timp, că amploarea unei democraţii nu depinde întotdeauna numai de lupta împotriva sărăciei, ci şi de posibilitatea de amplificare şi stimulare a responsabilităţii celor de jos, a unor acţiuni „*unitare*” şi „*solidare*”, cum a demonstrat-o şi activitatea „*Concertării Democratice*” din care a făcut parte şi Michelle Bachelet, preşedinta Republicii Chile, provenită dintr-o familie de militari. Tatăl său, Alberto Bachelet, a fost general de aviaţie în forţele aeriene şi singurul ofiţer de rang superior care a refuzat să accepte schimbarea prin forţă a preşedintelui constituţional de atunci — Salvator Allende. Consecinţele au fost pentru el teribile. Încarcerat împreună cu familia, a fost torturat şi omorât în închisoare. Şi fiica generalului, împreună cu mama sa, a fost la rândul ei închisă şi torturată. Completându-şi studiile, în medicină, în Germania de Est, Michelle Bachellet se întoarce în ţară acţionând pentru dezvoltarea democratică în anii ’80. O dată iniţiat procesul democratic, va fi numită ministru al sănătăţii şi al apărării în timpul preşedintelui Ricardo Lagos. Chile devenise o ţară aproape complet schimbată, un veritabil experiment al „*Chicago Boys*”, oglindă a neoliberalismului. În acest sens, Chile a suferit intervenţii pe cord deschis, „*operaţii*” monetariste şi privatizări excesive potrivit reţetelor discipolilor lui Friedmann. Societatea chiliană este şi ea plină de contradicţii, cu o distanţă excesivă între bogaţi şi săraci, cu o mare masă de şomeri şi inegalităţi, din această cauză a fost şi foarte greu de reconciliat.

Sfidarea pe care şi-a asumat-o Bachelet, o dată devenită preşedintă (prima femeie din America de Sud), a fost aceea de a soluţiona atât problema inegalităţilor sociale, cât şi pe aceea a violării drepturilor omului.

Măsurile cele mai urgente pe care le-a luat, de exemplu, au vizat în primul rând acţiuni de refondare a instituţiilor fundamentale pentru consolidarea democraţiei. Şi, imediat după alegerea sa, într-un interviu Bachelet amintea că „*raţiunea fundamentală pentru care am candidat a fost aceea de a construi o ţară mai egală, mai umană, mai integrată şi mai inclusivă*" (Mayorga 2007: 91).

Totuşi, tarele societăţii provenite din timpul dictaturii se menţin încă şi la un an de la preluarea mandatului de către noul preşedinte. Corupţia a atins şi ea nivele şi mai înalte. Este nevoie de reforme şi mai radicale, în consens cu realităţile actuale, pe care guvernul chilian este în măsură să le ia. La dificultăţile apărute, trebuie răspuns deci cu intervenţii legate de vindecarea rănilor „*trecutului*". Ele se pot vindeca „*cu mai mult adevăr şi o mai mare responsabilitate*", spunea Michelle Bacellet.

Cum amintea şi sociologul Manuel Antonio Garreton, referindu-se la consolidarea democraţiei în Republica Chile, „*democraţia chiliană nu reuşeşte să guverneze fără contradicţii şi iregularităţi, întrucât cadrul său juridic a fost conceput pentru a favoriza un guvern de tip autoritar*". În consecinţă, democraţia în Republica Chile se va dezvolta normal numai schimbând acel cadru juridic.

Cu toate acestea, o asemenea exigenţă trebuie susţinută şi de realizarea unei instrucţii de calitate, a unei protecţii sociale, inovaţiei şi îmbunătăţirea generală a vieţii chilienilor.

Observatorii politici ai vieţii politice remarcau la Bachelet un stil nou de a face politică, cu totul deosebit, direct şi fără a eluda problemele. Pe aceste baze, preşedinta chiliană s-a afirmat, şi Chile joacă un rol de mare relief în noua geografie latino-americană (Mayorga 2007: 92).

Astfel, de peste un deceniu, în Chile şi în multe alte ţări din America Latină se asistă astăzi la o mare schimbare, o schimbare cu inovaţii esenţiale în direcţia continuării dezvoltării şi democratizării.

Bibliografie

Dahl, Robert, *Poliarchia: partecipazione e opposizione nei sistemi politici*, Milano, Editore Franco Angeli, 1981.

Galeano, Eduardo, *Venele deschise ale Americii Latine*, Bucureşti, Editura politică, 1984.

Maughi, Bruno, „Prefaţă" în *La donna del riscatto*, Roma, Edizioni Lavoro, 2007.

Mayorga, Patricia, *La donna del riscatto*, Roma, Editioni Lavoro, 2007.

Rouquié, Alaine, *L'America latina*, Milano, Bruno Mondadori Editore, 2007.

Pompejano, Daniele, *L'America latina contemporane*, Roma, Carocci Editore, 2006.

Sader, Emir, „Alternatives latino-américaines” în *Le Monde Diplomatique*, 2007, decembrie.

Shils, Edward, „Political Development in the new State“ în Gabriel A. Almond, *Cultura civico e sviluppo politico*, Bologna, Il Mulino, 2005.

Sola, Giorgio, *Storia della scienza politica*, Roma, La Nuova Italia Scientifica, 1997

Valenzuela, Arturo, „Modernization and Dependency” în *Comparative Politics*, 1978.

Mexic: de la autoritarism la democraţie. Procesul de construcţie şi consolidare democratică.

María Alejandra Vizcarra Ruiz
Universitatea Guadalajara (Mexic)
Universitatea din Bologna (Italia)

Introducere

În cea mai mare a secolului al XIX-lea politica latino-americană a fost caracterizată prin frecvente schimbări constituţionale datorită confruntării proiectelor liberale şi conservatoare, prezenţei unei oligarhii funciare sau absenţei unor reguli instituţionalizate pentru a determina succesiunea politică. Majoritatea statelor continentului au instituit forme de guvernare republicane, care au fost slăbite de alianţele şi rivalităţile între familiile puternice, de influenţa unor lideri forte identificaţi drept *caudillos*, sau din cauza relaţiile de tip patron-client. Competiţia electorală pentru posturile publice s-a realizat între fracţiuni ale unui electorat restrâns, controlat în mod frecvent de către liderii locali, în care opoziţia putea cu greu să spere că poate ajunge la putere cu ajutorul urmelor. Pentru grupul sau caudillo care rămâneau în afara deciziei politice, lovitura de stat constituia unica formă de opoziţia care putea face posibilă ascensiunea sa la putere (Dix 1973: 262-264). Ca atare instituţiile democratice întâlneau cu greu un spaţiu de acţiune fiind ameninţate de către personalismul politic în diversele sale forme de manifestare (Soriano 1992: 168).

Sistemul prezidenţial adoptat în cea mai mare parte a continentului derivă din regimuri caracterizate încă de la origini de exercitarea unei conduceri puternice şi cu caracter personalist (Mallow 1997:167), cu accentuate caracteristici autoritare şi dictatoriale, sau cu trăsături populiste undele dintre ele, produs al unor intervenţii militare sau lovituri de stat şi cu rare interludii democratice.

Potrivit lui Linz regimurile autoritare prezintă un grad scăzut de instituţionalizare politică şi caută să intervină în viaţa socială cu scopul de a preveni sau inhiba opoziţia politică, astfel încât una dintre trăsăturile distinctive ale acestor regimuri a fost limitarea pluralismului politic şi prezenţa tolerată a unor semi sau pseudo – oponenţi (Linz 2000:160).

La începutul secolului XX guvernele autoritare din regiune au pretins să-şi legitimeze dominaţia prezentându-se ca soluţii ale problemelor de ordin politic şi drept cea mai bună formă de guvernare care ar putea deriva din instabilele democraţii parlamentare europene şi din regimul monopolist al Uniunii Sovietice. Fără îndoială, după al doilea război mondial şi discreditarea mobilizărilor fasciste care au caracterizat aceste tipuri de guverne, autoritarismul s-a putut justifica doar ca o putere de tranziţie necesară pentru a obţine stabilitatea socială şi progresul economic, ceea ce implica ca la un anumit moment trebuiau să recurgă la o formă de legitimare electorală (O´Donnell şi Schimitter 1994: 31-33), chiar dacă aceasta era exclusiv pentru organismele legislative,

cum a fost cazul Nicaraguăi sub Somoza, Paraguayului cu Strossner sau Brazilia în timpul regimului militar.

Faptul că legitimitatea era întărită printr-un proces participativ, bineînţeles doar în momentele în care părea să se erodeze consensul, făcea ca regimul să trebuiască să îşi lărgească bazele sale de susţinere, acordând, de exemplu, drept de vot sectoarelor populare excluse, un număr mai mare de spaţii reprezentative grupurilor de opoziţie sau concesii care însemnau o deschidere a spaţiului de competiţie politică. Toate acestea erau controlate de aşa manieră astfel încât să nu constituie o ameninţare, ci dimpotrivă, să fie capabilă de a neutraliza potenţialul democratic. Chiar daca în practică se nega sau se limita de manieră deliberată participarea şi integrarea instituţională a grupurilor de opoziţie, din punct de vedere normativ au trebuit să se recunoască procesele electorale, separarea puterilor, o serie de drepturi pentru cetăţenii săi, procese judiciale şi partide care luau parte la campanie. Aceste aspecte ne permiteau să se vorbească de semi-democraţie sau pseudo-democraţie (Markoff 1999: 155-157), evitându-se astfel termenul de totalitarism.

În ciuda faptului că guvernelor autoritare au susţinut teza respingerii conflictului, pretinzând suprimarea expresiilor acestuia cu argumentul că trebuie ajuns la o convieţuire unitară şi fără tensiuni, nu au putut – cel puţin acelea care căutau să îmbrace haina legitimităţii electorale – să renunţe la cooperarea cu adversarii, nici la concurenţa cu partidele de opoziţie în cadrul jocului electoral pe care chiar ele îl promovau. Alegerile convocate de către guvernele autoritare puteau conţine elemente pluraliste deoarece exista posibilitatea ca două sau mai multe partide să desemneze candidaţi, dar cu greu puteau fi considerate competitive atâta timp cât partidele de opoziţie se vedeau împiedicate să înlocuiască pe această cale Executivul şi să influenţeze procesul decizional proporţional cu forţa lor electorală, deoarece competiţia, în afara de faptul că se limita la Congres, fie era falsificată prin controlul şi intervenţia puterii centrale, fie era suprimată prin fenomene clienteliste (Hermet 1986: 23-26).

Fără îndoială, această situaţie nu a înceta de a constitui o oportunitate pentru oponenţii la regim care, în anumite ocazii, depăşeau prevederile guvernelor şi le scoteau de la putere, cum s-a întâmplat în Uruguay în 1980 cu ocazia organizării referendumului promovat de către militari pentru a-şi legitima persistenţa la putere; în Chile în 1988 când general Augusto Pinochet s-a supus, pentru a rămâne încă opt ani la guvernare, unui proces de votare ale cărui rezultate i-au fost adverse; sau în Nicaragua în 1990 când guvernul socialist a convocat alegeri cu scopul de a reduce la tăcere criticile cu privire la lipsa de democraţie, şi care s-au terminat prin înfrângerea sa (Markoff 1999: 170).

Cu nuanţe diferite, regimurile autoritare ale continentului au fost cimentate în marea lor majoritate de dictaturi militare sau personaliste care au utilizat diverse strategii şi resurse pentru a limita opoziţia şi a evita să cedeze locul unor regimuri democratice. Aşadar în timp ce state ca Chile, Argentina şi Uruguay au interzis participarea partidelor de opoziţie, altele precum Brazilia au permis formarea unui partid de opoziţie care era favorabil voinţei guvernului.

În cazul Mexicului, unicul stat care nu a cunoscut nici o lovitură de stat sau un guvern militar din 1917 (după triumful Revoluţiei Mexicane) guvernul autoritar a exercitat timp de decenii un feroce control asupra normelor electorale menţinând elementele care restricţionau competiţia şi rezultatele votului prin intermediul practicilor de manipulare electorală denunţate în mod curent de către partidele de opoziţie, fără însă

să se ajungă la punctul de renunţare completă din partea acestora la sistem şi nici la colaborare. Dimpotrivă, chestionarea legitimităţii a constituit o resursă importantă care permitea partidelor de opoziţie să obţină poziţii mai bune pentru a renegocia regulile jocului, manevrând lipsa lor de la alegeri sau protestele şi contestarea odată cu aflarea rezultatelor. Cu participarea lor, partidele de opoziţie dacă beneficiau de un minim de sprijin electoral, aveau posibilitatea de a-şi extinde competitivitatea şi spaţiile de reprezentare, deoarece prin protestele lor se deschidea calea către a îmbunătăţi condiţiile de competiţie. Aşadar, termenii în care se dezvolta competiţia şi elementele de legitimitate ale regimului autoritar mexican variau din cauza unei „interdependenţe strategice" (Schedler 2002: 103-122) între opoziţie şi guvern potrivit căreia se recunoştea triumful obţinut de guvern şi proporţiile forţei obţinute de partidele de opoziţie care mobilizau nemulţumirile faţă de regim.

Variata gamă de acţiuni, atât politice cât şi juridice adoptate de guvernul mexican, care combinau excludere, represiune, cooptare, fragmentare şi chiar oferirea de compensaţii pentru partidele de opoziţie, au dotat regimul de o mai mare flexibilitate care l-a distins de celelalte experienţe latino-americane (Camou 2002: 230) şi i-au permis să depăşească în anumite perioade de criză deficitul de legitimitate. Tranziţia la un regim politic democratic în care opoziţia să fie în totalitate legitimată a presupus în Mexic un proces de o mai mare dimensiune fără rupturi instituţionale, aşadar o tranziţie prelungită, bazată pe un proces de negociere între elitele guvernante cu partidele de opoziţie, şi orientată spre modificarea graduală a condiţiilor de competiţie şi a instituţiilor electorale (Eisenstadt 2000: 3-24).

În Mexic reformele în materie de reprezentare şi de organizare a procesului electoral au constituit principala strategie de control politic din partea guvernelor şi de predominare absolută a unui singur partid, PRI, în cadrul puterii executive, legislative şi a guvernelor locale. Modificările propuse care tindeau să consolideze situaţia majoritară a partidului de guvernare au avut la rândul lor un efect invers asupra partidelor de opoziţie cărora le-a slăbit capacitatea de competiţie sau de influenţă în procesul de luare a deciziilor.

Prezentul articol analizează reformele electorale care au netezit calea către democraţia în Mexic, chiar dacă ele fuseseră propuse de un regim autoritar şi fără ca scopul lor să fie acela de democratizare a ţării. Reformele implementate şi traiectoria urmată de către partidele de opoziţie a arătat un Stat care pe de o parte caută să marginalizeze participarea partidelor de opoziţie în procesele electorale şi de luare a deciziilor, pentru a împiedica astfel posibilitatea unei alternanţe, şi pe de altă parte reflectă voinţa statală de a menţine canalele instituţionale care să evite ca opoziţia să se întoarcă împotriva sistemului, fără ca aceasta să se traducă în pierderi semnificative pentru partidul de guvernământ. Fără îndoială, pe termen lung, reformele au devenit elemente cheie pentru a transforma democraţia într-un proces ireversibil şi pentru ca opoziţia să-şi crească treptat potenţialul său electoral.

Fragmentarea opoziţiei partidiste şi constituirea unui Partid Stat

În prima jumătate a secolului douăzeci factori diverşi au împiedicat structurarea unui sistem de partide care să cuprindă cel puţin două forţe politice care să aibă capacitatea de a-şi disputa alternativ funcţiile alese. Într-o primă fază dispoziţiile

referitoare la integrarea partidelor politice pe care le conţineau legislaţiile electorale din 1911 şi 1918 au privilegiat participarea în detrimentul concentrării sau agregării intereselor, stimulându-se conformarea unui număr mare de partide, deoarece se cereau doar 100 de cetăţeni pentru constituirea unuia, iar în acelaşi timp era încurajată intervenţia în procesul electoral a diverşilor actori politici prin intermediul candidaturilor independente care nu cereau efectuarea unor formalităţi specifice. Aceste circumstanţe au contribuit la întărirea leadership-ului local şi au favorizat o opoziţie politică tranzitorie care apărea în perioada unor alegeri şi în jurul unei personalităţi, făcând dificil procesul de constituire a unui sistem de partide stabil şi cu caracter naţional. În mod sigur, dispersia partidelor de opoziţie a pavat drumul pentru consolidarea unei singure forţe politice în ţară.

În acest context a apărut Partidul Naţional Revoluţionar (PNR)[1] creat în 1929 din interiorul propriului stat fiind propus preşedinte la acel moment Plutarco Elías Calles. Din această cauză partidul de la origini a dispus de toate resursele materiale, economice şi politice pentru dezvoltarea activităţilor sale. Iniţial partidul s-a structurat ca o federaţie de partide, în interiorul său grupându-se o varietate de forţe politice din diferite state ale ţării care păstrau un anumit grad de autonomie în nominalizarea de candidaţi.

În 1933 a avut loc o reformă constituţională care a interzis realegerea deputaţilor, guvernatorilor şi a funcţiilor la nivel municipal; în acelaşi timp în a Doua Convenţie Naţională a PNR s-a cerut dizolvarea tuturor partidelor care se afiliaseră la acesta şi fuzionarea lor într-un organism politic centralizat şi cu o singură conducere politică, aceasta urmând să se realizeze înainte de alegerile prezidenţiale din 1934. Această măsură a permis amplificarea mecanismelor de control al partidului şi posibilităţile sale de cooptare sau de inhibare a dezvoltării forţelor de opoziţie deoarece era singurul care putea garanta o prezenţă electorală în întreaga ţară şi asigura astfel o carieră politică în administraţia publică federală, deoarece nici o altă forţă politică nu avea posibilitatea de a disputa funcţia prezidenţială PNR-ului deoarece organizaţiile partidiste cu o mai mare putere şi influenţă aderaseră deja la acest partid.

Interzicerea realegerii a instituţionalizat rotirea cadrelor şi a permis ca liderii naţionali ai PNR şi preşedinţii Mexicului, nominalizaţi de acest partid, să dispună cu o amplă capacitate instituţională pentru rezolvarea conflictelor şi recompensarea disciplinei partidiste în principal în camera deputaţilor şi în senat (Nacif 2002: 79-113).

Centralizarea procesului electoral şi constituirea partidelor de opoziţie permanente

Reprezentarea politică a fost susţinută de un sistem electoral exclusiv majoritar pentru mai mult de jumătate de secol (1917 – 1963) şi chiar dacă potrivit teoriei lui Duverger (1980) acest model tinde sa genereze sisteme bipartidiste, în realitate predominanţa unui singur partid care a caracterizat istoria electorală mexicană, s-a datorat unui feroce control pe care statul l-a menţinut asupra proceselor electorale, de la chiar organizarea acestuia până la confirmarea rezultatelor. Prin aceasta s-a garantizat prezenţa unui partid hegemonic, care potrivit clasificării lui Sartori „*nu permitea o competiţie oficială pentru putere, nici o competiţie de fapt. Se permitea existenţa altor partide, dar*

---

[1]Acest partid a guvernat ţara peste 71 de ani. După constituirea sa ca PNR, a cunoscut două schimbări de nume, prima în 1938 ca Partidul Revoluţiei Mexicane (PRM) şi ulterior Partidul Revoluţionar Instituţional (PRI) din 1946 şi până astăzi, cââ

nd încă se menţine în actualul sistem de partide.

ca partide secundare, autorizate, şi ca atare nu li se permite să intre în competiţie cu partidul hegemonic în termeni antagonici şi nici pe picior de egalitate." (Sartori 1976: 278)

Unul dintre primii paşi pentru a asigura un mai mare control asupra procesului electoral şi să garantizeze continuitatea partidului la putere, a fost federalizarea organizării alegerilor. În 1946 s-a publicat o lege electorală care crea o comisie federală care organiza procesul electoral şi care era dependentă organic de executiv, în afara faptului că stabilea mai multe restricţii pentru formarea partidelor. Cu aceste instrumente s-a realizat un mai mare control al procesului şi al adversarilor, favorizând pe de o parte apariţia unor partide mai structurate şi mai puţin spontane, dar în acelaşi timp şi mai controlate, precum şi o mai mare capacitate a statului de a interveni în procesele politico-electorale, ca atare legea părea să genereze condiţiile necesare pentru a lăsa în urmă manipulările electorale de către grupuri şi şefi locali, dând o mai mare certitudine în ceea ce priveşte organizarea şi procedurile.

Legislaţia electorală desemna Statul, împreună cu partidele şi cetăţenii, ca responsabil de alegeri, şi pentru prima oară s-a creat un organism federal responsabil cu supravegherea procesului electoral: Comisia Federală de Supraveghere Electorală, compusă şi Secretarul Guvernului şi un alt membru al cabinetului, un senator, un deputat ca reprezentanţi ai puterii legislative şi doi reprezentanţi ai partidelor naţionale. Această structură va persista cu diferite variante ca organismul electoral al statului până în 1990, însă de atunci partidele de opoziţie susţineau necesitatea stabilirii unui organism electoral autonom care să garanteze corectitudinea şi imparţialitatea alegerilor şi a rezultatelor (Loaeza 1999: 213).

Prin această lege s-au pus bazele unui sistem incipient de partide, deoarece se stipula că nominalizările pentru a candida în alegerile federale erau apanajul exclusiv al acelor partide politice care se înregistraseră cu un an înainte de alegeri, cerându-se în plus un minim de treizeci de mii de membri în toată ţara, aparţinând a cel puţin două treimi din entităţile federale, în nici una dintre ele neputând fi mai puţin de 1000. Pentru prima dată se asigurau funcţii specifice partidelor politice care erau considerate asociaţii constituite pentru scopuri electorale şi de orientare politică; se stabilea că acţiunile publice trebuiau să fie în consens cu prevederile constituţionale şi să fie respectuoase la adresa instituţiilor naţionale; se stipula de asemenea că partidele trebuiau să formuleze un program politic cu scopurile şi modalităţile activităţii guvernamentale pentru a rezolva problemele naţionale; şi în final se regulariza organizarea internă cerând ca partidele să aibă statute în care să se specifice sistemul de alegeri interne pentru desemnarea candidaţilor, un program şi metode de educare politică a membrilor săi, un sistem de sancţiuni pentru membrii care încălcau principiile morale ale partidului şi distribuirea de obligaţii şi funcţii între diferitele organisme ele partidului.[1]

Aprobarea legii electorale s-a realizat într-o atmosferă de puternic conflict electoral, deoarece cu cinci zile înainte de a fi votată, pe 2 ianuarie 1946, o manifestaţie populară în apărarea votului a fost înăbuşită cu violenţă, producându-se 26 de morţi. Acest eveniment părea a fi ultima verigă a unui sistem electoral premodern; noua lege susţinea că Mexic beneficiază de „*alegeri demne de o ţară membră a blocului occidental. Preşedintele Avila Camacho nu putea permite ca autorităţile locale să rişte noua imagine internaţională a Mexicului.*" (Loaeza 1999: 216)

---

[1] Legea Electorală Federală, *Diario Oficial de la Federación,* 7 ianuarie 1946.

În practică noile norme permiteau statului să deţină un mai mare control asupra evenimentelor, în particular asupra acţiunilor opoziţiei pentru apărarea votului, deoarece acesta era limitată la acţiuni prin mijloacele pe care propria lege le prevedea şi nu putea recurge la exterior nici măcar pentru a denunţa şi de-legitima procesul în faţa opiniei publice internaţionale, într-un cadru legal care era notoriu pentru inechitate şi parţialitate, ceea ce se va confirma în următoarele alegeri.

Distribuirea teritorială a membrilor unui partid şi obligativitatea de a lupta exclusiv pe această cale avea ca implicaţie faptul că partidele de opoziţie trebuiau să se coordoneze şi să-şi concentreze eforturile pentru a se constitui în adevărate opţiuni politice cu caracter naţional. Chiar dacă de mai lungă durată şi cu o participare constantă în alegeri au fost doar Partidul Popular (1948) şi Partidul Autentic al Revoluţiei Mexicane (1958), creat din dizidenţi din PRI, acestea nu îşi propuneau să-îi dispute puterea partidului de guvernământ ci doar să obţină privilegii şi avantaje, aceste două partide acţionând mai degrabă ca partide satelit, adică ca partide dispuse să sprijine guvernul inclusiv în competiţia electorală (în mai multe ocazii au ajuns să se coalizeze cu PRI pentru a-şi prezenta candidaţi).

În sistemul de partide de asemenea era prezent Partidul Acţiunea Naţională (PAN), care a apărut în 1936 ca o organizaţie de intelectuali care se susţinea prin contribuţii financiare private, ale membrilor şi ale activismului catolic (Loaeza 1999: 152-154). PAN în ciuda slabelor rezultate electorale nu a căzut în dezamăgire şi frustrarea care întotdeauna au făcut ca partidele personaliste să dispară după înfrângeri electorale[1]. Dimpotrivă, au căpătat o mai mare forţă ideile pe care şi-le propusese încă de la fundare cu privire la construirea graduală şi pe termen lung a democraţiei, plecând de la crearea unei culturi democratice şi de la o permanentă educaţie civică pentru formarea unei conştiinţe cetăţeneşti (González Luna 1991: 15-25, 27-37) Această viziune teleologică, care părea mai mult idealistă decât pragmatică, i-a permis PAN-ului să fie capabil să dureze mai mult de 60 de ani în opoziţie, fără să dispară, înainte de a constitui guvernul.

Campaniile Acţiunii Naţionale se luptau pentru o adevărată reformă electorală care viza în principal trei aspecte: crearea unei liste electorale a cetăţenilor cu caracter permanent, care să fie în sarcina uni organism autonom şi imparţial supus supravegherii şi controlului de către cetăţeni şi partidele politice; stabilirea unui serviciu electoral care, în acelaşi fel, să fie încredinţat unor organisme autonome, imparţiale şi autonome şi crearea unui tribunal independent care să certifice rezultatele alegerilor.[2] Aceste cereri au persistat timp de mai multe decade, şi încă de la primele prezenţe în legislativ, deputaţii PAN au prezentat iniţiative privind legea electorală, legea partidelor şi legea de creare a Tribunalului Federal Electoral.[3] Acestor li se vor alătura ulterior alte organizaţii partidiste chiar dacă nu sperau să vadă satisfăcute revendicările lor atâta timp cât centrale erau aspectele care garantizau permanenţa la putere a partidului stat.

Participarea electorală a acestor partide a fost tolerată de către regim pentru că permiteau ca sistemul de partide să se menţină cu o imagine pluralistă, chiar dacă în

---

[1] Era frecvent ca în timpul alegerilor şă se creeze partide la convocarea unui lider, dar odată trecute alegerile şi fiind învins liderul, partidul nu mai era funcţional.
[2] *La Nación*, 19 septembrie 1949, Anul VIII, nr. 414, p.9.
[3] *La Nación*, 9 ianuarie 1950, Anul IX, nr. 430, p. 4

practică se utilizau fraude şi se manipula procesul electoral pentru a evita ca opoziţia să-şi crească gradul de competitivitate.

Reforme împotriva opoziţiei dizidente

În decembrie 1951 s-au realizat noi reforme prin care se substituia Comisia Federală de Supraveghere Electorală cu o Comisie Federală Electorală cu atribuţii mai mari, inclusiv posibilitatea de a utiliza forţa publică,[1] aceasta datorită apariţiei unei puternice candidaturi disidente din PRI, aceea a lui Miguel Henríquez Guzmán, sprijinită de simpatizanţi ai preşedintelui anterior şi de numeroase grupuri ţărăneşti. Legea stabilea că sistemul alegerilor interne a partidelor pentru desemnarea candidaţilor trebuie să fie diferit de procesul alegerilor constituţionale. Se căuta astfel eliminarea, din exterior, a alegerilor primare în PRI, deoarece acestea conduseseră la fisuri (Medina Peña : 164) ceea ce putea întări opoziţia în conjunctura succesiunii prezidenţiale şi diminuarea sprijinului pentru candidatul oficial.

Alegerile prezidenţiale din 1952 s-au terminat cu acuzaţii de fraudă, mobilizări, violenţe şi arestarea oponenţilor. Noua administraţie a lui Adolfo Ruiz Cortines a modificat constituţia pentru a da drept de vot femeilor în 1953 în cadrul unei strategii care pretindea reafirmarea sprijinului social pentru instituţii, şi legea electorală în 1954 pentru a creşte cerinţele de afiliere partidistă la 75 000 de membri, cu scopul de a împiedica reapariţia Federaţiei de Partide ale Poporului Mexican, gruparea care îl susţinuse pe candidatul disident din PRI (León şi Pérez 1988: 83-84).

Încă de atunci se putea constata că tipul de opoziţie care putea avea efecte mai mari asupra modificărilor echilibrelor electorale era în mod clar cea provenită din propriile filiale ale PRI, apărută ca rezultat al nemulţumirilor generate de desemnarea candidaţilor. Această situaţie apare şi astăzi deoarece în state unde votul pentru opoziţie este tradiţional unul important şi pare că poate depăşi pe cel al PRI, schimbarea de tendinţe de la o alegere la alta şi creşterea competitivităţii au fost mai evidente atunci când posibili candidaţi ai acestui partid, care pierd alegerile interne, vor trece la conducerea partidului de opoziţie. Chiar dacă aceasta nu reprezintă un fiasco major deoarece s-a observat de asemenea capacitatea PRI-ului de a recupera voturile pierdute din cauza sciziunilor. Ceea ce ne permite evidenţierea unui tip de elector de opoziţie potenţial care se deplasează la un pol distinct datorită reţelelor clientelare în care găseşte sprijin partidul.

Criza corporativă a regimului şi schimbări în reprezentare

Guvernul care a rezultat în urma unor alegeri atât de contestate a căutat să reintegreze legitimitatea politică şi să recupereze consensul reîntărind „caracterul social” al statului cu un mai accentuat corporativism, care se prezenta ca un pact social între Statul Mexican şi mase, ceea cea a dus la o mai mare instituţionalizare cu dezvoltarea noilor spaţii de reprezentare corporativă.

Politica sectorială şi corporativă se articulase sub auspiciile guvernului cardenist din anii 30, întărind monopolul reprezentării politice a PRI în interiorul Congresului, precum şi politica de negocieri informale şi cu uşile închise, departe de public. Cu acestea

[1] Legea Electorală Federală, *Diario Oficial de la Federación,* 4 decembrie 1951, p. 2

rolul Congresului ca centru suprem pentru stabilirea şi articulare politicilor a început să se erodeze făcând din el doar o structură de ratificare şi promulgare a legilor, asupra cărora se căzuse anterior de acord. De la reprezentarea parlamentară sau teritorială s-a trecut la o reprezentare funcţională a intereselor prin intermediul delegaţiilor corporaţiilor, sindicatelor şi entităţilor statale.

În acest scenariu, dincolo de limitările pe care Statul le impunea prin intermediul manipulării proceselor electorale, opoziţia partidistă găsea cu greu o cale instituţională pentru reprezentarea intereselor referenţilor săi sociali. Cu atât mai puţin pentru a se menţine în arena publică. Această situaţie a început să dea naştere unor fisuri în sistemul politic care devin vizibile în prezenţa opoziţiei anti-sistem şi în absenţa legislativă a unicei opoziţii partidiste, PAN[1], care se conformase regulilor stipulate de regim fără ca prin aceasta să îşi piardă autonomia ca organizaţie politică.

La începutul anilor 60 modelul corporatist se dovedea insuficient pentru a cuprinde o societate care, rezultat al modernizării ţării, varia în compoziţia sa precum şi în intenţia de sprijinire a guvernului şi a partidului acestuia. Se alătura la aceasta absenţa pluralismului în interiorul camerelor care reflecta controlul exagerat pe care partidul de guvernământ îl exercita asupra reprezentării politice şi sufocarea organizaţiilor partidiste de opoziţie; situaţii care s-au adăugat criticilor contra regimului, fisurând faţada democratică cu care se încerca acoperirea autoritarismului de fapt. În acest context a devenit necesară revizuirea sistemului de reprezentare, cu scopul de a-l face mai deschis pentru a menţine partidele de opoziţie în schema electorală, fără însă a pune în pericol hegemonia partidului oficial.

După cum se poate vedea în Tabelul 1 cu toate că partidele de opoziţie obţineau procentaje de votare variabile accesul lor la Camera Deputaţilor era scăzut şi se menţinea la aceleaşi nivele. Aceasta se datora restricţiilor pe care le impunea un sistem electoral majoritar care opera în condiţii de clară inechitate.

Tabel 1

Perioade legislative	**1943-1946**	**1946-1949**	**1949-1952**	**1952-1955**	**1955-1958**	**1958-1961**
% din votul opoziţiei	**26.02**	6.9	**29.09**	10.1	11.8	9.75
Numărul de mandate în Camera Deputaţilor	9	5	10	9	9	6
Totalul mandatelor	147	147	161	161	162	178

Sursă: Juan Molinar Horcasitas, *El tiempo de la legitimidad. Elecciones, autoritarismo y democracia en México*. Cal y Arena, México 1991, p. 50 şi 51.

Atât Partidul Popular cât şi PAN-ul propuseseră un sistem de reprezentare proporţională pe care PRI-ul îl respinsese. Fără îndoială, noile circumstanţe au obligat la

[1] Cum s-a întâmplat în 1962 când după alegerile legislative PAN a cerut deputaţilor săi să se retragă din Congres în semn de protest pentru fraudele despre care susţinea că avuseseră loc în cadrul procesului electoral. În plus a indicat posibilitatea de a înceta să mai participe la următoarele alegeri datorită imposibilităţii de aşi exercita rolul de oponent şi de a reprezenta în mod real un segment al electoratului.

reconsiderarea acestor idei, de aceea s-a propus în 1962 o reformă constituţională pentru crearea unim sistem mixt, prin introducerea aşa numiţilor deputaţi pe liste de partid. Formula consta în aceea că orice partid care obţinuse 2,5% din voturile naţionale avea dreptul la cinci deputaţi şi câte unul pentru fiecare dintre 0,5% voturi în plus până la maxim 20, dar în acelaşi timp se încorpora un paragraf articolului 63 din Constituţie care prevedea că deputaţii sau senatorii care odată aleşi nu se prezintă să-şi exercite sarcinile sunt pasibili de responsabilitate constituţională.

În expunerea de motive a acestei iniţiative se argumenta că pentru a garantiza stabilitatea politică era importantă canalizarea, prin mijloace legale, a forţelor civice şi în particular a minorităţilor grupate în partide politice naţionale, fără îndoială susţinându-se ideea că „*atât majorităţile cât şi minorităţile au dreptul la opinie, la dezbateri şi la voturi, dar doar majoritatea are dreptul să decidă*”[1].

În pofida limitărilor pe care propriul regim pretindea să le impună prin reforma anterioară este cert că odată cu aceasta opoziţia îţi garanta prezenţa în Congres. Aceasta poate părea o simplă concesiune a sistemului autoritar pentru a nu pierdea legitimitate şi a menţine aparenţele democratice, însă în realitate a semnificat un avans considerabil către democraţie acordându-le partidelor de opoziţie un spaţiu public cu caracter permanent în dezbaterile publice naţionale. Opoziţiei politice parlamentare i-a fost recunoscută începând cu acel moment funcţia de critic al guvernului, chiar dacă controlul sau măcar supravegherea asupra guvernului prin intermediul intervenţiei sale va trebui să mai aştepte câteva decade pentru a se manifesta, deoarece procesul implica de asemenea o schimbarea a mentalităţilor elitelor cu privire la rolul şi importanţa drepturilor opoziţiei.

Au avut loc cinci procese electorale sub prevederile schemei de deputaţi pe liste de partid[2], care în practică (după cum se observă în Tabelul 2) au afectat cel mai mult PAN-ul. În realitate marii beneficiari au fost partidele cu un sprijin electoral scăzut, această situaţie având originea în forma în care se realiza desemnarea deputaţilor de partid pe baza interpretării date legii de către Colegiul Electoral[3].

---

[1] Expunere de motive a iniţiativei de reformă a Legii Electorale Federale din 1951 prezentată pe 21 decembrie 1962 în Camera Deputaţilor. *Diario de los debates.*

[2] Odată cu reformele din 1971 care au crescut numărul lor de la 20 la 25 şi au scăzut procentul de voturi necesare accesului la distribuţie.

[3] Colegiul Electoral era compus din deputaţi recent aleşi, ei înşişi certificând validitatea propriei lor alegeri şi cea a preşedintelui, şi realizau distribuţia mandatelor pentru deputaţii pe liste de partid, însă procentajele nu întotdeauna erau respectate şi se dădeau mai multe mandate, decât cele care le corespundeau, partidelor satelit. Membrii săi întotdeauna erau deputaţi ai partidului majoritar.

Tabel 2
Sub-reprezentarea (-) şi supra-reprezentarea (+)
partidelor politice în timpul perioadei de funcţionare a instituţiei
„*deputaţior de partid*” (în procente)

Anul alegerilor

Partide de opoziţie	**1964**	**1967**	**1970**	**1973**	**1976**	**total**
PAN	-2	-1.86	-4.82	-5.55	-0.55	**-14.78**
PPS	3.39	2.19	3.27	0.31	1.89	11.05
PARM	1.67	1.18	1.51	1.01	1.55	6.92

Sursă: Lujambio Alonso şi Ignacio Marván Laborde “La formación de un sistema electoral “netamente mexicano”, la reforma de los “diputados de partido” 1962-1963” în *Diálogo y Debate,* Anul 1, nr. 1, aprilie-iunie 1997. p. 50 şi 51.

La origine reforma pretindea evitarea proliferării excesive şi ocazionale de partide cu scopuri oportuniste, care trebuiau să se înscrie cu un an înainte de ziua alegerilor, ceea ce limita posibilitatea celor care nu erau de acord cu candidatul prezidenţial propus să formeze alte partide cum se întâmplase în alegerile anterioare. Pe de altă parte s-a calculat că 2,5% din voturi era uşor de obţinut pentru a avea drept la deputaţi pe listă de partid, mai ales că obiectivul de bază al reformei era „*ca în interiorul reprezentării populare să existe şi minorităţi, întotdeauna când se bucură de un minim de reprezentare cetăţenească*”[1].

Fără îndoială la momentul desemnării „deputaţilor pe liste de partid” s-a subliniat că spiritul reformei a fost acela de a stimula dezvoltarea partidelor politice şi ca atare nu trebuia să opereze în beneficiul unuia singur şi în detrimentul celorlalte (în acest caz PAN care, dacă s-ar fi aplicat legea ar fi fost unicul partid de opoziţie în Cameră). Aceasta a făcut ca în practică să se contrazică două dintre propunerile centrale ale reformei: acela de a evita proliferarea excesivă şi garantarea unei reprezentări parlamentare în raport cu sprijinul electoral al fiecărui partid.

În tabelul 3 se poate constata că la acordarea mandatelor de deputaţi pe liste de partid nu se respecta în fapt procentajul de voturi obţinute:

[1] *Expunerea de motive pentru iniţiativa ..op. cit.*

Tabel 3
Procent de voturi ale partidelor de opoziţie şi
acordarea de mandate de deputat pe liste de partid (DP) şi deputaţi majoritari (DM)

	1967	**1970**	**1973**	**1976**
PAN	11,29% 19 **D.P**. 1 **D.M.**	14,21% 20 **D.P**. —	16,37% 20 **D.P.** 4 **D.M.**	8,99%/ 21 **D.P.** —
PPS	2,53% 10 **D.P**	1,42% 10 **D.P.**	4,02% 10 **D.P.**	3,17% 12 **D.P.**
PARM	1,18% 5 **D.P.** —	0,84% 5 **D.P.** —	2,02% 6 **D.P.** 1 **D.M.**	2,67% 9 **D.P.** 1 **D.M.**

Sursă: sumar al anexelor la Lujambio, Alonso şi Ignacio Marvan *op. cit.* pp. 72-73.

Apariţia opoziţiei anti-sistem

În ciuda reformelor democraţia continua să fie o ficţiune şi chiar dacă anumite sectoare care nu erau reprezentate prin intermediul corporativismului, au găsit căi de expresie prin intermediul partidelor de opoziţie, alte grupuri sociale, în particular straturile medii urbane, nu se simţeau reprezentate deloc. Pe de altă parte stilul autoritar de guvernare al preşedintelui Diaz Ordaz a contribuit la înăbuşirea acestor sectoare, astfel încât în 1968 a izbucnit o mişcare studenţească, ale căror cereri pot fi rezumate la cereri de liberalizare a ţării, deoarece se refereau la libertatea de opinie, de expresie şi de adunare, împotriva represiunii politice şi pentru eliberarea deţinuţilor politici.

Răspunsul Statului a fost violenţa şi masacrul din 2 octombrie şi arestarea liderilor studenţilor şi elevilor. În acelaşi timp în decembrie 1969 s-a modificat Constituţia şi o lună mai târziu Legea Federală Electorală, pentru a da drept de vot tinerilor peste 18 ani, deoarece până atunci aceştia erau consideraţi majori în ceea ce priveşte efectele penale, dar nu beneficiau de drepturi cetăţeneşti (Gout 1988: 428).

Guvernul preşedintelui Luis Echeverría a încercat să recupereze consensul social pierdut odată cu represiunea din 1968 şi să reconstruiască legitimitatea politică, iar pentru aceasta a propus măsuri economice şi restructurarea pactului corporativ prin aţa numita Alianţă Populară Revoluţionară şi prin „*deschiderea democratică*” care a însemnat doar un proces de liberalizare incompletă, cu punerea în libertate a deţinuţilor politici din 1968, cu dialogul cu universităţile şi cu stânga (Tamayo 1993: 363-367) şi reprimarea selectivă a gherilei urbane apărută ca o consecinţă a suprimării altor alternative odată cu represiunea din 1968. În acelaşi timp s-a reformat Constituţia şi s-a aprobat o nouă lege electorală pentru scăderea a 21 şi 30 de ani a vârstei minime cerute pentru deputaţi şi respectiv senatori, precum şi pentru creşterea la 25 a pragului de deputaţi pe liste de partid, pentru fiecare din ele, reducându-se totodată la 1,5% procentajul minim cerut pentru accesul la deputaţi pe liste de partid.[1]

Fără îndoială timida „*deschidere*” şi reformele electorale nu au fost suficiente pentru deschiderea unor canale de participare a sectoarelor care se simţeau excluse.

[1] Legea Federală Electorală, *Diario Oficial de la Federación,* 5 ianuarie 1973.

Gherila pe de o parte îţi menţinea prezenţa, iar vechi şi noi actori politici, precum Partidul Comunist Mexican (PCM), şi alte organisme rămâneau la marginea sistemului electoral, datorită limitărilor şi condiţionărilor impuse de legislaţie.

În acest context au avut loc alegerile prezidenţiale din 1976, la care PRI l-a susţinut pe José López Portillo, susţinut de asemenea de PPS şi de PARM. PAN, la rândul său a intrat într-un proces de dezbateri asupra direcţiei şi destinului partidului (Molinar 1991: 89) care îi înfrunta pe susţinătorii abţinerii de a participa la alegeri ca o strategie de luptă contra sistemului şi cei care susţineau că este mai bine să se continue participarea electorală, confruntare care a făcut ca până la urmă să nu se prezinte candidat propriu pentru Preşedinţia Republicii (Loaeza 1999: 307-310).

Astfel legitimitatea procesului electoral a fost pusă între paranteze, cu un candidat unic susţinut de un partid stat şi două partide satelit, fără nici o opoziţie, nici măcar de formă. Ceea ce se pierduse cu adevărat era legitimitatea dată de simulacrul electoral În acest context Secretarul General al Guvernului Jesús Reyes Heroles a cerut un proces de reformă politică care căuta să recupereze legitimitatea statului, să reînnoiască formele de control politic şi să canalizeze nemulţumirile şi violenţa politic prin intermediul proceselor electorale şi a partidelor politice.

Modificările cele mai importante aduse Constituţiei şi cele care au devenit semnificative în noua Lege Federală a Organizaţiilor Politice şi a Proceselor Electorale (LFOPPE) au fost recunoaşterea partidelor ca organizaţii de interes public; scăderea de la 2,5% la 1,5% pentru a obţine înregistrarea definitivă ca partid pentru trei alegeri (dacă nu se obţinea partidul putea să participe cu înscrierea condiţionată pentru următoarele două alegeri); transformarea deputaţilor pe liste de partid în deputaţi cu reprezentare proporţională, care se acorda partidelor care obţineau cel puţin 1.5% din voturi; se modifică numărul membrilor din Camera Deputaţilor stabilindu-se la 400: 300 aleşi pe principiul majorităţii relative şi 100 pe baza reprezentării proporţionale; accesul la mijloacele de comunicare în masă şi la resurse publice; participarea partidelor în supravegherea registrului electoral[1], precum şi participarea cu drept de opinie şi vot a partidelor politice în organismele electorale. Chiar dacă guvernul lui López Portillo îşi propunea să limiteze reforma la prevederile electorale, stânga cerea ca reforma să se refere de asemenea şi la amnistia deţinuţilor politici şi a urmăriţilor.

PAN a menţinut o poziţie ambivalentă, deoarece iminenta prezenţă a noilor partide îi distrugea monopolul ca unica opoziţie autentică (Rodríguez Araujo 1979: 322), stânga la rândul ei care acţiona în semi -clandestinitate trebuia să decidă dacă opta pentru lupta de mase sau pentru calea electorală şi parlamentară ca opţiune principală.

În acest cadru legal au avut loc alegerile federale din 1979 unde s-a manifestat o reînnoită participare politică a partidelor (chiar dacă o scăzută participare electorală şi un absenteism de 50%). În alegerile pentru Congres au participat 6 partide (PAN, PRI, PPS, PARM, PST Y PDM) şi o coaliţie de stânga (formată din PCM, PSR, PPM şi MAUS), care au reuşit să acceadă la reprezentare în Camera Deputaţilor. Unicul partid care a reuşit să triumfe pe baza principiului majoritar în alegerile de deputaţi a fost PAN care a obţinut majoritatea în 4 districte uninominale. Din cele 400 de mandate opoziţia a obţinut 104, adică 26% din Camera Deputaţilor, procent superior oricărui proces electoral

[1] Era lista pe care statul o realiza cu cei care au dreptul să participe la alegeri. Partidele de opoziţie argumentau că se manipula înscrierea electorilor în registrul electoral şi că aceasta contribuia la realizarea fraudei.

anterior, iar fără îndoială beneficiarii reformei au fost Statul şi stânga. Primul a reuşit ca prin participarea electorală a partidelor ne-instituţionalizate de stânga şi de dreapta acestea să se încorporeze sistemului prin cedarea unor poziţii în Congres, însă într-o manieră care să nu pună în pericol controlul asupra Camerei Deputaţilor, şi prin aceasta a canalizat instituţionalizarea mişcărilor de opoziţie şi şi-a sporit legitimitatea propriului sistem politic. Stânga la rândul ei a obţinut pentru prima oară reprezentare parlamentară.

Reactivarea luptelor civice.

Guvernele ulterioare au continuat politica de demantelare a statului-bunăstării ceea ce a dus la pierderea legitimităţii de către corporativism şi apariţia unei societăţi civile care în următorii 20 de ani va accelera democratizarea şi va scădea controlul pe care îl cerea un stat autoritar, evitând astfel reformarea legislaţiei electorale în acelaşi timp cu generarea unor schimbări instituţionale mai aproape de ceea ce cerea democraţia procedurală mexicană.

Reforma politică din 1977 a deschis spaţii pentru participarea electorală a noilor partide şi forţe politice, însă sistemul electoral rămânea în continuare sub controlul Executivului, care deţinea toată capacitatea de a manipula procesul şi de a pune aparatul statului în serviciul propriului partid. În alegerile federale din 1985, şi mai ales în cele locale, în particular cele din Chihuahua din 1986, au avut loc numeroase conflicte post-electorale care au mobilizat opinia publică şi au pus în discuţie discursul modernizator şi neoliberal pe care îl utiliza guvernului lui Miguel de la Madrid pentru a privatiza şi des-regulariza statul. Aceasta a generat o importantă dezbatere în care partidele au jucat un rol important şi care a avut ca rezultat o nouă reformă electorală care s-a tradus printr-o nouă legislaţie (Becerra, Salazar şi Woldenberg 2000: 165).

Noile reforme din 1986 au constat în creşterea numărului de reprezentanţi din Camera Deputaţilor de la 400 la 500, crescând cei de reprezentare proporţională de la 100 la 200, acordând însă partidului care avea majoritatea, PRI, dreptul de a participa la împărţirea acestor mandate. În plus se stabilea o clauză de guvernabilitate care îi oferea majoritatea absolută de deputaţi partidului majoritar, chiar şi în cazul în care deţinea doar majoritatea relativă; pe de altă parte s-a menţinut auto-certificarea,[1]atât de contestată de către opoziţie, şi chiar dacă s-a creat un Tribunal de Contencios Electoral, rezoluţiile lui erau supuse Colegiului Electoral ca ultimă instanţă.

Pretenţia de „modernizare” a statului se concentra doar pe dimensiunile sociale şi economice, deoarece modelul politic al Partidului – Stat se menţinea. Aşadar, „*atunci când dinspre propriul guvern începe să se demanteleze acest puternic şi cvasi-omnipotent aparat al statului, vor începe să apară mişcări sociale cu o mult mai mare forţă, autonomie şi care se confruntau cu puterea politică, nu ca revendicări sectoriale şi ne-articulate, ci integrate într-un proiect politic global*” (Tamayo 1990: 115) reprezentat de o nouă sciziune din PRI, cea condusă de Cuahutemoc Cárdenas, cel care candida pentru Preşedinţia Republicii, cu sprijinul Frontului Democratic Naţional, o coaliţie de diverse partide de stânga care, trecute alegerile se vor uni pentru a forma Partidul Revoluţiei Democratice (PRD) care se va poziţiona ulterior alternativ ca a treia sau a doua forţă electorală din ţară.

---

[1] Camera Deputaţilor şi Senatul erau cele care în ultimă instanţă certificau validitatea alegerilor, certificându-şi cu aceasta propria alegere.

Alegerile federale au fost extrem de chestionate şi au generat nu doar o puternică respingere a fraudei electorale, dar a produs şi o crescândă cerere de democratizare reală. Au apărut organisme ale societăţii civile, precum Adunarea Democratică pentru Sufragiu Efectiv (ADESE) şi Consiliul pentru Democraţiei care au deschis calea pentru proliferarea de organizaţii cetăţeneşti care cereau democratizarea şi care au penetrat societatea într-o asemenea măsură, încât democratizarea trece din sfera forţelor politice de opoziţie în cea a societăţii civile în totalitate.

Către autonomizare şi controlul cetăţenilor asupra organismelor electorale

În alegerile din 1988 partidele de opoziţie şi-au dezvoltat semnificativ competitivitatea obţinând 47,8% din reprezentarea în Camera Deputaţilor, în care pentru prima oară opoziţia, sau cel puţin unele dintre aceste partide, devin indispensabile pentru a realiza reforme constituţionale deoarece PRI pierduse majoritatea calificată, ceea ce face ca preşedintele şi partidul său să trebuiască să negocieze ulterioare reformele electorale. Acestea s-au orientat în special către satisfacerea într-o oarecare măsură a cererilor pentru o mai mare imparţialitate a organismelor electorale, fără ca însă să se piardă controlul procesului electoral şi ca atare capacitatea de manipulare a votului şi monopolul puterii politice.

Aşadar, în timp ce pe de o parte se crea Institutul Federal Electoral pentru organizarea alegerilor, cu un cert grad de autonomie, dar încă dependent de puterea executivă şi un Tribunal Federal Electoral ca un organ jurisdicţional autonom, pe de altă parte se conserva încă Colegiul Electoral format din deputaţi aleşi şi s-au suprimat candidaturile comune pentru a se împiedica, ca în viitor, opoziţia să se poată coaliza pentru a înfrunta PRI-ul. În acelaşi se stabilea o clauză de guvernabilitate care consta în aceea că cu 35% din voturi se repartizau partidului de majoritate relativă jumătate plus unul din mandate prin aceasta continuând să se garantizeze PRI-ului că va păstra puterea de decizie în Camera Deputaţilor.

Victoria preşedintelui Carlos Salinas a fost puternic criticată şi acuzată de fraudă inclusiv în faţa opiniei publice internaţionale, de aceea încă din primele zile de mandat el a încercat să-şi recupereze legitimitatea pe alte căi. Preşedintele a iniţiat o „*reformă a Statului*” prezentată fundamental ca reformă economică, propunând totodată o „modernizare” a PRI (Cansino 2000: 228). Evoluţiile păreau fără îndoială să se centreze pe economic şi redresarea pe care o trăia Mexicul în primii ani ai acelui guvern a acţionat poate, ca cel mai important factor pentru recuperarea legitimităţii Statului (Cansino 2000: 234). Aceasta s-a reflectat în alegerile când PRI-ul va recupera majoritatea calificată în Camera Deputaţilor (Gómez Tagle 1993: 8).

În orice caz, şi în pofida impactului social al anilor de redresare economică din timpul guvernului lui Salinas, „*ceea ce în realitate a început să se schimbe începând cu 1988 a fost modul de susţinere a legitimităţii regimului. Într-adevăr, după spaima din 1988, autoritarismul mexican a fost obligat să-şi susţină legitimitatea pe principii democratice şi nu doar pe învechitul* naţionalism revoluţionar *originar*”.(Cansino 2000: 228)

Guvernul lui Salinas a căzut de acord în 1993 cu Partidul Acţiunea Naţională pentru realizarea unei noi campanii electorale, aceasta viza eliminarea auto-certificării, chiar dacă rămânea Colegiul Electoral pentru alegerile prezidenţiale, modificarea

Senatului pentru a se putea integra prima majoritate[1], se stabilea un slab control asupra finanţării partidelor şi o mai mare autonomie a IFE şi se reglementa figura observatorului electoral. Aceste reforme au fost considerate insuficiente de către opoziţie. Fără îndoială izbucnirea conflictului armat din Chiapas în 1994, precum şi cererile numeroaselor structurii ale societăţii civile pentru găsire unei soluţii puternice faţă de pericolul războiului intern, au obligat guvernul lui Salinas să caute un spaţiu de consens cu opoziţia pentru a lărgi reformele electorale. Aceasta i-a obligat la un nou pact asupra reformelor, în aprilie 1994, care a dat o mai mare autonomie IFE ca urmare a unui proces de creştere a controlului cetăţenesc[2] în figura Consilierului Cetăţenesc şi retragerea voturilor pentru partide în Consiliile Generale, locale şi districtuale, stabilindu-se amplificarea drepturilor pentru observatorii electorali şi acceptarea observatorilor internaţionali, precum şi prin fixarea unor bugete maxime de campanie pentru partide. Cu această reformă s-a trecut la alegerile prezidenţiale din 1994, a căror principală caracteristică discutată a fost, nu manipularea rezultatelor, ci inechitatea şi utilizarea resurselor Statului în sprijinul propriului partid.

Consensul pentru democraţie.

Încă de la început guvernul lui Ernesto Zedillo a trebuit să înfrunte o serie de probleme care chestionau din nou legitimitatea sistemului şi puneau în pericol atât de dorita inserţie a Mexicului în comerţul internaţional, prin intermediul tratatelor de liber comerţ, precum cel semnat cu SUA şi Canada şi deschiderea către pieţele din Europa şi din ţările Pacificului asiatic. Adică includerea Mexicului în procesul de globalizare dintr-o perspectivă mult mai importantă decât cea de până atunci.

Pe de o parte opoziţia continua să denunţe intervenţia Statului în procesul electoral pentru a favoriza PRI-ul, mai ales în alegerile locale şi clara inechitate a situaţiei; pe de altă parte gherila zapatistă şi sectoare ale societăţii civile au cerut construirea unui puternic front de opoziţie „*ai căror membri să nu deţină sau să aspire să deţină funcţii alese popular sau posturi guvernamentale...să nu aspire să ia puterea...şi să constituie o opoziţie autentică la adresa guvernului şi a Partidului Stat*”[3] care a dus ulterior la crearea Frontului Zapatist de Eliberare Naţională.

Statul s-a văzut obligat din nou să deschidă mai mult porţile pentru ca forţele politice active să nu de-legitimeze sistemul şi să acţioneze în afara acestuia, drept care de această dată a fost nevoie să se realizeze un proces de colaborare, pentru prima dată, cu toate forţele politice incluse în Congres, pentru ca astfel să se construiască reguli cu care toate partidele cu o mai mare greutate în sistem să fie de acord şi să le accepte. Rezultatul a fost o nouă reformă electorală a Constituţiei şi a Codului Electoral.

---

[1] Înaintea acestei date Senatul era compus din doi senatori pentru fiecare Stat federal (62) şi până în 1988 a cuprins doar candidaţi ai PRI. Reforma din 1993 a stabilit o formulă prin care în Senat intrau pe lângă cei doi candidaţi ai partidului câştigători şi candidatul care reprezenta a doua forţă politică cea mai votată în fiecare Stat federal, ceea ce garantiza accesul opoziţiei.

[2] Se vorbeşte de creşterea controlului cetăţenilor (*ciudadanización*) asupra organismelor electorale cu referire la procesul prin care partidele şi guvernul încetează să mai fie unicii responsabili pentru organizarea alegerilor şi se încorporau cetăţeni care nu aveau nici o afiliere partidistă, aceasta însemnând, că deciziile lor erau neutre.

[3] A patra declaraţie din Selva Lacandona.

Odată cu această reformă din 1996 s-a acordat organismului electoral deplina autonomie. Cu această ocazie nu numai că au primit drept de vot exclusiv Consilierii Electorali, cei care substituiseră Consilierii Cetăţeneşti, ci li s-au atribuit mai mari responsabilităţi şi autoritate în acelaşi timp cu separarea IFE de Secretariatul Guvernului, rezolvându-se astfel una dintre cele mai dragi revendicări a celor care luptaseră pentru democraţie în Mexic şi probabil punctul cel mai discutabil al sistemului electoral.

Incapacitatea reformelor anterioare celor din 1996 pentru a face credibile procesele electorale, au făcut ca guvernul lui Ernesto Zedillo să caute acordul consensual menţionat, cel puţin între principalele forţe politice ale ţării, reprezentate în Congres, pentru a stabili nişte reguli pentru procesul electoral asupra cărora tuturor să fi căzut de acord şi să le fi acceptat în unanimitate. Respectivul consens a semnificat diverse reforme constituţionale care veneau să garanteze finalmente imparţialitatea, echitatea şi sfârşitul impunităţii pentru delictele electorale. Propunerile de reformă constituţională asupra cărora au căzut de acord toate partidele au prevalat şi au generat o legislaţie electorală democratică, cuprinzând principalele revendicări ale partidelor de opoziţie şi ale organizaţiilor civice.

Între reforme se remarcă, pe lângă autonomia acordată organismelor şi autorităţilor electorale şi care a permis renunţarea la controlul proceselor electorale de către şeful Guvernului şi partidul său, dispariţia Colegiului Electoral pentru alegerea Preşedintelui Republicii, crearea diverselor modalităţi de control şi limitare pentru garantizarea echităţii, atât în ceea ce priveşte finanţarea, cât şi cheltuielile partidelor, dispariţia corporatismului politic, deoarece se reglementa obligativitatea afilierii individuale la partide.[1] Putem spune că prin această reformă s-au constituit în plenitudinea lor instituţiile electorale din Mexic şi că pentru prima oară alegerile federale din 1997 s-au realizat fără contestări esenţiale din partea partidelor, nici îndoieli din partea societăţii, fiind alegerile prezidenţiale din 2000 cele, care sub imperiul acestei legi, au confirmat existenţei democraţiei electorale prin faptul că pentru prima oară după 1930 a avut loc alternanţa la PRI în guvernul federal.

Crearea unei instanţe responsabilă de procesul electoral, cu deplină autonomie faţă de executiv şi de partidele politice, al cărei organism superior dădea funcţiile de decizie unor consilieri neutri, care îşi asumau responsabilitatea de a reprezenta corpul electoral, şi care pentru a fi desemnaţi trebuiau să fie recunoscuţi de către partide şi de către reprezentanţi ai populaţiei, ca independenţi, imparţiali, obiectivi şi credibili, a fost elementul cel mai important din tranziţia la democraţie din Mexic, nu doar pentru că se răspundea la cererea unanimă a opoziţiei, ci şi pentru că a constituit acea verigă a reformei politice care a permis reconcilierea între Mexicul real şi cel legal.

Către consolidarea instituţiilor şi democraţia electorală

Conform lui Di Palma tranziţiile se încheie atunci când, după ajungerea la un acord asupra noilor reguli ale jocului democratic, acestea s-au pus în funcţiune şi rezultatele lor au fost acceptate de către toţi actori implicaţi în competiţia politică (Di Palma 1990: 138). Începând de atunci se susţine că începe procesul de consolidare democratică, care constă în instituţionalizarea practicii *consensului contingent,* acesta constând în voinţa actorilor politici de a intra în competiţie de acord cu regulile

[1] Iniţiative de reformă a Constituţiei şi al COFIPPE, 1996.

prestabilite şi în cazul înfrângerii, ca rezultat al competiţiei libere, să permită câştigătorilor dreptul de a guverna, cu alte cuvinte se referă la instituţionalizarea certitudinii într-o serie de roluri şi scene ale politicii, şi de a instituţionaliza incertitudinea în altele (Schneider şi Schmitter 2004: 61-62).

Noile democraţii în ţările Americii Latine se confruntă cu problema de a distinge între o simplă schimbare de regim politic şi o democratizare efectivă a instituţiilor statului, a procedurilor competiţionale şi a mecanismelor participative. Principala sfidare constă în a dota sistemul politic de capacităţi şi mecanisme de echilibru pentru a rezolva obstacolele apărute din crizele regimului şi practicile autoritare. Ca atare în anumite state din regiune, guvernele persistă în a evidenţia o capacitate manifestă pentru rezolvarea instituţională a incertitudinii generate de noua situaţie democratică (Crespo 1995: 14-21).

Factorii care constituie principala problemă a regimurilor democratice în America Latină a fost pe de o parte incapacitatea de a construi o rutină, pentru a crea identităţi stabile şi pentru a adecva comportamentul actorilor la noile reguli (Crespo 1995: 24).

Mexic nu a fost o excepţie, deoarece deşi în alegerile prezidenţiale din 2000 actorii politici ţi-au manifestat acordul cu procedurile de alegere şi cu rezultatele lor, şi odată terminat procesul, instituţiile electorale păreau că se întăresc. Două evenimente au pus în evidenţă fragilitatea instituţiilor democratice. Primul a fost reînnoirea în totalitate a Consiliului General pentru alegerile federale intermediare din 2003 prin alianţa a doar două forţe politice (PRI şi PAN) şi respingerea din partea PRD care considera că componenţii noului consiliu nu îndeplineau cerinţele necesare pentru a garanta o atitudine imparţială, argumentându-se că unii dintre ei aveau traiectorii apropiate de partidele politice; iar al doilea au fost ultimele alegeri prezidenţiale din 2006 care au fost precedate de o prelungă campanie în care contracandidaţii au desfăşurat un război murdar de calomnii, în care au intervenit atât preşedintele cât şi oamenii de afaceri organizaţi contra candidatului opoziţiei care conducea în sondaje.

Candidatul prezidenţial al PRD, pierzând alegerile la o diferenţă de 0,58% din voturi în favoarea candidatului partidului de guvernământ (PAN) a denunţat o fraudă electorală. Conflictul post-electoral care s-a generat ca o consecinţă a îndoielilor asupra rezultatelor a generat o profundă polarizare socială şi politică şi o puternică mobilizare a opoziţiei (Aziz Nassif 2007: 16), candidatul care a pierdut a ajuns să propună o nouă adunare constituentă[1] şi să conteste declaraţia de corectitudine pe care a făcut-o Tribunalul Federal Electoral după o revizuire a probelor aduse de opoziţie şi după realizarea unei noi numărători a voturilor în diverse secţii de votare.

Aceste evenimente au demonstrat că realizarea unor alegeri democratice nu este prin ea însăşi o garanţie a continuităţii şi consolidării democratice, şi nici că credibilitatea obţinută se poate menţine sau spori; democraţia pentru a se consolida, este necesar să se transforme într-o tradiţie; valorile sale trebuie să se înţelenească în colectivul social şi să fie asumate ca practici cotidiene la care nu se poate renunţa, iar organele responsabile pentru a duce la capăt procesele de alegere a reprezentanţilor trebuie să dobândească propria instituţionalizare. Raportul final al Misiunii Electorale în Mexic al Uniunii Europene pentru alegerile federale din 2006 a sprijinit declaraţia de validitate a alegerilor stipulând că rezultatele comunicate de Tribunalul Electoral erau reflexul voinţei legitime a cetăţenilor mexicani. Fără îndoială s-a considerat necesară emiterea unei serii de

[1] Periodicul *La Jornada,* 5 septembrie 2006.

recomandări asupra a diverse aspecte cu scopul de a îmbunătăţi sistemul electoral şi de a creşte încrederea în instituţii din partea cetăţenilor.[1]

Ca orice instituţie, organismul electoral nu este un obiect care se creează odată şi pentru totdeauna, ci este o structură în mişcare care s-a adaptat atât funcţiilor care le-au fost încredinţate de către stat, precum şi pretenţiilor sociale care cereau un autentic instrument democratic.

Acest ultim proces electoral a evidenţiat necesitatea de a ajusta din nou regulile electorale, diferenţa fiind că acum reformele nu răspund unei necesităţi de a legitima şi de a oferi continuitate unui regim autoritar, şi nici nu sunt rezultatele crizei sale. Aceste noi reforme privesc necesitatea de a da atenţie punctelor slabe ale unei democraţii încă în formare, care este departe de consolidare, până nu se vor întări cultura de legalitate a elitei politice şi comportamentele democratice ale partidelor politice.

În prezent s-a deschis o dezbatere în Congresul Federal pentru o nouă reformă electorală care să permită o mai mare echitate şi securitate a rezultatelor. Reforma are în faţă marea provocare de a recupera credibilitatea proceselor electorale şi încrederea în democraţie ca cea mai bună metodă posibilă de a ajunge la putere, deoarece grupurile acela mai radicale ale stângii partidiste, în cooperare cu sectoare ale societăţii identificate cu gherila, încearcă să promoveze mitul că istoria Mexicului se schimbă la fiecare 100 de ani prin revoluţii violente, revoluţia de independenţă în 1810, revoluţia socială (chiar dacă a debutat cu o fraudă electorală) în 1910 şi revoluţia democratică care va avea loc în 2010. Dezamăgirea cu democraţia şi incertitudinea rezultatelor electorale pot constitui materia primă a profeţilor unei noi revoluţii, prin urmare consolidarea democratică trebuie să blocheze drumul unei soluţii violente.

Bibliografie

Aziz Nassif, Alberto “ Elecciones en Mexico, entre la incertidumbre y la polarización” în *Desacatos. Revista de Antropología social,* nr. 24, Mai-august 2007, pp.13-54.

Becerra, Ricardo, Pedro Salazar, José Woldenberg. *La mecánica del cambio político en México. Elecciones, partidos y reformas.* Ediciones Cal y Arena, Mexic 2000.

Camou, Antonio et. al. *Transición democrática y gobernabilidad. México y América Latina,* FLACSO-UNAM, Mexic, 2001.

Cansino, Cesar, *La transición mexicana. 1977 – 2000*, CEPCOM, Mexic, 2000.

Crespo, Ismael, “¿Hacia dónde van las democracias latinoamericanas?” în Manuel Alcántara e Ismael Crespo (coord.) *Los límites de la consolidación democrática en América Latina,* Universidad de Salamanca, Spania, 1995.

Di Palma, Giuseppe, *To craft democracies,* University of California Press, Berkeley, 1990.

[1] *European Union. Election Observation Mission. México 2006, final report.*

Dix, H. Robert, “Latin America: Oppositions and development” în Robert Dahl *Regimes and oppositions,* Yale University Press, New Haven and London, 1973.

Duverger, Maurice, *Los partidos políticos,* Fondo de Cultura Económica, Mexic, 1980

Eisenstadt, Todd “ Eddies in the Third Wave: Protracted Transitions and Theories of Democratization” în *Democratization,* Vol. 7, Nr. 3, Toamna 2000. pp 3 – 24.

Gómez Tagle, Silvia (coord.) *La recuperación oficial,* La jornada ediciones, Mexic, 1993.

González Luna, Efraín, *Humanismo político.* PAN, México, 1991

Gout, Juan Rebolledo. “El sistema electoral” *México 75 años de la revolución,* Fondo de Cultura Económica, Mexic, 1988.

Hermet, Guy “Las elecciones en los regímenes autoritarios: bosquejo de un marco de análisis” Guy Hermet et. al. în *¿Para qué sirven las elecciones?,* FCE, Mexic, 1986.

Linz, J. Juan, *Totalitarian and Authoritarian regimes,* Lynne Rienner Publishers, Londra, 2000.

León, Samuel, Germán Pérez, *De fuerzas políticas y partidos políticos,* Plaza y Valdes, 1988.

Lujambio Alonso şi Ignacio Marván Laborde “La formación de un sistema electoral “*netamente mexicano*”. La reforma de los “*diputados de partido*” 1962-1963” în *Diálogo y Debate,* Anul 1, nr. 1, aprilie-iunie 1997

Mallow, James, M., “Autoritarismo y corporativismo en América Latina” în *La democracia en América Latina. Modelos y ciclos.* Roderic Ai Camp (coordonator), Editorial siglo XXI, Mexic.

Markoff, John *Olas de democracia. Movimientos sociales y cambio político,* Editorial Tecnos, Madrid, 1999.

Medina Peña, Luis, *Evolución electoral en el México contemporáneo.* Gazeta informativă a Comisiei Federale Electorale, Secretariatul Guvernului, seria eseuri nr. 5, Mexic.

Molinar, Juan, *El tiempo de la legitimidad. Elecciones, autoritarismo y democracia en México,* Cal y Arena, Mexic, 1991.

Nacif Hernández, Benito, “La rotación de cargos legislativos y la evolución del sistema de partidos en México” în *Lecturas sobre el cambio político en México.* Fondo de Cultura Económica, Mexic, 2002.

O´Donnell, Guillermo şi Philippe C. Schmitter, *Transiciones desde un gobierno autoritario. Conclusiones tentativas sobre las democracias inciertas,* Paidos Estado y Sociedad, Barcelona, 1994.

Rodríguez Araujo, Octavio, *La reforma política y los partidos en México.* Siglo XXI editores, Mexic, 1979.

Sartori, Giovanni, *Partidos y sistemas de partidos,* Alianza Universidad, Mexic, 1976.

Schedler, Andreas, "The nested game of democratization by elections" în *International Political Science Review,* 2002, vol.23, Nr. 1, 103-122.

Schneider, Carsten Q. şi Philippe Schmitter, "Liberalization, transition and consolidation: Mesuring the components of democratization", în *Democratization,* Vol. II, nr. 5, Decembrie 2004, pp. 59-90.

Soriano De García Pelayo, Graciela, "La oposición como expresión de disconformidad política" în *Anuario Jurídico,* XVIII, UNAM, Mexic, 1992.

Tamayo, Jaime "La socialdemocracia y el populismo en México" în *Democracia y política en América Latina* Meno Vellinga (coord) Siglo XXI editores, Mexic, 1993.

Tamayo, Jaime, "El neocardenismo y el nuevo Estado." în *El nuevo Estado Mexicano,* Nueva Imagen, 1990.

Legi, documente şi periodice

Periodicul *La Jornada,* 5 septembrie 2006.

A patra declaraţie din la Selva Lacandona.

European Union. Election Observation Mission. México 2006, final report.

Iniţiative de reformare a Constituţiei şi a COFIPPE, 1996.

La Nación, 19 septembrie 1949, Anul VIII, nr. 414.

La Nación, 9 ianuarie 1950, Anul IX, nr. 430.

Legea Electorală Federală *Diario Oficial de la Federación,* 7 ianuarie 1946.
Legea Electorală Federală *Diario Oficial de la Federación,* 4 decembrie1951.
Legea Electorală Federală *Diario Oficial de la Federación,* 5 ianuarie1973.

Traducerea: Răzvan Victor Pantelimon

Rolul traficului de droguri în politica statelor din America Latină

Florentina Dragomir
Universitatea din Bucureşti

„*Drogurile sunt pretutindeni* spun părinţii alarmaţi, *problema drogurilor este scăpată de sub control*, strigă presa [...] O asemenea exasperare este de înţeles în multe comunităţi unde drogurile generează crime, violenţă şi moarte" (UNODC, "*2006* World Drug report" 2006: 1). În prezent drogurile reprezintă o problemă majoră care afectează statele din întreaga lume, care creează un climat de instabilitate şi de violenţă în interiorul ţărilor. Subiectul producerii, al traficului şi al consumului de droguri capătă o importanţă din ce în ce mai mare în contextul politic internaţional, facânt obiectul mai multor acorduri între guvernele statelor afectate (Arriagada şi Hopenhayn 2000: 5).

Ţările din regiunea andină a Americii Latine sunt cele mai vizate de această problemă dat fiind faptul ca în această regiune se regăseşte totalitatea producţiei de frunză de coca şi a derivaţilor săi - pastă de coca si clorhidrat de cocaină - (Franco, Feres şi Gerstenfeld 2000: 196), o parte a culturilor de mac si de canabis şi tot în această regiune traficul de droguri este foarte dezvoltat. Drogurile au atins toate straturile societăţii: ţăranii producători, consumatorii şi chiar oamenii politici. Creşterea în volum a culturii de coca în regiunea andină s-a datorat în primul rând sărăciei ţăranilor şi profitabilităţii acestei plante. Cererea crescândă din partea traficanţilor a făcut ca această plantă să fie mai apreciată din punct de vedere financiar de către cultivatori decât culturile de plante legale. Traficul de droguri a avut un impact teribil în regiune; a dus la creşterea criminalităţii, a violenţei şi alimentează grupurile armate teroriste. Corupţia legată de traficul de droguri a slăbit administraţiile locale si naţionale, sistemul judiciar şi forţele de poliţie (Youngers şi Rosin 2004: 4). Guvernele nu au rămas inerte în faţa acestui flagel care afectează nu numai populaţia consumatoare ci şi alte sectoare precum economia, justiţia şi scena politică. Acestea au luat diferite măsuri şi au întreprins planuri naţionale pentru a reduce cererea şi oferta de dar punând accentul pe controlul producţiei şi traficului de droguri. Acest lucru a fost posibil datorită înăspririi normelor juridice, a campaniilor publice de comunicare şi de prevenire si nu în ultimul rând datorită ajutorului internaţional pe care aceste ţări l-au primit (Youngers şi Rosin 2004: 6). Componenta principală a acestor planuri este eradicarea manuală sau prin fumigaţii/ aspersii asupra culturilor ilicite. Logica ce a stat la baza politicilor acestor guverne este ca o politică eficientă trebuie sa combată fenomenul în toate etapele sale, pornind de la producţie, continuând cu traficul si terminând cu etapa consumului.

Studiul subiectului traficului de droguri este importantă deoarece drogurile au devenit o realitate si o ameninţare pentru democraţiile din regiune (Calvert 2002: 13). Problemele de sănătate, spălare a banilor, corupţie, clientelism politic, violenţă creată de grupurile de insurgenţi implicate în traficul de droguri sunt doar câteva dintre efectele pe care producţia, traficul şi consumul de droguri le produc. Traficul şi efectele sale asupra

instituţiilor statale este foarte important pentru a înţelege dinamica fenomenelor politice latino-americane iar acest punct este foarte puţin atins de către cercetătorii ce studiază ţările acestui continent. Statele atinse de acest fenomen şi catalogate drept narco-state (Thebault 2006: 218) sunt influenţate într-o manieră ireversibilă de către acest trafic sau chiar de către politicile antidrog gândite pentru a rezolva problema, aducându-se atingere stabilităţii democratice a statelor în cauză.

În aceste condiţii ne punem întrebările dacă traficul de droguri a avut un mare impact asupra statelor şi dacă acesta a afectat într-o maniera pozitivă sau negativă aceste state. Dar pentru a răspunde acestora, trebuie mai întâi să găsim un răspuns următoarelor întrebări „*Care au fost efectele traficului de droguri asupra statelor afectate? Care este rolul traficului de droguri în politica acestor ţări?*”

Ipoteza de la care pornim şi pe care dorim să o demonstrăm este că *traficul de droguri îngreunează consolidarea democratică a statelor latino-americane*. Argumentele care susţin această ipoteză sunt de natură diferită: economică, juridică, militară şi politică.

Sunt patru argumente care susţin ipoteza ca traficul de droguri îngreunează consolidarea democratică într-un mod direct sau indirect în ţările atinse de acest fenomen.

Primul argument este că traficul de droguri dă naştere unei economii paralele care subminează economia legală. Piaţa drogurilor produce narco-dolari care destabilizează piaţa legală. Chiar dacă pentru o perioadă scurtă de timp, traficul aduce venituri mai mari cultivatorilor săraci (Vanden şi Prevost 2006: 514), pe termen lung, sunt negative pentru ansamblul societăţii. Economia paralelă creată împiedică guvernele să aplice politici de reglementare a veniturilor provenite din traficul ilicit. În plus, aceste venituri reintroduse în economie datorită spălării de bani pun în dezavantaj comercianţii cinstiţi care sunt nevoiţi să facă faţă unei competiţii neloiale din partea traficanţilor. Creşterea artificială a capitalului naţional duce la o creştere tot artificială a preţurilor ce defavorizează segmentul de populaţie neimplicat în traficul de droguri. Puterea lor de cumpărare va scădea şi indicele de inegalitate va creşte. Această instabilitate a pieţei va împiedica o mulţime de investitori să vină şi să investească într-o ţară care se confruntă cu asemenea probleme. În aceste condiţii guvernele vor întâmpina dificultăţi în a controla aceasta infuzie de capital ilegal şi economia în general. Faptul că traficanţii nu plătesc taxe sau impozite pe veniturile ilegale duce la mari pierderi statului. Aceste pierderi sunt provocate şi de costurile ridicate pe care statul trebuie să le suporte pentru a combate traficul de stupefiante (O'Brien 2002: 29). În plus, datorită faptului că o mare parte a ţărănimii a renunţat la culturile agricole tradiţionale în favoarea mult mai profitabilei culturi de coca, Columbia, una din ţările atinse de consecinţele traficului de droguri, s-a transformat într-o importatoare de produse agricole de bază, fapt ce exercită o mare presiune asupra economiei acestei ţări (Vanden şi Prevost 2006: 514).

De asemenea, politicile antidrog au şi ele efecte negative asupra economiei deoarece mari sume din bugetul naţional sunt mobilizate pentru combaterea traficului de droguri, în timp ce sectoare ca infrastructura (poduri, drumuri de acces, reţele de distribuţie a apei, a gazului), educaţia, sănătatea nu primesc atenţia necesară din partea guvernului (Springer 2003: 158-163).

Al doilea argument. Traficul de droguri atinge toate nivelurile statului prin corupţie, mită, intimidări şi alte modalităţi de convingere. Niciun segment al societăţii nu este imun la acest flagel. Oameni ai legii de toate rangurile, poliţişti, jurnalişti, judecători, dar mai ales oameni politici, sunt cu toţii pioni în planurile traficanţilor de a-şi maximiza

profiturile fără a fi în pericol de a fi prinşi. Traficanţii au nevoie de aceste persoane pentru ca afacerea lor să nu fie descoperită. Acest fenomen a dăunat sistemului judiciar şi imaginii forţelor de poliţie, permiţând dezvoltarea unei culturi a violenţei, a criminalităţii şi a impunităţii (Morris 2002: 257).

Ca exemplu a amploarei corupţiei în rândul clasei politice din statele Americii Latine putem cita cazul omului politic argentinian Monzer Al Kassar şi al înalţilor funcţionari de aceeaşi naţionalitate Ramon Puerta, Federico Russo şi al venezuelanului Alexis Sanchez. Cel mai cunoscut şi mai mediatizat caz de corupţie şi de mită este cel al fostului preşedinte columbian Ernesto Samper care a fost acuzat că a primit milioane de dolari pentru campania sa electorală din 1994. Chiar dacă unii din apropiaţii săi au fost acuzaţi şi condamnaţi, preşedintele a avut susţinerea parlamentului şi a supravieţuit la două tentative de suspendare (Carey 2003: 23). Mai recent, preşedintele Columbiei, Alvaro Uribe este suspectat de a fi avut legături cu Pablo Escobar, fostul şef al cartelului Medellin (Perez 2004).

Cazurile de corupţie şi de intimidare au atins şi judecători, jurnalişti, poliţişti, oameni de afaceri şi acestea au corupt sistemul judiciar şi de poliţie ale statelor, într-o asemenea măsură că înseşi instituţiile care ar fi trebuit să garanteze drepturile oamenilor şi ale cetăţenilor şi aplicarea legilor democratice au trecut într-o anumită măsură de partea traficanţilor şi au destabilizat regimul democratic al statelor afectate de traficul de droguri.

Al treilea argument. Traficul de droguri creează şi alimentează conflicte şi violenţe în societăţile din America Latină. Ameninţate şi provocate de măsurile de limitare a impactului drogurilor asupra societăţii, organizaţiile criminale columbiene de trafic de droguri din anii ’80 au pornit un val de violenţe la adresa persoanelor publice (judecători, politicieni, poliţişti, jurnalişti) pentru a le intimida, încercând astfel o destabilizare a structurilor democratice ale statului (Morris 2002: 257). Răpirile, atacurile cu bombă, asasinatele erau unele dintre metodele utilizate pentru a se ajunge la aceste rezultate. Aceste măsuri aplicate de traficanţi dar şi măsurile implementate de către stat pentru a contracara forţa crescândă a traficanţilor a condus la violări ale drepturilor omului (arestări fără mandat sub suspiciunea de implicare în traficul de droguri, mutări forţate, procese în care nu se respectau procedurile), (Ulloa 2003: 194).

Mai mult, câştigurile obţinute din traficul de droguri alimentează grupurile de insurgenţi ce doresc schimbarea regimului (Thebault 2006: 218). Este cazul Forţelor Armate Revoluţionare Columbiene, FARC, o grupare de gherilă răspândită în Colombia şi care luptă împotriva guvernului (Peceny şi Duran 2006: 95-116). Armata de Eliberare Naţională, ELN este o grupare paramilitară prezentă pe teritoriul Columbiei creată pentru a combate gherilele. Aceste grupări se finanţează datorită traficului de droguri, cerând taxe de protecţie fie cultivatorilor (este cazul gherilei) fie primind bani direct din partea traficanţilor pentru protecţie împotriva grupurilor de gherilă (paramilitarii). În cazul Columbiei, banii proveniţi din traficul de droguri alimentează fără încetare conflictul armat din această ţară, mai ales deoarece, gherilele controlează o parte a teritoriului ţării, fapt ce demonstrează că statul nu este prezent în aceste regiuni (Thebault 2006: 218).

Politicile antidrog pot şi ele să genereze violenţe în rândul societăţii. Este vorba aici de componenta de eradicare forţată a culturilor ilicite în Bolivia. Această măsură este considerată nedreaptă deoarece coca este o planta sacră în această ţară şi este cultivată de secole pentru ritualuri, pentru ceaiuri sau pentru masticaţie. Din acest motiv cultivatorii s-

au reunit în sindicate şi au trecut la proteste, blocaje de drumuri şi de autostrăzi care s-au soldat cu victime de ambele părţi. În acest caz, nu traficul de droguri este principalul vinovat ci politicile antidrog. Dacă nu ar exista trafic de droguri în Bolivia, nu ar exista politici antidrog şi prin urmare nu ar exista marşuri de protest pentru susţinerea dreptului de a cultiva coca, marşuri ce se soldează cu victime (Speding Pallet şi Cabieses Cubas 2004).

Al patrulea argument. Implicarea profundă a Statelor Unite ale Americii în crearea şi aplicarea politicilor antidrog a statelor latino-americane afectează negativ suveranitatea acestor state. SUA, îngrijorată de creşterea ofertei de droguri pe piaţa americană, a gândit un război împotriva drogurilor prin politici antidrog aplicabile în statele producătoare. Aceste politici sunt create adeseori de politicieni americani care nu cunosc realităţile din aceste ţări. Cu toate că sunt prezentate ca fiind politici naţionale, aportul Statelor Unite este vizibil prin ajutoare logistice, armament si personal pentru combaterea traficului de droguri, plecând de la eradicarea plantelor ilicite. Sub pretextul că traficul de droguri finanţează terorismul, SUA a intervenit în politica internă a statelor latino americane pentru a combate „*narco-terorismul*" (Youngers şi Rosin 2005). Această implicare în politica internă a tarilor andine destabilizează aceste ţări şi regimurile lor democratice. Politicile antidrog sunt dictate de Statele Unite şi adoptate de către ţările în cauză sub ameninţarea embargoului economic sau a blocării ajutoarelor pentru statele ce nu se conformează cererilor americane (Youngers şi Rosin 2005: 9-10). Astfel se aduce atingere suveranităţii naţionale a statelor, lucru ce afectează de asemenea consolidarea democratică. Un stat care nu este în întregime suveran nu poate garanta drepturile cetăţenilor săi.

Organizaţiile criminale implicate în traficul de droguri şi influenţa lor în politică

Când vorbim de trafic de droguri ne gândim imediat la organizaţiile criminale care se ocupa de trafic de stupefiante, care creează aparate complexe pentru „*reglementarea*" culturii, producţiei, transportului şi distribuţiei de droguri. Fără aceste organizaţii nu putem vorbi de trafic de droguri. Am ales să vorbim de aceste grupuri de traficanţi deoarece traficul a devenit o problemă atât de gravă din cauza persoanelor care gestionează aceste procese. Aceleaşi persoane intervin în funcţionarea instituţiilor statului pentru a cere favoruri sau pentru a recompensa persoanele care le-au fost de ajutor. Acestea sunt persoanele care promovează corupţia, clientelismul, mita şi dacă aceste măsuri nu sunt suficiente pentru a convinge politicienii, judecătorii, jurnaliştii sau poliţiştii, traficanţii trec la acte de violenţă, atentate, asasinate, răpiri, pentru a fi mai persuasivi. Ei sunt cei care destabilizează statul şi îngreunează consolidarea democratică.

A. *De la carteluri la reţelele de traficanţi de droguri*

Cu timpul organizaţiile criminale de trafic de droguri s-au specializat, s-au metamorfozat pentru a răspunde provocărilor pe care autorităţile le reprezentau. Structura acestor organizaţii a cunoscut diferite faze de evoluţie datorită politicilor antidrog puse în practică de către guvernele ţărilor cele mai afectate de acest fenomen.

Am putut identifica trei faze clare în evoluţia structurii lor:

a. Cartelurile de trafic de droguri care au o structură ierarhică rigidă. Conducerea acestui tip de organizaţie este asigurată de un şef numit *„el capo”*. Din această categorie, cel mai cunoscut exemplu este al cartelurilor columbiene (cartelul Medellin şi cartelul Cali ce au atins apogeul puterii şi influenţei lor în anii ’80 şi începutul anilor ’90). Termenul de cartel nu este o invenţie columbiană ci americană şi a început să fie folosită la începutul anilor 1980 pentru a defini organizaţiile columbiene de trafic de droguri (Atehortua Cruz). Cartelurile au o structură de *„reţea”* unde fiecare grup component este independent de celelalte, ceea ce permite o flexibilitate şi o adaptare în caz de atac din partea autorităţilor sau a duşmanilor (Pezzino 2003: 118). *El capo* controlează cartelul prin persoane numite direct de el. Această structură se poate reproduce şi la niveluri inferioare dar nu există o comunicare pe orizontală între aceste celule, astfel încât în caz de anihilare a unei celule, activitatea celorlalte nu va fi deranjată (Cusano şi Innocenti 1996: 54).

Cu toate că folosim acelaşi cuvânt pentru a desemna organizaţiile de trafic de droguri columbiene, ele se diferenţiază în funcţie de multe variabile. Adolfo León Atehortua Cruz, profesor la departamentul de Ştiinţe Sociale al Universităţii Pedagogice Naţionale din Bogota, a identificat mai multe criterii pentru a diferenţia cartelurile: personalitatea şefului, nivelul şi mijloacele de implicare în politică, modul de luptă, negocierile cu statul (Atehortua Cruz). Concluziile cercetării sale sunt că cele două carteluri columbiene, cu toate că au acelaşi obiect de activitate, au modalităţi de operare diferite. De exemplu, Pablo Escobar, şeful cartelului Medellin, era mult mai apropiat de oameni, de localnici. El şi-a format o imagine paternalistă iar pentru el afacerea drogurilor era deschisă pentru toată lumea, *„o întreprindere participativă”*. De cealaltă parte, fraţii Rodrigues Orejuela, şefii cartelului Cali, şi-au clădit o imagine de oameni de afaceri serioşi şi corecţi şi erau foarte atenţi să păstreze aceasta imagine. Ei doreau ca ceilalţi să îi considere parteneri de încredere şi să-i accepte în cercurile lor.

Cartelul Medellin şi, la un nivel mai scăzut, cartelul Cali, au instaurat in regiunile lor regimuri de teroare si violenţă. La Medellin, Pablo Escobar a instaurat propria sa domnie, eliminând toate persoanele care i se împotriveau: oficiali guvernamentali, judecători, politicieni şi jurnalişti (Chepesiuk 2004). Asasinate, atentate cu bombă, traficanţii cartelului Medellin erau capabili să utilizeze orice metodă pentru a-şi elimina adversarii.

Cartelul Cali făcea apel la metode diferite de cele ale cartelului Medellin, mai puţin distructive şi mai puţin violente dar având aceeaşi forţă de convingere: mita. Astfel, fraţii Orejuela, au cumpărat oameni politici, judecători, poliţişti, jurnalişti şi orice persoană care le putea fi de folos sau care putea să le strice planurile. Utilizarea violenţei nu era una din metodele folosite în mod curent de către capii cartelului Cali pentru a scăpa de adversari.

Moartea şefului cartelului Medellin în decembrie 1993 în urma unei operaţiuni a poliţiei columbiene a marcat începutul decăderii influenţei cartelurilor (Vargas Meza, martie 1996). Procesul de descentralizare ce a urmat pierderii de influenţă a cartelurilor columbiene a dus la naşterea altor organizaţii criminale în Mexic, Bolivia, Peru şi în alte ţări din America Latină (Drug Enforcement Administration, iunie 1996).

b. Cartelul Norte del Valle a marcat trecerea de la structura ierarhizată a cartelurilor către o organizaţie de trafic de droguri caracterizată printr-o structură mai

suplă cu relaţii orizontale între grupări. Această formă de organizare există şi în Mexic unde cartelurile au câştigat în influenţă şi în putere (National Drug Intelligence Center, octombrie 2006). Această organizaţie menţine un anumit tip de control dar nu mai are aceeaşi vizibilitate ca marile carteluri (Atehortua Cruz). Prezent pe scena naţională a traficului de droguri a anilor 1980, acest cartel, daca îl putem încă numi astfel, nu a atins niciodată influenţa sau mărimea cartelurilor Medellin sau Cali. El a utilizat rute de transport proprii sau abandonate de către marile carteluri, iar la începutul anilor 90, datorită unei colaborări cu cartelul Cali, ruta de transport de droguri prin Oceanul Pacific a devenit cea mai importantă (Atehortua Cruz). Ceea ce diferenţiază cartelul Norte del Valle de predecesorii săi este invizibilitatea şefilor săi. Chiar dacă activ din 1980, nici autorităţile columbiene şi nici cele americane nu au putut identifica cu certitudine şeful acestei organizaţii.

Un alt exemplu de organizaţie intermediară este cartelul de tip mexican. La început acesta avea doar rolul de cărăuşi pentru marile carteluri columbiene (*** Mexico, 2006) dar în timp şi-a extins activitatea către producţie şi distribuţie. Chiar şi acum cartelurile mexicane sunt puternice şi nu se întrevede o scădere a acestei forţe pe piaţa drogurilor. Asistăm la o luptă la frontiera dintre Mexic şi Statele Unite între diferitele carteluri sau între traficanţi şi forţele de ordine ale celor două state. Dar agenţii de frontieră nu sunt singurele ţinte ale traficanţilor; jurnaliştii au fost victime ale atacurilor cu bombă sau a ameninţărilor verbale pentru a fi reduşi la tăcere.

c. Datorită persecuţiilor din partea autorităţilor asistăm la „*adaptarea la noile circumstanţe ale comerţului ilicit în anii 1990*” (Atehortua Cruz) fapt care a dat naştere la al treilea tip de organizaţie, cea în reţea orizontală, şi diversificată. Prăbuşirea cartelurilor a deschis calea către o luptă pentru stabilirea supremaţiei şi pentru o reorganizare a grupărilor criminale pentru a se adapta la noile condiţii. Dacă în perioada cartelurilor aproape toate etapele de comercializare a drogurilor erau concentrată în mâinile câtorva persoane, în cazul reţelelor moderne, sarcinile sunt împărţite între diferite grupări specializate pentru acea sarcină. Datorită acestei împărţiri şi a independenţei între diferitele grupări, capturarea sau anihilarea uneia dintre aceste grupări nu duce la prăbuşirea întregii reţele (Atehortua Cruz).

Influenţa traficanţilor de droguri în politică

Organizaţiile de trafic de droguri sunt implicate la toate nivelurile: societate, economie, dar mai ales în administraţie şi în politică. Traficanţii încearcă să influenţeze în favoarea lor toate segmentele statului ce le por servi în desfăşurarea afacerii lor: parlamentul, justiţia, poliţia, armata (Lancha 2003: 470). Drogurile, prin profitabilitatea lor, reprezintă o afacere care încearcă să supravieţuiască prin toate mijloacele posibile şi cel mai avantajos mod de a realiza acest lucru este de a cumpăra oameni în posturi cheie fie in sistemul judiciar, în armată, din mediul de afaceri sau din mediul politic. Traficanţii plătesc judecătorii pentru a scăpa de condamnări grele ce le-ar deranja activitatea clandestină. Fac alianţe cu sau acorduri economice cu oameni de afaceri pentru a-şi construi un paravan legal afacerilor cu droguri, pentru a facilita transportul de stupefiante şi spălarea de bani. Plătesc militari pentru ca aceştia să nu le distrugă laboratoarele de

procesare a drogurilor şi să-i protejeze împotriva raidurilor gherilelor. În ceea ce priveşte scena politică, capii reţelelor de traficanţi văd avantajele pe care „*prietenia”* cu oameni politici le poate aduce: modificarea politicilor antidrog în favoarea traficanţilor, deschiderea porţilor către persoane influente şi multe altele.

Strategiile adoptate pentru a influenţa scena politică pot fi variate. Unii capi ai lumii traficanţilor au adoptat o abordare directă în această problemă, alţii au preferat să fie mai discreţi. Cele mai grave forme de influenţă asupra oamenilor politici implică acte de violenţă asemenea asasinatelor, atacurilor teroriste şi a răpirilor. Acest tip de ameninţare era folosită de carteluri, de aceea, o dată cu scăderea puterii acestor grupuri criminale, şi frecvenţa asasinatelor şi răpirilor a scăzut. Reţelele moderne de trafic de droguri utilizează foarte rar violenţa pentru a obţine avantaje, din cauza faptului că vor să îşi păstreze anonimatul. De aceea, metoda lor predilectă este mita, cumpărarea oamenilor politici, şi mai puţin ameninţarea cu moartea.

Printre organizaţiile de trafic de droguri ce au pus în practică o abordare directă în chestiunea politică se numără şi cartelul Medellin al cărui şef a dorit o implicare directă în administraţia locală a oraşului Medellin şi mai apoi în politica naţională, prin participarea la alegerile parlamentare în 1982. În calitatea sa de deputat, Pablo Escobar a militat împotriva aplicării clauzei de extrădare către Statele Unite ca pedeapsă pentru traficanţi. În 1984, capii mai multor carteluri de traficanţi au propus statului columbian modificarea tratatului de extrădare în schimbul renunţării la infrastructura de producţie a drogurilor şi a plăţii de către traficanţi a datoriei externe a Columbiei. Această ofertă a fost refuzată iar traficanţii au început o luptă mai întâi juridică după aceea teroristă împotriva extrădării pentru a constrânge statul să revizuiască această politică.

Ţintele preferate ale traficanţilor erau oamenii politici, judecătorii ce dădeau o sentinţă defavorabilă şi jurnaliştii care scriau despre traficanţi, dar nu numai (Atehortua Cruz). Ţintele au început să fie ales din rândul populaţiei fără nicio legătură cu traficul de droguri. În 1989, cartelul Medellin a aruncat în aer un avion, provocând 107 victime (Chepesiuk 2004). Atacurile teroriste au continuat în decursul aceluiaşi an cu o explozie în faţa Departamentului Administrativ de Securitate din Bogota, ucigând 52 de persoane şi rănind aproape 1000 (Lancha 2003: 472).

Cartelul Medellin lupta pentru eliminarea din Constituţie a clauzei de extrădare deoarece drogurile aduceau profituri imense. Traficanţii erau dispuşi să recurgă la atacuri teroriste pentru a păstra această sursă de câştig şi pentru a-şi impune voinţa asupra statului (Chepesiuk 2004). Jurnalistul Ron Chepesiuk este de părere că terorismul susţinut prin traficul de droguri a contribuit la slăbirea instituţiilor statale. Banii proveniţi din traficul de droguri au fost utilizaţi „*pentru a pătrunde şi a corupe sistemul democratic al Columbiei*” (Chepesiuk 2004) la toate nivelurile sale: parlament, guvern, sistem juridic, poliţie. Un exemplu elocvent al gradului de influenţă al traficanţilor în justiţie este că la începutul anilor ’90 judecătorii apăreau cu măşti în faţa acuzaţilor deoarece se temeau pentru viaţa lor şi a familiilor lor. Un alt exemplu este abrogarea clauzei de extrădare din Constituţia columbiană după ce mai mulţi membrii ai Adunării Constituante au fost mituiţi sau ameninţaţi (Chepesiuk 2004).

Recursul la violenţă este încă prezent în special în Mexic, unde traficanţii de droguri atacă agenţii de frontieră care îi descoperă sau care nu îi lasă să-şi desfăşoare activitatea. Confruntările între grupurile de traficanţi şi forţele de ordine au crescut în număr şi în intensitate. Cea mai nouă şi cea mai atroce modalitate de intimidare utilizată

de grupurile mexicane este decapitarea (în 2006, au fost semnalate aproximativ 30 de cazuri de decapitări, cel mai teribil fiind cel în care cinci capete umane au fost aruncate pe ringul unui club frecventat de traficanţi). Jurnaliştii nu scapă nici ei fără ameninţări: exemplu marcant este presa din Nuevo Laredo unde jurnaliştii au încetat să mai scrie despre acest subiect de frica unor represalii din partea traficanţilor. Atacuri cu bombă şi focuri de armă în redacţie au convins jurnaliştii să evite subiectul (*** Mexico 2006).

Dar nu toate organizaţiile de trafic de droguri aplică aceleaşi metode cu privire la implicarea în viaţa politică. De exemplu, fraţii Rodriguez Orejuela au preferat să adopte o strategie mai discretă decât conaţionalii lor din cartelul Medellin, în încercarea de a nu fi atât de vizibili pe scena politică. Ei au ales să cumpere sprijinul oamenilor politici importanţi prin mită sau prin sponsorizarea campaniilor electorale ale acestora din urmă. În ceea ce priveşte implicarea la nivel local, capii cartelului Cali şi-au cumpărat sprijinul prin investiţii legale sau prin frecventarea aceloraşi cercuri mondene. Ei au reuşit pentru o perioadă de timp să-şi mascheze afacerea de trafic de droguri în spatele paravanului afacerilor legale pe care le deţineau. Pentru ei, banii erau cea mai sigură şi cea mai rapidă cale de a influenţa politica fără a se expune prea mult riscurilor de a fi descoperiţi de către autorităţi (Atehortua Cruz).

Un alt fenomen foarte răspândit în mediul politic, reprezentativ pentru relaţiile dintre traficanţi şi politicieni, este clientelismul. Clientelismul, aşa cum aflăm din dicţionarul Le Petit Larousse este „*faptul, pentru un om politic sau un partid, de a căuta să-şi mărească puterea sprijinindu-se pe o clientelă câştigată şi întreţinută cu ajutorul procedeelor demagogice, a atribuirii avantajelor*” (Le Petit Larousse, Ediţiile Larousse, Paris, 1998, s.v. « clientélisme »). Dar în statele latino americane afectate de traficul de droguri sensul acestui cuvânt este modificat. Clientelismul se defineşte aici ca fiind o relaţie de schimb reciproc între traficanţi şi oamenii politici; traficanţii sponsorizează un partid sau persoane şi primesc la rândul lor protecţie, favoruri sau avantaje în anumite situaţii. Ei pot câştiga licitaţii pentru lucrări publice dacă au o companie ca paravan legal, sau sunt protejaţi pe plan local prin politici care să le fie favorabile. În schimb, partidele şi oamenii politici în particular pot primi bani din partea traficanţilor pentru a-şi organiza campanii electorale sau pentru a câştiga voturi. De aceea profesorul Philippe SanMarco este de părere că de fapt clientelismul este „*un angajament personal de la om la om*” (SanMarco 2003: 2).

Cea mai bună descriere a acestui fenomen poate fi descoperită în articolul „*Clientelism and Citizenship: The Limits of Democratic Reform in Sucre, Colombia*” redactat de Cristina Escobar, profesoară la Departamentul de Sociologie al Universităţii Temple. După părerea ei, „*clientelismul, bazat pe schimbul de voturi pentru favoruri funcţionează pe premisa lipsei de resurse a clientului şi „*apropierea*” acestor resurse de către patronii care le distribuie în schimbul voturilor*” (Escobar 2002: 23). Dar există anumite limite la această definiţie a clientelismului deoarece în momentul în care avem de a face cu traficanţi puternici şi cu oameni politici locali, raportul patron-client se poate inversa în sensul că traficantul deţine mai multe resurse ca politicianul şi îi poate oferi celui din urmă favoruri. În acest caz, trebuie să vorbim „*în termeni de cerere şi ofertă*” (SanMarco 2003: 3), cel ce oferă mai mult preluând rolul de patron.

În zilele noastre, această practică nu mai este la fel de vizibilă ca pe vremea cartelurilor columbiene. Noile reţele de trafic de droguri încearcă să păstreze o anumită discreţie, deci aceste tranzacţii se fac cu uşile închise, deoarece, odată afacerea

descoperită, omul politic îşi pierde toată influenţa şi puterea de a interveni pe lângă alte persoane politice iar traficantul nu mai primeşte avantajele scontate din acea colaborare.

Dacă acordul dintre traficant şi politician este descoperit, cel din urmă va fi acuzat de corupţie iar dacă acest lucru este demonstrat, îşi poate pierde slujba şi libertatea. Corupţia este una din consecinţele directe ale clientelismului care, odată dovedit, marchează sfârşitul colaborării şi arestarea celor două părţi implicate.

Statele Americii Latine au de parcurs un drum lung şi anevoios până să reuşească să distrugă relaţiile stabilite între traficanţi şi anumiţi oameni politici deoarece aceste relaţii au un trecut lung în această regiune. Guvernele au pus la punct reforme în sistemul judiciar pentru a introduce pedepse mai mari pentru cazurile de corupţie în cazul politicienilor şi al traficanţilor implicaţi în această afacere. Dar va mai trece mult timp până când această relaţie dintre traficanţi şi oamenii politici va fi distrusă. Consolidarea democratică nu va fi terminată decât în momentul în care statele vor scăpa de sub influenţa capilor grupurilor de traficanţi.

Traficul de droguri – chestiune importantă pe agenda politică a guvernelor din America Latină

Dacă producţia şi cultura de droguri datează de mult timp, traficul de droguri este un fenomen mai recent, datând de câteva decenii şi având o dezvoltare extraordinară în anii ’80 şi ’90. Marile organizaţii de trafic de droguri care şi-au dezvoltat activitatea în aceeaşi perioadă au încercat să se infiltreze la toate nivelurile instituţiilor statului, creând grave probleme în ceea ce priveşte consolidarea democratică. Atacurile traficanţilor vizând economia, politica, sistemul judiciar şi poliţia au adus mari prejudicii instituţiilor democratice ale statelor. În consecinţă, cu ajutorul Statelor Unite, guvernele au pus la punct politici antidrog pentru a combate traficul de droguri la toate nivelurile: cultură, producţie, transport şi distribuţie a drogurilor în teritoriu. Aceste politici au ca scop eradicarea culturilor ilicite şi desfiinţarea reţelelor de traficanţi, pentru a înlătura acest obstacol în calea consolidării democratice.

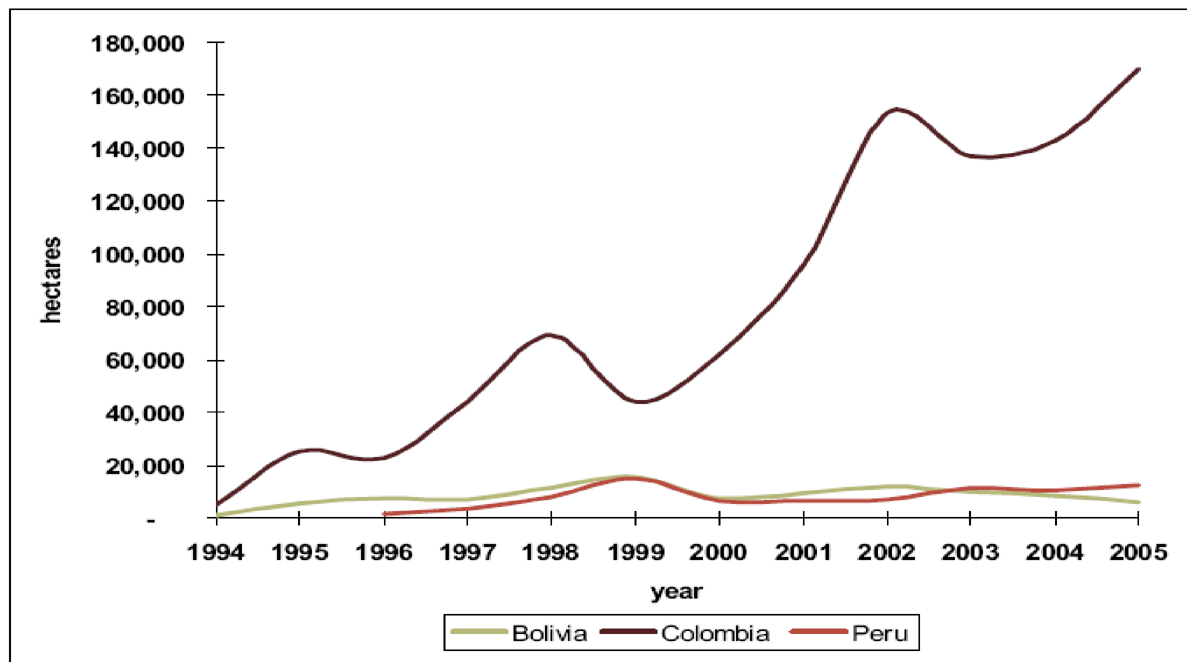
Politicile antidrog

În ţările în care traficul de droguri reprezintă o problemă reală nu numai pentru autorităţi, dar şi societăţilor în ansamblu, subiectului i se dă o importanţă ridicată în dezbaterile publice. Traficul de droguri reprezintă o chestiune importantă pe agenda politică a mai multor guverne din America Latină. Guvernele au pus la punct, încă din momentul conştientizării problemei, politici antidrog care au ca scop de a pune capăt cultivărilor de plante ilicite, producţiei, transportului şi distribuţiei de droguri în aceste ţări. Politicile antidrog naţionale aplică măsuri asemănătoare pentru a trata aceeaşi problemă. Printre aceste măsuri, putem identifica:

a) Eradicare reprezintă una dintre cele mai importante metode de combatere a traficului de droguri. Logica utilizată de către guverne în schiţarea politicilor antidrog este că dacă nu cultivăm plante de coca, canabis sau mac, nu avem materia primă pentru producţia de droguri şi deci pentru trafic. Trebuie atunci să se distrugă materia primă pentru a trata problema pornind de la rădăcină. Eradicarea este posibilă datorită noilor

tehnologii de supraveghere prin satelit care pot recunoaşte câmpurile de coca, canabis sau mac şi anunţă autorităţile asupra ţintelor ce trebuie eradicate. Eradicarea se poate face prin două mijloace: fie prin fumigaţii sau aspersii aeriene a unor produse ierbicide, fie prin eradicarea manuală. Aspersia aeriană a produselor ierbicide asupra culturilor ilicite se face cu ajutorul avioanelor şi este utilizată la scară largă în Columbia. Această tehnică de eradicare a produs dezbateri aprinse asupra implicaţiilor ecologice ale ierbicidelor, a efectelor acestora asupra culturilor legale, asupra ecosistemului, dar mai ales asupra sănătăţii populaţiei. Ierbicidul utilizat nu atacă doar plantele ilicite ci şi culturile legale care sunt în jurul acestora. Multe organizaţii non-guvernamentale întocmesc rapoarte asupra efectelor nocive a ierbicidelor asupra populaţiei şi asupra faunei. Cealaltă metodă, eradicarea manuală evită problemele de mediu, dar este mai puţin rapidă şi mai puţin eficientă din punct de vedere a suprafeţei eradicate (Vargas Meza noiembrie 2006: 45). Pe de cealaltă parte, eradicarea manuală poate fi periculoasă din cauza traficanţilor, a cultivatorilor sau, în cazul Columbiei, a gherilelor care pot ataca agenţii ce smulg plantele (United Nations Office on Drugs and Crime 2006: 172). Potrivit *Raportului Andin asupra culturilor de coca* al Oficiului Naţiunilor Unite pentru Droguri şi Crime, în 2005, s-au înregistrat niveluri ridicate de eradicări de plante de coca în Columbia, în Peru s-a înregistrat doar slabe creşteri, în timp ce în Bolivia am asistat la o scădere semnificativă a suprafeţelor eradicate.

Grafic 1 : Eradicarea culturilor de coca în Bolivia, Columbia şi Peru (în hectare)

Sursă : Oficiul Naţiunilor Unite pentru Droguri şi Crime, „Coca Cultivation in the Andean Region”, 2006

Rezultatele nu dau impresia unei victorii a autorităţilor celor trei ţări în faţa cultivatorilor, din cauza creşterii suprafeţelor cultivate de către ţărani şi din cauza expansiunii culturilor ilicite în alte regiuni(United Nations Office on Drugs and Crime 2006: 10).

b) Interdicţia reprezintă o altă metodă de combatere a traficului de droguri şi consistă în criminalizarea oricărui proces legat de traficul de droguri, din prima fază a culturii de plante, până la ultima fază de distribuţie *en detail* pe străzile ţărilor consumatoare. Această componentă a politicii antidrog este strâns legată de sistemul judiciar al fiecărei ţări. Interdicţia cere din partea statului un înalt nivel de implicare prin întărirea agenţiilor de securitate responsabile cu implementarea legilor cu privire la narcotrafic (Vargas Meza 2003: 7). La început, politicile antidrog nu puneau un mare accent asupra plantelor ce reprezentau materia primă în producţia de droguri, dar toate acestea s-au schimbat în 1988 când mai multe state membre ONU au semnat la Viena „*Convenţia împotriva traficului ilicit de stupefiante şi de substanţe psihotrope*", convenţie ce lărgea conceptul de criminalizare până la cultivarea plantelor: frunza de coca din care se extrage cocaina, planta de canabis din care se produce marihuana şi macul din care se extrage opiumul folosit la producerea heroinei (Cristades 2003: 97-125).

În Preambulul Convenţiei, descoperim motivele pentru care părţile semnatare au decis să criminalizeze cultivarea plantele de coca, canabis şi mac: *„Profund preocupate de amploarea şi creşterea producţiei, a cererii şi a traficului ilicit de stupefiante şi substanţe psihotrope care reprezintă o gravă ameninţare pentru sănătatea şi bunăstarea persoanelor şi au efecte negative asupra principiilor economice, culturale şi politice ale societăţii, [...] Recunoscând legăturile între traficul ilicit şi alte activităţi criminale organizate, conexe, care subminează bazele economiei legitime şi ameninţă stabilitatea, securitatea şi suveranitatea statelor, [...]"* (Cristades 2003: 97-125)

Statele semnatare ale acestui acord recunosc ca traficul de droguri a devenit o problemă nu numai pentru persoanele consumatoare, ci şi pentru suveranitatea statelor, prin infiltrarea în structurile statale (Cristades 2003: 97-125).

c) Programele de dezvoltare alternativă sunt compuse din mai multe parţi. Există măsuri sociale care vizează ajutorul financiar al cultivatorilor care semnează acorduri individuale cu autorităţile şi care renunţă voluntar la culturile ilicite în favoarea culturilor legale. Dar guvernele nu au găsit alternative viabile sau mai profitabile decât culturile ilicite (Vargas Meza 2003: 7). Nicio plantă legală nu a adus acelaşi profit ca şi coca, canabisul sau macul. Există de asemenea proiecte de dezvoltare a infrastructurii pentru a construi şosele, poduri acolo unde accesul este anevoios, spitale şi şcoli în regiunile izolate din munţi, construcţia reţelelor de apă şi canalizare.

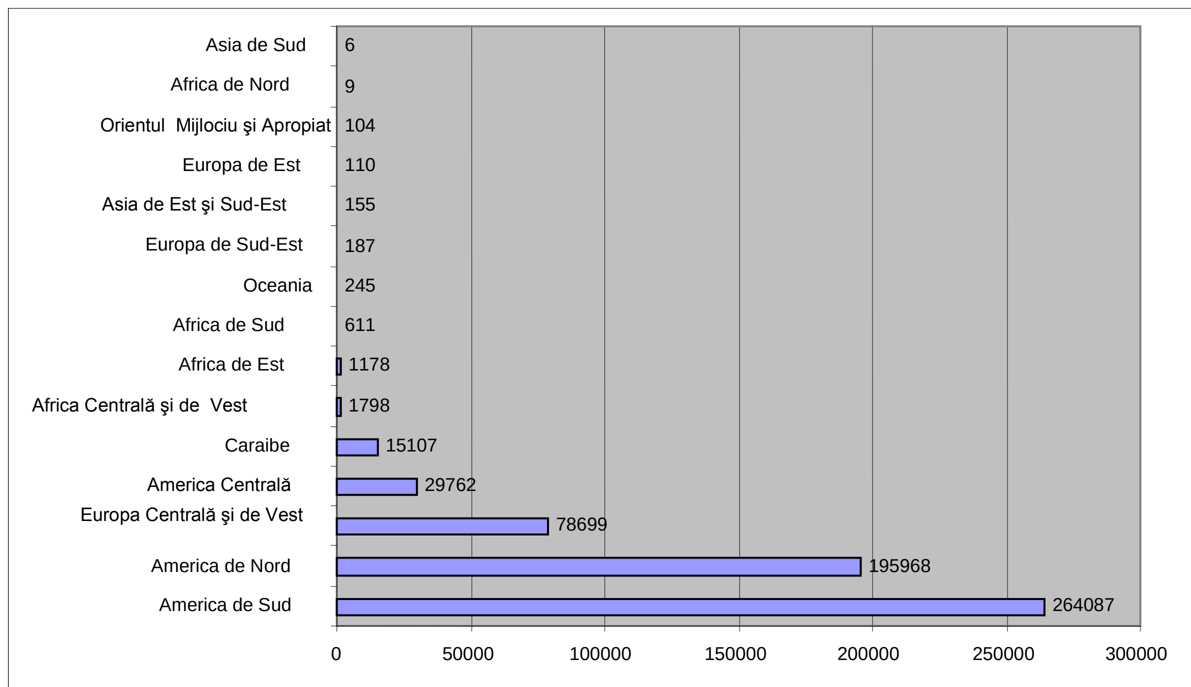
Rezultatele politicilor antidrog

Primul şi cel mai vizibil impact al politicilor antidrog a fost pozitiv pentru guvernele şi organismelor guvernamentale ce considerau că traficul de droguri a atins o amploare considerabilă şi a stârnit nemulţumirea ţăranilor afectaţi direct de politicile de eradicare fie prin aspersie, fie manual. Trebuie menţionat că majoritatea ţăranilor ce deţin culturi ilicite sunt săraci şi încearcă prin aceste culturi să facă rost de bani pentru a-şi hrăni familiile, nu pentru a se îmbogăţi. Culturile licite nu aduc un profit suficient pentru a acoperi cheltuielile de zi cu zi. Deci e previzibil că autorităţile vor întâlni o puternică

opoziţie din partea persoanelor vizate direct de aceste politici. În plus, opoziţia este mai pronunţată în regiunile în care cultura de coca de exemplu, nu este numai o sursă de venit ilegal ci şi aceea a unei plante folosită în ritualuri, pentru masticaţie sau în ceaiuri.

Rezultatele acestor politici antidrog au fost neclare; guvernele şi organismele internaţionale sunt de părere ca rezultatele sunt pozitive. Surse oficiale susţin că datorită eradicărilor, suprafeţele cultivate cu plante ilicite s-au diminuat, autorităţile au distrus mari organizaţii de trafic de droguri, cantitatea de stupefiante capturate a crescut iar programele de dezvoltare alternativă au ajutat un mare număr de familii. În ceea ce priveşte capturile de droguri, un raport prezentat de ONUDC arată că în 2004 autorităţile au reţinut aproximativ 264 de tone de cocaină (United Nations Office on Drugs and Crime iunie 2006: 10) doar pe continentul sud-american, ceea ce reprezintă 45% din capturile de stupefiante pe plan mondial. Această captură impresionantă a fost posibilă datorită politicilor antidrog implementate în statele latino americane şi concentrarea eforturilor mai multor organisme şi instituţii naţionale sau internaţionale.

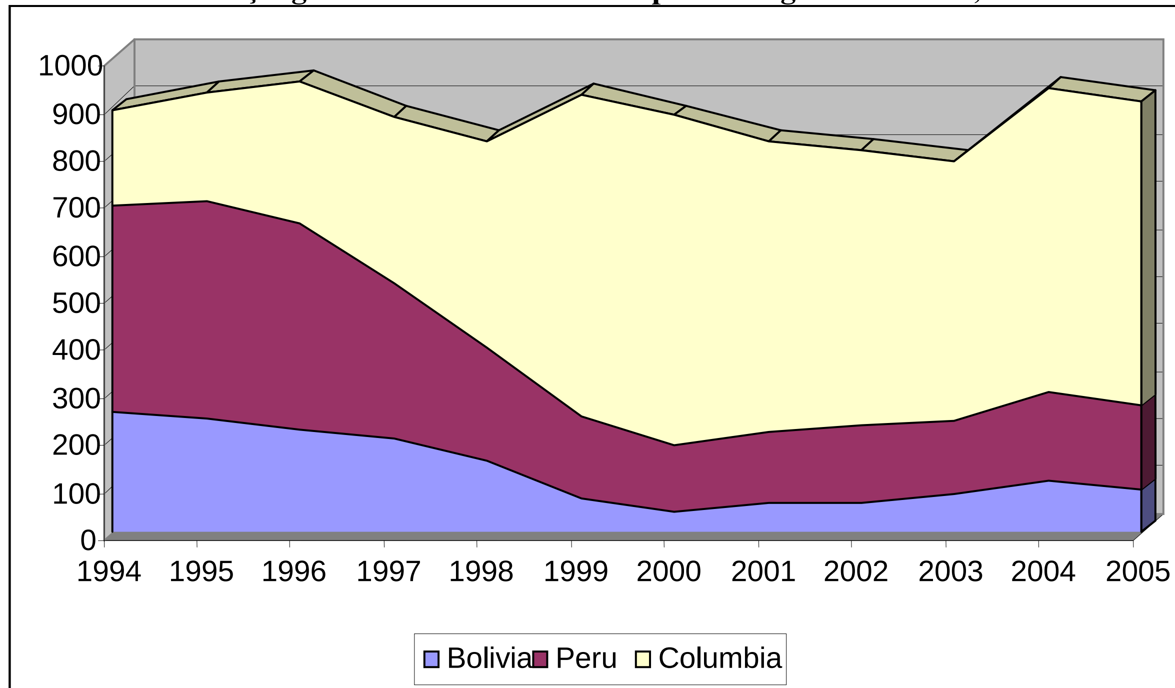
Grafic 2 : Captura globală de cocaină pe regiune în 2004 (în Kg)

Sursă : ONUDC, Annual Reports Questionnaire Data / DELTA

Un punct important al politicilor antidrog este reducerea ofertei de droguri prin reducerea suprafeţelor cultivate cu plante ilicite (Vargas Meza 2005: 43). Începând cu anii '90 asistăm la o reducere considerabilă a suprafeţelor cultivate în Bolivia şi Peru datorită implementării politicilor antidrog de eradicare manuală dublată de acorduri încheiate cu familiile care cultivau plante ilicite, pentru a renunţa la culturile de droguri şi să treacă la culturi licite. Chiar dacă politicile antidrog au dus la o reducere considerabilă a culturilor ilicite în Bolivia şi Peru, în Columbia situaţia este cu totul diferită, chiar opusă. În timp ce în primele două ţări s-au înregistrat scăderi ale suprafeţelor de culturi ilicite, în Columbia aceste suprafeţe s-au mărit în aşa măsură încât suprafaţa totală din aceste trei ţări a rămas aproape neschimbată.

Grafic 3 : Producţia globală de cocaină în tone pentru regiunea andină, 1994-2005

Sursă : ONUDC, „Coca Cultivation in the Andean Region", 2006

Aceleaşi date sunt utilizate de către critici pentru a demonstra că rezultatele nu au fost cele dorite de către autorităţi. Criticii politicilor antidrog columbiene consideră că aspersiile au efecte negative pentru ecosistem şi pentru populaţie, că puritatea şi cantitatea de stupefiante disponibile pe piaţă nu au scăzut în mod vizibil; dimpotrivă, preţurile au scăzut astfel consumatorii fiind mai tentaţi să cumpere droguri (Morales 1999: 140-146). În ceea ce priveşte eradicarea manuală în Bolivia şi Peru, nemulţumirea este că interzicerea şi criminalizarea plantei contrazice obiceiurile ancestrale ce văd planta ca făcând parte din viaţa indigenilor (Arnaud Couvy şi Laniel 2006). Trebuie menţionat de asemenea încălcarea drepturilor omului în Columbia unde forţele de gherilă şi grupurile paramilitare sunt prezente (Veillette 2005).

Un exemplu elocvent al rezultatelor negative ale politicilor antidrog pot fi întâlnite în Mexic unde aceste politici au reuşit să distrugă micile grupuri de traficanţi, lăsând neatinse marile carteluri, ajutându-le de fapt să monopolizeze piaţa traficului de droguri. Aici, eradicarea culturilor de plante ilicite nu a avut un mare efect asupra preţurilor de distribuţie către Statele Unite. Cum politica antidrog mexicană este implementată cu ajutorul SUA, Mexicul se percepe într-o poziţie de dezavantaj. Având în vedere că partenerul său american recurge la metode extralegale şi extrateritoriale pentru a combate traficanţii pe teritoriul său, Mexicul îşi face griji pentru a-şi păstra suveranitatea şi jurisdicţia (Morales 1999: 140-146).

Din acelaşi articol rezultă că Jorge Orlando Melo este de părere că în Columbia politicile antidrog nu sunt gândite pentru a obţine rezultate ci mai degrabă pentru *„a convinge opinia publică de faptul că problema este luată în serios"* (Melo apud Morales

1999: 145). În această logică, „*eşecurile politicilor antidrog nu sunt eşecuri dacă ele au reuşit să demonstreze un scop politic de a trata problema*” (Morales 1999: 140-146). În cazul bolivian, chiar dacă s-a reuşit o reducere considerabilă a suprafeţelor cultivate cu coca, politicile antidrog au suscitat nemulţumirea cultivatorilor de coca. Organizaţi în sindicate, cultivatorii de coca au organizat proteste şi marşuri care au dus la instabilitate politică şi la schimbarea preşedintelui (Spedding Pallet şi Cabieses Cubas 2004).

După învestitura sa ca preşedinte al Boliviei în ianuarie 2006, Evo Morales, liderul sindicatului „*Federaţia producătorilor de coca din Cochabamba*” (Casen şi Sommerer 2005), a început o campanie de apărare a drepturilor cultivatorilor de coca (Thebault 2006: 219). El a încercat să schimbe percepţia asupra chestiunii frunzei de coca, păstrând o politică fermă şi strictă în ceea ce priveşte traficul de droguri. În ceea ce priveşte noua strategie a autorităţilor, Morales doreşte să aducă o nouă abordare problemei drogurilor şi frunzei de coca:

- Continuarea cooperării în reducerea culturilor de coca în regiunea Chapare şi extinderea cooperării în alte regiuni în care s-a început eradicarea, dar încercând să se evite în acelaşi timp violenţele ce însoţesc de obicei eradicarea;
- Recunoaşterea valorilor pozitive ale frunzei de coca: culturale, religioase, medicale;
- Industrializarea plantei de coca pentru utilizări legale;
- Întărirea interdicţiei cocainei şi a altor tipuri de droguri în toate etapele lanţului de producţie (Ledebur şi Youngers 2006: 2).

Prin separarea componentei de luptă împotriva traficului de droguri de componenta de eradicare a culturilor excedentare de coca din politica antidrog boliviană şi numirea în funcţii guvernamentale a foşti cultivatori de coca, oferă o mai mare legitimitate autorităţilor de a negocia cu ţăranii cultivatori de coca pentru a-i convinge să renunţe la surplusul de recoltă. Autorităţile se aşteaptă ca această abordare a problemei să aibă un mai mare succes decât fosta politică antidrog de „*zero coca*” (Ledebur şi Youngers 2006: 2). După implementarea acestei politici antidrog, numărul de conflicte şi violenţe a scăzut considerabil astfel încât SUA cere guvernului bolivian să accepte retragerea forţelor de ordine susţinute financiar de către guvernul american, ce erau deplasate în regiune pentru a preveni blocaje ale drumurilor şi securitatea grupurilor de eradicatori (Ledebur ţi Youngers 2006: 3).

Ricardo Vargas Meza, sociolog şi director al *Acţiunii Andine Columbia*, observă că „*după o scurtă scădere în producţia de coca în 2003 şi în 2005, regiunea andină a revenit la media istorică de 200 000 de hectare de coca ce s-a menţinut în ultimii 16 ani*” (Vargas Meza, mai 2006).

Planul Columbia pus la punct ca o politică antidrog cu ajutorul Statelor Unite, s-a bazat pe eradicări aeriene şi manuale, voluntare sau forţate a culturilor de coca şi mac. Dar în Columbia situaţia este diferită de cea din Bolivia, din cauza existenţei grupurilor de gherilă şi paramilitare ce atacă soldaţii care realizează în practică eradicarea manuală (Vargas Meza, septembrie 2006). Gherilele şi paramilitarii folosesc profiturile din traficul de droguri pentru a-şi continua lupta împotriva guvernului, respectiv împotriva gherilelor (în cazul paramilitarilor), de aceea Planul Columbia pune accent pe lupta împotriva

gherilelor, dintre care cele mai importante sunt FARC. Finanţarea de către Statele Unite se concentrează pe componenta de luptă împotriva drogurilor şi împotriva gherilelor, neglijând alte componente precum cele sociale şi economice.

În ceea ce priveşte rezultatele Planului Columbia, oficialii sunt de părere că s-au înregistrat succese în micşorarea suprafeţelor cultivate cu coca, o creştere în capturile de droguri şi succese în lupta împotriva grupurilor de gherilă şi de paramilitari. Pe de cealaltă parte, diferite ONG-uri şi specialişti sunt de părere că Planul Columbia a fost un eşec raportat la suma de bani investită în acest proiect. Criticii atrag atenţia că importante componente nu au fost luate în considerare. În ceea ce priveşte consolidarea democratică, putem observa că până în acest moment, problemele nu au fost rezolvate. Chiar dacă politicile antidrog au înregistrat succese pe diferite planuri, guvernele mai au încă de muncă pentru consolidarea democratică. Columbia se confruntă în continuare cu multe cazuri de corupţie, de răpiri, iar o parte din teritoriul său este sub ocupaţia gherilelor şi al paramilitarilor, fapt ce provoacă o puternică lovitură suveranităţii statului. În plus, statul nu mai este singurul care deţine „*monopolul violenţei fizice legitime*" (Weber apud Wieviorka 2005: 175-184), ci îl împarte involuntar cu grupurile de insurgenţi.

Concluzii

> „*Traficul de droguri seamănă mai degrabă cu un balon decât cu un câmp de luptă – când o parte a balonului este strânsă, conţinutul său este deplasat într-o altă parte*." (Youngers şi Rosin 2005: 4)

Acesta este paradoxul luptei împotriva traficului de droguri pe care guvernele statelor latino-americane, în colaborare cu Statele Unite, o poartă de două decenii, fără rezultate majore. Chiar dacă se observă o scădere a producţiei de frunze de coca în Bolivia şi Peru în a doua jumătate a anilor '90, această diferenţă se regăseşte în Columbia, unde suprafaţa culturii de coca a crescut considerabil. Astfel, producţia de coca se menţine de mult timp la o medie de aproximativ 200 000 de hectare de coca pe an în regiunea andină (Vargas Meza mai 2006).

Dacă scopul politicilor antidrog era de reducere cu 50% a culturilor de coca, desfiinţarea reţelelor trans-frontaliere de trafic de droguri, reducerea ofertei pe piaţa americană, scăderea cererii printr-o creştere a preţurilor drogurilor şi desfiinţarea grupurilor de gherilă şi de paramilitari în cazul Columbiei, faptele ne arată că aceste scopuri nu au fost atinse. Cum am arătat deja, suprafeţele cultivate cu coca au rămas aproape neschimbate sau cu o variaţie minimă. Distrugerea marilor carteluri de trafic de droguri nu a avut rezultatele scontate, acelea de micşorare a traficului de droguri, din contră, locul cartelurilor a fost luat de reţele mai suple, mai mici, dificil de depistat. Cererea de droguri pe piaţa ţărilor implicate a rămas neschimbată, din contră, de la începutul anilor '90 asistăm la o scădere a preţurilor drogurilor şi nici puritatea stupefiantelor nu a scăzut. În ceea ce priveşte grupurile de gherilă şi de paramilitari prezente pe teritoriul Columbiei, statul nu a înregistrat mari progrese pentru a pune capăt conflictului intern şi pentru a recupera teritoriile aflate sub ocupaţia acestor grupuri de insurgenţi.

Din punct de vedere economic, narco-dolarii sunt încă prezenţi în mari cantităţi pe pieţele ţărilor latino-americane, fapt ce destabilizează piaţa legală şi îndepărtează

investitorii. Guvernele încearcă să lupte împotriva acestui flagel; autorităţile au arestat persoane implicate în spălarea de bani dar forţele de poliţie au de parcurs un drum lung şi anevoios până la distrugerea completă a reţelelor de trafic de droguri.

Scandalurile de corupţie sunt şi ele încă prezente pe scena politică şi publică, dar nu la fel de numeroase ca înainte. Răpirile pentru recompense sau pentru intimidare nu au dispărut dar au scăzut în frecvenţă. Ingrid Betancourt, candidată la alegerile prezidenţiale columbiene din 2002, răpită în februarie a aceluiaşi an de către FARC nu a fost încă eliberată (Perez 2004). Violenţele ce curg din toate părţile, din partea gherilelor către stat şi a statului împotriva gherilelor, violenţe care afectează persoane nevinovate, destabilizează societatea şi nu ajută în niciun fel consolidării democratice.

Imixtiunea Statelor Unite în crearea şi aplicarea politicilor antidrog din ţările regiunii andine în special, afectează suveranitatea acestor state. Pentru a fi mai convingătoare, SUA a utilizat condiţia certificărilor. Ţările care, după părerea autorităţilor americane, nu depuneau destul efort în lupta împotriva drogurilor, nu primeau certificarea, certificare ce le putea permite să aibă schimburi economice cu Statele Unite (Youngers şi Rosin 2005: 10).

După atacurile teroriste de la 11 septembrie 2001, lupta împotriva traficului de droguri s-a transformat, la cererea guvernului american într-un război împotriva narco-terorismului. Astfel, componenta militară a politicilor antidrog ale ţărilor andine a avut parte de cea mai mare atenţie şi majoritatea fondurilor a fost utilizată pentru echipamente militare, logistică şi personal militar, fapt care dă naştere la episoade de violenţă ai căror protagonişti sunt militarii şi cultivatorii de coca.

Traficul de droguri este una din cauzele instabilităţii politice în regiunea andină şi îngreunează consolidarea democratică a statelor în cauză. Politicile puse la punct pentru a combate această problemă au o abordare militară şi oferă o mai mică importanţă planurilor de dezvoltare alternativă. Fără aceste planuri de dezvoltare alternativă, fără o educare a populaţiei cultivatoare de coca, drumurile spre o reducere a culturilor şi a traficului de droguri va fi mai lung, mai anevoios şi mai destabilizator pentru guvernele statelor atinse de această problemă.

În primul rând, lupta împotriva traficului de droguri ar trebui să se concentreze asupra spălării de bani, nu asupra eradicării culturilor ilicite, fiindcă cel mai mare profit din traficul de droguri şi cel mai mare pericol rezidă în banii proveniţi din traficul ilicit. În al doilea rând, în loc de a se concentra asupra componentei de eradicare forţată din politicile antidrog, guvernele ar trebui să susţină programe de dezvoltare rurală, să construiască drumuri de acces spre regiunile izolate, poduri, spitale, reţele de apă, şcoli pentru educarea populaţiei şi multe altele (Youngers şi Rosin 2005: 14).

Dacă aceste schimbări de politică ar fi implementate, traficul de droguri ar fi învins mai uşor şi efectele sale asupra democraţiei ar fi eliminate mai repede iar consolidarea democratică nu va mai întâlni în calea sa obstacole importante de această natură.

Bibliografie

Monografii

Calvert, Peter, *Bolivia: History*, în West, Jacqueline (ed.), *South America, Central America and the Caribbean 2002*, a 10a ediţie, Europa Publications, Londra, 2002

Cristades, Adrian (ed.), *Acorduri privind combaterea crimei organizate, şi a terorismului*, Institutul Român de Studii Internaţionale „Nicolae Titulescu", Bucureşti, 2003

Cusano, Pina, Innocenti, Piero, *Gli organizzationi criminali nel mondo. Da Cosa Nostra alle Triadi dalla mafia russa ai narcos alla Yakuza*, Editori Riuniti, Roma, 1996,

Dominguez, Jorge şi Michael Shifter (eds), *Constructing Democratic Governance in Latin America*, The Johns Hopkins University Press, Baltimore şi Londra, 2003

Huntington, Samuel, *The Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century*, University of Oklahoma Press, Norman, Oklahoma, 1991

Lancha, Charles, *Histoire de l'Amerique hispanique de Bolivar à nos jours,* Editura L'Harmattan, Paris, 2003

Morris, Keith, *Colombia. History*, în Jacqueline West (ed.), *South America, Central America and the Caribbean 2002*, a 10a ediţie, Europa Publications, Londra şi New York, 2002

O'Brien, Philip J., *Terrorism and the War against Drugs*, en Jacqueline West (ed.), *South America, Central America and the Caribbean 2002*, a 10a ediţie, Europa Publications, Londra şi New York , 2002

Pezzino, Paolo, *Mafiile*, traducere de Elena Bănică, Ed. BIC ALL, Bucureşti, 2003

Thebault, Vincent (cord.); Musset, Alain; Amilhat Szary, Anne Laure; Guilbert, Martine; Lachmann, Marie-Gabrielle; Leriche, Frederic; Salin, Elodie; *Géopolitique des Amériques*, Ed. Nathan, Paris, 2006

Ulloa, Fernando Cepeda, *Colombia – The Governability Crisis*, în Jorge I. Dominguez şi Michael Shifter (eds), *Constructing Democratic Governance in Latin America*, The Johns Hopkins University Press, Baltimore şi Londra, 2003

Vanden, Harry E.; Prevost, Gary, *Politics of Latin America. The Power Game,* a doua ediţie, Oxford University Press, New York, Oxford, 2006

West Jacqueline (ed.), *South America, Central America and the Caribbean 2002,* a 10a ediţie, Europa Publications, Londra, 2002

Winn, Peter, *Americas. The Changing Face of Latin America and the Caribbean,* a treia ediţie, University of California Press, Berkeley şi Los Angeles, California, 2006

Articole de specialitate

*** *Mexico* : *Drug Cartels a Growing Threat* , 2 noiembrie 2006, Worldpress.org, articol disponibil online , http://www.worldpress.org/Americas/2549.cfm

Armenta, Amira et al., *Europe and Plan Colombia. Chronicle of a Commitment with an Uncomfortable Plan*, Drugs and Conflict debate papers, no. 1 aprilie 2001, Transnational Institute, disponibil online: www.tni.org

Chouvy, Pierre Arnaud; Laniel, Laurent, *Production de drogue et stabilité des Etats,* raport stabilit de Secretariatul general al apărării naţionale SGDN şi Centrul de studii şi de cercetare international, Paris, mai 2006, disponibil online: www.pa-chouvy.org/DrugProductionStateStabilityChouvyLanielSGDN-CERI-2006.pdf

Arriagada, Irma; Hopenhayn, Martin, *Produccion, trafico y consumo de drogas en America Latina*, CEPAL – ECLAC, ONU, Division de Desarrollo Social, Santiago de Chile, octombrie 2000, disponibil online http://www.eclac.cl/publicaciones/xml/5/19465/sps41_lcl1431_Part3.pdf

Astorga, Luis, *Drug trafficking in Mexico : A First General Assessment*, Discussion Paper 36, Management of Social Transformations, UNESCO, 1999, disponibil online http://www.unesco.org/most/astorga.htm#_Toc460234109

Atehortua Cruz, Adolfo León, *Les organisations du trafic de drogues en Colombie*, Cultures & Conflits, Sociologie politică a internaţionalului, disponibil online http://www.conflits.org/document1061.html#bodyftn11

Casen, Cecile; Sommerer, Erwan, „Le peuple et la coca. Populisme cocalero et restructuration de l'échiquier politique bolivien" în *@mnis, Revistă de Civilizaţie Contemporană*, Universitatea Bretagne Occidentală, 2005, disponibil online www.univ-brest.fr/amnis/documents/Casensommerer2005.doc

Chepesiuk, Ron, "The Role of Drug Trafficking in Colombia's Internal Political Conflict*"*, *Power and Interest News Report*, 20 aprilie 2004, disponibil online http://www.pinr.com/report.php?ac=view_report&report_id=161&language_id=1

Escobar, Cristina, „Clientelism and Citizenship: The Limits of Democratic Reform in Sucre, Colombia" în *Latin American Perspectives*, volum 29, nr. 5, "Clientelism and Empowerment in Latin America", septembrie 2002

Franco, Rolando; Feres, Pedro Sainz Juan Carlos; Gerstenfeld, Pascual (coord.), *1999 – 2000 Social Panorama of Latin America,* ONU, Santiago de Chile, Chile, noiembrie 2000, disponibil online http://www.eclac.org/publicaciones/xml/2/6002/lcg2068i_6.pdf

Isacson, Adam, *Did Plan Colombia Work? A look at the numbers*, *Democracy Arsenal*, Security and Peace Initiative, 18 ianuarie 2006, disponibil online http://www.democracyarsenal.org/2006/01/did_plan_colomb.html

Ledebur, Kathryn; Youngers, Coletta A., *Crisis or Opportunity? Bolivian Drug ControlPolicy and the U.S. Response*, Andean Infirmation Network, WOLA, iunie 2006, disponibil online http://ain-bolivia.org/CrisisorOpportunity.pdf

Morales, Waltraud Queiser, recenzie la Joice, Elizabeth şi Malamud, Carlos, *Latin America and the Multinational Drug Trade*, St. Martin's Press, New York, 1998, în *Journal of Interamerican Studies and World Affair*, vol. 41 nr. 2, vara 1999

Perez, Benito, *Colombie: Alvaro Uribe aurait été lié au Cartel de Medellin*, RISAL, 6 august 2004, disponibil online http://www.risal.collectifs.net/article.php3?id_article=1066

Sanmarco, Philippe, *Le clientélisme, comment ça marche? Clientélisme et politique en région Provence Alpes Cote d'Azur*, seminar la Universitatea Aix – Marseille, ianuarie 2003, disponibil online http://www.conventioncitoyenne.com/documents/PSMCessaclientelisme.pdf

Spedding Pallet, Allison; Cabieses Cubas, Hugo, „Cocalero movements in Peru and Bolivia. Coca or Death?", *Drugs and Conflict*, nº 10, Transtational Institute, aprilie 2004, disponibil online, http://www.tni.org/reports/drugs/debate10.pdf?

Springer, Alexander A., recenzie la Russel Crandall, *Driven by Drugs : U.S. Policy Toward Colombia*, Boulder : Lynne Rienner, 2002, în *Latin American Politics and Society*, Volum 45, nr. 3, toamna 2003

Vargas Meza, Ricardo, *The Impact of Drugs Control Policies at the National Level in Colombia. Drugs Control Policies in Colombia 1986-95: Prohibition, Institutional Crisis and the Absence of Civil Society*, Transnational Institute, 11 martie 1996, disponibil online http://www.tni-archives.org/detail_page.phtml?page=archives_vargas_vargas1

Vargas Meza, Ricardo, *Alternative Development and Conflict in Colombia. Cross Purposes*, Drugs and Conflict, nr. 7, iunie 2003, Transnational Institute, disponibil online www.tni.org

Vargas Meza, Ricardo, „Trafique de drogue et conflit arme en Colombie. Une relation symbiotique ?", *Les Cahiers de la Sécurité*, nr. 59, al patrulea trimestru 2005, INHES, disponibil online http://laniel.free.fr/INDEXES/BooksIndex/CS59COLOMBIA/CS59internetCOURT.pdf

Vargas Meza, Ricardo, *Political challenges posed by the failure of prohibition. Drugs in Colombia and the Andean- Amazonian region*, Drug Policy Briefing, nr. 16, mai 2006, disponibil online www.tni.org

Vargas Meza, Ricardo, *The Sierra de la Macarena. Drugs and armed conflict in Colombia*, Drug Policy Biefing nr. 19, septembrie 2006, Transnational Institute, disponibil online http://www.tni.org/policybriefings/brief19.pdf

Veillette, Connie, *Plan Colombia: A Progress Report*, CRS Report for Congress, 22 iunie 2005, http://www.fas.org/sgp/crs/row/RL32774.pdf

Walsh, John, *Rethinking Plan Colombia: a drug Control Policy, Plan Colombia doesn't measure up*, WOLA, 10 iunie 2005, disponibil online http://www.wola.org/Colombia/memo_dp_for_ops_061005.pdf

Wieviorka, Michel, „Penser la violence: en réponse à Sergio Adorno”**,** *Cultures & Conflits*, nr. 59 3/2005, pp.175-184, disponibil online http://www.conflits.org/document1885.html#bodyftn1

Youngers, Coletta A., recenzie la Coletta A. Youngers; Eileen Rosin (eds), *Drugs and Democracy in Latin America: The Impact of U.S. Policy*, Lynne Rienner Publishers, Boulder, Londra, 2005, disponibil online http://www.wola.org/media/ddhr_exec_sum_brief.pdf

Rapoarte şi alte documente

Drug Enforcement Administration, *The South American Cocaine Trade : An « Industry » in Transition*, U.S. Department of Justice, iunie 1996, disponibil online, http://www.fas.org/irp/agency/doj/dea/product/cocaine.htm

National Drug Intelligence Center, *Drug Trafficking Organizations – National Drug Threat Assessment 2007*, octombrie 2006, U.S. Department of Justice, disponibil online, http://www.usdoj.gov/ndic/pubs21/21137/dtos.htm

Nations Unies, *Convention Unique sur les stupéfiants de 1961 des Nations Unies*, disponibil online, http://www.incb.org/pdf/f/conv/convention_1961_fr.pdf

United Nations Office on Drugs and Crime, *Coca Cultivation in the Andean region. A survey of Bolivia, Colombia and Peru*, raport întocmit de guvernele Boliviei, Columbiei şi Peru, iunie 2006, disponibil online http://www.unodc.org/pdf/andean/Andean_full_report.pdf

United Nations Office on Drugs and Crime, *2006 World Drug report*, Volumul 1 : Analize, Prefaţă, http://www.unodc.org/pdf/WDR_2006/wdr2006_volume1.pdf

Ambasada Columbiei la Washington DC, *Plan Colombia*, *Results to date*, 2003 disponibil online http://www.colombiaemb.org/opencms/opencms/plancolombia/results.html

Ambasada Columbiei la Washington DC, *Plan Colombia*, *Avances Economia*, *Avances Gobierno*, *Avances Seguridad*, 2003, disponibil online http://www.colombiaemb.org/opencms/opencms/plancolombia/results.html

Ministerul Afacerilor externe, Franţa, Prezentarea Columbiei. Politică internă, 16 ianuarie 2007, disponibil online http://www.diplomatie.gouv.fr/fr/pays-zones-geo_833/colombie_498/presentation-colombie_951/politique-interieure_4785.html

Surse Internet

Site-ul Oficiului Naţiunilor Unite pentru Droguri şi Crime, www.unodc.org
Site-ul Departementului de Justiţie al Statelor Unite, www.usdoj.gov
Site-ul Ambasadei Columbiei la Washington DC, www.colombiaemb.org
Site-ul Transnational Institute, www.tni.org
Site-ul Washington Office on Latin America, www.wola.org
Site-ul RISAL, Réseau d'information et de solidarité avec l'Amérique Latine, www.risal.collectifs.net
Site-ul PINR, Power and Interest News Report, www.pinr.com
Site-ul Le Monde Diplomatique, www.monde-diplomatique.fr

Eliberare şi hegemonie: două chei pentru interpretarea mişcărilor sociale din Brazilia

Giovanni Semeraro
Universitatea Federală Fluminense
Niterói/Rio de Janeiro (Brazilia)

Pentru a delinea procesul democratic al ultimilor 40 de ani în Brazilia se pot lua în calcul semnificaţiile a două mari concepte: „*eliberarea*" şi „*hegemonia*".

„*Eliberarea*" a fost tonica predominantă a anilor `60 şi `70. „*Hegemonia*" a fost cuvântul de ordine de-a lungul anilor `80 şi `90. Primul concept, reprezentat în particular de gândirea lui Paolo Freire, exprima aspiraţiile şi luptele tuturor celor ce vroiau să se elibereze de dictatura militară (1964-1984) şi de lunga istorie a colonialismului impus în Brazilia. Al doilea, inspirat de scrierile lui Antonio Gramsci, va însemna proiectul forţelor populare care, odată cu sfârşitul dictaturii, îşi orientează eforturile pentru a construi o democraţie socială şi pentru a cuceri conducerea politică a ţării.

Cele două, împletite între anii `60 şi `90, au avut o influenţă puternică asupra mişcărilor sociale, intelectualilor, organizaţiilor politice, imprimându-le o unitate de fond şi creând un limbaj, teorii şi proiecte socio-economice particulare.

Dar începând cu anii `90 marile schimbări în politica, economia şi cultura braziliană produc o reformulare a paradigmelor de „*eliberare*" şi „*hegemonie*", semnalând un nou ciclu în istoria luptelor populare. În paginile următoare vom încerca să demonstrăm cum Paolo Freire (1921-1997) şi Antonio Gramsci sunt asociaţi nu doar prin datele comemorative ale naşterii şi morţii lor, ci şi prin luptele pe care „*oprimaţii*" şi „*subalternii*" le dau în Brazilia şi în întreaga lume.

I. Eliberarea

1.1. Căutarea propriei identităţi

La sfârşitul anilor `60, când conceptul de „*eliberare*" începuse să pătrundă în imaginarul şi activităţile politice ale diverselor segmente sociale, dictatura militară era deja o realitate în Brazilia. Încă o dată un model social arbitrar era impus ţării, sufocând brutal cea mai mare mobilizare din istoria sa. Represiunea ce a urmat loviturii de stat militare din 1964 a distrus şi dispersat organizaţii politice, asociaţii studenţeşti, sindicate muncitoreşti, mişcări sociale, cercuri culturale şi toată efervescenţa politică aflată între sfârşitul anilor `50 şi începutul anilor `60 la începutul „*conştientizării*" si înălţării unor importante sectoare ale societăţii braziliene (Semeraro 1994: 23-33).

Apelul lansat atunci la „*eliberare*" nu era doar o imediată reacţie la adresa dictaturii. Acel strigăt se adresa tuturor versiunilor de „*Stăpâni şi sclavi*" (termenii reprezintă

traducerea românească a titlului unei cunoscute lucrări a antropologului Gilberto Freyre „*Casa grande e senzala*" – apărută în traducerea românească la editura Univers în 1998 – care analizează relaţiile sociale din Brazilia, *Casa Grande* fiind conacul stăpânului sau al proprietarului, în timp ce *Senzala* reprezenta zona de locuinţe a sclavilor sau a servitorilor. *N. Edit.*) stabilite de succesivele invazii şi de diversele forme pe care dominaţia le-a luat în Brazilia odată cu căpităniile ereditare, oligarhiile funciare, aristocraţia industrială, corporaţiile transnaţionale şi diversele dictaturi militare, politice şi culturale.

Diferite de numeroasele şi dezarticulatele iniţiative de eliberare care au fost mereu prezente de-a lungul istoriei sale, mişcările ce agitau Brazilia înainte de 1964 nu doar dezgoleau contradicţiile culturale şi rădăcinile profunde ale dominaţiei, dar şi schiţau proiectul unei noi societăţi prin forţa lor organizatorică şi diversele articulaţii politice.

Procesul de „*eliberare*", care atunci începuse să se contureze, se ramifica în diverse direcţii: încerca din greu să nu se prăbuşească sub presiunea mâinii de fier a regimului militar şi ale ingerinţelor externe pe care acesta le implica, dar şi să rămână „*dominatorul*" invizibil în cultură, educaţie şi în relaţiile sociale, aşa cum fusese proiectat în timpul îndelungatei colonizări (Freire 1980: 58-61; 1992: 56). Aşa cum P. Freire afirma în repetate rânduri, devenise „*imposibilă negarea atât a naturii politice a procesului educativ, cât şi al caracterului educativ al actului politic*" (Freire 1982: 23; Freire şi Shor 1987: 75-76). De aceea în aceşti ani, în timp ce se lua la cunoştinţă din ce în ce mai mult de dimensiunea dominaţiei şi imensele carenţe ale Braziliei, mulţi intelectuali şi profesori s-au asociat luptelor populare şi au dat o nouă direcţie studiilor şi cercetărilor.

Astfel nu trebuie să surprindă că în plină dictatură asistăm la o impresionantă înflorire de practici politico-pedagogice inovatoare şi de teorii în diverse sectoare care au găsit în conceptul de „*eliberare*" o tematică unificatoare. Fără să fi existat un „*centru*" organizatoric sau o unică sursă a ramificaţiilor, între sfârşitul anilor `60 şi începutul anilor `70 apare o convergenţă de idei şi o simultaneitate de inspiraţii în jurul noii *episteme* izvorâtă din paradigma eliberării.

În spaţiul restrâns al acestui articol ne vom limita doar la a menţiona câteva dintre cele mai semnificative episoade:

1. în 1967, Paolo Freire publică „*Educaţia ca practică a libertăţii*" şi „*Pedagogia oprimatului*" (1968). În special în ultima apare schimbarea de ordin pedagogic de a-l prezenta pe „*oprimat*" ca pe un surprinzător actor politic, capabil să dezvolte o revoluţionară metodă de transformare;
2. în 1967 apare „*Dependenţa, schimbarea socială şi urbanizarea latinoamericană*", un text fundamental al lui A. Quijano despre „*teoria dependenţei*". În aceeaşi direcţie urmează şi alte scrieri, cum ar fi aceea a lui Fernando Henrique. Cardoso şi Enzo Faletto, „*Dependenţă şi dezvoltarea în America Latină*" (1967) şi aceea a lui Teotônio dos Santos „*Criza teoriei dezvoltării şi a relaţiilor de dependenţă in America de Sud*" (1969);
3. în 1968 A. Salazar Bondy publică manuscrisul „*Există o filozofie a Americii noastre?*" în care pune sub semnul întrebării

importul şi imitaţia mecanică a filozofiei europene. Împotriva spiritului obedienţei şi al dependenţei, atât de difuze în America Latină, el prezintă propuneri ale unei „*conştiinţe eliberatoare*";

4. în 1968, la Medellin, Conferinţa Episcopilor Latino-americani (CELAM) oficializează „*opţiunea pentru săraci*", înţeleşi în cel mai concret sens ca fiind cei exploataţi economic şi social, condamnând totodată în mod deschis sistemul capitalist;

5. tot în 1968 Gustavo Gutierrez scrie articolul „*În direcţia teologiei eliberării*", în care începe să interpreteze tradiţia gândirii creştine în lumina condiţiilor materiale ale vieţii poporului latino-american şi lansează bazele celei mai cunoscute sale cărţi „*Teologia eliberării*" (1970), sursă pentru mulţi creştini şi teologi care se angajează în apărarea „*oprimaţilor*";

6. între atâtea evenimente ce iradiază din tema „*eliberării*" amintim doar: a) Congresul Naţional de Filozofie, 1970, şi b) Întâlnirea Continentală a „*creştinilor pentru socialism*", Santiago de Chile, 1972.

Teoriile „*eliberării*" se năşteau practic din dialogul inedit şi curajos dintre stânga latino-americană şi biserica populară, doua forme „*eretice*" de politică şi religie, care puneau la îndoială vechile modele de partide şi Biserica, reprezentând totodată o nouă concepţie asupra lumii.

Repercusiunile şi forţa asumate de această mişcare au determinat pe unii gânditori să vorbească despre un fenomen istoric asemănător Reformei protestante din secolul al XVI-lea (Assmann 1974: 199) şi să-l asocieze de filozofia practicii care în secolul al XIX-lea apăruse ca o sinteză originală a celor mai avansate curente din politică, economie şi filozofie (Gutierrez 1981: 296).

Din împletitura acestor idei rezulta faptul că Brazilia şi celelalte ţări latino-americane fuseseră transformate în „*asociaţi şi dependenţi*" în timpul lungii perioade de dominaţie, că teoriile care apărau „*dezvoltarea*" în cadrul capitalismului ignorau faptul că subdezvoltarea era produsul politicilor economice şi comerciale impuse de ţările centrale, şi nu atât al incompetenţei ţărilor periferice. De aceea starea de dependenţă nu putea fi înlăturată prin mijloacele proceselor „*umanitare*" de ajutor şi modernizare care afirmau încă o dată modelul dominatorilor.

1.2. Noul punct de plecare

Mai mult decât „*muncitorul*" şi „*proletarul*" – clase sociale înregimentate de fabrici şi de oraşele industrializate – conceptul de „*oprimat*" pus în circulaţie de teoriile „*eliberării*" evocă întregul conţinut de „*dezumanizare*" şi de „*înstrăinare*" provocate de capitalism în nesfârşitul teritoriu al Lumii a Treia. Aici era vorba nu doar de „*plusvaloarea*" extrasă din mâinile muncitorilor, ci de demascarea imenselor lagăre de muncă forţată în care fuseseră transformate întregi regiuni ale planetei. Rezultatele acestei moderne sclavii erau vizibile nu doar prin furtul şi giganticul transfer de bogăţii, ci mai ales prin devastarea resurselor naturale, prin rata ridicată a mortalităţii infantile, prin bordeie, prin celebrele favelas (cartiere la marginea marilor oraşe alcătuite din case

construite din resturi şi locuite de o populaţie extrem de săracă, în cea mai mare parte provenită din mediul rural sărac. *N. Edit.),* prin violenţa răspândită, prin mâna de lucru ieftină, prin lipsa cunoştinţelor ştiinţifice şi tehnologice.

Din incintele fabricilor europene până în sfera partidelor, reflecţiile ce derivau din condiţia de „*oprimat*" atrăgeau privirile către năpăstuitele regiuni ale planetei unde descompunerea, inegalităţile, nedreptăţile, ororile exploatării loveau mai mult de 2/3 din populaţia planetei. Şi tocmai în anii `60 şi `70 atenţia întregii lumi se concentrează asupra aşa-zisei Lumi a Treia. Dincolo de relaţia patron-muncitor sau de linia Est-Vest, viziunea se extindea atunci către un alt orizont: inegalitatea între Nord şi Sud, între ţările centrale şi regiunile periferice. Ceea ce izvora din această realitate nu erau „*cetăţeni*" abstracţi, nici macro-subiecţi cum ar fi „*popoarele*" şi „*naţiunile*", ci fiinţe umane foarte concrete. Erau „*zdrenţăroşii*" cărora Paolo Freire le dedica „*Pedagogia oprimatului*", erau aceia „*pe care i-am cunoscut în experienţele noastre educative, aceşti bărbaţi, femei, băieţi fără speranţă, morţi-vii, rămăşiţe de oameni…*" (Freire 1970: 29). Erau „*condamnaţii pământului*", „*sub-specia*", „*supuşii*" cu care mulţi intelectuali, clerici şi politicieni se prefăceau că împart condiţiile de viaţă şi le înţeleg suferinţele.

Locuitorul suburbiilor mizere, negrul, lucrătoarea domestică, învăţătorul sărac din zona rurală, salahorul, cel lipsit de proprietate funciară, cel fără un acoperiş deasupra capului, metisul etc. ieşeau din umbră şi începeau să intre în analizele sociale şi cercetările academice, demonstrând atâtea feţe desfigurate tipice lucrătorilor din colonii. Astfel se extindea conceptul de clasă şi se recalculau urmările terifiantei *„plus valia"* acumulată la nivel mondial. „*Oprimatul*", în afară de mâna de lucru ieftină, evoca invazia, genocidul, comerţul cu sclavi, apartheidul, rasismul, migraţia, exilul. Începea să fie narată istoria ororilor capitalismului în ţările colonizate, până atunci ocultată. Cel ce apărea în Lumea a Treia nu era muncitorul care încă putea conta în cadrul unei anumite organizări sociale sau a unei protecţii legislative, ci o fiinţă umană fără istorie, total vulnerabilă, fără nicio importanţă, deposedată de drepturile cele mai elementare, destinată a se dilua fără a lăsa nicio urmă. „*Oprimatul*" – după cum analiza E. Dussel - era „*subiectul negat*", „*victima care nu poate trăi*" (2002: 520).

Paradoxal, această „*fiinţă anulată*" începea să fie privită ca un nou punct de plecare, un nou subiect capabil de a construi o alta lume. De fapt, pentru teoriile „*eliberării*" nu este vorba doar de o luptă pentru mai bune condiţii de muncă, pentru „*ordine şi progres*", ci şi pentru un nou proiect de civilizaţie. Răscumpărarea propriei vieţi şi a demnităţii umane nu puteau depinde doar de disciplina economică şi de modernizare. Era necesar ca şi „*celălalt*", desfigurat în umanitatea sa de sistemul de apartheid instituit de „*comunitatea stăpânilor*" şi de cercul închis al „*popoarelor libere*" (Losurdo 2005: 245-248) să poată găsi condiţiile pentru a se elibera cu propriile-i mâini şi a demonstra că pentru a fi liber şi prosper nu trebuie să îi înrobeşti pe alţii. Fără a cădea în compătimire sau în sentimente de victimizare, a început să se contureze ideea că „*oprimatul*" ar fi capabil să-şi construiască propriul său proiect de viaţă şi de a-şi elibera lumea de înstrăinarea sa (Lowy 1991: 95-97).

Din apropierea dintre creştini şi marxişti rezulta o paradigmă a „*eliberării*" (şi a „*oprimatului*") reinvestită cu o puternică încărcătură provenită din conceptele de „*sărac*" şi „*exploatat*". Primul evoca referinţe biblic-creştine fundamentale, în timp ce al doilea exprima condiţia de muncitor în sistemul capitalist, revelată de marxism. Cele două, fiecare în felul său, contribuiau la construcţia propunerii de „*eliberare*" atât în aspiraţiile

iredentiste cât şi în elanul lor revoluţionar. Astfel, în practica organizaţiilor populare din această perioadă se năştea o structură constituită din formule precum „*socialism creştin*", „*marxism fenomenologic*", „*existenţialism revoluţionar*", tentative de sinteze care încercau să conjuge spiritul de comunitate şi conştiinţa de sine caracteristice creştinismului cu analizele economice şi practicile politice extrase din marxism.

II. Construcţia hegemoniei

2.1. Insuficienţa eliberării

După cum bine se ştie, practica mişcărilor de eliberare şi presiunile crescânde ale mişcărilor populare, împreună cu alte forţe socio-politice, au dărâmat regimul militar al Braziliei. La începutul anilor `80 se închidea astfel un ciclu istoric, epuizându-se totodată multe concepte politice strâns legate de acesta.

Acelaşi P. Freire deja semnala pericolul de a rămâne singur în orizontul conştientizării: „*Autenticitatea (conştientizării) apare când practica dezvăluirii realităţii constituie o unitate dinamică şi dialectică cu practica transformării realităţii*" (1992: 103). Cercurile culturale, „*comunităţile fundamentale*", practicile educative şi asociaţiile populare născute în timpul dictaturii militare îşi îndepliniseră misiunea lor de rezistenţă şi revendicări. Venise momentul de a se ieşi din găoacea comunităţilor-asociaţii, din poziţiile defensive şi periferice. Critica şi opoziţia faţă de statul autoritar şi de sistemul capitalist nu mai erau suficiente. Era necesară constituirea unor noi organizaţii politice în cadrul unei societăţi civile în efervescenţă, cu scopul de a pregăti formarea unui stat democratico-popular. De aceea în anii `80 se repeta faptul că nu era suficientă „*eliberarea de*" opresiune şi automulţumirea cu o libertate negativă. Era necesară dezvoltarea unei libertăţi pozitive, „*eliberarea pentru*" a reconstrui societatea, a democratiza, pentru a garanta drepturi şi pentru a asuma o direcţie politică: „*organizarea pentru luptă e fundamentală pentru conştientizare, e mai profundă decât o simplă luare la cunoştinţă*" repeta cu insistenţă Freire (Freire şi Shor 1986: 115). În concluzie, dincolo de ruptura cu trecutul colonial şi câştigarea autonomiei era nevoie să se creeze, să se controleze şi să se conducă complexul proces de formare a unor instituţii democratice necesare ţării.

În timpul anilor de rezistenţă oprimatul declanşase un proces de eliberare, lansând premisele pentru trecerea de la condiţia de „*subjugat*" la cea de „*subiect*". Un fenomen similar este conturat de Gramsci când descrie procesul de „*catarsis*": transformarea individului pasiv şi dominat de structurile economice în subiect activ şi socializat, capabil de a se impune cu un proiect propriu de societate. „*Fixarea momentului cathartic – scria Gramsci – devine punctul de plecare pentru întreaga filozofie a practicii*" (Q 10, 1244, § 6). Şi se poate spune că acel „*catarsis al eliberării*" din Brazilia acelor ani declanşase nu doar „*conştientizarea contradicţiilor*" din sistemul capitalist şi transformarea relaţiilor inter-subiecţi, dar, pentru a ne întoarce la Gramsci, crea premisele pentru a deveni „*expresia claselor subalterne care vor să se autoeduce în arta autoguvernării*" (Q 10, 1320, § 41).

Dincolo de eliberare era necesară şi cucerirea hegemoniei. Pentru a se ajunge aici nu era suficientă opoziţia faţă de statul autoritar şi demolarea acestuia, fiind necesară şi

cucerirea mai multor segmente din complexa reţea a societăţii civile şi organizarea acestora ca pe o societate politică. Era urgentă obţinerea consensului activ al populaţiei în imensul sector al culturii, în elaborarea ideologiei, în organizaţiile sociale, în formarea de partide, în reorganizarea economiei şi a administraţiei publice. Se înţelegea faptul că structurile dominante erau hegemonice pentru că, în afara dominaţiei în sfera economică posedau controlul şi asupra sectoarelor strategice, cum ar fi finanţele, media sau tehnologiile de vârf. Toate acestea coincideau cu demonstraţiile analizelor lui Gramsci când acesta scria că în ţările „*occidentale*", „*statul era o tranşee avansată în spatele căreia exista o solidă serie de fortificaţii*" construite de complexul sistem de organizaţii al societăţii civile (Q13, 1567, § 7). Şi tocmai aici se găsea linia defensivă cea mai solidă a burgheziei braziliene.

Se poate înţelege de ce între sfârşitul anilor `70 şi începutul anilor `80 ideile lui Gramsci încep să prindă amploare în Brazilia, atât în politică şi în lumea academică, cât şi în mişcările populare. P. Freire ştia acest lucru şi îl declarase în mod deschis de mai multe ori: „*Pentru mine direcţia gramsciană e fascinantă. Şi în această direcţie merg şi eu*" (1982: 21; Freire – Gadotti – Guimarães 1986: 68). De aceea G.M. Gohn nu exagera când observa că „*Gramsci e autorul care a contribuit cel mai mult la analizele şi dinamicele luptelor şi mişcărilor populare urbane în America Latină în anii `70 şi `80*" (1997: 188).

În această perioadă mistica şi „*radicalitatea utopică*" provenite din pasiunea „*eliberatoare*" încep a face loc „*realismului politic*" şi raţionalităţii strategice tipice organizaţiilor sociale moderne şi partidelor. Iar Gramsci simboliza perfect această luptă: era „*oprimatul*" cel care câştigase împotriva fascismului din închisoare; tot Gramsci indicase în scrierile sale direcţia ce trebuia asumată pentru cucerirea hegemoniei de către clasele populare în complexele societăţi contemporane, analizând, cum puţini au făcut-o, fenomenologia puterii şi construcţia partidului modern. Demonstrase că revoluţia nu se înfăptuieşte doar prin cucerirea aparatului statal şi atacul frontal asupra claselor dominante.

În acest sens „*mişcările de eliberare*" conservaseră o anumită doză de naivitate şi voluntarism în dorinţa lor de a combate sistemul existent din afara acestuia. Era necesară intrarea pe terenul burgheziei pentru a cunoaşte din interior complexele mecanisme instituţionale care fac să funcţioneze o ţară, sistemul financiar, publicitatea, legislaţia, ştiinţa şi tehnologiile de vârf.

Mai important decât aspectul de „*mişcare*" era „*războiul de poziţii*", fiind nevoie de realizarea unei politici mai specializate, de crearea unor organizaţii mai echipate pentru confruntarea cu grupurile de la putere care se afirmaseră de-a lungul secolelor. Era nevoie să se treacă din sfera „*comunităţii*" la cea de „*partid*", să fie lăsată în urmă viziunea periferică pentru a se adopta una de „*totalitate*", să se părăsească traiul de azi pe mâine pentru a se gândi în termeni de producţie de masă.

Parafrazându-l pe Gramsci, care scria în analiza sa a perioadei de dinainte de 1870 că *„ …raporturile organizatorice interne şi internaţionale ale statului devin mai complexe şi mai masive iar formula paşoptistă a* revoluţiei permanente *este înlocuită în ştiinţa politică de formula* hegemoniei civile" (Q 13, 1566, § 7), se poate spune că după 1984 şi în Brazilia formulele „*eliberării*" încep să îşi piardă forţa unificatoare, în acelaşi timp răspândindu-se ideea cuceririi hegemoniei la nivelul sofisticat al luptei pentru putere. Tot datorită ideilor lui Gramsci, care arăta că „*în politică, războiul de poziţii este conceptul*

de hegemonie care se poate naşte doar după apariţia unor anumite premise, adică marile organizaţii populare de tip modern” (Q 8, p. 972 § 52), politica începe să fie înţeleasă ca un „*asediu reciproc*”, ca un „*război de poziţii*”.

Această schimbare a perspectivei este vizibilă în special în adaptarea limbajului organizaţiilor politice populare şi în formulările lor teoretice. În anii `80 se observă mai întâi un amestec neclar şi apoi o progresivă alunecare a vocabularului care merge de la „*oprimare*” la „*hegemonie*”, de la „*eliberare*” la „*direcţie*”, de la „*identitate*” la „*proiect*”, de la „*mişcări*” la „*partid*”, de la „*popor*” la „*clasă*”, de la „*dialog*” la „*putere*”, de la „*mistică*” la „*strategie*”.

2.2. Dificila construcţie a hegemoniei

În Brazilia anului 1984 nu doar se lărgea spaţiul „*societăţii civile*”, ci în primul rând se redeschidea sectorul „*societăţii politice*”. Două sfere care, pentru Gramsci, fac parte din „*superstructura*” a cărei importanţă trebuia să fie valorificată ca o contragreutate a infrastructurii economice şi al „*teoriilor dezvoltării*” favorizate în perioada dictaturii militare. Aceste doua sfere, deşi distincte, au o strânsa relaţie şi constituie complexul sistem al statului modern (Q 6, 764, § 88).

Prin scrierile sale Gramsci demonstra că în „*Occident*” statul se reprezenta ca un „*echilibru între politică şi societatea civilă*”, a cărui hegemonie era exercitată prin intermediul unor organizaţii considerate private, cum ar fi Biserica, sindicatele, şcolile, organizaţiile culturale, etc. (Q 25, 2287, § 4).

În realitatea braziliană ideile de „*eliberare*” s-au copt în mişcările populare, în biserica, în sindicate, în periferii, la ţară, în educaţie şi în cultura populară. Dar acestea nu înfruntaseră încă problema pe care o ridica construcţia statului democratico-popular. Analizând realitatea „*foarte complexă*” şi contradictorie a Europei timpului său, Gramsci oferea indicaţii metodologice pentru conturarea unei istorii a grupurilor subalterne sfâşiate de atâtea lupte socio-politice, observând totodată situaţia „*claselor subalterne, care prin definiţie nu sunt unificate şi nu se pot unifica până când nu vor putea deveni un stat*” (Q 25, 2288-89, § 4). Era ceea ce începeau sa întrevadă mişcările populare braziliene în contextul istoric de după dictatura militară: în ciuda euforiei democratice, exista totuşi riscul dezintegrării acestor structuri.

De aceea, dacă până atunci sectoarele populare găsiseră un numitor comun în lupta contra statului autoritar, crearea unui stat democratic era noua lor datorie. Iar acest fapt nu se putea construi doar prin luptele parlamentare pentru elaborarea Constituţiei, ci în principal prin cucerirea hegemoniei, şi prin intermediul unei direcţii politico-culturale a unei societăţi braziliene care se deschidea şi devenea din ce în ce mai complexă.

Astfel în anii `80 devenise din ce în ce mai clar faptul că pentru a înfrunta şi învinge hegemonia burgheziei lupta nu se mai dădea între societatea civilă şi stat, ci între proiectele emanate de societatea civilă burgheză şi cele ale societăţii civile populare. Burghezia considera societatea civilă ca pe o sferă economică separată de politică. De cealaltă parte, organizaţiile populare o considerau un spaţiu al extinderii drepturilor şi al participării politice, participare ce avea ca scop formarea conducătorilor şi constituirea unei hegemonii capabilă să se delimiteze de conceptul putere-dominaţie.

Diverse organizaţii populare au urmat această direcţie, având ca rezultat experienţe inovatoare în politică şi în educaţie. Dar în decursul ultimilor 20 de ani atenţia acordată înfruntărilor electorale, cursa pentru funcţiile în guverne şi (ne)profesionalismul politicienilor partidelor au avut ca efect golirea de conţinut a multor mişcări sociale. Pornind de la scrierile lui Max Weber referitoare la dezamăgirea creată de formarea raţionalităţii moderne, se poate spune că politicile recente ale partidelor de stânga, pline de atenţie faţă de administraţie şi birocraţie, s-au impus în detrimentul valorilor etico-politice, carismei şi misticii militante. Încercând să reînvie „*romanticismul şi rădăcinile comunismului indigen*" ale lui José Carlos Mariátegui, Michel Löwy sprijină „*dimensiunea spirituală şi etică a luptei revoluţionare: credinţa (mistică), solidaritatea, revolta morală, angajarea totală (eroică) care înseamnă pericol şi riscul propriei vieţi*" (Löwy 2006: p. 17). De aceea specificul politicii populare şi educaţiei socialiste în Brazilia nu pot face abstracţie de bogata experienţă a generozităţii, creativităţii, şi „*farmecului*" eliberate de mişcările populare anterioare.

Fără îndoiala că luptele pentru cucerirea puterii şi experienţele administrative au o valoare inestimabilă în construirea hegemoniei populare. Dar ambiguităţile ideologice şi capcanele în care formaţiunile de stânga au căzut de-a lungul acestui proces au dus la abandonarea valorilor născute din acţiunile de eliberare şi la o înţelegere reducţionistă a semnificaţiei de hegemonie conturată de Gramsci. Tot el sugerează în scrierile sale necesitatea sprijinirii unui studiu critic asupra încercărilor realizate de „*forţe inovatoare*" care încercaseră să treacă de la „*grupuri subalterne la grupuri conducătoare*".

În ciuda acestor lucruri, sfârşitul de secol poate fi considerat ca o perioada intensă din perspectiva politică şi democratică a Braziliei. Dacă pe de o parte a fost o efervescenţă populară atât în societatea civilă cât si în cea politică, pe de altă parte nu trebuie să se piardă din vedere că în aceşti ani burghezia braziliană a reuşit să impună neoliberalismul în economie, pragmatismul în politică şi post-modernismul în cultură, ţinând piept multor tentative de construcţie a unei hegemonii populare şi seducând pe mulţi dintre intelectualii acesteia.

Dar acestea sunt fapte care vor fi analizate într-un alt moment. Acum ne interesează să demonstrăm cum „*eliberarea*" şi „*hegemonia*", reprezentate de Freire şi Gramsci, au jucat un rol decisiv în dezvoltarea acţiunilor politicilor populare şi în construcţia democraţiei în Brazilia din ultimii 40 de ani.

La 10 ani de la moartea lui Freire şi 70 de la moartea lui Gramsci vrem să semnalăm in-separabilitatea acestor doi mari educatori politici ai Braziliei, a căror gândire continuă să fie comparabilă cu un continent insuficient explorat.

Sintetizând:

1. „*Eliberarea*" şi „*hegemonia*" sunt paradigme fundamentale pentru a înţelege istoria ideilor şi procesul democratic descătușate în Brazilia şi restul Americii Latine. Continuă să fie actuale şi fecunde pentru că problemele la care se raportează încă există;
2. Osmoza dintre gândirea lui Freire şi cea a lui Gramsci reprezintă una dintre cele mai importante contribuţii la politica, educaţia şi democraţia braziliană şi latinoamericană. Cele două poziţii nu se exclud, ci sunt complementare;

3. În Brazilia înţelegerea ideilor gramsciene, precum şi „*traductibilitatea*" lor nu pot fi explicate doar prin filozofia, pedagogia şi teologia eliberării care au fost elaborate aici;

4. Nu trebuie să se contrapună, nici să se confunde termenul de „*eliberare*" cu cel de „*hegemonie*", şi nici Freire cu Gramsci şi viceversa. Cei doi, deşi au multe puncte comune, trebuie respectaţi pentru particularităţile lor: primul aprofundează orizonturile eliberării, utopiei, mişcărilor, eticii, afectivităţii, dialogului, pluralităţii, periferiei, „*oprimatului*"; cel de-al doilea reliefează strategia politică, confruntarea ideologică, organizarea partidului, dialectica, cucerirea hegemoniei, formarea „*conducătorilor*", crearea statului democratico-popular;

5. Anevoioasa cucerire a hegemoniei în Brazilia nu e o etapă superioară a conceptului de eliberare, fiind strâns legată de aprofundarea succesului acestuia. Legătura *„eliberare" – „hegemonie"* poate deveni o armă în mâna claselor populare, împiedicându-le să cadă în capcana unei idei restrânse de politică şi partid; era important şi pentru a depăşi conceptul de putere în sensul strict de dominaţie, transformându-l în „*relaţie pedagogică*" între grupuri libere şi socializate ce rup lanţurile capitalismului, modernele forme de colonialism, vechile paradigme guvernant/guvernat, Nord/Sud, centru/periferie.

Bibliografie

Assmann, H., *Teologia della prassi di liberazione*, Cittadella, Assisi, 1974.

Baratta, Giorgio, *Le rose e i quaderni, saggio sul pensiero di Antonio Gramsci,* Ed. Gamberetti, Roma, 2000.

Bondy, A. Salazar, *Existe una filosofía de nuestra América?*, Siglo XXI, Mexic, 1968.

Cardoso, Fernando Enrique, Faletto, Enzo, *Dependencia y desarrollo en América Latina*, Siglo XXI, Mexic, 1967.

Dussel E., *Ética da libertação na idade da globalização e da exclusão,* Ed. Vozes, Petrópolis, 2002.

Freire Paolo, *Educação como prática da liberdade,* Ed. Cortez/Associados, São Paulo, 1967.

Freire Paolo, *Pedagogia do oprimido*, Ed. Zahar, Rio de Janeiro, 1970.

Freire Paolo, *Conscientização*, Ed. Moraes, São Paulo, 1980.

Freire Paolo, *A importância do ato de ler*, Ed. Cortez/Associados, São Paulo, 1982.

Freire Paolo, *Pedagogia da esperança*, Ed. Zahar, Rio de Janeiro, 1992.

Freire Paolo, Shor I., *Medo e ousadia: o cotidiano do professor*, Ed. Paz e Terra, Rio de Janeiro, 1987.

Freire Paolo, Gadotti M., Guimarães S., *Pedagogia: diálogo e conflito*, Ed. Cortez/Associados, São Paulo, 1986.

Gohn M. G., *Teorias dos movimentos sociais. Paradigmas clássicos e contemporâneos*, Ed. Loyola, São Paulo, 1997.

Gutierrez Gustavo, *Teología de la Liberación*, Ed. Sígueme, Salamanca, 1972.

Gutierrez Gustavo, *A força histórica dos pobres*, Vozes, Petrópolis, 1981.

Gramsci Antonio, *Quaderni del carcere*, 4 vols, Einaudi, Torino, 1975.

Losurdo Domenico, *Controstoria del liberalismo*, Laterza, Roma-Bari, 2005.

Löwy Michel, "Introdução", în Mariátegui José Carlos, *Por um socialismo indo-americano*, Ed. UFRJ, Rio de Janeiro, 2006.

Löwy Michel, *Marxismo e Teologia da Libertação*, Ed. Cortez/Associados, São Paulo, 1991

Quijano A., "Dependencia, cambio social y urbanización latinoamericana" în *Revista Mexicana de Sociología*, nr. 30, Mexic, 1967, pp. 505-510.

Santos Teotônio dos, *Crisis de la teoría del desarrollo y las relaciones de dependencia en América Latina*, Ed. Siglo XXI, Mexic, 1969.

Semeraro, Giovanni, *A primavera dos anos 60*, Ed. Loyola, São Paulo, 1994.

Semeraro, Giovanni, *Gramsci e os novos embates da filosofia da práxis*, Ed. Idéias e Letras, Aparecida/SP, 2006.

Traducerea: Mihai Bărcănescu

Situaţia drepturilor omului în Cuba din 1990 până în prezent

Anamaria Radu
Universitatea din Bucureşti

America Latină reprezintă un spaţiu măcinat în permanenţă de instabilitatea regimurilor politice şi de discrepanţa foarte mare dintre clasele sociale. De aceea statele care s-au confruntat şi se confruntă în continuare cu aceste probleme luptă împreună pentru implementarea cu succes în această zonă a procesului de democratizare şi a respectării principiilor care decurg din aceasta. În aceste condiţii putem spune că America Latină încă se află în căutarea propriei identităţi. Din acest cadru face parte şi Cuba, care din punct de vedere geografic este poziţionată în zona Caraibelor, alături de Haiti şi Republica Dominicană.

Cuba reprezintă un caz unic în America Latină, această unicitate fiind dată de longevitatea regimului lui Fidel Castro, unul autoritar. Cazul cubanez impresionează prin capacitatea liderului de la Havana de a păstra intacte trăsăturile regimului său aproape jumătate de secol. Acesta prin menţinerea elementelor specifice unui sistem comunist a demonstrat că nu doreşte să se alăture celorlalte state în promovarea valorilor democratice în zonă. Problematica drepturilor omului constituie principala cauză pentru care comunitatea internaţională a criticat şi critică în permanenţă regimul cubanez.

În orice stat democratic, fiecărui cetăţean îi sunt garantate prin constituţie drepturile şi libertăţile fundamentale. Drepturile omului reprezintă „*acele drepturi morale fundamentale necesare pentru trăirea vieţii în demnitate umană*” (Forsythe 2006: 3), drepturi care în Cuba nu sunt respectate ci dimpotrivă sunt încălcate în mod abuziv. Acest lucru se explică prin existenţa regimului castrist care este un regim autoritar axat pe partidul comunist şi pe aparatul de securitate precum şi pe o economie administrată care determină apariţia sărăciei (Letrilliant 2005: 422) .

Înainte de anul 1989, cele mai multe represiuni exercitate de regim au fost în domeniul drepturilor politice, astfel încât în anii 1980, se estimează că în închisori se aflau peste 1000 de prizonieri politici (Rabkin 1989: 661). Pentru a nu fi supuşi actelor de repudiere ale regimului, populaţia trebuia să respecte valorile socialismului, valori care pentru Fidel Castro au un caracter sacru. Astfel potrivit articolului 61 din Constituţia din 1976: „*Niciuna din libertăţile care sunt recunoscute cetăţenilor nu poate fi exercitată în mod contrar cu existenţa şi obiectivele statului socialist sau contrar cu decizia poporului cubanez de a construi socialismul*” (Rabkin 1989: 665).

Ceea ce interesant în cazul cubanez este faptul că cele mai multe pedepse au fost aplicate persoanelor care aveau ceva „*special*” în viziunea regimului şi aici ne referim la persoanele depistate cu HIV sau cele care aveau alte înclinaţii sexuale. În anul 1965 a fost dată o lege potrivit căreia homosexualii erau încadraţi în grupuri speciale numite *Unităţile Militare pentru Ajutorul de Producţie,* ceea ce demonstrează că aceştia erau

marginalizaţi (Rabkin 1989: 670). Măsuri mult mai severe au fost aplicate în cazul persoanelor infectate cu SIDA deoarece acestea au fost izolate în centre speciale unde au primit un tratament corespunzător. Din acest motiv s-a considerat că cea mai riguroasă carantină politică a existat în Cuba (Rabkin 1989: 671). Aceste elemente ne ajută să înţelegem unicitatea cazului cubanez.

Odată cu dezintegrarea Uniunii Sovietice în anul 1991, care timp de 30 de ani a reprezentat principalul furnizor economic al Cubei, Fidel Castro a fost pus în faţa unei grele situaţii deoarece trebuia să ia o hotărâre în legătură cu politica pe care o va adopta de acum înainte. Liderul de la Havana a dorit cu orice preţ să păstreze socialismul şi implicit revoluţia cubaneză (Skidmore şi Smith 2004: 292). Acesta este motivul pentru care la începutul anilor '90, ţările din fostul bloc sovietic îşi vor exprima indignarea faţă de politica adoptată de Castro în perioada în care s-a aflat sub protecţia Uniunii Sovietice. Astfel un ziar maghiar (articolul este scris la începutul anilor '90) nota următoarele lucruri: „*cubanezii îşi permit să fie din punct de vedere ideologic radicali deoarece ei au mâncat pâinea altora şi şi-au construit socialismul pe spinarea altor state*" (Gott 2005: 287).

Din anul 1990 şi până în prezent O.N.U, Uniunea Europeană, S.U.A cât şi statele din America Latină care militează pentru promovarea valorilor democratice au tras un semnal de alarmă asupra gravelor probleme cu care se confruntă Cuba în materie de protecţie a drepturilor omului.

În cele ce urmează vom prezenta mai multe cazuri de încălcare gravă a drepturilor omului în Cuba, criticile venite din partea comunităţii internaţionale precum şi măsurile pe care aceasta le-a aplicat cu scopul de a determina regimul cubanez să modifice legislaţia în domeniul drepturilor omului.

Lista cazurilor de încălcare gravă a drepturilor omului a fost deschisă de un scandal declanşat în anul 1989, scandal în care au fost implicate persoane extrem de influente de pe scena politică, acestea fiind: Arnaldo Ochoa care a fost „*cel mai bun şef al războiului produs de conflictele convenţionale ale Cubei* " (Fogel şi Rosenthal 1993: 73), Tony şi Patricio de la Guardia (lucrau în serviciile secrete) şi Dioches Torralba - Ministrul Transporturilor – (Gott 2005: 279). În data de 14 iunie 1989, ziarul Gramma scria următoarele lucruri despre Ochoa: „*dezagreabil că trebuie să informăm că generalul de divizie, Arnaldo Ochoa Sanchez, care a primit din partea Partidului şi a Forţelor Armate responsabilităţi înalte şi onoruri considerabile a fost arestat şi supus unei anchete pentru fapte grave de corupţie şi utilizarea necinstită a resurselor economice*" (Fogel şi Rosenthal 1993: 30). În viziunea lui Castro şi a Partidului Comunist Cubanez, Ochoa şi ceilalţi trebuiau anihilaţi deoarece reprezentau un pericol pentru regim. Pentru acte de corupţie şi contrabandă cu droguri (Gott 2005: 279), cei patru au primit pedepse aspre şi anume: Ochoa şi Tony de la Guardia au fost condamnaţi la moarte iar fratele său şi Ruiz Poo au fost închişi pentru o perioadă de 30 de ani (Gott 2005: 284).

Acest caz a fost urmat de cel al lui Eduardo Diaz Belacourt (cubanez stabilit în S.U.A) care a fost condamnat la moarte în ianuarie 1992 pentru „*planificarea de sabotaje şi atacuri teroriste împotriva insulei* " (Albiani 2006: 33). În aceste condiţii, Comunitatea Europeană a răspuns cu promptitudine anulând relaţiile diplomatice pentru câteva luni, pe motiv de nerespectare a drepturilor omului. În iulie 1992, cu ocazia Summit-ului Hispano-american, preşedintele guvernului spaniol, Felipe Gonzalez declara: „*Noi nu*

vream prizonieri politici sau exilaţi în comunitatea noastră" (Fogel şi Rosenthal 1993: 521).

În acelaşi an S.U.A a întărit embargoul prin adoptarea actului Torricelli ca răspuns la modul în care autorităţile cubaneze tratează problematica drepturilor omului (Fogel şi Rosenthal 1993: 33). Această lege „*interzice filialelor întreprinderilor americane instalate în alte ţări să facă comerţ cu Cuba, impune restricţii navelor străine care fac escală în Cuba înainte de a acosta în S.U.A, stabileşte sancţiuni ţărilor care pretind asistenţă Cubei* " (Nadeau 2005: 24). Prin aplicarea acestui act se urmărea distrugerea regimului castrist (Gott 2005: 303) şi izolarea pe plan extern a Cubei.

Această lege a reprezentat un şoc pentru Comunitatea Europeană şi pentru investitorii străini. În aceste condiţii în octombrie Comisia Europeană va trimite Departamentului de Stat al S.U.A o notificare prin intermediul căreia îşi manifestă nemulţumirea faţă de adoptarea actului Torricelli: „*promulgarea Actului Democratic Cubanez de către preşedintelui George Bush a cauzat daune grave în raporturile economice şi politice dintre Comunitate şi S.U.A*" (Albiani 2006. 34).

În iulie 1994 are loc un alt caz grav de încălcare gravă a drepturilor omului, motiv pentru care Cuba a fost din nou criticată de comunitatea internaţională. Astfel raportorul special al O.N.U în Cuba, Carl-Johan Groth a cercetat în detaliu acest accident şi a prezentat concluziile sale în *Raport asupra situaţiei drepturilor omului în Cuba*. Potrivit acestui raport, accidentul a constat în scufundarea vasului *13 Martie* în Strâmtoarea Floridei, vas în care se regăseau cetăţeni cubanezi care intenţionau să emigreze în S.U.A. În urma acestui accident 32 de persoane şi-au pierdut viaţa. Pentru a înţelege modul în care s-au petrecut cu adevărat lucrurile, Groth a întreprins o muncă de detectiv luând mărturii persoanelor care au supravieţuit. Aceste persoane au confirmat că autorităţile cubaneze au determinat în mod intenţionat scufundarea acestui vas. Alte surse neoficiale i-au furnizat lui Groth informaţia potrivit căreia 37 de persoane au murit şi că rudele acestora din frică nu au cerut explicaţii autorităţilor. Guvernul cubanez nu şi-a asumat responsabilitatea pentru cele întâmplate (Groth 1996: 18).

Un eveniment care a adus din nou în centrul atenţiei comunităţii internaţionale încălcarea abuzivă a drepturilor omului în Cuba s-a petrecut pe 24 februarie 1996. În acea zi, autoritaţile cubaneze au doborât 2 avioane aparţinând Fraţilor Salvării, incident în urma căruia patru persoane şi-au pierdut viaţa. Fraţii Salvării reprezintă un grup din Miami care realizează survolări regulate în spaţiul aerian al Cubei cu scopul de a găsi cetăţeni cubanezi care emigrează în S.U.A. (Gott 2005: 305). Aceştia aveau o activitate impresionantă, având in vedere faptul că în perioada 1991-1996 au desfăşurat peste 2400 de misiuni în urma cărora au fost salvate în jur de 4200 persoane[1].

Pentru această faptă, Cuba a fost aspru criticată şi taxată de comunitatea internaţională. La câteva zile după acest incident, într-o declaraţie, Uniunea Europeană a criticat cu vehemenţă Cuba pentru violarea drepturilor omului: „*Uniunea Europeană condamnă cu tărie doborârea celor două avioane civile sâmbătă de către forţa aeriană cubaneză. (.....)Indiferent de circumstanţele incidentului nu poate exista nicio scuză pentru nerespectarea dreptului internaţional şi normele drepturilor omului* "[2].

---

[1] "Cuba National Reconciliation . Task force on memory, truth and justice" 2003: 73.

[2] "Declaration by the European Union on the shooting down of two civilian aircraft by the Cuban authorities", 1996.

Lovitura cea mai puternică a venit din partea preşedintelui american, Bill Clinton, care a semnat actul Helms-Burton. Această lege presupune aplicarea unor sancţiuni tuturor companiilor străine care fac comerţ cu statul cubanez şi care utilizează proprietăţi care aparţin de drept cetăţenilor americani, dar care au fost confiscate de autorităţile cubaneze în anul 1960. Pe baza acestei motivaţii S.U.A consideră că este just ca oricare parte implicată în comerţul cu Cuba să fie trimisă în judecată şi să fie judecată conform legislaţiei americane (Lanche 2003: 433). Sancţiuni dure vor fi aplicate chiar şi directorilor companiilor care realizează comerţ cu Cuba deoarece li se interzice acestora şi familiilor lor accesul pe teritoriul S.U.A. (Habel 1997).

Adoptarea acestei legi a determinat nemulţumirea Uniunii Europene care s-a adresat Organizaţiei Mondiale a Comerţului pentru soluţionarea crizei internaţionale produsă de impactul actului Helms-Burton (Lanche 2003: 433). În cele din urmă S.U.A şi Uniunea Europeană au ajuns la un compromis şi au hotărât să exercite împreună presiuni asupra lui Fidel Castro în vederea îmbunătăţirii drepturilor omului (Lanche 2003: 433). Singurul vinovat pentru declanşarea acestei crize internaţionale a fost liderul de la Havana şi de aceea el va trebui să suporte consecinţele.

Spania a adoptat o politică agresivă faţă de regimul cubanez deoarece Partidul Popular a stabilit legături cu o puternică organizaţie anticastristă din S.U.A numită Fundaţia Naţională Cubano-Americană al cărei lider este Jorge Mas Canosa (Bayo 2006: 29). Ca urmare a stabilirii unor legături puternice între partea spaniolă şi opoziţia cubaneză, în luna noiembrie se înfiinţează Fundaţia Hispano Cubaneză care a primit un ajutor considerabil din partea popularilor (Bayo 2006: 30). Drept răspuns la politica ofensivă adoptată de spanioli, guvernul cubanez nu îl va accepta pe noul ambasador al Spaniei în Cuba, Jose Codereh Planah (Pascal 1996: 3).

Punctul de vedere al Uniunii Europene în ceea ce priveşte nerespectarea drepturilor omului în Cuba este împărtăşit şi de O.N.U. Această organizaţie a adoptat mai multe rezoluţii prin intermediul cărora evidenţiază grava încălcare a drepturilor omului de către autorităţile cubaneze. Raportorul special al O.N.U în Cuba, Carl - Johan Groth a sesizat acest lucru în urma discuţiilor purtate cu dizidenţii, dar şi cu cetăţenii de rând care au dorit să-şi exprime nemuţumirea faţă de regimul cubanez. Astfel în anul 1995 Groth a vorbit cu un preot care a descris în termeni siniştrii societatea cubaneză: „*Am cunoscut persoane care erau reţinute pentru 40 de zile şi care au pierdut mai mult de 40 kg sau câte ½ kg pe zi.Când societatea vede că că o persoană petrece 40 de zile şi vine arătând ca un cadavru şi este dezorientat din cauza presiunii şi din cauza durerii pe care a suferit-o, atunci societatea trăieşte în teroare(...) clar trăim într-o lume a măştilor iar acest lucru autodistruge societatea*” (Groth 1996: 6).

Vizita Papei Ioan Paul al II-lea în Cuba - ianuarie 1998

Un factor important care a contribuit la restabilirea relaţiilor dintre Cuba şi comunitatea internaţională îl constituie vizita pe care Papa Ioan Paul al II-lea a întreprins-o pe insulă în ianuarie 1998. Această vizită a reprezentat un eveniment unic în istoria poporului cubanez ţinând cont de interesele puse în joc.

Un prim aspect care trebuie evidenţiat este legat de reconsolidarea poziţiei Bisericii Catolice în Cuba, poziţie pierdută din cauza politicilor adoptate de Fidel Castro încă din anii 1960. Ca urmare a unei procesiuni religioase (din 1961) organizate ca formă de protest împotriva regimului, liderul de la Havana a trecut la aplicarea unor măsuri dure. Astfel peste 100 de preoţi au fost nevoiţi să plece din ţară, universităţile catolice şi sute de şcoli confesionale au fost închise şi mai mult decât atât chiar şi pentru organizarea unui picnic Biserica Catolică trebuia să obţină un permis (Rabkin 1989: 670). În aceste condiţii nu numai Biserica Catolică a avut de suferit ci şi credincioşii, dintre care erau apreciaţi de regim doar cei care îmbrăţişau valorile marxiste (Rabkin 1989: 670).

În anul 1992 pe lângă aplicarea unor iniţiative şi proiecte în domeniul economic se înregistrează o serie de schimbări ale Constituţiei din anul 1976 în anumite domenii printre care şi cel al cultelor: din punct de vedere legal Cuba nu mai era un stat ateist[1]. De pe urma acestei reforme cel mai mult au avut de câştigat sectele printre care se numără şi cea cunoscută drept Martorii lui Iehova. Astfel adepţii acesteia în număr de 80.000 au avut posibilitatea de se înscrie în diverse organizaţii şi de a presta serviciul militar. Trebuie menţionat faptul că aceste drepturi erau interzise înainte de anii 1990[2].

Venirea Papei Ioan Paul al II-lea a avut un impact deosebit asupra cubanezilor care au participat cu miile la discursurile ţinute de acesta în aer liber în patru oraşe şi anume : Santiago, Santa Clara, Havana şi în Canegrey[3]. În discursurile sale Papa a militat pentru îmbunătăţirea drepturilor omului, pentru desfiinţarea embargoului şi implicit pentru o mai bună colaborare între Cuba şi restul lumii (Albiani 2006: 63). Mesajul său conciliator a fost urmat de un altul care exprimă pe de o parte dezamăgire pentru toate represiunile la care au fost supuşi creştinii în Cuba din anul 1960 şi până în prezent, iar pe de altă parte indignare faţă de comportamentul dur al guvernului cubanez. Acest mesaj aparţine Arhiepiscopului Pedro Meurice Estiu şi a reprezentat un moment unic deoarece a fost transmis în faţa a 3000 de jurnalişti (Albiani 2006: 63).

Vizita Papei Ioan Paul al II-lea a fost pe deplin mediatizată, Richard Gott susţinând că acest eveniment este asemănător cu vizita în Polonia, care a determinat cristalizarea societăţii civile şi implicit lupta împotriva comunismului. Spre deosebire de Polonia, în Cuba populaţia nu prezintă un sentiment catolic puternic înrădăcinat, ceea ce denotă o anumită fragilitate a Bisericii Catolice (Gott 2005: 307). Din acest punct de vedere trebuie evidenţiat următorul aspect: catolicismul nu reprezintă religia majoritară în Cuba. Numărul protestanţilor este în creştere, acest lucru fiind evidenţiat de statistici potrivit cărora un milion de protestanţi deţin 900 de capele în timp ce catolicii doar 650 de capele (Gott 2005: 307). În aceste condiţii Biserica Catolică nu înregistrează un progres semnificativ în ceea ce priveşte participarea sa la procesul de cristalizare al societăţii civile precum şi în ceea ce priveşte problematica drepturilor omului.

Castro l-a primit în vizită pe Papă în primul rând pentru a dobândi un suport popular cât mai mare şi în al doilea rând pentru a-şi îmbunătăţi imaginea pe plan extern, imagine care a avut mult de suferit de pe urma incidentelor din anul 1996 (Albiani 2006: 63-64). Acestea au fost motivele pentru care liderul de la Havana a îndeplinit dorinţa Papei: eliberarea a 299 de deţinuţi[4]. Dintre aceştia peste 100 erau deţinuţi politici care

---

[1] *Cuba's repressive machinery*, Human rights watch, 1999, p. 188.
[2] Ibidem, p. 187.
[3] Ibidem, p.190.
[4] ***, ''El mundo se abre a Cuba. Avances hacia su plena inserción internacional'', 1998, p. 16.

reprezentau în continuare o ameninţare pentru regim şi de aceia în schimbul eliberării au fost nevoiţi să accepte azil în Canada.[1]

Eliberarea prizonierilor politici nu poate fi considerată un succes în domeniul drepturilor omului din moment ce pe plan intern nu a fost realizată nicio reformă politică deoarece în ianuarie au loc alegeri în Adunarea Naţională a Puterii Populare, alegeri în urmă cărora sunt confirmaţi cei 95 de candidaţi unici iar ca preşedinte este reales Ricardo Alarcon [2] ceea ce demonstrează că se păstrează caracteristicile specifice unui regim autoritar.

Consecinţele vizitei Papei Ioan Paul al II –lea

Prin vizita sa, Papa Ioan Paul al II - lea a intenţionat să reconsolideze poziţia Bisericii Catolice în Cuba pentru ca acesta să-şi asume un rol cât mai activ în cadrul societăţii, rol necesar pentru promovarea reformelor pe care guvernul cubanez trebuia să le adopte (Letrilliant 2005: 253). Una dintre aceste măsuri constă în reintroducerea Crăciunului ca sărbătoare naţională (Wright 2001: 193).

Papa dorea ca Biserica să reprezinte o punte de legătură pe de o parte între populaţie şi regim iar pe de altă parte între Cuba şi restul lumii, aceste idei regăsindu-se în mesajul său: „*lumea să se deschidă către Cuba iar Cuba să se deschidă către lume*”[3] .

Mesajul său a fost unul revelator deoarece comunitatea internaţională într-adevăr s-a deschis către Cuba. Un prim pas a fost realizat în martie de către S.U.A care a renunţat la atitudinea sa ofensivă şi s-a hotărât să acorde o serie de ajutoare umanitare şi financiare insulei.(Lanche 2003: 434). În aprilie Cuba va primi semnale pozitive şi din partea Comisiei Drepturilor Omului din cadrul O.N.U care a votat împotriva unei rezoluţii ce prevedea următorul lucru: condamnarea insulei pentru nerespectarea drepturilor omului (Albiani 2006: 66). Aşadar Cuba a primit vot favorabil din partea O.N.U tocmai datorită schimbărilor întreprinse de Castro în domeniul drepturilor omului care s-au concretizat prin eliberarea celor 299 de deţinuţi.

Liderul de la Havana nu a avut intenţia de a aduce îmbunătăţiri în domeniul drepturilor omului din moment ce Ministrul de Externe al Cubei, Roberto Robaina a susţinut că persoanele care au fost eliberate nu vor avea posibilitatea să creeze o „*dizidenţă internă* ” (Pascal 1998: 5). În acest caz se pune următoarea întrebare: De ce au fost eliberaţi? Un posibil răspuns ar fi acela că eliberarea acestor deţinuţi a reprezentat o strategie de moment a lui Fidel Castro pentru a da o impresie bună în faţa comunităţii internaţionale .

Această imagine trebuia îmbunătăţită în condiţiile în care după incidentele din 1996, regimul cubanez a fost aspru sancţionat în special de către Uniunea Europeană care a redus ajutoarele umanitare acordate până atunci Cubei (Lanche 2003: 433). Eliberarea celor 299 de deţinuţi a reprezentat elementul esenţial care a determinat Uniunea Europeană să susţină într-o declaraţie din 24 februarie că într-adevăr se observă o îmbunătăţire a situaţiei drepturilor omului în Cuba[4]. Din acest motiv insula şi-a

---

[1] *Cuba’s repressive machinery*, Human rights watch, 1999, p. 191.
[2] ***, ‘’El mundo se abre a Cuba.Avances hacia su plena inserción internacional’’, 1998, p. 19.
[3] *Cuba’s repressive machinery*, Human rights watch, 1999,p. 202.
[4] ***, ‘’El mundo se abre a Cuba.Avances hacia su plena inserción international’’, 1998, p. 26.

reconsolidat relaţiile cu Spania, relaţii care fuseseră întrerupte în noiembrie 1996. Astfel pe data de 12 aprilie Jose Maria Aznar îl numeşte ca ambasador al Spaniei în Cuba pe Eduardo Junco Bonet (Albiani 2006: 66). Relaţiile diplomatice vor fi completate de cele comerciale deoarece pe 15 aprilie sosesc la Havana reprezentanţii unor companii renumite din Spania, cu scopul de a investi cât mai mult în firmele autohtone[1]. În domeniul afacerilor şi al comerţului, Spania reprezenta la acel moment unul dintre cei mai importanţi parteneri ai Cubei [2].

În pofida acestui succes, Fidel Castro a primit o lovitură puternică pe 18 mai , în momentul în care a avut loc Summit-ul de la Londra la care au participat Uniunea Europeană şi S.U.A. În cadrul acestei întâlniri, cele două părţi au ajuns la o înţelegere în ceea ce priveşte actul Helms-Burton (Roy 2002: 22). Astfel Uniunea Europeană a recunoscut că o parte din exproprierile realizate de guvernul cubanez nu sunt în conformitate cu dreptul internaţional, iar preşedintele Bill Clinton s-a angajat că va încerca prin orice modalitate să determine Congresul să nu mai pună în practică actul Helms-Buton (Roy 2002: 22). La scurt timp după acest summit, liderul de la Havana indignat a declarat că „*un acord împotriva Cubei reprezintă o dezonoare pentru Uniunea Europeană*” (Roy 2002: 27). Fidel Castro a considerat că Uniunea Europeană s-a aliat cu S.U.A în lupta pentru distrugerea regimului său.

Dizidenţa internă

Mesajul conciliator al Papei Ioan Paul al II - lea a avut efect doar pentru o scurtă perioadă de timp deoarece în martie 1999 Cuba va fi acuzată de comunitatea internaţională pentru tratamentul inuman aplicat următorilor dizidenţi: Vladimir Roca, Marta Beatriz Roque, Felix Bonne Carcasses şi Gomez Manzana. Aceştia aparţin organizaţiei intitulate Grupul de Muncă al Dizidenţei Interne, organizaţie care în data de 5 mai 1997 a ţinut o conferinţă de presă pentru a determina populaţia să ia atitudine şi să se opună alegerilor care urmau să se desfăşoare la sfârşitul acelui an[3].

Mai mult decât atât, cei patru dizidenţi au avut curajul de a publică lucrarea numită „*Patria aparţine tuturor*” care reprezintă o critică la adresa regimului cubanez. Pentru ca acţiunea lor să devină cunoscută şi pe plan extern , au redactat o scrisoare pe care au trimis-o investitorilor străini care au primit următorul mesaj: investiţiile nu determină o dezvoltare a economiei cubaneze ci dimpotrivă acestea afectează în mod negativ populaţia (Pascal 1999: 7). Acţiunile acestea au determinat indignarea liderului de la Havana care a trecut la măsuri represive împotriva dizidenţilor. Astfel cei patru vor fi arestaţi pe data de 16 iulie pentru „*crime contrarevoluţionare* ”. În închisoare, dizidenţii pentru faptele comise au primit un tratament destul de dur care de obicei este aplicat celor care sunt acuzaţi pentru crime.

Cuba a fost în nenumărate rânduri atenţionată de comunitatea internaţională pentru modul în care sunt trataţi prizonierii. Majoritatea deţinuţilor nu primesc îngrijire medicală ceea ce determină în mod normal agravarea bolii şi în unele cazuri chiar se ajunge la deces, alţii sunt supuşi abuzurilor fizice repetate sau le este interzisă primirea în

---

[1] Idem p.27.
[2] Ibidem, p. 27.
[3] *Cuba's repressive machinery*, Human rights watch, 1999, p. 71.

vizită a familiei (Rabkin 1989: 667). Aceste tratamente au fost aplicate şi celor patru dizidenţi. Astfel conform sursei *Human rights watch*, aflăm că Vladimir Roca aflat la închisoarea Arizona din Cienfuego a fost vizitat de soţia sa în data de 26 iunie 1998. După această vizită, soţia a spus că îşi face griji pentru Roca deoarece timp de mai multe luni acesta a fost izolat de restul prizonierilor şi lipsit de orice sursă de lumină. Aceeaşi sursă precizează că Marta Beatriz Roque şi Felix Bonne Carcases nu au primit îngrijiri medicale la timp. Astfel Roque în perioada iunie-iulie 1998 a fost ţinută în Spitalul Carlos J.Finlay, spital aparţinând unei secţii de poliţie, unde i s-a pus diagnosticul ulcer gastric. Pacienta s-a îmbolnăvit deoarece nu a primit îngrijirea medicală corespunzătoare. În ceea ce-l priveşte pe Carcases, acesta avea diabet, iar din cauza lipsei de lumină din celulă şi-a pierdut vederea [1].

Procesul celor patru dizidenţi a fost mediatizat în întreaga lume. Pe toată durata procesului numai familiile prizonierilor au avut acces în sală, reporterii străini fiind opriţi la intrarea în sala de judecată (Pascal 1999: 7). Pe data de 15 martie curtea de judecată a stabilit următorul verdict: Roca, Marta Roque şi Bonne vor primi trei ani de închisoare iar Gomez Ganzana cinci ani (Albiani 2006: 68). După finalizarea procesului, preşedintele Adunării Naţionale, Ricardo Alarcon a declarat pe un ton ironic că sentinţele acordate celor patru nu sunt deloc aspre[2].

Biserica Catolică şi-a reconsolidat poziţia în Cuba pe două căi: pe de o parte prin intermediul dizidenţilor iar pe de altă parte pe baza diverselor grupuri care au militat pentru libertatea religioasă. Un prim caz este reprezentat de dizidentul Valdimir Roca care în închisoare a înţeles că prin intermediul Bisericii Catolice poate fi asigurată schimbarea în cadrul societăţii cubaneze şi de aceea s-a convertit la catolicism (Gott 2005: 315). În cel de-al doilea caz grupul numit Mişcarea de Eliberare Creştină a desfăşurat o activitate intensă pentru promovarea valorilor creştine în special prin intermediul liderului său Oswaldo Paya Sardina. Acest grup a depus o activitate intensă pentru strângerea a 10.000 de semnături necesare realizării unei petiţii. Scopul acestei petiţii era acela de a demonstra regimului că un număr cât mai mare de cubanezi doreşte schimbarea care trebuie realizată prin respectarea drepturilor religioase şi eliberarea deţinuţilor politici. Pentru ideile sale Paya a plătit scump deoarece în august 1998 din cauza intervenţiei autorităţilor, nu a putut participa la o conferinţă pe drepturile omului care s-a ţinut în Polonia[3].

Încălcarea gravă a drepturilor omului a culminat conform *Human right watch* cu aplicarea pedepsei cu moartea în două cazuri. Astfel în ianuarie 1999, 3 persoane vor primi această pedeapsă pentru uciderea a doi turişti italieni (septembrie 1998), iar în martie este acuzat Raul Ernesto Cruz Leon pentru acte de terorism şi amplasarea de bombe la mai multe hoteluri cubaneze[4].

Oswaldo Paya şi Proiectul Varela[5]

---

[1] Ibidem, pp. 119-120.
[2] Ibidem, p.73.
[3] Ibidem, p.193.
[4] *Ibidem*, p. 137.
[5] Denumirea vine de la numele lui Felix Varela care a fost preot şi erou al Cubei independente.

După o activitate intensă care a a fost demarată din anul 1998, membri grupului Varela în frunte cu Oswaldo Paya au reuşit în mai 2002 să strângă cele 11000 de semnături necesare pentru organizarea unui referendum prin intermediul căruia populaţia cubaneză era invitată să-şi exprime părerea despre ceea ce se întâmplă în Cuba (Gott 2005: 315-316). Din nefericire acest proiect nu a fost apreciat la adevărata sa valoare de către o parte însemnată a dizidenţei interne. Astfel Valdimir Roca şi Marta Beatriz Roque s-au opus acestui proiect considerând că nu este pragmatic şi că nu va obţine rezultatele aşteptate deoarece Fidel Castro nu va permite acest lucru (Gott 2005: 316).

În această situaţie guvernul cubanez pentru a-şi păstra legitimitatea a fost nevoit să organizeze campanii ample pentru modificarea Constituţiei, modificare care avea drept scop păstrarea intactă a valorilor socialismului. Din această cauză in iunie 2002, 9 milioane de cubanezi au militat pentru susţinerea statului socialist. Reprezentanţii proiectului Varela au declarat că această manifestare reprezintă „*un atentat anti-civic, împotriva constituţiei înseşi*”. Phillippe Letrilliant susţine că cele 9 milioane de cubanezi care au susţinut cu înverşunare valorile socialismului probabil că nu ştiau că protestează împotriva unui proiect (proiectul Varela) care poate aduce schimbarea în cadrul societăţii cubaneze. Ei au protestat pentru că au fost avertizaţi de autorităţi că politica americană încearcă să distrugă sistemul socialist (Letrilliant 2005: 386).

În cele din urmă guvernul cubanez a organizat un referendum prin intermediul căruia intenţiona să întărească legitimitatea statului socialist. Bineînţeles că populaţia a fost nevoită să voteze în favoarea statului socialist pentru că a fost constrânsă. Referendumul reprezintă un argument în plus care susţine ideea potrivit căreia liderul de la Havana dorea să deţină controlul total asupra populaţiei şi implicit că nu accepta nicio iniţiativă venită din partea dizidenţei interne. Din acest motiv majoritatea reprezentanţilor proiectului Varela au fost închişi şi supuşi unui tratament inuman (Gott 2005: 316).

Pe plan internaţional proiectul Varela a avut rezultate deosebite deoarece Oswaldo Paya va primi din partea Parlamentului European premiul pentru Libertatea de Expresie şi anume Premiul Sakharov[1]. Acest lucru demonstrează că Uniunea Europeană pune un mare accent pe dizidenţi şi că doreşte cu ajutorul acestora să pună în aplicare proiectele pentru realizarea reformelor liberale şi implicit a procesului de tranziţie. Din acest motiv autorităţile cubaneze nu i-au permis lui Oswaldo Paya să plece din ţară pentru a-şi primi premiul şi pentru a lua contact cu instituţiile europene în special cu Parlamentul European[2].

În pofida eşecului pe plan intern, proiectul Varela prezintă şi o parte pozitivă. În primul rând cele 11000 de semnături strânse de reprezentanţii proiectului Varela demonstrează capacitatea de mobilizare a unui număr cât mai mare de cetăţenii cubanezi care doresc schimbarea. Intervenţia promptă a regimului cubanez scoate în evidenţă teama acestuia de a nu-şi pierde legitimitatea printr-un eventual protest al populaţiei, aşa cum s-a întâmplat în anul 1994 cât şi printr-o posibilă intervenţie din partea comunităţii internaţionale în special din partea Uniunii Europene care a demarat o cooperare fructuoasă cu Oswaldo Paya. În al doilea rând acordarea premiului Sakharov unui lider al dizidenţilor reprezintă o metodă prin intermediul căreia Uniunea Europeană a încercat să exercite presiuni asupra lui Fidel Castro pentru a-l determina să introducă măsurile necesare realizării procesului de democratizare în Cuba.

---

[1] ”Cuba,European Parliament resolution on Cuba”, P5_TA(2004)0379, 2004.

[2] “European Parliament, resolution on the EU’s policy towards the Cuban government”, 2006.

Arestarea a 75 de dizidenţi politici în martie 2003

Această „*lună de miere* " dintre Cuba şi comunitatea internaţională a ţinut foarte puţin deoarece pe data de 18 martie autorităţile cubaneze au arestat 75 de dizidenţi (Bayo 2004: 91). Acest eveniment a şocat întreaga lume având în vedere numărul mare de persoane care au fost arestate.

Întregul scandal s-a desfăşurat după un model tipic comunist. Astfel după arestarea acestora, autorităţile au mers la dizidenţi acasă şi au pus sechestru pe documente, cărţi, maşini de scris, fotocopiatoare (Albiani 2006: 80). Se pune întrebarea: *Care a fost motivul pentru care guvernul cubanez a dat ordin pentru arestarea unui număr atât de mare de dizidenţi?* Factorii care au determinat aceste arestări sunt următorii: o parte dintre aceşti dizidenţi au acordat interviuri pentru Radio Marti, un post de radio din Florida care promovează o intensă activitate anticastristă şi intră în contact cu diverse organizaţii internaţionale care militează pentru drepturile omului[1], alţii au primit sprijin financiar din partea guvernului american şi nu în ultimul rând pedepsirea reprezentanţilor proiectului Varela (Albiani 2006: 81-83). Procesele acestor dizidenţi, 29 la număr, s-au desfăşurat pe o perioadă scurtă de timp, ceea ce demonstrează că deţinuţii nici nu au avut timp pentru a-şi susţine nevinovăţia. Sentinţele acordate au fost între 6 şi 28 ani, însumând un total de 1454 de ani (Roy 2003: 11). Aceştia au fost închişi în baza articolului 91 din Codul Penal care se referă la acţiuni ce contravin intereselor statutului şi Legea 88 privind apărarea independenţei naţionale precum şi a celei economice. Jurnaliştilor internaţionali şi reprezentanţilor ambasadelor europene la Havana le-a fost interzis accesul în sala de judecată, aspect care scoate în evidenţă măsurile represive adoptate de autorităţi cât şi dorinţa guvernului cubanez de a deţine controlul total asupra modului în care se desfăşoară procesele[2].

Aceste procese au dezvoltat un puternic sentiment de solidaritate venit din partea dizidenţilor Oswaldo Paya, Elizardo Sanchez şi Gustavo Arcos care au cerut ajutor Uniunii Europene în vederea eliberării celor 75 de prizonieri politici (Roy 2003: 12). Trebuie menţionat un lucru destul de important şi anume faptul că Paya, liderul proiectului Varela nu a fost arestat din cauza faptului că era mult prea cunoscut pe plan internaţional, în special în spaţiul european (Gott 2005: 317).

Uniunea Europeană a reacţionat cu promptitudine condamnând actele la care au fost supuşi cei 75 de dizidenţi. Astfel în data de 26 martie, prin intermediul unei declaraţii Preşedinţia Uniunii Europene, deţinută la acel moment de Grecia cere eliberarea necondiţionată a acestor dizidenţi şi acuză regimul cubanez pentru încălcarea unuia dintre cele mai importante libertăţi şi anume libertatea cuvântului[3].

---

[1] "Situation of human rights in Cuba", Economic and Social Council, Commission on Human Rights, 2005,E/CH.4/2005/33, pp. 8-9.

[2] "Situation of human rights in Cuba", Economic and Social Council, Commission on Human Rights, 2005, p.8.

[3] "Declaration by the Presidency on behalf of the European Union concerning the arrest of opposition members in Cuba", 2003.

Punctul culminat al acestei crize internaţionale declanşate de arestarea celor 75 de dizidenţi a fost atins în momentul în care liderul de la Havana a intrat în conflict diplomatic cu partea americană. Acest conflict a fost declanşat de „*răpirea*” unui aeroplan în Florida. Autorităţile americane au refuzat ca răpitorii să se întoarcă în Cuba şi din acel moment regimul cubanez a dorit să plătească cu aceeaşi monedă (Gott 2005: 317). Astfel în aprilie 3 persoane, şi anume Lorenzo Capello Birbaro, Leodan Sevilla Garcia şi Jorge Martinez Isaac au răpit un vas în încercarea lor de a ajunge în Florida. Pe data de 11 aprilie cei 3 răpitori au fost condamnaţi la moarte (Albiani 2006: 84).

Aceste încălcări grave ale drepturilor omului au reprezentat un adevărat şoc pentru statele din Europa. Intelectualii francezii au început să scrie note de protest împotriva represiunilor la care sunt supuşi cetăţeni cubanezi, iar guvernul italian chiar a propus impunerea unui embargou european împotriva Cubei (Roy 2003: 12).

Partea cubaneză a răspuns criticilor venite din partea Uniunii Europene prin intermediul ministrului Perez Roque care a declarat că execuţiile au reprezentat „*o necesitate absolută pentru apărarea dreptului vital al independenţei naţionale şi al suveranităţii*” (Roy 2003: 13).

După o serie de negocieri între statele membre, preşedinţia Uniunii Europene în data de 5 iunie va publica un document care stabileşte măsurile care vor fi aplicate în relaţiile sale cu Cuba: limitarea numărului de vizite bilaterale la nivel înalt, reevaluarea Poziţiei Comune, participarea statelor europene doar la evenimente culturale, invitarea dizidenţilor cubanezi la sărbătorile naţionale(Roy 2003: 13). La scurt timp după anunţarea acestor sancţiuni, mii de cubanezi au protestat în faţa ambasadelor Spaniei şi Italiei, proteste care au fost dirijate de Fidel Castro (Skierka 2004: 21).

Guvernul cubanez a considerat injuste măsurile adoptate de Uniunea Europeană susţinând punctul de vedere potrivit căruia statul cubanez este un stat suveran şi de aceea pedepsele care au fost aplicate în cazul celor 75 de dizidenţi şi a celor 3 răpitori sunt conforme cu Constituţia ţării (Bayo 2006: 43). Documentul elaborat de Uniunea Europeană a fost urmat de cel realizat de Ministrul Afacerilor Externe care a fost publicat pe 11 iunie. Una dintre cele mai importante prevederi se referă la faptul că în ultimii 5 ani Cuba nu a fost vizitată de nici unul dintre şefii de stat sau de guvern ai Uniunii Europene. Prin intermediul acestui document guvernul cubanez face publică intenţia sa de a închide Centrul Cultural Spaniol din Havana pe motiv că acest centru ar fi acordat sprijin financiar dizidenţilor politici. Totodată a fost criticată Poziţia Comună pe care guvernul cubanez o consideră a fi un instrument inutil deoarece Uniunea Europeană din 1996 şi până în prezent nu a reuşit să ducă o politică independentă de cea a S.U.A. (Albiani 2006: 86). Această prevedere demonstrează faptul că regimul cubanez vede în Uniunea Europeană un adevărat inamic deoarece colaborează cu puterea americană.

Italia şi Spania au dus cea mai intensă activitate pentru întreruperea relaţiilor cu Cuba. Italia a exercitat presiuni pe lângă celelalte state europene pentru finalizarea proiectelor de cooperare cu Cuba, dar Javier Solana nu a fost de acord cu această hotărâre. Guvernul spaniol deranjat de hotărârea Cubei de a închide Centrul Cultural Spaniol, instituţie care a fost construită în 1997 şi care a costat peste 3 milioane $, a cerut explicaţii ambasadorului cubanez la Madrid. Acesta la rândul său a fost nevoit să se apere şi să acuze partea spaniolă pentru ruperea relaţiilor cu Cuba. Ceea ce este destul de bizar este faptul că ministrul Perez Roque a anunţat companiile europene că acest conflict nu va afecta legăturile comerciale dintre Cuba şi Europa (Roy 2003: 14).

Decisiv pentru viitorul relaţiilor dintre Cuba şi Uniunea Europeană a fost discursul pe care l-a ţinut Fidel Castro pe data de 26 iulie la aniversarea a 50 ani de la eşecul atacului de gherilă din anul 1953 în oraşul Santiago de Cuba. Castro a ţinut un discurs ideologic în faţa a peste 10.000 de oameni. Liderul de la Havana a criticat Uniunea Europeană pentru măsurile adoptate şi pentru că s-a transformat în aliatul S.UA: „*dar acum Uniunea Europeană adoptă această atitudine arogantă şi calculată în speranţa reconcilierii cu stăpânii lumii*" (Dempsey şi Lapper 2003: 18).

Cu această ocazie, Castro a făcut publică decizia sa de a renunţa la colaborarea politică cu Uniunea Europeană precum şi la ajutoarele acordate de aceasta. Liderul cubanez a dat de înţeles că pentru el relaţiile cu partea europeană nu sunt importante din moment ce nu pune un accent deosebit pe ajutoarele umanitare acordate de Comisia Europeană. Chiar dacă refuză ajutoarele venite din partea instituţiilor europene, liderul de la Havana acceptă în continuare ajutoarele furnizate de ONG-uri sau de guvernele locale (Albiani 2006: 88).

Şi în acest discurs Castro pune accentul pe principiul suveranităţii şi pe neamestecul nici unei forţe din afară în problemele interne ale statutului, susţinând totodată că nu va accepta sprijin decât de la organizaţiile care nu „*impun condiţii politice Cubei*". Fidel Castro îl consideră pe Aznar ca fiind principalul responsabil pentru ruperea relaţiilor dintre Cuba şi Uniunea Europeană şi de aceea îl numeşte „*fascist* " iar Spania reprezintă „*o ruşine pentru Europa*" (Dempsey şi Lapper 2003: 18).

Aceste cuvinte dure exprimă dispreţul pe care Fidel Castro îl manifestă faţă de statele europene. În acel moment între Cuba şi Uniunea Europeană se crease un gol care cu greu putea fi umplut. Replicile dure, jignirile , ameninţările au amplificat starea de tensiune existentă între cele două părţi. Decizia Uniunii Europene de a pune în aplicare măsurile anunţate în data de 5 iunie au o explicaţie destul de logică: în nenumărate rânduri Uniunea Europeană a avertizat Cuba pentru nerespectarea drepturilor omului cerând insistent aplicarea unor reforme viabile menite să determine o îmbunătăţire a drepturilor şi libertăţilor fundamentale, dar de fiecare dată nu a luat în calcul aceste cerinţe impunând sancţiuni şi mai mari dizidenţilor politici. În aceste condiţii, Uniunea Europeană s-a văzut nevoită a pune capăt acestei situaţii şi a trece la adoptarea unor măsuri restrictive şi constrângătoare care să determine partea cubaneză să îmbunătăţească situaţia drepturilor omului. Dimpotrivă, guvernul cubanez nu a fost încântat de aceste măsuri trecând la atacuri violente împotriva Uniunii Europene şi acuzând-o de complicitate cu S.U.A.

Guvernul spaniol prin politica sa a încercat să stabilească bune relaţii atât cu guvernul cubanez cât şi cu dizidenţii, dar demersurile necesare pentru realizarea acestor obiective au fost întotdeauna îngreunate din diverse motive. Unul dintre aceste motive este atitudinea ostentativă pe care guvernul cubanez a afişat-o ori de câte ori se pune problema unui compromis. Un caz concret este evidenţiat de întâlnirea de la New York dintre Ministrul de Externe al Spaniei, Angel Moratinos şi ministrul cubanez Perez Roque. Presa internaţională este cea care a tras un semnal de alarmă asupra problemelor care s-au discutat în aceasta întâlnire şi ce efect pot avea ele în viitorul apropiat. Moratinos a pus o problemă destul de delicată: eliberarea lui Raul Riveiro, scriitor celebru care a fost condamnat la 20 de ani de închisoare. Perez a spus că îl va elibera pe Riveiro dar cu o condiţie şi anume ca la ziua naţională a Spaniei care se va ţine la ambasadă să nu fie invitat niciun dizident. Această propunere reprezintă o formă de şantaj

în cadrul căreia deţinuţii politici sunt utilizaţi ca instrumente utile pe care guvernul cubanez le utilizează după bunul plac şi în special în negocierile pe care le poartă cu Uniunea Europeană[1].

Folosirea dizidenţilor politici pe post de marionete în negocierile internaţionale demonstrează că regimul cubanez la nivelul anului 2004 nu avea nicio intenţie în îmbunătăţirea drepturilor omului. Eliberarea Marthei Beatriz Roque şi a altor dizidenţi închişi în martie 2003 a fost determinată de presiunile internaţionale la care a fost supus guvernul cubanez şi bineînţeles pentru a nu pierde legăturile cu Uniunea Europeană şi cu alţi actori importanţi de pe scena internaţională. În acel moment regimul cubanez a pus accentul pe imagine externă, pe modul în care este percepută Cuba în afară. În aceste condiţii trebuie pusă următoarea întrebare: *De ce nu s-a ţinut de această imagine şi în martie-aprilie 2003 când în urma unor acţiuni fulger, Cuba din nou a intrat în vizorul comunităţii internaţionale pentru încălcarea gravă a drepturilor omului?* Un posibil răspuns la această întrebare poate fi compus din câteva cuvinte care explică totul fără să fie nevoie de o explicaţie: regimul castrist care este unul autoritar, deţine controlul asupra întregii societăţi şi o manipulează după bunul plac.

Printre prizonierii politici care au fost eliberaţi în anul 2004 se regăsesc Oscar Espinosa Chepe , Marcela Lopez şi Margarita Broche, toţi activişti în favoarea drepturilor omului (Grogg 2004: 1). Ceea ce creează o stare de confuzie este faptul că Martha Beatriz Roque într-adevăr a fost eliberată la insistenţele opiniei internaţionale, dar chiar şi după ce a ieşit din închisoare a fost ţinută în arest la domiciliu din motive de sănătate (Panella 2005).

În plan diplomatic, Cuba a reluat legăturile cu statele europene până la sfârşitul lunii ianuarie 2005. Tot în aceiaşi lună au fost suspendate doar temporar sancţiunile diplomatice adoptate pe 5 iunie 2003 (Klepal 2006: 4). Totodată Uniunea Europeană a stabilit să cristalizeze contactele cu dizidenţii, hotărând ca aceştia să fie invitaţi la recepţii diplomatice precum şi la sărbătorile naţionale. Această decizie a determinat apariţia unui val de nemulţumire chiar în interiorul statelor membre, cea mai mare amploare avându-le cele exprimate de Vaclav Havel. Acesta cunoscând foarte bine ce presupune a fi dizident într-un stat cu regim comunist şi ce înseamnă să lupţi pentru a-ţi apăra drepturile sau să păstrezi tăcerea atunci când este nevoie a făcut mai multe declaraţii în presă în cadrul cărora a vorbit despre: „*indecenţa acestei noi atitudini*” , adică comportamentul inadecvat al Uniunii Europene (Ammar 2005: 72).

Uniunea Europeană a demonstrat prin acţiuni concrete că doreşte să se angajeze în procesul de îmbunătăţire a drepturilor omului în Cuba. Una dintre cele mai de succes acţiuni s-a realizat prin intermediul Premiului Sakharov. Astfel dacă în anul 2002 acest premiu a fost acordat lui Oswaldo Paya, în anul 2005 a venit rândul grupului numit *Doamnele în Alb* pentru a primi acest premiu. Aceste doamne sunt soţiile dizidenţilor închişi în anul 2003. Pentru a demonstra nevinovăţia acestor dizidenţi, aceste femei îmbrăcate în alb merg în fiecare duminică la biserica din districtul Miramar, Havana, după care „*protestează*” în linişte pe străzile din cartier. Puterea lor nelimitată de a lupta pentru o cauză dreaptă este ilustrată de cuvintele liderului, Gisela Delgado : „*Noi suntem femeile în alb şi doamnele care nu vor să dea înapoi*” (Frank 2005: 2).

---

[1]Written Questions E-2493104, Jose Ribeiro e Castro (PPE-DE) to the Council, Subject: “’Cuba blackmailing Spain and the EU’’, 2004.

Culoarea albă reprezintă pacea şi nevinovăţia prizonierilor politici.Ca şi în cazul lui Oswaldo Paya, autorităţile cubaneze nu le-au permis Doamnelor în Alb să meargă în Europa pentru a-şi primi premiul. La un an după acordarea acestei distincţii una dintre aceste doamne îi spunea Garciei Pedrosa, membră a Fundaţiei Naţionale Cubano-Americane, cât de important este acest premiu pentru ele deoarece reprezintă o dovadă vie a faptului că primesc sprijin internaţional. Acest premiu are o influenţă deosebită asupra Doamnelor în Alb deoarece potrivit unei mărturii a Garciei: „*le oferă o mare protecţie. De fapt înseamnă să fie recunoscute în afara Cubei şi de asemenea să fie cunoscute în interiorul Cubei*” [1]. Acţiunea Doamnelor în Alb a fost comparată cu mişcarea unor femei din Argentina care în anii 1970 utilizau aceleaşi metode pentru a afla mai multe informaţii despre copiii lor care au dispărut în timpul dictaturii militare[2] (este vorba de celebrele Madres de Plaza de Mayo *N. Edit.*).

Grupul pacifist *Doamnele în Alb* până în prezent a avut un succes deosebit pe scena internaţională, dar în plan intern rezultatele acţiunii lor încă nu sunt concretizate deoarece guvernul cubanez nu a fost dispus să elibereze dizidenţii politici închişi în 2003, din numărul total de 75 doar 14 fiind eliberaţi în mod condiţionat (Klepal 2006: 5).

Cuba a primit critici dure pentru încălcarea gravă a drepturilor omului şi din partea O.N.U. Rapoartele realizate în anii 2005 şi 2006 de către Christin Chanet care este reprezentantul personal al Înaltului Comisar pentru Drepturile Omului reprezintă instrumente utile care scot în evidenţă încălcarea gravă a drepturilor omului de către guvernul cubanez. În primul rând este prezentat răul tratament la care sunt supuşi în închisori dizidenţii care au fost arestaţi în aprilie 2003. În al doilea rând, pe baza acestor rapoarte Comisia pentru Drepturile Omului face anumite recomandări regimului cubanez care bineînţeles ar trebui şi aplicate. Acestea sunt: reformarea codului civil, moratoriul cu pedeapsa introdusă în 2000 şi care a fost încălcat în anul 2003, abolirea pedepsei cu moartea[3].

Membri ai rezistenţei cubaneze au făcut cunoscut în întreaga lume tratamentul inuman la care sunt supuşi colegii lor în închisori. Un caz concret este acela al lui Rafael Ibarra Roque, preşedintele de onoare al Partidului Democrat care în data de 16 octombrie 2003 aflat în închisoarea Combinado des Este din Havana a protestat pentru nerespectarea drepturilor omului. El a cerut să stea într-un compartiment separat de cel al criminalilor care îl insultau şi a refuzat să poarte uniforma pe care o purtau si ceilalţi prizonieri. Pentru că a avut curajul să – şi revendice drepturile, Roque a fost torturat şi bătut în aceeaşi zi[4]. Mai mult decât atât şi familiile prizonierilor politici sunt persecutate prin diverse mijloace: tortură psihologică, devastarea caselor, ascultarea diverselor discuţii (Klepal 2006: 5).

În pofida criticilor internaţionale, măsurile represive împotriva dizidenţilor politici au continuat şi în anul 2005. Astfel pe 13 iulie, au fost arestaţi 20 de oameni doar pentru că au luat parte la demonstraţiile pacifiste ţinute în capitală (Panella 2005). Pe 22 iulie alte 30 de persoane au fost arestate doar pentru că au protestat în faţa Ambasadei Franceze, cerând eliberarea dizidenţilor politici. În cadrul unei întâlniri la teatrul Karl-

---

[1] 2006 Sakharov Prize-supporting freedom of thought around the world, European Parliament, 2006.
[2] “Ladies, Ibrahim and reporters joint Sakharov prize winners”, European Parliament, 2005.
[3] “Situation on Human rights in Cuba”, Commission on Human Rights, Consiliul economic şi Social, 2006, p. 9.
[4] Written question to the Council, Jose Ribeiro e Castro, Subject: “Cuba-political prisoners”, 2003.

Marx din Havana, Fidel Castro în faţa a 5000 de invitaţi i-a criticat pe dizidenţii politici spunându-le „*vagabonzi* ” şi „*mercenari*” deoarece complotează împotriva intereselor statutului, fiind consideraţi a fi aliaţii S.U.A. (Ammar 2005: 73) Se observă destul de clar că în pofida criticilor internaţionale, liderul de la Havana profită de orice ocazie pentru a-şi manifesta dispreţul faţă de dizidenţii politici. Ceea ce este paradoxal este faptul că pe plan intern aceştia sunt supuşi la tot felul de abuzuri, iar pe scena internaţională sunt apreciaţi pentru capacitatea lor de a lupta împotriva regimului castrist.

Eşecul relaţiilor dintre Uniunea Europeană şi Cuba

Politica adoptată de fiecare stat membru al Uniunii Europene reprezintă un alt factor care împiedică dezvoltarea relaţiilor dintre Uniunea Europeană ca întreg şi Cuba. În acest caz se pune problema statelor din Europa de Est. Susanne Gratius, editor al Fundaţiei pentru Relaţii Internaţionale şi Dialog Extern din Madrid, consideră că aceste state manifestă o atitudine ofensivă fată de Cuba deoarece consideră că aceasta are un regim autoritar şi nu doreşte să realizeze procesul de schimbare. Au trecut şi ele prin această experienţă, cea a regimului autoritar, în schimb au fost dispuse să adopte reforme viabile care au determinat apariţia procesului de tranziţie. Unele dintre acestea au relaţii foarte deschise cu S.U.A şi de aceea au tendinţa de a manifesta o poziţie dură faţă de guvernul cubanez (Gratius 2007: 8).

Fidel Castro în permanenţă a acuzat Uniunea Europeană de complicitate cu S.U.A şi acesta a fost unul dintre motivele esenţiale pentru care relaţiile dintre cele două părţi nu au evoluat. Pentru liderul de la Havana aceste acuze reprezintă doar un pretext pentru că există diferenţe foarte mari între politica adoptată de Uniunea Europeană faţă de Cuba şi acea a S.U.A. Astfel Uniunea Europeană a optat pentru o tranziţie pacifistă şi graduală care să fie realizată în Cuba în timp ce puterea americană urmăreşte distrugerea regimului castrist. Cea mai mare diferenţă între ele se regăseşte în domeniul economic. În timp ce Uniunea Europeană militează pentru cooperarea economică, S.U.A preferă să impună sancţiuni dure precum embargoul şi legea Helms-Burton. Niciuna dintre aceste politici nu a fost eficientă pentru că nu au avut ca rezultat schimbarea ci paradoxal au întărit puterea regimului lui Castro (Albiani 2006: 93).

Sarah Albiani este cea care în lucrarea sa *Encuentros y desnecuentros. Le relazioni tra l'Unione Europea e Cuba (1988-2003)* vorbeşte despre beneficiile unui posibil acord de cooperare între cele două părţi. Cuba prin intermediul acestui acord poate să obţină accesul la resurse financiare importante, ajutoare umanitare consistente, iar din punct de vedere politic ar primi recunoaşterea legitimă a modelului social. Uniunea Europeană ar beneficia şi ea de o serie de avantaje: din punct de vedere economic, ar putea dezvolta cooperarea cu cea mai vastă insulă din Antile, iar din punct de vedere politic posibilitatea de a avea o contribuţie deosebită la realizarea procesului de democratizare din Cuba (Albiani 2006: 90).

Schimbul de putere la Havana-o nouă şansă pentru poporul cubanez ?

Pe data de 21iulie 2006, Fidel Castro din motive de sănătate a transferat puterea fratelui său Raul Castro (Gratius 2007: 1). De atunci şi până în momentul de faţă în presa internaţională au apărut tot felul de zvonuri despre o iminentă moarte a liderului de la Havana. De fapt despre prăbuşirea regimului castrist s-a tot vorbit încă de la dezintegrarea URSS-ului. Aşa cum susţine şi Darren Hawkins, Cuba oferă un exemplu viu al modului în care un regim autoritar a trebuit să treacă peste atâtea obstacole şi cu toate acestea a supravieţuit (Hawkims 1998: 6).

În acest context, cea care a considerat că este necesară găsirea cât mai rapidă a unei soluţii pentru rezolvarea problemei drepturilor omului în Cuba este mişcarea anticastristă din Miami, *Junta Patriotica Cubana*. Aceasta în data de 18 ianuarie 2007 a trimis o scrisoare Parlamentului European prin care îşi manifestă îngrijorarea faţă de situaţia delicată în care se află Cuba. Pentru remedierea gravelor probleme cu care se confruntă societatea cubaneză, această organizaţie propune o serie de soluţii: crearea unui guvern neutru care să primească sprijinul comunităţii internaţionale, eliberarea prizonierilor politici, organizarea de alegeri libere şi restaurarea Constituţiei din anul 1940[1].

Junta Patriotica Cubana a trimis această scrisoare Parlamentului European deoarece doreşte ca această instituţie împreună cu celelalte instituţii europene să joace un rol important în realizarea schimbării pe insulă. Se observă destul de clar că Uniunea Europeană este văzută ca principal mediator între poporul cubanez şi comunitatea cubaneză din S.U.A reprezentată în acest caz de *Junta Patriotica Cubana*. Un pas important în aprofundarea relaţiilor dintre Cuba şi Uniunea Europeană l-a constituit vizita pe care Miguel Angel Moratinos, Ministrul de Externe al Spaniei a realizat-o la Havana în perioada 1-3 aprilie 2007 la iniţiativa lui Roque. Cei doi miniştrii au stabilit să realizeze un acord pentru stabilirea de consultări politice, acord care să includă şi concretizarea unui dialog în materie de drepturile omului. Această întâlnire a fost destul de constructivă pentru că cele două parţi au ajuns la concluzia potrivit căreia Cuba şi Spania au o relaţie bazată pe vechi legături istorice, culturale, economice şi politice care trebuie aprofundate[2]. Faptul că partea cubaneză a fost interesată de stabilirea unei viitoare cooperări în materie de drepturile omului având ca punct de plecare respectarea principiilor prevăzute în Carta ONU reprezintă posibilitatea unei schimbări şi a deschiderii nu numai faţă de Spania ci si faţă de Uniunea Europeană.

Concluzii

Problematica drepturilor omului care de asemenea este destul de complexă reprezintă una dintre cauzele principale pentru care Cuba nu este acceptată în diverse organizaţii regionale. Regimul cubanez care reprezintă un sistem represiv nu acceptă să facă nicio schimbare în domeniul drepturilor omului şi libertăţilor fundamentale, iar cea care are de suferit de pe urma măsurilor restrictive ale guvernului este populaţia. Totodată liderul de la Havana nu acceptă să îndeplinească criteriile cerute de Uniunea Europeană şi

[1] Junta Patriotica Cubana, "Cuban historic crossroads manifesto, A crucial call too the free world", 2007, pp.1-2.

[2] "Un acuerdo, una declaración y un comunicado, sellan el encuentro entre los ministros exteriores de Cuba y España", 3 aprilie 2007, Documente interne ale Ministerului de Afaceri Externe Cubanez.

ONU în ceea ce priveşte îmbunătăţirea drepturilor omului pe motiv că nimeni nu trebuie să se implice în problemele interne ale statului cubanez.

Trebuie rezolvată problema deţinuţilor politici care se afla în închisoare din anul 2003. Se pune întrebarea: *Cum poate fi rezolvată această situaţie?* Răspunsul la această întrebare este destul de complex, dar cu siguranţă cea mai bună soluţie care poate fi acceptată în momentul de faţă este răbdarea. Îmbunătăţirea drepturilor omului în Cuba nu se poate realiza în mod spontan ci treptat .

Din acest punct de vedere este foarte important mesajul pe care Oswaldo Paya l-a rostit în Parlamentul European în anul 2003, în momentul în care a pus problema eliberării celor 75 de deţinuţi: „*Eroii civici combatanţi ai Cubei - poporul obişnuit care a semnat Proiectul Varela - nu poartă arme. Nici una dintre mâini nu este înarmată. Noi mergem cu ambele mâini întinse oferind braţele noastre tuturor cubanezilor fraţi şi surori şi tuturor oamenilor din lume*". Totodată în acelaşi discurs Paya a discutat despre o posibilă conciliere cu regimul cubanez dar numai în condiţiile în care acesta va fi dispus să schimbe situaţia drepturilor omului[1]. Viitorul pentru Cuba constă tocmai în capacitatea acestor dizidenţi de a dezvolta căi de comunicare cu Uniunea Europeană precum şi cu comunitatea cubaneză din exil în special cea din Miami.

Pentru rezolvarea situaţiei drepturilor omului în Cuba este nevoie şi de realizarea unui front comun între Uniunea Europeană, O.N.U şi acele state din America Latină care luptă pentru promovarea valorilor democratice. Părţile implicate trebuie să poarte o serie de discuţii cu guvernul cubanez pentru a-l determina pe acesta să realizeze o serie de concesii în domeniul drepturilor omului. Mai întâi guvernul ar trebui să-i elibereze pe dizidenţii politici închişi în anul 2003 şi să le acorde acestora posibilitatea de a alege calea exilului în cazul în care doresc acest lucru. Această măsură precum şi respectarea drepturilor şi libertăţilor fundamentale pot fi puse în practică numai în condiţiile în care guvernul se arată dispus să introducă aceste schimbări. Aceste lucruri pot fi realizate, dar pentru obţinerea unor succese de durată actorii implicaţi în formarea frontului comun nu trebuie să adopte calea constrângerilor şi a presiunilor ci dimpotrivă trebuie să adopte o metodă mult mai moderată cum este cea a prezentării în faţa guvernului cubanez a avantajelor care decurg din îmbunătăţirea drepturilor omului. În acest caz vorbim de integrarea regională a Cubei, integrare care ar putea fii susţinută de cât mai multe state din zonă.

Cu toate acestea cea mai bună soluţie ar fi ca dizidenţii politici şi guvernul cubanez să stea la masa tratativelor şi să găsească o cale de compromis pentru a rezolva problema drepturilor omului cu care Cuba s-a confruntat din anul 1959 şi până în prezent.

---

[1] "Cuba National Reconciliation, Task force on memory, truth and justice " , 2003, p. 66.

Bibliografie

Monografii

Ammar, Alain, *Cuba Nostra: Les secrets d'état de Fidel Castro*, Plon, France, 2005.

Fogel, Jean Francois, Bertrand Rosenthal, *Fin de siecle a la Havane, les secrets du puvoir cubain*, Editions de Seuil, 1993, Paris.

Forsythe, P.David, *Human rights in international relations*, a II-a ediţie, Cambridge University Press, New York, 2006.

Gott, Richard, *Cuba, a new history*, Yale University Press, 2005.

Lanche, Charles, *Histoire de l'Amerique hispanique de Bolivar a nous jours*, l'Harmattan, Paris, 2003.

Letrilliant, Phillippe, *Cuba, l'eglise et la revolution, aproche d'une concurrence conflictuelle*, l'Harmattan, 2005.

Rabkin, Rhoda, "Human rights in Cuba" în Irving Louis Horowitz (editor), *Cuban communism*, a VII-a ediţie, Transaction Publishers, New Jersey, 1989.

Skidmore, Thomas E., Peter H.Smith, *Modern Latin America*, IV ediţie, Oxford University Press, New York, 2004.

Skierka, Volker, *Fidel Castro, El Comandante*, Editura Alvik, Paris, 2004.

Wright, Thomas C., *Latin America in the era of the Cuban revolution*, ediţie revizuită, Praeger, Westport, 2001.

Articole în reviste de specialitate şi periodice

Albiani, Sarah, "Encuentros y desencuentros. Le relazioni tra l'Unione Europea e Cuba (1988-2003)", *Jean Monnet /Robert Schuman Paper Series*, University of Miami, vol.6, nr.8, martie 2006, p. 1-93.

Bayo, Francesc, "Les relaciones, políticos entre España y Cuba, Continuidad histórica y ajustes frecuentes", *Documentos CIDOP, Serie: América Latina*, nr 16, decembrie 2006, p.5-62.

Bayo, Francesc, "Las tensiones entre Cuba y Europa con Estados Unidos transfunda", *Nueva Sociedad* , nr.190, martie-aprilie 2004, p.85-91.

Dempsey, Judy, Lapper, Richard, "Castro attacks Europe for meddling in Cuba", *Financial Times*, London, 28 iulie 2003, p.18.

Frank, Marc, "Ladies in white in rare win for Cuban dissident", edition S.U.A, *Financial Times*, London, 31 octombrie 2005,p.2.

Gratius, Susanne "Debates on Cuba's present and future foreword", *Canadian Foundation for the Americas, Focal Point*, ediţie specială, Ottawa, febr. 2007, p.1 -10.

Grogg, Patricia "Cuba release of five dissidents seen as easing EU dialogue", *Global Information Network*, New York, 1 decembrie 2004, p. 1.

Hawkins, Darren, ''Sustaining authoritarian rule: democratization theory meets Cuba'', *Brigham Young University*, draft-18 septembrie 1998, Prepared for presentation at the XXI Latin American Studies Association Conference in Chicago, Illinois, 24-26 septembrie 1998, pp.2-34.

Klepal, Iakulk, "Policy Paper-Posición Común de la UE hacia Cuba, Alternativas y recomendaciones", *Association for international Affairs, People in Need/Pontis Foundation*, Praga, aprilie 2006, pp.1-9.

Nadeau, Christia, "Etude Socio-Economique et Politique: Cuba (1989-2005)", *Observatoire des Ameriques*, Universite du Quebec a Montreal, dec. 2005, pp.1-33 .

Pascal, Fletcher, "Castro determined to resist increasing pressure for change", Financial Times, London, 28 noiembrie 1996, p.3.

Pascal, Fletcher "Tight security for trial of Cuban dissidents", *Financial Times*, Londra, 2 martie 1999, p.7.

Pascal, Fletcher, "EU urges Havana to broaden release of detainees", *Financial Times*, London, 25 februarie 1998, p. 5.

Roy, Joaquin, "The European Anchoring of Cuba: from persuasion and good intensions to contradiction and frustration", *Working Paper Serie*s, Miami European Union Center, University of Miami, vol 2, nr 6, mai 2002, p.1 - 40.

Roy, Joaquin, "The European Union Perception of Cuba, from frustration to irritation", *Focal, Canadian Foundation for the Americas*, 2003, p.1-19.

***, "El mundo se abre a Cuba.Avances hacia su plena inserción international", Nueva Sociedad , nr 157, septembrie-octombrie 1998, p.16-28.

"Cuba National Reconciliation. Task force on memory, truth and justice", *Latin American and Caraibbean Center*, Florida International University, 2003, p.1-110.

Alte documente şi materiale

Habel, Janete, "Havana under fire from Helms - Burton", februarie 1997, disponibil la http://mondediplo.com/1997/02/15cuba,versiunea în engleză, accesat la 12 aprilie 2007 .

Panella, Marco, "Human rights violations in Cuba and the Eu's policy of dialogue", Written question E-3158/05 to the Council, http://www.europarl.europa.eu/registre/questions/ecrites/2005/3158/P6_QE(2005)3158-EN.doc, accesat la 16 aprilie 2007.

Cuba's repressive machinery, Human rights watch, New York,1999.

"Raport on the situation of humn rights in Cuba" by the Special Rapporteur Carl-Johan GROTH, E/CN.4/1996/60, Commision on human rights , Economic and Social Council, 7 februarie 1996, disponibil pe http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/G96/105/49/PDF/G9610549.pdf?OpenElemnt , accesat la 1 marie 2007, pp.1-33.

"Situation of human rights in Cuba", Economic and Social Council, Comission on Human Rights, 4 ianuarie 2005,E/CH.4/2005/33, pp. 8-9.,disponibil pe http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/G05/102/49/PDF/G0510249.pdf?OpenElement , accesat la 1 martie 2007.

"Situation on Human rights in Cuba", Commission on Human Rights, Consiliul economic şi Social, 20 ianuarie 2006, p.9, disponibil pe http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/G06/103/09/PDF/G0610309.pdf?OpenElement , accesat la 1 martie 2007.

"Declaration by the European Union on the shooting down of two civilian aircraft by the Cuban authorities", disponibil pe http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressdata/en/cfsp/026a0119.htm, accesat la 2.04.2007.

"Declaration by the Presidency on behalf of the European Union concerning the arrest of opposition members in Cuba", Brussels, 26 martie 2003, disponibil la http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressdata/en/cfsp/75232.pdf, accesat la 1 martie 2007.

"Cuba,European Parliament resolution on Cuba", P5_TA(2004)0379, disponibil pe http://www.europarl.europa.eu/registre/seance_pleniere/textes_adoptes/definitif/2004/04-22/0379/P5_TA(2004)0379_EN.pdf, accesat la 16 aprilie 2007

"European Parliament, resolution on the Eu's policy towards the Cuban government", 30.01.2006,http://www.europarl.europa.eu/registre/seance_pleniere/textes_deposes/prop_res_commune/2006/0075/P6_RC(2006)0075_EN.pdf, accesat la 16 aprilie 2007

Written Questions E-2493104, Jose Ribeiro e Castro (PPE-DE) to the Council, Subject: ’’Cuba blackmailing Spain and the EU’’, http://europarl.europa.eu./regsistre/questions/ecrites/2004/249/P6_EN.doc, accesat la 16 aprilie 2007.

Written questione to the Council, Jose Ribeiro e Castro, Subject: ”Cuba-political prisoners”, http://www.europarl.europa.eu/regsitre/questions/ecrites/2003/3493/P5_QE(2003)3493_EN.doc, accesat la 16 aprilie 2007.

“2006 Sakharov Prize-supporting freedom of thought around the world“, European Parliament, http://www.europarl.europa.eu/news/public/focus_page/008-10518-254-09-37-901-20060911FCS10501-11-09-2006/default_p001_en.htm, accesat la 16.04. 2007.

”Ladies, Ibrahim and reporetrs joint Sakharov prize winners”, European Parliament, http://www.europarl.europa.eu/news/public/focus_page/008-1530-293-10-42-901-20051017FCS01528-20-10-2005-2005/default_p001c003_en.htm, accesat la 16.04.2007.

Junta Patriotica Cubana, “Cuban historic crossroads manifesto. A crucial call too the free world”, 18 ianuarie 2007, http://www.europarl.europa.eu/registre/courrier_officiel/arrivee/2007/EPPE_LTA(2007)001228(PAR1)_EN.pdf , accesat la 16 aprilie 2007.

”Un acuerdo, una declaración y un comunicado, sellan el encuentro entre los ministros exteriores de Cuba y España”, 3 aprilie 2007, Documente interne ale Ministerului de Afaceri Externe al Cubei.

Politica energetică în America Latină
Cazul Venezuelei

Răzvan Victor Pantelimon
Universitatea din Bucureşti
Universitatea din Bologna (Italia)

Dezbaterile şi discuţiile privind o nouă ordine energetică mondială, precum şi modul în care problematica resurselor energetice, în special cele petroliere, influenţează evoluţiile politice regionale şi internaţionale sunt deosebit de actuale, mai ales în contextul în care Comitetul pentru Dezvoltarea Durabilă al Naţiunilor Unite a inclus chestiunea energiei drept unul dintre subiectele principale ale lucrărilor şi dezbaterilor care au avut loc în perioada 2006 – 2007.

Acest studiu încercă să analizeze politica energetic latino-americană insistând pe cazul Venezuelei, considerat unul simbolic datorită faptului că ea deţine cele mai mari zăcăminte de petrol din America Latină. În acelaşi timp ne propunem să analizăm diversele modele de integrare energetică regională şi în ce măsură resursele energetice constituie o modalitate de realizare a unei diplomaţii active, care are drept scop exportul de ideologie, de proiect politic. În acest scop dorim să studiem în ce fel prezenţa şi influenţa pe care Republica Bolivariană Venezuela le are în zona Americii Latine, dar nu numai, în special după venirea la putere a lui Hugo Chávez, se pot explica prin utilizarea energiei ca monedă de negociere.

Analiza evoluţiei societăţii umane relevă faptul că orice civilizaţie deţine o „*ordine energetică*” care implică o articulare între producători şi consumatori şi care are drept axă centrală de acţiune, înţelegere sau conflict, o sursă de energie dominantă. În prezent combustibilii fosili continuuă să rămână principala sursă de energie, însă modul în care această resursă este gestionată devine din ce în ce mai complex, deoarece fiind o resursă strategică, petrolul nu este supus doar comandamentelor pieţei. Pe piaţa petrolului conduce economia politică, ceea ce implică aspecte legate de dominaţia asupra anumitor spaţii geografice, atât de rezerve, cât şi de exploatare, precum şi asupra rutelor pentru transport şi comerţ. Extragerea, prelucrarea şi comercializarea petrolului implică o complexă articulare de interese, mai ales în ceea ce priveşte renta petrolieră, a cărei distribuţie este motiv de permanente negocieri (Albavera 2006: 39).

Considerăm că nu este o altă regiune în lume în care energia şi politica să fie relaţionate de o manieră atât de strânsă, ca în America Latină. Companiile petroliere sau de exploatare a gazului natural aflate în proprietatea statului sunt considerate un semn al suveranităţi naţionale, fiind tratate ca nişte simboluri naţionale cu o înaltă încărcătură afectivă. Materiile prime, în special gazul şi petrolul, sunt instrumente comod de utilizat în cadrul relaţiilor internaţionale sau regionale (exemplul cel mai recent este refuzul

Boliviei de a livra gaz metan Republicii Chile, pentru a o obliga pe aceasta din urmă să îi redea zona de ieşire la ocean, pierdută în urma Războiului Pacificului la sfârşitul secolului al XIX – lea) (Linkohr 2006: 90).

În America Latină energia este prezentă în redefinirea a numeroase coordonate ale situaţiei locale şi regionale. În fiecare dintre domeniile sau aspectele în care energia este prezentă ea se manifestă atât ca un factor generator de relaţii de cooperare, cât şi de noi speranţe sau temeri de integrare şi de conflict, de securitate sau insecuritate, de guvernabilitate sau ne-guvernabilitate.

Vom prezenta în continuare câteva date statistice pentru a înţelege mai bine importanţa pe care resursele energetice o au pentru America Latină. Conform indicatorilor Organizaţiei Latinoamericane a Energiei, America Latină împreună cu zona Caraibilor produc 9% din energia mondială. Petrolul şi derivatele sale care există aici reprezintă 13,5% din rezervele mondiale şi 13,8% din producţia mondială. (Zanoni 2006: 177)

Descoperirile recente din zona Faliei Orinocco, considerată drept cea mai importantă rezervă de petrol brut a planetei fac ca Venezuela să aibă resurse de petrol aproape la fel de mari ca cele ale Arabiei Saudite. (Lemoine 2005: 8) Însă la nivelul regiunii aceste resurse sunt concentrate în câteva state, este vorba de Mexic dar mai ales de Venezuela, astfel încât s-a dezvoltat ideea că dată fiind această concentrare, este evident faptul că regiunea Americii Latine nu poate juca un rol relevant ca întreg, aşa cum este de exemplu cazul statelor arabe. Ca atare principalele state producătoare de petrol din zonă trebuie să devină liderul unei integrări regionale, care de altfel a început să devină o realitate (vom analiza ulterior diversele planuri de integrare regională şi de creare a unor structuri şi relaţii de cooperare şi de colaborare în domeniul energetic).

Pe termen lung politica energetică latino-americană urmăreşte însă rezolvarea unora dintre problemelor sărăcie, lipsei de echitate, precum şi alte aspecte vitale pentru echilibrul social şi economic. În vederea realizării acestor scopuri se vrea reorientarea politicilor energetice în sensul unei dezvoltări sustenibile, care uneori poate să se manifeste în detrimentul competitivităţii.

Sunt o serie de cercetători care pornind de la experienţa statelor Lumii a Treia în general, şi a Americii Latine în special, ale căror economii s-au bazat mult timp doar pe exportul de materii prime, consideră că această specializare pe extracţia şi exportul de resurse naturale nu aduce cu sine dezvoltarea. Vom prezenta pe scurt argumentele acestora deoarece considerăm că ele sunt un punct de vedere interesant şi care intră în contradicţie cu tezele oficiale, considerate de majoritatea ca adevăruri absolute, potrivit cărora cu cât se exportă mai mult creşte venitul ţării şi ca atare se realizează o dezvoltare economică.

Un prim posibil efect al unei astfel de dezvoltări este acela că pătrunderea de valută pe piaţa internă ca rezultat al exportului va duce la aprecierea monedei naţionale ceea ce va duce la prejudicierea sectoarelor manufacturier şi agricol exportatoare. În acelaşi timp va creşte nivelul importurilor care sunt mai ieftine şi care vor împiedica dezvoltarea unei economii viabile şi sustenabile. Menţinerea unei monede puternice în raport cu monedele străine, fără să aibă în spate o susţinere economică durabilă poate duce la creştere a deficitului de cont curent şi chiar la crize economice urmate de prăbuşirea monedei (cel mai recent caz este cel al puternicei crize din Argentina din iarna 2001 – 2002). Un alt efect este acela care apare în momentul deteriorării termenilor

schimbului (celebra „foarfecă a preţurilor” analizată de Raul Prebisch şi alţi economişti ai şcolii CEPAL) care va duce şi el la apariţia unei crize. Fluctuabilitatea preţurilor materiilor prime poate duce şi ea la deficit al balanţei comerciale şi la dependenţa financiară externă. Dezvoltarea unei economii bazate pe consum şi pe import va face ca industria naţională, în afara celei legate direct de extragerea şi exploatarea materiei prime respective, să rămână înapoiată. O altă consecinţă este dată de faptul că acest tip de economie este capital intensivă şi se bazează pe o tehnologie de ultimă generaţie, dar pe o forţă de muncă puţin numeroasă, ceea ce duce la creşterea şomajului şi la scăderea nivelului de trai. Adăugând la aceasta faptul că renta în general este acaparată de marile companii multinaţionale, de oamenii politici corupţi sau de o elită restrânsă, se obţine astfel o creştere a inegalităţilor şi inechităţilor sociale (Schuldt şi Acosta 2006: 71-89).

Evoluţia multora dintre statele latini-americane a urmat aceste direcţii în secolul XX, Venezuela fiind unul dintre ele. Ceea ce s-a întâmplat în deceniile 80 şi 90 ale secolului trecut par însă să se fi constituit într-o lecţie pentru noii lideri ai Venezuelei, dovadă fiind încercările guvernelor conduse de Hugo Chávez pentru a utiliza enormele resurse provenite din exportul de hidrocarburi pentru a realiza o dezvoltare durabilă a ţării sale şi a o integra într-o serie de mecanisme de cooperare energetică.

Vom prezenta în continuare politicile energetice ale Venezuelei, dat fiind că aceasta este principalul producător şi exportator de petrol în regiunea Americii Latine, precum şi datorită faptului că o mare parte dintre dezbaterile şi discuţiile privind modul de guvernare al lui Hugo Chávez, au în centru probleme energetice. Se va începe printr-o scurtă prezentare a ceea ce a însemnat petrolul în economia Venezuelei în secolul XX, pentru ca apoi să ne concentrăm pe descrierea principalelor trăsături ale evoluţiei politicii externe a Venezuelei în perioada guvernării lui Chávez, urmând ca ulterior să analizăm o serie de aspecte şi iniţiative punctuale care ne permit susţinerea ideii că diplomaţia petrolului este utilizată ca instrument de export ideologic şi al unor proiecte politice.

Trebuie să semnalăm faptul că variabila energetică a fost întotdeauna prezentă în agenda politică a statului venezuelean, astfel încât strategia petrolieră a diverselor guverne a fost mereu orientată în direcţia unei proiecţii exterioare a Venezuelei, care dorea să capete un rol important în politica regională şi internaţională. În toată istoria modernă a relaţiilor internaţionale ale statului venezuelean petrolul a fost folosit ca principalul mijloc de poziţionare internaţională.

Primele concesiuni pentru exploatarea petrolului în Venezuela au debutat în 1907 – 1912, iar exportul de petrol începe în 1917, cele şase decenii care au urmat au cunoscut o permanentă dezbatere privind renta şi redevenţele pe care guvernul venezuelean trebuie să le primească din partea companiilor care exploatau hidrocarburile, precum şi asupra oportunităţii naţionalizării industriei extractive de petrol.

Prima parte a acestei dezbateri a culminat în 1943 cu o nouă lege a hidrocarburilor care reînnoia concesiunile, dar în acelaşi timp stabilea că taxele şi impozitele aferente activităţilor de exploatare a petrolului sunt stabilite de statul venezuelean, iar companiile trebuie să le accepte. Politica statală în acest domeniu nu se va concentra însă pe creşterea taxelor, ci pe controlul cantităţilor produse şi ca atare a preţurilor, deoarece se considera că marile companii şi statele dezvoltate menţin scăzut artificial preţul hidrocarburilor. Crearea în 1960 a Organizaţiei Ţărilor Exportatoare de Petrol (OPEC) în care Venezuela a jucat un rol esenţial, se înscrie în această viziune a controlului preţurilor. Pe plan intern guvernul Acţiunii Democratice din perioada 1945 – 1948 va

adopta o politică care descuraja noile concesiuni şi reînnoirea celor vechi cu scopul de a limita cantitatea de petrol produsă şi ca atare a menţine un preţ ridicat. (Mommer 1996: 133).

Ulterior, politica în ceea ce priveşte exploatarea petrolului se va concentra pe preluarea treptată a acesteia de către stat. Astfel în 1960 se creează prima companie petrolieră de stat *Corporación Venezolana de Petróleo,* iar în 1970 se aprobă o lege prin care preţul de bază al petrolului pentru taxare se stabileşte în mod suveran de către stat. În 1971 legea de reluare a concesiunilor, asigură statului nişte condiţii extrem de favorabile pentru reluarea acestor concesiuni, iar în 1975 se realizează naţionalizarea întregii industrii petroliere. (Mommer 1996: 134)

Vedem astfel că măsurile luate de Hugo Chávez în vederea controlării şi naţionalizării industriei extractive a petrolului nu constituie o noutate absolută în Venezuela, doar dimensiunile sale, modul de aplicare şi implicaţiile pentru politica externă fiind diferite. Una dintre caracteristicile acestui proces a fost utilizarea unei mari părţi a resurselor provenite din exploatarea petrolului pentru programele sociale pe care le-a iniţiat guvernul. Astfel într-o declaraţie din 2005 Chávez susţinea că *„din bugetul PDVAS aproape 4 miliarde de dolari au fost orientaţi către sănătate, educaţie, construirea de locuinţe sau micro-credite”* (Chávez 2006: 140)

Dacă în primii ani ai guvernării sale Hugo Chávez a menţinut o serie de linii principale ale politicii externe a predecesorilor săi, ulterior orientarea sa a început să se modifice. Politica externă a Venezuelei s-a deplasat de la utilizarea diplomaţiei ca instrument fundamental pentru exercitarea convieţuirii paşnice între naţiuni, la o strategie construită pe o bază ideologică care susţine consolidarea aşa numitului „*socialism al secolului XXI*” (Dieterich 2007) promovat activ de Chávez şi care are drept principală caracteristică denunţarea a ceea ce el numeşte „*războaie asimetrice*” care ameninţă pacea. Această doctrină stă la baza noilor politici şi alianţe pe care încearcă să le realizeze, atât pe plan intern, cât şi internaţional. (Urrutia 2006: 159)

În ciuda acestor modificări semnificative, utilizarea petrolului ca instrument privilegiat al politicii externe, nu numai că s-a menţinut, dar a dobândit valenţe noi, mai ales datorită creşterii preţului petrolului. Diplomaţia petrolieră a atins niveluri fără precedent şi a permis canalizarea şi realizarea multora dintre aspiraţiile lui Chávez. (Aravena 2006: 128)

De altfel acesta a introdus în politica externă a Venezuelei o serie de elemente noi care diferenţiază clar aceste evoluţii de cele anterioare. Astfel, formarea sa ca militar şi viziunea sa geo-politică despre sistemul internaţional, în care componentele de diferenţiere şi de confruntare joacă un rol fundamental, au dus la interpretarea relaţiilor de putere între naţiuni într-o viziune strategico-militară, în care componenta teritorială şi suveranitatea naţională constituie un factor crucial. Un alt element nou este influenţa crescută a modelului cubanez, nu numai în ceea ce priveşte aspectele ideologice, ci mai ales în viziunea asupra rolului pe care un stat mic, dar cu o diplomaţie activă, îl poate juca la nivel mondial. Viziunea bolivariană care prevede un rol relevant şi de leader-ship pentru Venezuela şi preşedintele ei, în procesul de integrare regională, caracterizează şi ea relaţiile internaţionale promovate de Hugo Chávez. (Serbin 2006: 83)

Politica externă a lui Chávez cuprinde două etape care se disting clar între ele, atât în ceea ce priveşte modul de acţiune pentru a realiza ceea ce se urmărea, cât şi în ceea ce priveşte metodele şi obiectivele. Prima etapă a început în 1999 şi s-a extins până la

mijlocul lui 2004, bazele sale fiind date de prevederile Planului Naţional de Dezvoltare pentru perioada 2001 – 2007 care stabileşte clar obiectivele care trebuiesc urmărite pentru atingerea a ceea ce acesta numeşte: echilibrul internaţional.

A doua etapă a început în noiembrie 2004 şi continuă şi în prezent, scopurile, planurile şi strategiile sale fiind enunţate cu ocazia întâlnirii la nivel înalt care a avut loc la Caracas în 12 – 13 noiembrie 2004, când s-a inaugurat o „*nouă orientare strategică a Revoluţiei Bolivariene*". Atunci au fost definitivate cele zece obiective strategice ale guvernului în vederea consolidării procesului revoluţionar intrat în noua fază numită a „*socialismului secolului XXI*" (Dieterich 2007: 137). Este vorba practic de o orientare strategică atât în ceea ce priveşte activitatea guvernului dar mai ales în ceea ce priveşte gestionarea relaţiilor internaţionale, această orientare constituind de fapt un punct de ruptură cu principiile şi obiectivele care ghidaseră anterior politica externă venezueleană. (Urrutia 2006: 160)

Vom prezenta pe scurt cele două etape ale politicii externe venezuelene pentru a înţelege mai bine evoluţiile acesteia. În prima etapă principiile şi obiectivele politicii externe ale Venezuelei erau acelea de a „*întări suveranitatea naţională şi de a promova o lume multipolară.*" Se stabileau strategiile şi instrumentele care urmau să aibă drept rezultat promovarea integrării latino-americane, democratizarea societăţii internaţionale, întărirea poziţiei Venezuelei în politica internaţională, consolidarea şi diversificarea relaţiilor internaţionale, promovarea unui nou regim de securitate emisferică şi o activă cooperare şi integrare militară la nivel regional. (Urrutia 2006: 160)

Discursul oficial al perioadei definea politica externă drept „*o acţiune internaţională multidisciplinară care se materializează prin intermediul unei prezenţe active pe mai multe direcţii, corespunzând diverselor organisme internaţionale în care Venezuela participă pe baza specificităţii sale ca ţară, care este în acelaşi timp caraibiană, andină, amazonică, atlantică, în curs de dezvoltare, membră a Organizaţiei Statelor Exportatoare de Petrol şi în acelaşi timp implicată într-un proces de schimbări sociale profunde la nivel intern.*" (*Libro Amarillo* 2003: 6) Totodată se făcea referire la o politică externă „*orientată spre căutarea unor spaţii noi în funcţie de valori politice, sociale şi etice reînnoite şi care urmărea consolidarea integrării latino-americane şi avansarea către o societate internaţională mai democratică, mai justă şi mai echitabilă*." (*Libro Amarillo* 2003: 6)

Se observă că încă de atunci se apela la o serie de elemnte ideologice, cum ar fi ideile de justiţie socială, cărora li se adaugă o viziune umanistă a relaţiilor internaţionale, promovarea drepturilor omului, neintervenţia, dialogul, cooperarea, solidaritatea, dreptul la auto-determinare etc, de altfel poziţia Venezuelei în diferite foruri internaţionale a fost orientată spre impulsionarea unei agende sociale ca un element esenţial al politicii sale externe. Această agendă socială a fost susţinută atât la a XIV – a *Întâlnire a Preşedinţilor din Statele Andine*, cât şi la *Reuniunea de Nivel Înalt asupra sărciei, egalităţii şi excluziunii sociale*, precum şi prin susţinerea creării unui „*Fond Umanitar Internaţional*". (Urrutia 2006: 162)

Câştigarea referendumului revocatoriu din august 2004 a fost interpretată de preşedintele Chávez drept un sprijin pentru avansarea în procesul revoluţionar intern, care urma să se extindă şi la nivel internaţional. Ca atare se dezvoltă o nouă etapă a politicii externe care se manifestă în substituirea schemei tradiţionale a inserţie internaţionale a Venezuelei, printr-o nouă axă centrală care urmărea consolidarea proiectului revoluţionar

prin realizarea unor alianţe strategice şi geopolitice cu state care împărtăşesc aceeaşi viziune. În această fază rolul principal revenea preşedintelui fiind evident caracterul personalist al realizării politicii externe, precum şi ideologizarea tot mai accentuată a serviciului extern. (Urrutia 2006: 165)

Chávez a susţinut clar ideea apariţiei unui nou sistem multipolar internaţional care trebuie sprijinit prin crearea unor reţele de sprijin pentru Revoluţia Bolivariană şi ajutarea grupurilor şi actorilor sociali care împărtăşesc aceleaşi idealuri şi care sunt dispuse să impulsioneze acest nou model politic. Această idee a fost aplicată în practică prin sprijinul acordat guvernelor de stânga aliate, precum şi grupurilor indigene din Bolivia, Ecuador, Peru, mişcărilor ţărăneşti din America Centrală şi din Brazilia, precum şi unor intelectuali de marcă. (Urrutia 2006: 167)

Contrar imaginii de inamic al Statelor Unite, Chávez a încercat să se prezinte ca un sprijin pentru populaţia săracă din marile metropole americane, utilizând şi de această dată petrolul ca principal instrument. Într-un discurs ţinut în septembrie 2005 în New York şi intitulat sugestiv „*Iubesc poporul american şi de astăzi îl voi iubi mai mult*", preşedintele venezuelean a prezentat o serie de programe de ajutor prin livrarea de petrol la preţuri subvenţionate pentru o serie de comunităţi sărace: „*În Boston, în Chicago şi în New York avem trei proiecte pentru livrarea de combustibil pentru încălzire şi pentru generarea de energie în biserici, orfelinate, spitale etc".* (Chávez 2006: 237).

În prezent obiectivele politicii externe venezuelene sunt urmărite printr-o strategie internaţională nouă, care are drept element definitoriu variabila petrolieră, care este folosită ca un instrument de influenţă politică. În continuare vom evalua o serie de cazuri concrete de utilizare a petrolului ca mijloc de export ideologic, pentru a vedea în ce măsură a funcţionat această strategie. Deocamdată este prematur să evaluăm rezultatele noii direcţii a politicii externe venezuelene, cert este însă că aceste iniţiative au dus la creşterea vizibilităţii lui Hugo Chávez şi a sprijinului pentru acesta, nu numai la nivel regional, ci şi la nivel internaţional.

În acest tip de diplomaţie petrolieră realizată fie prin acorduri bilaterale, fie prin acorduri multilaterale, principala caracteristică este aceea că Venezuela deţine un rol fundamental, ca principal producător de petrol, în timp ce statele cu care se încheie acordurile devin dependente într-o măsură mai mare sau mai mică de acest centru de putere. (Cardozo 2006: 147)

După această analiză a principalelor linii directoare ale politicii externe venezuelene în ultimii ani vom încerca să prezentăm o serie de aspecte şi de relaţii punctuale pe care diplomaţia din Venezuela le-a dezvoltat fie cu state individuale, fie cu organisme colective din regiune. Se vor analiza relaţiile cu statul cubanez, cu statele din regiunea Caraibilor, cu Brazilia, rapoartele pe care Chávez le-a stabilit cu organismele colective din regiune (Mercosur, CARICOM, Comunitatea Statelor Andine), dar şi o serie de iniţiative care încearcă ca prin intermediul resurselor energetice să realizeze un transfer de viziune politică şi ideologică (este vorba de ALBA, Petroamerica, Petrocaribe, Petrosur etc).

Cea mai îndrăzneaţă propunere a lui Hugo Chávez este aceea de creare a Petroamerica, un mecanism de integrare energetică a Americii Latine şi a Caraibilor, în totalitatea lor, şi care să înglobeze o serie de alte instrumente regionale de integrare, cum ar fi Petrosur, Petroandina sau Petrocaribe. Un studiu al Ministerului Afacerilor Externe venezuelean din 2003 definea acest proiect drept unul „*de creare a unei întreprinderi*

multinaţionale care să fie compusă din suma întreprinderilor statale din regiune, şi care să aibă drept scop realizarea unor proiecte de investiţii care să promoveze integrarea energetică şi care în acelaşi timp să impulsioneze dezvoltarea sustenibilă a Americii Latine şi a Caraibilor."[1]

Definiţia dată acestui proiect de către PDVSA (*Petroleós de Venezuela* - principala întreprindere statală de extragere şi prelucrare a petrolului) are o puternică încărcătură ideologică: „*Petroamerica este o propunerea de integrare energetică a popoarelor continentului, inclusă în Alternativa Bolivariană pentru Americi şi fundamentată pe principiile solidarităţii şi complementarităţii statelor în utilizarea justă şi democratică a resurselor pentru dezvoltarea popoarelor lor. Această propunere este concepută ca un instrument geo-politic orientat spre stabilirea unor mecanisme de cooperare şi integrare, utilizând resursele energetice ale regiunii Caraibelor, Americii Centrale şi Americii de Sud, ca bază pentru îmbunătăţirea condiţiilor socio-economice ale popoarelor continentului.*"[2]

Putem caracteriza Petroamerica ca o sumă a unei serii de proiecte de cooperare, adaptate caracteristicilor fiecărei regiuni, şi care au ca scop comun obiecivul de a contribui la integrarea energetică a continentului. Acest proiect urmează să se concretizeze de o manieră graduală, carcteristicile sale nefiind încă bine definite. Conform afirmaţiilor liderilor venezueleni, această integrare urmează să se realizeze pe nişte baze inovatoare, care să ţină cont nu numai de indiatorii economici, ci mai ales de nevoia de solidaritate pentru dezvoltarea unor arii înapoiate. Practic propunerea venezueleană se bazează pe complemntaritatea economică, pe cooperare şi solidaritate, mai mult decât pe competiţie, ceea ce o înscrie în mod indubitabil în viziunea pe termen lung a lui Chávez, care are drept scop crearea ALBA (Mayorbe 2006: 161).

Cum afirmam şi anterior Petroamerica urmează să integreze o serie de alte proiecte regionale, dintre care Petrocaribe este o realitate care funcţionează mai bine sau mai rău, Petrosur se află în etapa de proiectare, iar Petroandina este doar o propunere, care în prezent dată fiind retragerea Venezuelei din Comunitatea Statelor Andine în aprilie 2006, are şanse reduse de a fi pusă în aplicare. Vom analiza ulterior pe larg cazul Petrocaribe, acum urmând să spunem câteva cuvinte despre celălate două proiecte.

Petrosur se vrea şi el un instrument politic şi comercial promovat de Republica Bolivariană Venezuela, pentru stabilirea unor mecanisme de cooperare şi integrare pe bază de complementaritate. Preşedintele Chávez caracterizează astfel acest proiect: „*Un minunat instrument de eliberare, de impulsionare, de dezvoltare, iar Venezuela oferă sprijinul său modest pentru ca continentul sud-american, într-un viitor nu foarte îndepărtat, să îşi fie auto-suficient din punct de vedere energetic astfel încât să fie pregătit pentru a lua toate măsurile pentru evitarea unei crize energetice de mari proporţii şi pentru a da popoarelor noastre energie suficientă pentru a se dezvolta social şi economic."* (Chávez 2006: 149).

Până în prezent singurele elemente concrete ale acestui proiect au fost iniţierea construcţiei unei rafinării în Pernambuco pentru prelucrarea petrolului cu conţinut ridicat de sulf (specific Venezuelei), în care participă în mod egal PDVSA şi Petrobras, precum şi achiziţionarea de către Venezuela a unor acţiuni la rafinării din Argentina şi Uruguay

---

[1] *Petroamérica y la integración energética de América Latina y el Caribe*, Ministerio de Relaciones Exteriores, Republica Bolivariana de Venezuela, Caracas, august 2003.

[2] www.pdvsa.com

(Mayorbe 2006: 162). Totodată Venezuela şi-a exprimat interesul pentru achiziţionarea unei rafinării în Argentina şi investirea aici a 100 de milioane de dolari, precum şi a altor întreprinderi similare în Paraguay, Uruguay etc (Chávez 2006: 272).

În final Petrosur doreşte integrarea, în cadrul unei entităţi coordonatoare, care să reglementeze şi să realizeze investiţii, a întreprinderilor petroliere de stat a diverselor naţinui latino-americane: Petrobras, PDVSA, Ecopetrol, Petroperu, Petropar etc (Chávez 2006: 151).

În ceea ce priveşte Petroandina la sfârşitul lunii mai 2006 s-a convenit asupra creării unei întreprinderi cu acelaşi nume, care să asigure o alianţă strategică între PDVSA şi întreprinderea petrolieră de stat din Bolivia (Mayorbe 2006: 161).

Venezuela a încercat să se implice în relaţiile internaţionale ale Americii Latine în vederea creşterii importanţei şi rolului său şi prin utilizarea acelor organisme care urmăresc integrarea economică şi politică regională. Astfel, odată cu primirea Venezuelei în Mercosur, cu ocazia Summit-ului realizat la Cordoba (Argentina) în iulie 2006, tendinţele de politizare ale acestui organism se vor accentua. Prezenţa noului asociat se va converti într-o sursă de noi controverse şi conflicte, atât în iteriorul, cât şi în exteriorul acestui organism. Implicaţiile încorporării Venezulei la acest organism sunt deosebit de importante deoarece astfel se sfârşeşte dominaţia axei Brasilia-Buenos Aires asupra Mercosur, care lasă loc de desfăşurare noului asociat care utilizează activ cartea energetică. O altă urmare importantă pentru Mercosur poate fi aceea ca Washington-ul să îşi extindă relaţiile conflictuale pe care la are cu Venezuela şi către celălate state din regiune (Hirst 2006: 137).

În continuare vom vedea modul în care diplomaţia petrolieră s-a manifestat în relaţiile dintre Venezuela şi o serie de state din zona Caraibelor. Încă din 1958 Venezuela a desfăşurat o puternică şi intensă diplomaţie petrolieră în zona Caraibilor. În ciuda diferenţelor istorice, culturale şi a percepţiei intenţiilor venezuelene drept un „*subimperialism*” regional, presenţa acesteia în regiune nu numai că s-a menţinut, ci s-a şi extins după venirea lui Hugo Chávez la putere.

Începând cu anii 70 Venezuela identifică Caraibele ca o „*zonă vitală*” din punctul de vedere al intereselor sale strategice şi economice, şi a dezvoltat un protagonism sporit în zonă, printr-o diplomaţie activă. Obiectivul său principal a fost impulsionarea unei scheme strategice regionale care să integreze totodată şi statele din America Centrală şi cele aparţinând alături de ea *Grupului celor trei* (Mexic şi Columbia) (Serbin 2006: 76).

Încă din aceea perioadă diversele guverne venezuelene au utilizat resursele petroliere ca un instrument pentru a impulsiona o schimbare de percepţie, care să le permită câştigarea sprijinului statelor din zona Caraibilor. Se poate da ca exemplu Pactul de la San José, semnat în 1980 împreună cu Mexic, care pe lângă asistenţa petrolieră a regiunii (160 000 de barili zilnic), impulsiona totodată şi o strategie activă de apropiere, care include o puternică componentă culturală (Manigat şi Heine 1988: 175).

Această politică de apropiere se va intensifica la începutul anilor 90, sub preşedinţia lui Carlos Andrés Pérez, care a adăugat un puternic caracter personalist, lucru dovedit de faptul că în 1993 când a fost supus procedurii de *impeachement,* liderii Comunităţii Statelor din Caraibe (CARICOM) l-au sprijinit.

Rezultatul politicii de colaborare se materializa în iulie 1994, la Cartagena de Indias când se va forma Asociaţia Statelor din Caraibe (AEC), principalele obiective pe care le urmărea aceasta fiind:

- maximizarea comerţului şi economiilor regionale astfel încât să se poată realiza integrarea acestora în sistemul economic internaţional prin intermediul liberalizării comerţului.
- creşterea capacităţii de negociere a regiunii în relaţiile cu statele terţe (în ciuda faptului că importanţa sa streategică scăzuse) prin intermediul alianţelor strategice regionale bazate pe identificarea unor interese comune.
- avansarea în direcţia unor forme diverse de cooperare (şi eventual de integrare) prin intermediul realizării unui consens asupra chestiunilor de interes comun şi prin consolidarea identităţii regionale, bazată pe o tradiţie culturală şi socială comună, astfel încât să se depăşească diferenţele existente. (Serbin 1994)

La peste zece ani de la crearea sa bilanţul realizărilor demonstrează clar că primele două obiective nu s-au realizat, datorită pe de o parte slăbiciunilor organizaţiei, şi pe de altă parte lipsei de voinţă politică a unora dintre mebrii săi. Fără îndoială, în ciuda acestor dificultăţi, Asociaţia Statelor din Caraibe a funcţionat în ultima decadă ca o cutie de rezonanţă pentru convergenţele, divergenţele şi tensiunile existente între principalii actori din regiune. Unul dintre statele care a beneficiat cel mai mult de existenţa acestui organism a fost Cuba, care în AEC a primit o sprijinul necesar absorbirii şocului produs de căderea Uniunii Sovietice şi a evitat riscul izolării regionale (Serbin 2006: 78).

Odată cu venirea lui Chávez la putere au avut loc o serie de schimbări în politica externă venezueleană, atât în ceea ce priveşte temele şi obiectivele prioritare, influenţate tot mai mult de o nouă viziune ideologică şi geostrategică şi de revendicarea unui naţionalism bolivarian. Centrale în această evoluţie fiind însă disponibilitatea de resurse petroliere şi financiare care au permis realizarea unei diplomaţii petroliere agresive, care a dezvoltat treptat o puternică critică a postulatelor Consensului de la Washington şi a iniţiativelor nord-americane în regiune (cum ar fi Tratatul de Liber-Comerţ al Americilor). În acelaşi timp Chávez va articula o nouă hartă de alianţe regionale şi internaţionale, între care se detaşează puternica legătură cu Cuba, precum şi relaţiile apropiate cu statele latino-americane în care alegerile au fost câştigate de stânga progresistă. (Serbin 2006: 82)

În ceea ce priveşte relaţia cu zona Caraibilor, ea este percepută în continuare ca o arie fundamentală pentru Venezuela, mai ales datorită presupusei ameninţări militare din partea Statelor Unite. Aceasta a coincis cu iniţierea la nivel naţional a unor proiecte şi măsuri sociale care au permis preşedintelui să încarneze, în viziunea celor din Caraibe, ideea că la putere a venit un reprezentant al unor grupuri socialel şi etnice asemănătoare mari majorităţi a caraibienilor, şi care anterior fuseseră excluşi din politică.

O primă dovadă este semnarea Acordului Energetic de la Caracas prin care se completa acordul de la San Jose şi care presupunea ca Venezuela şi Mexicul să crească livrările de petrol către statele din Marea Caraibelor (Costa Rica, El Salbvador, Haiti, Honduras, Panama, Republica Dominicana, Jamaica, Guatemala, Nicaragua şi Belize) cu 80 000 de barili zilnic, cu o perioadă de finanţare de 15 ani, o perioadă de graţie de 1 an şi o dobândă de 2%.[1]

Deşi gândit anterior doar pentru zona Caraibelor şi a Americii Centrale acest acord va fi semnat şi cu alte state din America de Sud, primul fiind Paraguay-ul,

[1] „Acuerdo de cooperación energética de Caracas", www.efemeridesvenezolanas.com/html/aec.htm

urmându-i Bolivia şi Guyana. Se vor modifica şi condiţiile, astfel perioada de graţie va creşte la doi ani, se va finanţa 25% din preţul petrolului (de exemplu dacă preţul pe baril este de 40 de dolari statele parte vor plăti doar 30), iar plata putea fi făcută şi în bunuri şi servicii: cereale, produse alimentare, produse animaliere etc. Acelaşi model îl vor urma şi livrările de petrol către Argentina, chiar dacă nu era parte a acordului, care vor ajunge în Buenos Aires în 2003, pentru prima oară în istoria de 100 de ani a producţiei venezuelene de petrol şi vor fi plătite cu animale gestante pentru refacerea şeptelului şi cu medici specializaţi în tratarea cancerului (Chávez 2006: 150).

Această colaborare a fost întărită cu ocazia celui de al treilea Summit al Asociaţiei Statelor din Caraibe, organizat în decembrie 2001, ocazie cu care Fidel Castro a criticat embargoul impus Cubei de către SUA, iar Chávez a afirmat că Acordul de Liber-Comerţ în Americi, susţinut de SUA, va avea ca efect adâncirea inegalitîţilor şi creşterea sărăciei, propunând în schimb o schemă alternativă de integrare: Alternativa Bolivariană pentru Americi (ALBA) (Serbin 2006: 85).

În iunie 2005 se va lansa Petrocaribe, un proiect anunţat de către Chávez, împreună cu Fidel Castro şi fiind definit drept „*o organizaţie care să coordoneze şi să gestioneze producţia, rafinarea, transportul şi livrarea petrolului şi gazului în arcul caraibian (...) cu o platformă instituţională care include un secretariat general, funcţie ocupată de ministrul energiei din Venezuela, şi care dispune de fonduri pentru cooperare şi investiţii*.” Petrolul urmează să fie livrat de Venezuela către 14 state din Caraibe, cu finanţare parţială a facturilor (de până la 40%), în nişte condiţii foarte blânde: credite pe o perioadă de 25 de ani, cu 3 ani de graţie şi dobândă de 1%. (Chávez 2006: 270).Practic acest Petrocaribe înseamnă profundizarea şi amplificarea Acordului Energetic de la Caracas. S-a calculat, de exemplu, că pe baza acestui acord Republica Dominicană economiseşte anual 240 de milioane de euro (Linkohr 2006: 95).

La lansarea proiectului au participat liderii din zona Caraibelor, toţi fiind de acord cu această idee, mai puţin liderii Trinidad-Tobago şi Barbados, state producătoare de petrol şi care considerau că prin Petrocaribe pot fi afectate acordurile energetice pe care ei le aveau cu celălate state din CARICOM. De altfel, la scurt timp, primul ministru al statului Trinidad-Tobago a criticat virulent acets proiect, semnalând că acesta erodează economia statului său, precum şi unitatea Comunităţii Caraibilor. (Linkohr 2006: 95)

Criticii acestui proiect au calificat Petrocaribe drept o mită plătită acestor state în schimbul sprijinului oferit Venezuelei în cadrul Organizaţiei Statelor Americane sau la Naţiunile Unite, totodată se consideră că acest acord ar duce la scăderea investiţiilor străine în exploatarea hidrocarburilor şi în infrastructură, care ar urma să fie controlate de Venezuela. Principalul punct de divergenţe, şi care rareori este menţionat public este însă altul, acela că Petrocaribe este asociat cu ALBA, iniţiativă total anti-Washington şi anti-Tratatul de Liber-Comerţ al Americilor, atitudine cu care puţine state din Caraibe sunt de acord. De altfel cu singura excepţie a Cubei, care este dependentă de petrolul venezuelean, nici un alt stat din regiune nu s - a alăturat ALBA (Linkohr 2006: 88). Indiferent de scopul său este cert că prin intermediul acestui program statele din Caraibe primesc petrol la preţuri subvenţionate şi sub nivelul pieţei ceea ce constituie un aspect pozitiv pentru ele.

Există însă un stat în zona Caraibilor pentru care noile evoluţii Venezuele constituie elementul definitoriu al politicii sale externe, este vorba de Cuba. Castro a găsit în Chávez un aliat necondiţionat, care nu numai că are intenţia de a sprijini „*revoluţia*

continentală" promovată de Cuba şi de a susţine economia cubaneză, ci are şi mijloacele financiare şi practice de a realiza acest deziderat dată fiind condiţia sa de ţară producătoare de petrol.

Înţelegerea semnată în octombrie 2000 de către Chávez şi Fidel Castro sub titulatura de „*Acordul Integral de Cooperare între Venezuela şi Cuba*", deşi bazată pe înţelegeri anterioare, includea două elemente adiţionale: o durată de cinci ani şi includerea unui troc de produse şi servicii ca mecanism de plată al livrărilor de petrol. Iniţial aceste livrări trebuiau sa fie de 53 000 de barili zilnic, însă pe baza unor acorduri ulterioare s-a ajuns ca Venezuela să livreze către Cuba între 90 000 şi 98 000 de barili zilnic (între 4,6 şi 5,8 de mii de tone), care acoperă aproximativ 50% din necesarul insulei, preţul de livrare fiind stabilit în 2005 la 27 de dolari/baril (la aproape jumătate din pieţul pieţei) (Mesa-Largo 2006).

Cuba se aflǎ astfel în postura privilegiată, precum în perioadele de colaborare cu Uniunea Sovietică, de a fi imună la tendinţele crescătoare ale preţului petrolului şi chiar de a beneficia de acestea. Pe lângă livrările de petrol Cuba beneficiază de o serie de alte avantaje cum ar fi: credite cu dobânzi scăzute pentru importuri şi investiţii, dezvoltarea întreprinderilor mixte, politici de protecţie a unor produse cubaneze pe piaţa venezueleană etc. În schimb, Cuba oferă Venezuelei, pe baza a aproape 200 de proiecte punctuale de colaborare, resursa sa cea mai abundentă: personal tehnic, în special în domeniul sănătăţii, educaţiei şi sportului (ca exemplu putem lua domeniul sanitar despre care statisticile afirmă că în Venezuela sunt în actualitate peste 26 000 de cubanezi specializaţi în domeniul medical) (Alfonso 2006: 144-145).

Relaţiile dintre cele două state, precum şi contribuţia Cubei la proiectele sociale ale lui Chávez, precum *Barrio Adentro, Misiones Educativas, Misión Robinson, Misión Ribas, MisiónSucre sau Misión MERCAL,* sunt foarte bine analizate de către Germán Sánchez, cel care este ambasadorul Cubei în Venezuela din 1994 şi până în prezent (Sánchez 2006)

Utilizarea diplomaţiei petroliere nu este numai apanajului lui Chávez, deoarece şi alte state din regiune încearcă să utilizeze acest tip de relaţii internaţionale. Vom prezenta pe scurt cazul Braziliei care în ultima perioadă a explorat noi modalităţi de a interacţiona cu vecinii săi prin intermediul diplomaţiei petroliere şi al investiţiilor în infrastructura şi industria energetică. În acest sens Banca Naţională pentru Dezvoltare Economică şi Socială a anunţat un credit de 2600 milioane de dolari pentru întreprinderi care au drept obiect de activitate lucrări de infrastructură şi alte lucrări publice în toată America de Sud. Un alt actor important al acestui tip de diplomaţie este PetroBras, cea mai mare companie petrolieră din Brazilia, care a realizat o serie de alianţe şi acorduri, care să îi permită dobândirea unei poziţii importante în zonă. Acest proces nu este unul unilateral, ci se desfăşoară într-un cadru mai larg de cooperare, în special cu Pdvsa din Venezuela. (Hirst 2006: 136)

Unul dintre cele mai ambiţioase proiecte este acela propus în decembrie 2005 de către Venezuela, Brazilia şi Argentina, şi care prevede construirea unui gazoduct, Marele Gazoduct al Sudului, care să plece din Venezuela şi să traverseze Brazilia pentru a ajunge în Argentina, cu posibilitatea integrării ulterioare a Boliviei, Paraguayului şi Republicii Chile. Costurile acestui proiect se estimează a fi de 20 de miliarde de dolari, iar construcţia sa ar putea crea un milion de locuri de muncă. Odată finalizat, acest gazoduct

ar permite transportul a 150 de milioane de metri cubi de gaz la o distanţă de peste 8000 de kilometri. (Linkhor 2006: 94)

Deşi acest proiect este încă în faza de evaluare, o serie de specialişti au relevat problemele fie tehnice (imposibilitatea de a pompa gaz la o presiune suficientă pe o asemenea distanţă), fie în termeni de eficienţă (transportul pe o asemenea distanţă ar duce la creşteri masive ale preţurilor la consumatorii finali) care ar putea împiedica realizarea sa. (Honty 2006: 127-128)

Toate aceste instrumente şi proiecte de integrare regională au drept scop crearea unei *Alternative Bolivariene pentru Americi* (ALBA). Până acum caracteristicile acestei iniţiative nu au fost definite foarte precis, singurul aspect cert fiind acela că Petroamerica şi vaiantele sale regionale vor constitui un element decisiv, iar acordurile semnate cu Cuba în aprilie 2005 sunt considerate o monstră din ceea ce va fi ALBA. Până astăzi statele care au aderat la ALBA sau şi-au manifestat intenţia de aderare sunt Cuba, Bolivia, Nicaragua şi Ecuador.

Această Alternativă Bolivariană a fost imaginată drept compatibilă cu acordurile şi procesele de integrare latino-americană deja existente. Diferenţa fundamentală a acestui proiect rezidă în rolul pe care îl acordă pieţei libere, astfel dacă alte propuneri cum ar fi Tratatul de Liber-Comerţ în Americi propus de SUA privilegiază deschiderea pieţelor, modelul venezuelean presupune acorduri între state sau între întreprinderi de stat (de exemplu în cazul Petrocaribe livrarea de petrol este condiţionată de existenţa unei întreprinderi de stat prin intermediul căreia să se realizeze) (Mayorbe 2006: 172).

Principalul aport al ALBA va fi însă acela de a impune, prin intermediul diplomaţiei petroliere, o serie de elemente şi probleme noi pe agenda relaţiilor internaţionale. Analiza schimbărilor care au avut loc în dezbaterile regionale, care au trecut de la focalizarea pe acordurile de liber-comerţ către o preocupare crescută pentru teme sociale şi politice, pentru dezvoltarea echitabilă, pentru lupta contra sărăciei şi excluziunii sociale, demonstrează că viziunea preşedintelui Chávez începe să se impună tot mai mult.

ALBA nu se reduce numai la spaţiul latino-american, asfel cu ocazia *Summitului Uniunea Europeană – America Latină şi Caraibe*, care a avut loc la Viena în mai 2006, a fost prezentat ca un model Tratatul de Comerţ între Popoare, semnat între Venezuela, Bolivia şi Cuba, şi care are drept priorităţi solidaritatea, creare de locuri de muncă, inserţia socială, securitatea alimentară şi protecţia mediului înconjurător (Cassen 2006).

Retorica şi modurile de acţiune ale lui Chávez îl înscriu în mod clar pe acesta în tradiţia populistă atât de puternică în America Latină, iar principalul rezultat al acestui tip de politică este o polarizare politică tot mai accentuată a societăţii venezuelene şi adâncirea unor clivaje diverse. În acelaşi timp trebuie avut în vedere că o mare parte a veniturilor provenite din exploatarea petrolului sunt folosite pentru implementarea unor programe sociale atât de necesare într-o Americă Latină a inegalităţilor şi inechităţilor structurale.

Aplicarea acestui tip de politici şi în ceea ce priveşte relaţiile internaţionale a avut un rezultat asemănător, deoarece a dat naştere unor tensiuni regionale importante, în condiţiile în care evoluţiile economice anterioare, precum şi opiniile unor sectoare tot mai largi, creau condiţiile necesare pentru a se avansa în direcţia unei integrări ample şi a unei tot mai strânse coordonări a politicilor naţionale. Ieşirea recentă a Venezuelei din Comunitatea Statelor Andine, încorporarea sa în Mercosur, înfruntările cu Alan Garcia

preşedintele Peru privind chestiuni interne ale statului peruan etc, a dus la creşterea temerilor că politica externă a lui Chávez poate da naştere unor tensiuni şi probleme grave în America Latină.

Sunt autori care afirmă că se deschide astfel posibilitatea ca viziunea exagerată a lui Chávez în ceea ce priveşte protagonismul său regional, bazată pe veniturile aduse de petrol şi gazul natural, să se converetască într-un element destabilizator. Polarizarea creată în Venezuela de leadership-ul lui Chávez, poate atunci să se convertească într-o polarizare regională, mai ales că nemulţumirile sociale facilitează exportul acestui tip de discurs şi a acestei forme de a face politică (Paramio 2006: 71-72).

Sunt şi o serie de autori care consideră că impactul diplomaţiei petroliere a lui Hugo Chávez asupra Americii Latine nu este atât de important pe cât se presupune. Astfel, Ramon Espinasa, economist şef al PDVSA (principala întreprindere petrolieră a statului venezuelean) în perioada 1992 – 1999, consideră că dată fiind plafonarea producţiei de petrol, la care se adaugă creşterea consumului intern, duc la scăderea excedentului exportabil. Cum, în ciuda retoricii chaviste cantităţile livrate Statelor Unite rămân constante, se poate trage concluzia că participarea Venezuelei la suplinirea necesarului de petrol în America Latină şi Caraibe scade. În acest context retorica privind adâncirea integrării regionale în jurul factorului energetic nu mai are susţinere reală în capacitatea exportatoare a Venezuelei. (Espinasa 2006: 69-70)

De altfel factorul economic pare de cele mai multe ori să predomine asupra celui politic, acesta fiind şi cazul Statelor Unite, care în ciuda criticilor la adresa guvernului lui Chávez, includerea acestuia pe lista liderilor indezirabili şi care ar trebui înlăturaţi (eventual asasinaţi – celebra declaraţie a lui Pat Robinson), nu au nici o problemă să cumpere petrol din Venezuela, să primească pentru anumite zone defavorizate petrol la preţuri reduse şi să accepte pe teritoriul său prezenţa CITGO, companie aflată în proprietatea Venezuelei şi care dispune în SUA de 8 rafinării, mari terminale pentru exportul de petrol şi 14 000 de staţii de alimentare şi care a finanţat campaniile electorale ale lui Bill Clinton şi George W. Bush (Chávez 2006: 142).

Am încercat să prezentăm aici câteva elemente ale unei politici energetice latino-americane, concentrându-ne pe cazul Venezuelei care prin resursele sale şi prin rolul tot mai important pe care îl joacă în regiune, ca şi prin modelul oferit de Revoluţia Bolivariană şi de *socialismul secolului XXI*, se constituie într-un exemplu extrem de interesant şi care merită să fie studiat în amănunţime.

Bibliografie

Albavera, Fernando Sánchez, “América Latina y la búsqueda de un nuevo orden energético mundial” in *Nueva Sociedad,* vol. 204, iulie - septembrie. 2006, Caracas.

Alfonso, Haroldo Dilla, “Hugo Chávez y Cuba: subsidiando posposiciones fatales” in *Nueva Sociedad,* vol. 205, octombrie - decembrie. 2006, Caracas.

Aravena, Francisco Rojas, “El nuevo mapa político latinoamericano” in *Nueva Sociedad,* vol. 205, octombrie - decembrie. 2006, Caracas.

Cardozo, Elsa, “La gobernabilidad democrática regional y el papel (des)integrador de la energía” in *Nueva Sociedad,* vol. 204, iulie - septembrie. 2006, Caracas.

Cassen, Bernard, “Une nouvelle Amerique latine à Vienne” în *Le Monde Diplomatique,* iunie, 2006

Chávez, Hugo, *La unidad latinoamericana. Discursos* (editate de Sergio Rinaldi), Ocean Sur, Melbourne-New York-Havana, 2006.

Dieterich, Heinz, *Hugo Chávez y el socialismo del siglo XXI,* Quimantú, Santiago de Chile, 2007

Espinasa, Ramón, „Las contradicciones de Pdsva: más petróleo a Estados Unidos y menos a América Latina” *Nueva Sociedad,* vol. 204, iulie - septembrie. 2006, Caracas.

Hirst, Mónica, “Los desafíos de la política sudamericana de Brasil” in *Nueva Sociedad,* vol. 205, octombrie - decembrie. 2006.

Honty, Gerardo, „Energía en Sudamérica: una interconexión que no integra” în *Nueva Sociedad,* vol. 204, iulie - septembrie. 2006, Caracas.

Lemoine, Maurice, „Menaces sur le président vénézuélien” în *Le Monde Diplomatique,* martie, 2005, Paris.

Linkohr, Rolf, “La política energética latinoamericana: entre el Estado y el mercado” în *Nueva Sociedad,* vol. 204, iulie - septembrie. 2006, Caracas.

Manigat, Leslie, Heine, Jorge (edit), *The Caribbean and World Politics,* Holmes &Meier, New York, 1988.

Mayorbe, Eduardo, “El sueño de una compañía energética sudamericana: antecedentes y perspectivas políticas de Petroamerica” in *Nueva Sociedad,* vol. 204, iulie - septembrie. 2006, Caracas.

Mesa-Lago, Carmelo, “Venezuela reemplaza a la URSS en Cuba” in *El Nuevo Herald* din 29.04.2006, Miami.

Mommer, Bernard, “Integrating the Oil. A Structural Analysis of Petroleum in the Venezuelean Economy” în *Latin American Perspective,* Issue 90, vol. 23, nr. 3, vara 1996, p. 132 – 158.

Paramio, Ludolfo, “Giro a la izquierda y regreso del populismo” in *Nueva Sociedad,* vol 205, octombrie – decembrie, 2006, Caracas.

Sánchez, Germán, *Cuba y Venezuela: Reflexiones y debates,* Ocean Press, Melbourne-New York-Havana, 2006.

Serbin, Andrés, “Cuando la limosna es grande. El Caribe, Chávez y los limites de la diplomacia petrolera” in *Nueva Sociedad,* vol. 205, octombrie - decembrie. 2006, Caracas.

Serbin, Andres, “Towards an Association of Caribbean Status: Raising Some Achurad Questions” in *Journal of Interamerican Studies and World Affairs,* Miami, iarna 1994.

Schuld, Jürgen, Acosta, Alberto, “Petróleo, rentismo y subdesarrollo: ¿una maldición sin solución?” în *Nueva Sociedad,* vol. 204, iulie - septembrie. 2006, Caracas.

Urrutia, Edmundo González, „Las dos etapas de la política exterior de Chávez” in *Nueva Sociedad,* vol. 205, octombrie - decembrie. 2006, Caracas.

Zanoni, Rafael José, „ ¿Que pueden hacer las políticas energéticas por la integración?” in *Nueva Sociedad,* vol. 204, iulie - septembrie. 2006, Caracas.

Libro Amarillo, Memoria y Cuenta del Ministerio de Relaciones Exteriores, Caracas, 2003.

Petroamérica y la integración energética de América Latina y el Caribe, Ministerio de Relaciones Exteriores, Republica Bolivariana de Venezuela, Caracas, august 2003.

Site-ul Petroleos de Venezuela www.pdvsa.com

„Acuerdo de cooperación energética de Caracas” disponibil on-line la adresa www.efemeridesvenezolanas.com/html/aec.htm

Venezuela şi Columbia: dinamica relaţiilor internaţionale a două naţiuni cu exigenţe naţionale şi emisferice dihotomice

Francesco Tamburini
Universitatea din Pisa (Italia)

Încă din epoca coloniilor spaniole si apoi de la fondarea Republicii Columbia (1818 – 1931)[1], Venezuela şi Columbia au reprezentat două entităţi opuse şi aflate în rivalitate. Trebuie amintit că Bogota a fost capitala vice-regatului Noii Granade şi că structura sa socială nu a pierdut controlul economic, politic şi cultural în momentul independenţei şi naşterii Republicii Columbia. Între timp a fost de fapt Caracas, oraşul de naştere al lui Simón Bolívar, cel care declanşează mişcarea de independenţa şi declararea războiului imperiului spaniol, generînd la rîndul său un fel de contra – putere culturală şi politică. A fost astfel Venezuela cea dintîi care obţine independenţa, ce începe să se difuzeze mai întâi în Columbia şi apoi în restul continentului. Nu trebuie uitat si faptul că însuşi *caudillos* Bolívar şi Santander, legaţi de oligarhia Bogotei şi Venezuelei au contribuit la sfârşitul unui vis de integrare regională bazată pe o mare federaţie de state.

Ceea ce ne interesează de fapt mai mult este examinarea modului în care au evoluat relaţiile (parcursul) între Bogota si Caracas în lumina contextului politic, regional şi internaţional, dominat de statul de semi-anarhie al Columbiei şi de controversata figură a preşedintelui Hugo Rafael Chávez Frías.

Problemele economice, bogăţia resurselor, emigrarea ilegală, contrabanda, terorismul şi delimitarea frontierelor[2] sunt problemele care au înstrăinat şi continuă să înstrăineze relaţiile între cele două ţări.

Schimbarea raporturilor diplomatice are loc în 1989 prin intermediul unei serii de tratate bilaterale, precum Declaraţia Caracas (3 februarie) şi Declaraţia Ureña (28 martie), amândouă stipulate de preşedintele Virgilio Barco şi respectiv Carlos Andrés Pérez, pentru Venezuela. Aceste tratate au dat viaţă unuia dintre cele mai dinamice procese de

---

[1] Republica Columbia sau „Marea Columbie" era statul format din teritorii care aparţineau Venezuelei Columbiei, Ecuadorului şi Panama. Este o creaţie a lui Simón Bolívar care a formalizat naşterea acestei republicii la Congresul din Angostora (17 decembrie 1819).

2 Încă de la obţinerea independenţei celor două ţări, au avut loc dispute legate de delimitarea teritoriilor şi graniţelor, derivate din diversa interpretare a conceptului de *„uti possidetis de jure e de facto"*. În 1833 a fost stipulat tratatul Michelena-Pombo, refuzat apoi de Venezuela, iar în 1881 se face recurs la arbitrajul regelui Spaniei. Regina Maria Cristina a emis în 1891 o sentinţă arbitrară care nu a fost acceptată de Columbia. În 1916, demarcaţia frontierelor a fost supusă deciziilor Consiliului Federal german, care în 1922, a făcut publică decizia sa. În 1932 aplicarea sentinţei este suspendată. Chestiunea a fost rezolvată prin tratatul din decembrie 1941. În consecinţă au urmat o serie de complicaţii în arhipelagul Monjes, revendicat încă din 1952 de către Columbia. În august 1987 există riscul declanşării unui război între Venezuela şi Columbia când nava columbiană *Caldas* a intrat în apele teritoriale ale Venezuelei (aşa numita criză a „navei *Caldas*").

integrare regională, mai exact unei sincere cooperări bilaterale care ar fi aliniat economic şi politic cele două naţiuni. Cu declaraţia de la Caracas s-a decis coordonarea propriilor eforturi pentru a promova integrarea latino – americană şi s-a stabilit să se înceapă de la consultări pentru a pentru a restabili Comisia de Conciliere, prevăzută de **„***Tratatul de ne-agresiune, conciliere şi arbitraj*" semnat în 1939. S-ar fi garantat astfel, printre altele, nominalizarea a două personalităţi pentru fiecare dintre cele două părţi, care ar fi realizat o listă cu chestiunile care trebuie rezolvate între cele două ţări. Prin declaraţia de la Ureña au fost numite în schimb *Comisiile Prezidenţiale pentru Probleme Frontaliere***,** care trebuiau să se ocupe de studiul problemelor relative la tranzitul de bunuri, persoane şi vehicule între cele două frontiere şi utilizarea resurselor naturale.

La 6 martie 1990 preşedinţii înşuşi s-au întâlnit la *Ferma San Pedro Alejandrino***,** (Santa Marta in Colombia), unde s-a stabilit metodologia pentru a revolza chestiunile pendente, între cele două ţări. La 21 septembrie al aceleaşi luni, la San Cristóbal, Barco şi Pérez, au numit o *Comisie de Negociere*, care trebuia să se ocupe de problema fluviilor comune, de bazinul hidrografic, de delimitările zonelor marine şi submarine, de delimitarea precisă a frontierelor şi de probleme legate de emigrare. O *Comisie Prezidenţială de Probleme Exterioare Frontaliere* urma să se ocupe de transporturile între naţiuni, de furtul autovehiculelor, de traficul de stupefiante, de utilizarea resurselor transfrontaliere şi de cooperarea în caz de calamităţi naturale. Comisiile şi-au desfăşurat activităţile activ timp de trei ani, intervievând numeroase autorităţi locale civile, militare şi ecleziastice; deşi au încercat să depăşească barierele interstatale, în continuare s-au comportat conform tradiţiei diplomaţiei secrete, încetând orice raport direct cu populaţia şi autorităţile locale. Birocraţia şi respectivele cancelarii au pus stăpânire pe comisii, limitându-le funcţionalitatea.

La 30 ianuarie 1992, prin *Declaraţia de la Maiquetía*, Venezuela şi Columbia au decis să creeze o Zonă de Liber Schimb, care nu a intrat niciodată efectiv în vigoare şi datorită faptului ca a fost depăşită de un acord mult mai amplu la care s-a asociat şi Mexicul, *Tratatul de Liber Comerţ*, cunoscut şi sub numele de *Grupul celor Trei* (G-3), care a intrat în vigoare la 1 ianuarie 1995[3]. Acest tratat a fost dorit în special de către Columbia, care dorea să intre, mulţumită Mexicului, în cadrul NAFTA – TLC (North America Free Trade Agreement – Tratado de Libre Comercio *N. Edit.*) ieşind astfel din izolarea internaţională. Mai presus de toate, aria comercială venezuelo – columbiană intra în contradicţie cu Comunitatea Andină, căreia atât Bogota cât şi Venezuela îi aparţineau[4]. Raporturile comerciale între Columbia şi Venezuela au început să se răcească începând cu 1997 când guvernul columbian a impus restricţii pe anumite produse provenite din Venezuela, precum: zahăr, orez, hârtie carne şi cauciuc. O problemă comercială care de fapt îţi avea propriile rădăcini în motivaţii politice ce ies la iveală, în ianuarie 1995 când

---

[3] G-3 propunea un program fiscal care ar fi trebuit să aducă o zonă de liber comerţ până în 2005. Mexicul a autorizat un tarif preferenţial de 35% pentru produsele columbiene şi venezuelene, în timp ce aceste două ţări realizează un tarif preferenţial de 21% pentru produsele mexicane.

4 Comunitatea Andină sau Comunitatea Andină a Naţiunilor (CAN) a apărut pe 26 mai 1969 prin semnarea Acordului de la Cartagena din care făceau parte: Bolivia, Ecuador, Peru, Venezuela şi Chile. Chile se retrage din organizaţie în 1976.

un grup de gherilă columbian al ELN[5], a atacat satul venezuelean Cararabo în statul venezuelean Apure, ucigând opt soldaţi.

De la cooperarea economică şi politică s-a trecut în scurt timp la un conflict diplomatic, care, printre altele, a început încă din 1994, datorită candidaturii la funcţia de preşedinte al OAS (Organizaţia Statelor Americane *N. Edit.)*, o funcţie la care aspirau atât Venezuela, prin Ministrul său de Externe Miguel Burelli Rivas, dar şi Columbia, care îl propusese pe fostul preşedinte César Gaviria. Fără să mai punem la socoteală că diplomaţia venezueleană se îndepărtase din ce în ce mai mult de dialogul cu ţara vecină datorită alegerii preşedintelui Caldera, care a dorit să-şi impună propriul program politic distanţându-se de predecesorul său Pérez. Caldera, întărind relaţiile cu Brazilia, a schimbat într-adevăr obiectivul principal al politicii externe venezuelene.

Atacul formaţiunilor de gherilă ale ELN, nu au făcut decât să scoată în evidenţă, tensiunile şi problemele deja existente, dar care până atunci fuseseră ascunse temporar**.**

La 15 martie 1995 Venezuela începe deportarea a mai mult de 400 de imigranti columbieni ilegali ceea ce va provoca proteste diplomatice din partea Columbiei. La câteva zile după, Columbia a denunţat violarea propriului spaţiu aerian din parte militarilor venezueleni. Toate aceste proteste se reînnoiesc în august când Venezuela începe aşa numita operaţiune *Siera VIII*, ce avea drept obiectiv distrugerea culturilor de mac. Asemenea operaţiune, după cum relatează guvernul de la Bogota, a dus la pătrunderea în interiorul graniţelor columbiene şi la uciderea unor cetăţeni columbieni. Tensiunile au continuat în 1996, provocând paralizia aproape totală a oricărei forme de dialog, în aşa mod încât nu s-a realizat nici o întâlnire între preşedinţii Rafael Antonio Caldera Rodriguez şi Ernesto Samper Pizano, ales între timp în Columbia.

Însângerată de gherila ELN şi FARC[6], Columbia a făcut presiuni asupra Venezuelei până când aceasta a cedat armatei columbiene dreptul de a putea urmări (aşa numita *hot pursuit*) pe teritoriul venezuelean a luptătorilor şi traficanţilor de droguri ce foloseau Venezuela ca refugiu. În plus Samper a cerut ca armata Venezuelei să depună un efort sporit pentru a controla mai drastic propriile frontiere. Toate aceste cerinţe, nu au fost îndeplinite de Venezuela, nu doar datorită lipsei unei reale voinţe politice, dar şi datorită faptului că începând cu 1997 fenomenul traversării graniţelor a încetat treptat. Scăzând acest fenomen cele două state au putut iniţia o cooperare a serviciilor de informaţii în lupta anti-gherilă şi anti-traficanţi. Fructul acestei destinderi a fost restabilirea *Comisiilor de Demarcare a Frontierelor Terestre*, care fuseseră suspendate în ultimii paisprezece ani. Se obţine astfel o relativă stabilitate în zona de frontieră acompaniată de o destindere a raporturilor diplomatice între cele două guverne.

La 9 august 1997 cei doi preşedinţi, Samper şi Caldera, s-au întâlnit la Guasdualito, unde s-a propus intrarea în scenă a Venezuelei ca intermediar între statul

---

[5] ELN sau UC – ELN (Unión Camilista- Ejército de Liberacion Nacional), de inspiraţie marxistă şi aderentă al „teologiei eliberării", există din 1965 şi numără circa 4 mii de membri. A fost fondată de Fabio Vázquez Castaño care fusese pregătit în Cuba.

[6] Forţele Armate Revoluţionare ale Columbiei – Armata Poporului, cunoscută în general sub acronimul de FARC (numele exact este FARC – EP), au apărut în 1964 şi se definesc a fi de tendinţă marxist – leninistă. Cer reforma agrară şi a justiţiei şi se autofinanţează prin comercializarea armele, traficul de narcotice, şantaje şi sechestre. Săptămânalul "*Semana*" a vorbit de un buget al FARC de aproape 500 milioane de dolari pe an (care reprezintă doar 1% din valoarea totală a traficului de droguri). FARC datează din 1954 şi cuprinde 15 mii de membri, deşi este greu de evaluat numărul efectiv al acestora.

columbian şi gherilă. O propunere care a dus la formarea aşa numitului *Grup al Prietenilor (Grupo de Amigos),* un grup de lucru constituit din Costa Rica, Mexic, Spania şi Venezuela, care ar fi propus părţilor în cauză: FARC, ELN şi Republica Columbiană să apeleze la „bunele sale oficii" pentru rezolvarea conflictului în desfăşurare. Această iniţiativă şi diminuarea operaţiunilor gherilei columbiene pe teritoriul Venezuelei demonstrau că guvernul Samper realizase deja de ceva vreme contacte directe cu conducerea grupurilor de gherilă. Această politică, iniţiată de Samper şi consilierii săi, a fost continuată de preşedintele Hugo Chávez încă din primele zile de la alegerea sa din 1999, totuşi cu o diferenţă fundamentală: Samper, în 1997 şi în 1998 a negat aproape orice fel de contact direct cu gherila (chiar dacă acest lucru nu era adevărat) afirmând mereu foarte clar că guvernul Venezuelei recunoştea ca interlocutor unic şi oficial doar guvernul din Bogotá; Chávez încă de la început a demonstrat interesul său în a negocia direct cu capii gherilei pentru a elimina problemele de la frontieră. O poziţie ce a fost interpretată de Bogota ca dorinţa Venezuelei de a concede statutul de forţă beligerantă gherilei columbiene. Fără să punem la socoteală faptul că Chávez proclamă neutralitatea sa în timpul conflictului columbian, o atitudine extrem de diversă de poziţia tradiţională a Venezuelei, care de la început a considerat grupurile de gherilă columbiene, ca un „*inamic comun*" al celor două ţări.

În pofida anumitor declaraţii conciliante preşedintele Chávez[7], a înlăturat fără doar şi poate dialogul cu Columbia în câmpul politicii interne**,** deşi distanţa între cele două naţiuni, se adâncise deja în contextul evoluţiei politicii internaţionale şi în particular în raportul cu Statele Unite.

Începând cu preşedinţia lui Andrés Pastrana (1998-2002) şi în special Álvaro Uribe Arango, actualul preşedinte, guvernele columbiene s-au aliniat tot mai mult cu politica de la Washington, spre deosebire de Virgilio Barco Vargas (1986-1990) şi César Gaviria Trujillo (1990-1994), care orientaseră în schimb politica externă columbiană în căutarea unui multiplu sprijin internaţional pentru a rezolva conflictul intern columbian, care căpătase acum forma unui război civil[8], generat de grupuri de gherilă, atât de puternice încât se considerau patronii de drept a unei mari părţi din teritoriul naţional.

Încercarea de a implica şi Washington-ul a avut ca scop principal obţinerea ajutorului economic şi militar pentru a elimina fenomenul terorismului şi traficul de narcotice. Se inserează astfel conflictul civil în lupta antiteroristă şi antidrog condusă de Departamentul de Stat**,** utilizând *Planul Columbia* şi *Iniţiativa Regională Andină*[9]. Cu siguranţă acest moment a însemnat o schimbare decisivă a atitudinii columbiene la 360 de grade, chiar şi faţă de politica SUA şi la nivel mondial (Columbia este unicul stat latino-

---

[7] La 10 noiembrie 2004, la Cartagena Chávez, a declarat că nu susţine nici o grupare paramilitară sau de gherilă columbiană, în timp ce la 24 noiembrie 2005 se angajează să îl recunoască pe Uribe ca preşedinte legitim al Columbiei, condamnând orice acţiune directă menită să-l destituie.

[8] De subliniat că preşedintele Uribe neagă faptul că în Columbia ar fi în curs un război civil, revoluţionar sau un conflict armat, afirmând că este vorba o „*ameninţare teroristă*". Cu toate acestea nu a reuşit să obţină calificarea gherilei ca „teroristă" din partea Venezuelei, Ecuador-ului şi Braziliei, ci numai din partea ţărilor Americii Centrale.

[9] Planul Columbia a fost conceput iniţial de preşedintele Pastrana în 1998 şi se vroia un fel „*Plan Marshall*" pentru Columbia care să promoveze pacea, distrugerea terorismului şi combaterea industriei drogurilor, în special prin distrugerea culturilor de droguri cu ierbicide şi creşterea respectului drepturilor omului. Congresul a aprobat *Planul Columbia* în 2000 acordând Columbiei 1,3 miliarde de dolari. Bush a dezvoltat ulterior acest program sub forma *Iniţiativei Andină*, care implică şi alte ţări din zona Andină.

american care împreună cu El Salvador şi Nicaragua a sprijinit în mod necondiţionat invazia în Irak). În schimb Columbia nu numai că a obţinut cuvinte de laudă din partea din partea lui Bush, care îl numeşte pe Uribe „*Tony Blair al Americii Latine*" dar a obţinut mai presus de toate ajutor militar şi logistic. Columbia devine astfel într-o perioadă de timp scurtă, prima între ţările din emisfera occidentală care primeşte cele mai multe ajutoare militare americane[10], a treia în lume, după Israel şi Egipt, şi prima în lume în ceea ce priveşte numărul soldaţilor antrenaţi direct de consilieri militari americani.[11]

Această politică externă a dus în mod inevitabil, Columbia la ruperea relaţiilor cu Venezuela lui Chávez, care a dat viaţă unei politici totalmente opusă. Chávez a propus o politică externă ce a determinat înlăturarea Venzuelei din orbita americană, promovând alianţe cu ţări care făceau parte din axa calificată de Washington drept „ *axa răului*" adică Cuba şi Iran sau oricum ţări rivale Statelor Unite la nivel planetar (China sau Rusia). Chávez a întreprins o propagandă, împotriva globalizării, având ca ţintă ALCA (Acordul de Liber Comerţ pentru Americi)[12] căreia îi opune ALBA (Alternativa Bolivariană pentru Americi), care a luat naştere la Havana în aprilie 2006, şi care conţine chiar un capitol asupra cooperării militare în vederea creării unei Organizaţie a Atlanticului de Sud[13]. Între timp Venezuela sa retras din CAN (*Comunitatea Andină a Naţiunilor*), considerată de preşedinte „*muribundă*" şi din *Grupul celor Trei,* la doar o lună după, considerându-l „*prea neo–liberal*". Preşedintele Venezuelei a integrat ţara sa în Mercosur la 4 iulie 2006, o opţiune explicată în mare parte datorită mai mult poziţiilor anti-americane, decât datorită unor reale exigenţe economice[14].

Pentru a nu mai vorbi de folosirea OPEC, ca instrument de presiune politică, ce reprezenta pentru Venezuela, o indiscutabilă şi absolută noutate. În acest sens, guvernele venezuelene precedente, cu ocazia crizei din Mediul Orient şi a războiului din Golf menţinuseră o poziţie pasivă, sperând că vor putea beneficia de preţurile ridicate la petrol, echilibrând oricum poziţia lor din OPEC prin relaţia lor specială cu Washington şi care garanta gigantului nord american un flux sigur de petrol. Chávez în schimb şi-a exprimat în schimb simpatia pentru cauza Lumii a Treia şi a celei arabe, condamnând invazia în Iraq şi bombardamentele asupra Afganistanului.[15] Nu întâmplător Caracas a fost definită

---

[10] Cu toate acestea, Uribe a cerut administraţiei Bush ca o dată terminat conflictul în Irak, toate armele implicate în conflictul din Golf să fie livrate direct Columbiei.
[11] Uribe a exagerat mereu ameninţarea creată de terorism şi de droguri în Columbia pentru a obţine un număr crescut de ajutoare, definind stupefiantele ca cea „*mai rea armă chimică*" sau afirmând că, conflictul Columbian este o problemă extrem de gravă, ce are potenţialul de a destabiliza America de Sud, ce poate „*distruge pădurea Amazoană*" şi că este „*mai grav decât cel din Irak*".
[12] FTAA – ALCA - ZLÉA (*Free Trade Area of the Americas - Área de Libre Comercio de las Américas - Zone de Libre Échange des Amériques*) a fost propusă la Summit-ul Statelor din America care a avut loc la Miami în decembrie 1994. Reuneşte 34 de ţări, scopul său fiind acela de a elimina progresiv în continentul americane barierele la servicii şi investiţii.
[13] ALBA propune un sistem complex de integrare nu doar economic ci şi social şi de apărare comună, opunându-se astfel valorilor neo-liberale şi neo-liberaliste ale FTAA. Programul său comercial a fost numit Tratatul de Comerţ al Satelor (TCP - *Tratado de Commercio de los Pueblos*), la care au aderat până acum Cuba, Venezuela, Nicaragua şi Bolivia
[14] Venezuela ca şi Columbia era deja „*stat asociat*" al organizaţiei încă din 2004. Sunt voci care afirmă că intrarea Venezuelei în Mercosur ca membru deplin nu a fost o mare realizare, datorită faptului că nu dispunea de mari resurse de export, pentru noii parteneri, cu excepţia petrolului. Aceasta va aduce agricultura venezueleană la mila celor braziliene sau argentiniene considerate mai bune.
[15] Chávez nu a recunoscut reprezentantul irakian la OPEC declarând că nu există nici un guvern irakian.

de Statele Unite, ca aparţinând „*axei latino–americane a răului*” şi nici că lovitura din aprilie 2002, care îşi propunea să-l înlăture de la putere pe Chávez s-a supus manevrelor de la Washington. Este acum bine cunoscut că Statele Unite consideră deja Venezuela o „*problemă regională*”, cu care mai devreme sau mai târziu vor fi nevoiţi să-şi regleze conturile sau să găsească un mod de a convieţui.

În acest context, atât Columbia cât şi Venezuela, percep respectivele politici ca un pericol la adresa propriului sistem politic şi al suveranităţii naţionale. Columbia se lamentează că Venezuela nu realizează o reală politică de cooperare la nivel de frontieră, în vederea luptei anti-gherilă, în timp ce Venezuela consideră că ajutoarele americane pentru Columbia constituie o ameninţare care poate ascunde o posibilă agresiune, şi chiar destabilizează întreaga regiune[16]. *Planul Columbia* şi modernizarea armatei columbiene, determină guvernul Venezuelei să creadă că este în desfăşurare o adevărată şiproprie construcţie militară (*military build-up)* realizată împotriva Venezuelei. În realitate, lucrurile nu stau chiar aşa, fiind vorba de măsuri anti-gherilă care cu greu se pot adapta unui război convenţional de agresiune împotriva altui stat. De fapt, ajutorul american către Bogotá a determinat Venezuela chavistă să înceapă o puternică cursă a înarmării, prin care în 2006 au fost semnate o serie de contacte pentru furnizarea de armament din partea Rusiei lui Putin. Se tinde astfel la reorganiza radicală a armatei, aviaţiei şi a marinei venezuelene, transformând forţele din Caracas într-una dintre cele mai bune armate de pe continent. Chávez a achiziţionat astfel noi submarine diesel (5 Tipul 363 Kilo şi 4 Amur 667E), 53 de elicoptere Mi-26, Mi-35, Mi-17, 24 de avioane de vânătoare Sukhoi Su-30MK2 şi 100.000.000 de Kalashnikov de nouă generaţie (AK – 103), cărora le urmează construirea unei fabrici care să producă sub licenţă acest tip de arme de atac. Valoarea acestor contracte a fost estimată la o cifră între 1 şi 3 miliarde de dolari.

„*Asigurarea păcii şi evitarea oricărui tip de agresiune imperialistă*” aceasta este explicaţia oferită de Chávez, pentru reînarmarea Venezuelei. În realitate, teama liderului venezuelean, este aceea că Statele Unite vor încerca o agresiune la adresa Venezuelei, pentru a ocupa resurselor sale petroliere, utilizând poate Columbia ca baza operativă. La rândul său Columbia este îngrijorată nu doar de faptul că poate avea un vecin mai puternic din punct de vedere militar (Venezuela), dar şi de faptul că o parte a armamentului uşor, precum AK – 103, poate sfârşi în mâinile FARC[17].

Rapoartele diplomatice între Venezuela şi Columbia sunt extrem de reci şi bazate pe indiferenţa reciprocă a celor două state. Terorismul continuă să fie cauza multor tensiuni puternice. Bogotá ar dori o colaborare din partea armatei şi magistraturii Venezuelei în reprimarea activităţii FARC şi ELN pe teritoriul venezuelean, folosit des ca zonă sanctuar pentru a fugi de acţiunilor anti-gherilă ale columbienilor. Venezuela în mod contrar reţine că problema gherilei este un fenomen doar în interiorul Columbiei şi respinge orice propunere de acţiune. În acest cadru, are loc falimentul *Comisiei Bi-*

---

[16] Această impresie s-a extins la mai multe state latino-americane, care susţin că politica de apropiere de Statele Unite şi de sistemul său internaţional unipolar poate fi vătămătoare. Teama este că Washington-ul poate profita de prezenţa sa în Columbia pentru a controla resursele continentului şi în particular pe cele din Amazonia (precum apa). Pe lângă acest lucru nu sunt deloc siguri că, acest conflict, dată fiind intervenţia americană, a mai rămas local şi intern, sau că s-a transformat într-un conflict internaţional de joasă intensitate.

[17] Surse din serviciul de informaţii columbian (şi din CIA), afirmă că FARC are nevoie cu disperare de arme de acest tip, calibrul 7.62.

naţionale pentru Probleme Frontaliere (COMBIFRON), care din 1994 s-a întâlnit doar de o duzină de ori şi a cărei activitate a încetat în 2002[18].

Punctul cel mai de jos al raporturilor columbiano - venezuelene, s-a înregistrat în ianuarie 2005, cu aşa zisul „*caz Rodrigo Granda*". Lider al FARC, Rodrigo Granda Escobar, a fost arestat de forţele columbiene pe teritoriul Venezuelei (în oraşul Cúcuta), fără să aibă însă permisiunea Caracasului, care printre altele a acuzat columbienii că ar fi corupt diverşi funcţionari venezueleni din Garda Naţională, înainte de a fi îndeplinit operaţiunea. Incidentul a determinat închiderea frontierelor şi demisia ambasadorului Venezuelei la Bogotá. Ceea ce a generat multă tensiune a fost intervenţia Departamentului de Stat, care a sprijinit operaţiunea din Columbia şi a acuzat Venezuela că ar fi susţinut FARC. Toate această dispută a fost rezolvată în februarie în acelaşi an prin medierea conflictului de către Cuba, Brazilia şi Perú[19].

Ar putea părea bizar, dar în ciuda încercărilor lui Chávez de a realiza alianţe economice improbabile şi în pofida viziunilor diametral opuse în politica externă a celor două state, Venezuela şi Columbia, din punct de vedere comercial există rapoarte comerciale optime, cauza fiind stabilitatea economică columbiană şi bogăţia petrolului Venezuelei, precum şi beneficul proces de integrare economică început în anii '90, în ciuda faptului că acesta s-a întrerupt de câteva ori. Nu ar fi exagerat să afirmăm că cele două naţiuni sunt destinate să convieţuiască şi să se suporte reciproc pentru binele economiei lor.[20] Mărturie în acest sens este data de 25 noiembrie 2005, când după tratative ce au durat un deceniu, a fost semnat de Uribe şi Chávez un tratat ce a instituit *o Zonă de Integrare Frontalieră*, care permite libera circulaţie a mărfurilor între regiunea columbiană Norte de Santander şi statul venezuelean Táchira. Această evoluţie a fost pentru moment împiedicată de impunerea de taxe ridicate din partea regiunii Norte di Santander în august 2007[21], care a implicat ca retorsiune blocarea trecătorilor internaţionale de către transportatorii venezueleni. O „mini-criză" care a avut ca rezultat suspendarea a 70-80% din schimburile comerciale între cele două state.

Adevăratul paradox ale relaţiilor venezuelo - columbiene este că evenimentele interne din Columbia şi politica sa externă condiţionează raporturile cu Venezuela, care la rândul său prin „chavismul" său condiţionează o normală dialectică cu Bogotá. Paradoxul cel mai mare este că politicile externe ale Bogotei şi Caracasului au născut numeroase critici atât în Statele Unite cât şi în Uniunea Europeană, dovedindu-se deci contra-producătoare la nivelul consensului internaţionale. Să vedem de ce.

După cum s-a spus Columbia a urmărit asocierea luptei împotriva drogurilor şi a terorismului local în cruciada împotriva terorismului global, cerând o alianţă pro-occidentală şi emisferică. Chiar dacă Columbia a primit ajutor din partea Statelor Unite,

---

[18] Columbia a încercat să coordoneze acţiunile de siguranţă a propriilor frontiere, prin intermediul COMBIFRON cu toate ţările învecinate: Panama, Brazilia, Peru, Ecuador, Venezuela. Comisia care a funcţionat mai bine a fost cea cu Ecuador.
[19] Granda a fost eliberat la 4 iulie 2007, mulţumită intervenţiei preşedintelui francez Nicolas Sarkozy
[20] În 2006 s-au exportat în Venezuela din Colombia 1.407.415 tone de mărfuri cu o valoare de peste 2 miliarde şi jumătate de dolari. Venezuela este a doua ţară cu care Columbia are o balanţă comercială activă de 401 milioane de dolari, (pe primul loc fiind Statele Unite cu 1 miliard şi 875 milioane de dolari).
[21] Ministrul columbian al transporturilor a susţinut că această taxă este indispensabilă pentru menţinerea în bună funcţiune a reţelei de drumuri.

aceasta şi-a atras asupra sa criticile nord americane şi europene pentru gravele încălcări ale drepturilor omului şi ale libertăţilor fundamentale.

Politica lui Chávez, în mod contrar s-a bazat până astăzi pe o retorică „*anti-americană*” şi în mod esenţial anti-occidentală, propagând o structură internaţională economică şi politică mai justă care îşi află propriile rădăcini în Lumea a Treia. O politică ce găseşte din ce în ce mai puţin consens în ţările occidentale şi e tolerată doar pentru resursele petroliere de care Venezuela dispune. În acest sens se poate afirma că Venezuela şi Columbia sunt asemănătoare în diversitatea lor.

Bibliografie

AA.VV., *Las relaciones entre Colombia y Venezuela. Agenda común para el siglo XXI*, Bogotá, Tercer Mundo, 1999.

Ardila, M., „Obstáculos fronterizos para la cooperación colombo-venezolana” în *Análisis Político*, n.12, 1991.

Area, L., „La experiencia colombo-venezolana. Globalidad y vecinidad en las relaciones fronterizas” în *Revista SIC*, nr. 581, ianuarie-februarie, 1995, p. 38 - 49

Briceño Ruiz, J., „Il Venezuela di Chávez tra sogni bolivaristi e realismo politico” în *Limes*, nr. 2, 2000, p. 87-90.

Hernández, M., „Colombia y Venezuela: entre la tensión y la integración” în *Aldea Mundo*, anul 4, nr. 7, 2001, p. 36-46.

Iturbe de Blanco, E., „Las relaciones de commercio e inversión entre Colombia y Venezuela” în *Intal*, octombrie 1997, pp.1-68.

Martz, J., “National security and politics: the Colombian-Venezuelan border” în *Journal of Interamerican Studies and World Affairs*, vol.30, nr. 4, 1988, p.117-138.

Otálvora, E., *La crisis de la Corbeta Caldas*, Caracas, Rayuela, 2003

Pardo, García-Peña, „Colombia y Venezuela. Integración: la nueva dimensión de las relaciones bilaterales” în *Colombia Internacional*, nr. 24, 2005, p. 136-180.

Ragazzi, M., „Chi comanda in Colombia” în *Limes*, nr. 4, 2003, p.247-260.

Ricardo, V.G.; Reyes, R., „Colombia: così trattano governo e guerriglia” în *Limes*, nr. 2, 2000, p.113-118.

Rivas, R., *Venezuela, apertura petroliera y geopolítica*, 1948-1958, Mérida, U.L.A., 1999

Salgueiro, A., „L'asse Caracas-Teheran" în *Limes*, nr.2, 2007, p.175-182.

Socorro, R., *Las relaciones exteriores de Colombia y Venezuela desde una perpectiva hemisférica*, in www.cries.org/boletin/18.doc

Stefanini, M., „La geopolitica di Chávez tra Bolívar e petrolio" în *Limes*, nr.1, 2003, p. 211-230.

Stramazzi, F., „Il bolivarismo di Chávez alla resa dei conti" în *Limes*, nr. 4, 2003, p. 261-272.

Urdaneta, A., „Colombia y Venezuela: fronteras, convivencia y desarrollo" în *Aldea Mundo*, anul 4, nr. 7, 2001, p.53-58

Traducerea: Gabriela Mary Crenguța Bobe
Răzvan Victor Pantelimon

Influenţa Statelor Unite în zona Americii Centrale

Andrei Agudaru
Universitatea din Bucureşti

Statele din America Centrală au reprezentat în perioada 1980-1995 un punct important de atracţie pentru marile puteri de pe arena relaţiilor internaţionale. Acest lucru a însemnat faptul că anumite state din această regiune au putut fi valorificate de către Statele Unite ale Americii şi Uniunea Sovietică în încercarea de a obţine un avantaj relativ în ceea ce a reprezentat pentru aproape o jumătate de secol, Războiul Rece. Panama, Nicaragua şi El Salvador reprezintă pentru perioada anterior menţionată trei puncte de maximă importanţă pentru politica externă condusă de către administraţia de la Washington.

Discutând evenimentele ce vizează America Centrală în perioada 1980 – 1995 în care Statele Unite deţin un rol important în calitate de actor politic internaţional, se propun spre analiză următoarele ipoteze:

1. Implicarea politică a Statelor Unite Ale Americii în America Centrală are drept motor al acţiunii teama ca Uniunea Sovietică să nu îşi consolideze poziţia în America Centrală.
2. Implicarea politică a Statelor Unite ale Americii în Panama, Nicaragua şi El Salvador se datorează rolului strategic al celor trei state pentru toată America Centrală.
3. Construirea influenţei politice a Statelor Unite ale Americii în statele din America Centrală se realizează indirect prin intermediul intervenţiei la nivel economic şi al armatei.
4. Implicarea politică a Statelor Unite ale Americii în America Centrală generează dependenţa statelor din acest spaţiu faţă de orice actor internaţional capabil şi dispus să ofere o susţinere asemănătoare cu cea a Statelor Unite.

America Centrală reuneşte în teritoriile sale şapte state: Belize, Costa Rica, El Salvador, Guatemala, Honduras, Nicaragua, Panama. Această regiune a reprezentat conform viziunii Statelor Unite, un teren de luptă împotriva dezvoltării fenomenului comunist în regiune. Dat fiind trecutul istoric al zonei în care Marea Britanie a jucat un rol important în secolul al XIX-lea iar Statele Unite pe parcursul secolului XX, odată cu declanşarea Războiului Rece, America Centrală a devenit un punct de maximă importanţă în contracararea expansiunii sovietice. Luând în calcul experienţa Cubei, Statele Unite nu concepeau transformarea Statelor din America Centrală în factori de ameninţare în emisfera vestică. În acest sens au dezvoltat o serie de politici menite a menţine stabilitatea în regiune astfel încât statele Americii Centrale să nu reprezinte elemente vulnerabile pentru influenţa sovietică. Deşi Uniunea Sovietică a afirmat în repetate rânduri că nu va

interveni direct în regiune, desfăşurarea evenimentelor în Cuba şi teama de a pierde hegemonia regională a determinat Statele Unite să acţioneze în consecinţă.

În urma analizei au fost selectate trei cazuri; Panama, Nicaragua şi El Salvador. Selecţia cazurilor s-a bazat pe rolul strategic pe care aceste state îl pot avea în combaterea expansiunii comuniste, importanţa ajutorului oferit de Statele Unite, particularităţi fizico – geografice, particularităţi demografice, activităţile de gherilă în interiorul statelor, dezvoltarea economică, precum şi natura regimurilor politice din aceste state.

În ceea ce priveşte *rolul strategic* pe care aceste state îl pot avea în combaterea expansiunii comuniste, cazurile semnificative sunt cele ale statelor Nicaragua şi El Salvador. Din punct de vedere al politicii Statelor Unite, păstrarea unui regim stabil în aceste două state şi combaterea elementelor de gherilă reprezintă principalele direcţii de acţiune în cadrul combaterii expansiunii comuniste pentru întreg spaţiul Americii Centrale. În ceea ce priveşte Panama, importanţa canalului reprezintă un element strategic ce nu poate fi neglijat în cazul acţiunilor de orice natură ce vizează America Centrală sau America de Sud, întrucât Canalul face legătura între cele două oceane, permiţând Statelor Unite să beneficieze de o disponibilitate sporită în zonă.

În privinţa *particularităţilor fizico-geografice* alegerea statului Nicaragua se datorează faptului că acesta este cel mai mare stat central-american, ceea ce face să dispună de cel mai mare teritoriu şi cea mai mare populaţie dintre statele din America Centrală. Panama, reprezintă, de asemenea, un caz în care elementele de poziţionare geografică, precum şi elementele de natură demografică joacă un rol important. Revenind la argumentul oferit anterior, Panama este avantajat din punct de vedere al poziţiei geografice, prezenţa Canalului făcând din acest stat un actor al relaţiilor internaţionale important în zonă. În ceea ce priveşte populaţia statului Panama este important de văzut ce elemente ale populaţiei erau concentrate în jurul Canalului şi ce rol a avut în acest cadru funcţionarea Şcolii Americane.

În ceea ce priveşte *activitatea grupărilor de gherilă* în statele din America Centrală, Nicaragua şi El Salvador sunt relevante în acest sens. Este important de urmărit şi care sunt originile activităţilor de acest gen. Cazul El Salvador este cu atât mai important cu cât FMLN – FDR (Frente Farabundo Marti de Liberacion Nacional – Frente Democratico) şi-a construit nucleul pregătindu-şi contraatacul chiar în capitala Cubei, la Havana.

Dezvoltarea economică reprezintă un element principal de analiză în cazul statelor din America Centrală. În acest sens putem spune că statele din America Centrală au beneficiat după cel de-al Doilea Război Mondial de Alianţa pentru Progres realizată de Statele Unite. Acest program presupunea acordarea de ajutoare economice pentru statele din America Latină iar în cadrul acestuia El Salvador a beneficiat de cea mai mare creştere a produsului Intern brut. Pe de altă parte şi Nicaragua a beneficiat de o creştere a produsului intern brut însă în ambele cazuri creşterea a fost artificială, rezultatele fiind vizibile multă vreme după încheierea programului. Selecţia statului Panama însă reprezintă o problemă distinctă ce se datorează existenţei Canalului întrucât acesta aduce o importantă contribuţie financiară la bugetul statului.

Dacă aducem în discuţie *natura regimurilor* din statele Americii Centrale regăsim o caracteristică destul de des întâlnită – regimurile militare. Acest lucru este valabil pentru toate cele trei cazuri abordate însă în măsuri comparativ diferite. De asemenea, în contextul organizării regimurilor conducătoare din America Centrală trebuie avut în

vedere şi gradul de implicare al Statelor Unite în balanţa îndreptării către un anumit tip de regim.

Din punct de vedere istoric, teritoriul Americii Centrale poate fi considerat ca unul cu o îndelungată istorie colonială. Contextul în care s-au aflat statele din America Centrală de-a lungul istoriei sale oferă în cadrul acestei cercetări o serie de elemente care îşi pot aduce contribuţia la înţelegerea politici Statelor Unite ale Americii în regiune.

Colonizarea spaniolă a început în prima jumătate a secolului al XVI-lea, formând în secolul al XVI-lea vice-regatul Noii Spanii, teritoriul care în ziua de astăzi desemnează Costa Rica, Nicaragua, El Salvador, Honduras, Guatemala şi Belize (Skidmore şi Smith, 1997: 322). Luptele pentru independenţă au început în jurul anului 1808 însă până la 1815 Spania redobândise controlul asupra respectivelor zone.

1821 a reprezentat anul în care Mexicul trecea prin ultima fază a războiului de independenţă împotriva Spaniei. Drept urmare, cel ce va deveni conducătorul Imperiului Mexican, Agustin de Iturbide realizează planul Iguala[1]. Acest plan presupunea independenţa Mexicului şi declararea religiei catolice ca religie oficială. În acelaşi timp declara modelul monarhiei constituţionale ca cel adecvat în guvernarea Imperiului Mexican şi făcea apel la tendinţa către egalitate între toţi locuitorii acestui imperiu, indiferent de provenienţa lor. Celelalte popoare din vice-regatul Noii Spanii i-au urmat exemplul şi s-au transformat în Provinciile Unite ale Americii Centrale. Această formaţiune va exista până în 1838 când Congresul acestei confederaţii declară că fiecare stat este „*un corp politic suveran, liber şi independent*” (Skidmore şi Smith, 1997: 325-326).

Din punct de vedere economic, acest secol al XIX-lea a reprezentat un moment de dezvoltare pentru statele din America Centrală. Începuturile revoluţiei industriale au făcut ca America de Nord şi Vestul Europei să necesite materie primă iar statele Americii Centrale şi-au dezvoltat acţiunile de export (Kapiszewski 2002: xiv). Exporturile de cafea s-au dezvoltat foarte mult pe parcursul secolului al XIX-lea, dovadă este faptul că la începutul secolului al XX-lea, exportul de cafea reprezenta 63,1 % din totalul exporturilor din America Centrală (Woodward apud Skidmore şi Smith, 1997: 331). Locul doi în cadrul exporturilor revenea exportului de banane. Pe piaţa Americii Centrale a fost instituit un monopol al United Fruit Company (UFCO), companie ce a luat fiinţă prin fuziunea a două companii mai mici la sfârşitul secolului al XIX-lea(Skidmore şi Smith, 1997: 329).

Începutul de secol XX a adus o serie de noutăţi în viaţa statelor din America Centrală. În plan politic a fost extins dreptul de vot în vreme ce în plan economic procesul de import-export a cunoscut o dezvoltare continuă până în 1930. Din păcate, creşterea economică nu a generat dezvoltarea unei economii interne bine consolidate, fapt ce a fost resimţit mai întâi în perioada Crizei Economice din anii 1930 iar apoi, chiar mai acut, după al Doilea Război Mondial (Kapiszweski 2002: xv).

Sfârşitul celui de-al Doilea Război Mondial este caracterizat în planul politic al statelor din America Centrală de opoziţia stânga-dreapta. Acest lucru a dus nu doar la dezvoltarea partidelor comuniste în întreaga zonă a Americii Latine însă a dus, odată cu interzicerea multora dintre aceste partide, şi la crearea unor formaţiuni de gherilă compuse din revoluţionari de stânga. Important de menţionat este faptul că poziţia

---

[1] Site-ul Texas A&M University - http://www.tamu.edu/ccbn/dewitt/iguala.htm, vizitat la data de 20 februarie 2007

Statelor Unite în regiune era consolidată încă înainte de cel de-al Doilea Război Mondial, dovadă fiind **Corolarul Roosevelt** la Doctrina Monroe. Dacă Doctrina Monroe (1823) stipula faptul că puterile coloniale nu se vor mai implica în Emisfera Vestică (orice acţiune de acest gen urmând a fi catalogată drept o ameninţare la adresa securităţii Statelor Unite) aşa cum nici Statele Unite nu vor interveni în Europa, Corolarul Roosevelt (1904) pune în seama Statelor Unite rolul de „*poliţis*t" al Emisferei Vestice[1]. Această acţiune se datorează faptului că Statele Unite doreau a evita orice intervenţie pentru recuperarea datoriilor a statelor europene în America Latină.

Influenţa Statelor Unite s-a observat nu doar în plan politic ci şi economic sau militar. În ceea ce priveşte cadru militar, până la jumătatea secolului al XX-lea, Statele Unite interveniseră de câteva ori în America Centrală. Printre acţiunile militare cele mai importante se numără intervenţia Statelor Unite în Nicaragua din 1912, momentul care a pus bazele conducerii lui Anastasio Somoza (care a condus statul până în 1933), sau repetatele intervenţii în Honduras (1905, 1907, 1911) sau Panama (1908, 1918, 1925).

Unul dintre cele mai importante instrumente de promovare a dezvoltării sociale şi economice în Emisfera Vestică este **Organizaţia Statelor Americane**. Organizaţia îşi propune să consolideze pacea şi securitatea, să promoveze exerciţiul efectiv al democraţiei reprezentative, să asigure rezolvarea paşnică a conflictelor dintre statele semnatare, precum şi să ofere ajutor comun în cazul ameninţărilor externe. Printre obiective se mai numără promovarea cooperării în domeniul economic, social, ştiinţific, educaţional şi cultural[2]. De-a lungul activităţii sale, Organizaţia Statelor Americane a susţinut procesele de pace din Nicaragua sau Guatemala. Interesant în contextul cercetării implicării Statelor Unite în America Centrală este faptul că există două articole în cadrul Cartei OAS care împiedică amestecul în afacerile interne sau externe ale unei stat membru, precum şi intervenţia armată pe teritoriul altui stat membru[3].

Existenţa Organizaţiei Statelor Americane se află în strânsă legătură cu existenţa unui alt instrument de cooperare în Emisfera Vestică, **Tratatul Inter-American de Asistenţă Reciprocă**, semnat în septembrie 1947. Experienţa celui de-al doilea Război Mondial a reprezentat un moment oportun de reflecţie în ceea ce priveşte problema apărării statelor împotriva agresiunilor exterioare. În acest sens guvernele din emisfera Vestică au realizat că un sistem colectiv de apărare ar reprezenta instrumentul necesar pentru garantarea protecţiei împotriva agresiunilor extracontinentale. Tratatul Inter-American de Asistenţă Reciprocă[4] avea drept scop configurarea unui sistem de pace inter-american. Încă din primul articol, părţile semnatare se angajează să nu utilizeze forţa şi să respecte întocmai Carta Naţiunilor Unite[5]. De asemenea, articolul 3 al tratatului stipulează faptul că orice atac împotriva unui stat american va fi considerat ca un atac împotriva tuturor statelor americane, ceea ce presupune implicit că celelalte state semnatare îşi vor oferi ajutorul statului atacat. Tratatul se va dovedi un instrument de cooperare cu o importanţă deosebită pe parcursul celei de-a doua jumătăţi a secolului al XX-lea.

---

[1] Site-ul U-S-History – http://www.u-s-history.com/pages/h1449.html, vizitat la data de 20 februarie 2007
[2] Site-ul Organizaţiei Statelor Americane – http://www.oas.org
[3] Carta OAS, art. 19, 21 – http://www.oas.org
[4] Cunoscut şi sub numele de Tratatul de la Rio
[5] Articolul 1 al Tratatului Inter-American de Asistenţă Reciprocă – Avalon Project - http://www.yale.edu/laweb/avalon/decade/decad061.htm, vizitat la data de 15 februarie 2007

În ceea ce priveşte intervenţia în cadrul economic al Americii Centrale, Statele Unite şi-au făcut deseori simţită prezenţa. Unul dintre cele mai importante momente îl reprezintă constituirea **Alianţei pentru Progres**. În prezenţa diplomaţilor din America Latină şi a membrilor Congresului american[1], la 13 martie 1961, preşedintele John F. Kennedy schiţează direcţiile generale de acţiune ale noului program. Programul, semnat în acelaşi an la conferinţa inter-americană de la Punta del Este, Uruguay, avea drept obiective: creşterea cu 2,5% a venitului/locuitor, consolidarea guvernelor democratice, eliminarea analfabetismului la adulţi până în 1970, crearea unui mediu în care preţurile să rămână stabile precum şi reforme ale agriculturii. Programul Alianţei avea în vedere şi ajutorul de natură militară pe care Statele Unite urma să îl acorde ca asistenţă împotriva acţiunilor subversive de natură comunistă. Planul presupunea ca pe o perioadă de 10 ani statele din America Latină să investească 80 miliarde de dolari în timp ce Statele Unite vor garanta un ajutor de 20 de miliarde de dolari. Planul nu a fost dus la bun sfârşit întrucât Statele Unite au început în perioada anilor 1960 războiul din Vietnam şi atât atenţia clasei politice de la Washington cât şi o parte din fondurile Alianţei s-au îndreptat către teatrul de război.

Dacă Alianţa pentru Progres nu viza doar zona Americii Centrale, **Piaţa Comună a Americii Centrale (CACM)** viza doar patru state: El Salvador, Honduras, Nicaragua şi Guatemala. Celor patru state li s-a alăturat şi Costa Rica în 1963. Acordul a fost semnat la Managua în 13 decembrie 1960[2]. Scopul acestui tratat era de a influenţa dezvoltarea industrială prin promovarea liberului schimb între membrii semnatari şi crearea de tarife comune. Între 1960 şi 1970 a existat o creştere a schimburilor economice în cadrul Pieţei Comune de la 7,5% la 26,9%, însă acest lucru nu a avut un efect vizibil în cadrul sectorului agricol, acolo unde rata şomajului în 1970 era de 9,4% (Skidmore şi Smith, 1997: 332). Războiul între Honduras şi El Salvador în 1969 a făcut ca Honduras să se retragă din CACM. Pierderea nu a fost atât de importantă din punct de vedere al schimburilor economice cât din punct de vedere simbolic al cooperării între statele Americii Centrale. Tratatul a expirat în 1982, nemaifăcând faţă datoriilor acumulate de către statele semnatare şi de problemele cauzate de războaiele civile din El Salvador şi Nicaragua[3].

Luând în calcul cele prezentate anterior putem considera că sistemul de cooperare al statelor americane este, din punct de vedere teoretic, unul eficient. Statele Unite s-au implicat în orice acţiune de natură continentală cu scopul de a configura un sistem eficient de cooperare cu statele din America Centrală şi America de Sud. Anii 1980 aduc două noi instrumente ce vizează soluţionarea problemelor apărute în America Centrală la sfârşitul anilor 1970 – începutul anilor 1980.

Primul instrument de acest gen este **Grupul CONTADORA**. Grupul a fost creat în 1983 în timpul unei conferinţe ţinute în Panama cu scopul de a găsi soluţii pentru pacificarea Americii Centrale, în particular pentru războaiele civile din El Salvador şi

---

[1] Site-ul Fordham University – http://www.fordham.edu/halsall/mod/1961kennedy-afp1.html, vizitat la data de 27 februarie 2007

[2] Site-ul Foreign Trade Information System al Organizaţiei Statelor Americane (OAS) – http://www.sice.oas.org/trade/camertoc.asp, vizitat la data de 15 februarie 2007

[3] *Central American Common Market,* site-ul Library of Congress – http://lcweb2.loc.gov/frd/cs/honduras/hn_appnb.html, vizitat la data de 25 februarie 2007

Guatemala, dar şi pentru conflictul dintre Nicaragua şi Statele Unite ale Americii[1]. Grupul Contadora conţine patru state semnatare: Panama, Mexic, Columbia şi Venezuela. Iniţiativa este printre puţinele de acest gen ce se opun tendinţei hegemonice a Statelor Unite în regiune. Două evenimente de la începutul anilor 1980 au prevăzut această atitudine opusă tendinţei Statelor Unite[2]. Un prim episod este legat de insurecţia sandinistă din Nicaragua de la sfârşitul anilor 1970. Statele Unite au încercat în acel caz să atragă Organizaţia Statelor Americane într-o intervenţie a Forţei de Pace în Nicaragua însă Organizaţia nu a răspuns pozitiv acestei cereri. Un alt eveniment premergător formării Grupului Contadora a fost atitudinea Statelor Unite în cadrul Războiului Malvinelor, care au susţinut Marea Britanie în detrimentul Argentinei (ceea ce contravenea principiilor Tratatului Inter-American de Asistenţă Reciprocă).

Important de menţionat este faptul că cele patru state funcţionează în cadrul acestui grup fără a avea o implicare directă, fiecare membru fiind nevoit să utilizeze o politică de non-intervenţie. În sprijinul activităţilor Grupului Contadora apare în 1987 planul de pace realizat de către preşedintele statului Costa Rica, Oscar Arias. Acestă acţiune a venit în ajutorul unei întâlniri preliminare desfăşurate în mai 1986, la care au participat preşedinţii a cinci state din America Centrală: Costa Rica, Nicaragua, El Salvador, Honduras şi Guatemala. În urma planului propus de preşedintele Arias, a fost dezvoltat un cadru cunoscut sub denumirea de **Acordul Esquipulas II**, semnat în Guatemala City la 7 august 1987. Acordul presupunea încetarea ajutorului acordat trupelor de gherilă, încetarea focului, continuarea tratativelor de pace, precum şi interzicerea folosirii unui stat ca bază pentru atacul asupra altui stat.

Se prefigurează aşadar imaginea unui cadru propice pentru încetarea ostilităţilor în teritoriile Americii Centrale.

În vederea încadrării temporale şi geografice a celor trei studii de caz, este necesară conturarea evoluţiei celorlalte state din America Centrală.

Panama

Statul Panama se situează în partea cea mai de sud a Istmului Americii Centrale şi deţine o importanţă aparte în context internaţional întrucât este traversat de Canalul cu acelaşi nume, Canal ce face legătura între Oceanul Pacific şi Marea Caraibelor, singura legătură de acest gen ce poate fi regăsită pe continental american.

Perioada 1980-1990 a adus o serie de schimbări atât în cadru politic, cât şi în cel economic. Torrijos moare într-un accident de avion în 1981 iar preşedintele de la acel moment, Aristides Royo, demisionează invocând probleme de sănătate (Skidmore şi Smith, 1997: 336). La conducerea statului vine, conform tradiţiei de până la acel moment, conducătorul Gărzii Naţionale, generalul Manuel Antonio Noriega. Acesta a organizat toate forţele armate ale statului în ceea ce a devenit Forţele de Apărare Panameze (PDF) şi apoi le-a consolidat, considerând acest lucru necesar în protejarea Canalului Panama. Noriega, un fost agent CIA a colaborat îndeaproape cu Statele Unite oferindu-le diverse

---

[1] Site-ul Fundacion Principe de Asturias - http://www.fundacionprincipedeasturias.org/ing/04/premiados/trayectorias/trayectoria716.html, vizitat la data de 22 februarie 2007

[2] *Contadora and Esquipulas Ten Years Later* – Revista Envio – http://www.envio.org.ni/articulo/2048, vizitat la data de 20 februarie 2007

informaţii şi oferind în acelaşi timp cadrelor americane să folosească teritoriul în cadrul acţiunilor ce vizau Nicaragua (Marby 2002).

1984 marchează primele alegeri libere în şaisprezece ani, câştigătorul acestora fiind candidatul ales de Noriega, Nicolas Barletta, însă administraţia de la Washington a ignorat acest fapt. Totodată, este anul în care Şcoala Americilor din Panama, înfiinţată în 1946, încetează să funcţioneze în Panama, fiind mutată în Statele Unite, la Fort Benning, Georgia. **Şcoala Americilor** a reprezentat poate cel mai amplu instrument de pregătire a pentru soldaţii din America Latină. În întreaga sa activitate, şcoala a antrenat peste 60.000 de soldaţi în tehnici împotriva insurgenţilor, în războiul psihologic, precum şi tactici de interogare[1].

Pe de altă parte, Noriega a fost unul ditre susţinătorii grupului Contadora, care se opunea politicilor Statelor Unite din El Salvador şi Nicaragua. Brutalitatea regimului a crescut constant însă Statele Unite au trecut cu vederea acest aspect. Treptat insă, afacerile lui Noriega au ieşit la iveală. Cruzimea regimului a venit în susţinerea faptelor lui Noriega. Acest lucru se remarcă în special printr-o acţiune ce a avut loc împotriva criticului lui Noriega, Dr. Hugo Spadafora. Acesta a fost găsit decapitat în Costa Rica. Evidenţa acestui fapt a dus la suspendarea unui ajutor de cinci milioane de dolari din partea Statelor Unite. Uciderea lui Spadafora a reprezentat un moment de criză pentru Panama, dovadă fiind faptul că preşedintele Barletta a demisionat, locul său fiind luat de vicepreşedintele Delvalle.

Justiţia americană l-a gasit vinovat de trafic de droguri şi l-a condamnat în 1988. Ca urmare a acuzaţiilor privind traficul de droguri aduse lui Noriega, Statele Unite au iniţiat un boicot. Acesta era menit a slăbi puterea conducătorului din Panama şi de a-l destitui de la şefia statului. Reacţia la boicot a fost ilustrată de cele câteva sute de demonstranţi ce au atacat ambasada Statelor Unite. Boicotul a reprezentat o măsură cu un efect puternic în condiţiile în care peste 90% din tranzacţiile economice ale statului Panama se desfăşurau cu Statele Unite. Astfel, Statele Unite au refuzat să plătească statului Panama partea sa ce revenea din câştigurile obţinute de pe urma Canalului, precum şi retragerea sprijinului economic şi militar.

Preşedintele statului Panama la acel moment, Eric A. Delvalle a fost demis (Goodwin 1994: 46). Nici măcar cele două partide anti-Noriega, Partidul Panamez Autentic şi Partidul Acţiunii Populare nu erau de acord cu intervenţia Statelor Unite şi încercau găsirea unei soluţii naţionale la problemele cu care se confruntau. Alegerile din 1988 au adus o echipă americană condusă de fostul preşedinte Jimmy Carter să supravegheze întregul proces. Chiar şi în aceste condiţii, Noriega a falsificat alegerile, candidatul său, Carlos Duque fiind declarat câştigător, în ciuda faptului că sondajele exit-poll ce au avut loc în ziua alegerilor îl dădeau drept învingător pe contracandidatul acestuia, Guillermo Endara. Drept urmare a reacţiilor internaţionale la adresa acţiunilor sale, Noriega anulează alegerile şi numeşte alt preşedinte. Reacţiile interne la faptele lui Norega vor fi înăbuşite de către Batalioanele Demnităţii, grupările paramilitare ale lui Noriega (Gilboa 1997).

La 11 mai 1989, Statele Unite, prin intermediul preşedintelui său, George Bush, a anunţat un plan în şapte puncte ce avea drept scop îndepărtarea lui Noriega. Măsurile specifice stipulate în plan erau următoarele (Gilboa 1997): susţinerea iniţiativelor membrilor OAS în rezolvarea crizei, retragerea ambasadorului S.U.A. din Panama,

---

[1] Site-ul School of the Americas – http://www.soaw.org

mutarea angajaţilor guvernamentali din Panama ce trăiau în afara bazei fie în interiorul bazei, fie în exteriorul statului Panama, încurajarea oamenilor de afaceri de a se retrage din Panama, afirmarea drepturilor şi obligaţiilor regăsite în cadrul Tratatului Canalului Panama şi suplimentarea forţelor militare staţionate în Panama cu aproximativ 2000 de soldaţi.

În octombrie 1989 are loc o tentativă de îndepărtare a lui Noriega, condusă de Moises Giroldi, unul din oamenii apropiaţi ai lui Noriega, şi susţinută de forţele Statelor Unite. Încercarea eşuează şi din acel moment orice cetăţean american aflat în Panama City putea fi ţinta unui atac. Preşedintele american George Bush a negat permanent implicarea Statelor Unite în vreo acţiune îndreptată împotriva statului Panama. În aceste condiţii mutarea unor tancuri şi elicoptere în bazele america în Panama părea nefirească.

Răspunsul la aceste acţiuni a venit în decembrie 1989 când Statele Unite au trimis peste 20.000 de soldaţi americani în Panama în vederea unei acţiuni militare denumite „Just Cause" începută în dimineaţa zilei de 20 decembrie 1989. Legea marţială a fost instituită, fiind astfel arestaţi mii de oameni presupuşi a fi susţinătorii lui Noriega.

Singurul motiv legal pentru care Statele Unite ar fi putut interveni în Panama era închiderea Canalului, conform Tratatului Canalului Panama. În aceste condiţii, explicaţia secretarului de stat al Statelor Unite, Baker, conform căreia Statele Unite aveau justificarea legală de a interveni în Panama, conform articolului 51 al Cartei Naţiunilor Unite[1] şi articolului 21[2] al Cartei Organizaţiei Statelor Americane, părea nefondată. Cele două articole invocate nu oferă răspunsul la intervenţia Statelor Unite întrucât nu avusese loc nici un atac asupra Statelor Unite. Se poate invoca cel mult faptul că au existat câteva incidente cu cetăţenii americani din Panama, însă sub nici o formă Panama nu a declarat război Statelor Unite şi nici nu a iniţiat vreo acţiune care să susţină un asemenea fapt. În ceea ce priveşte articolul 21 al Cartei Organizaţiei Statelor Americane, considerând că zona Canalului Panama este teritoriu american, din nou este un argument lipsit de soliditate, în condiţiile în care trupele generalului Noriega nu au acţionat în vreun fel care să indice o ocupaţie militară a zonei Canalului. Dacă argumentele aduse de Statele Unite nu reprezintă un element solid în desfăşurarea intervenţiei în Panama, este important de menţionat faptul că există cel puţin un element ce interzice Statelor Unite să intervină. Articolul 18 al Cartei OAS interzice utilizarea forţei în afacerile interne sau externe ale altui stat (Nanda 1990: 494-503). Acest lucru nu a reprezentat un impediment pentru Statele Unite, care, utilizând argumentul interesului naţional prin protejarea propriilor cetăţeni, a hotărât intervenţia armată.

Unii cetăţeni ai statului Panama au considerat că relaţiile între Statele Unite şi Panama nu s-au schimbat în perioada dintre revoluţia din 1903 şi invazia din 1989 (Marby 2002). Această relaţie este văzută prin prisma faptului că inegalitatea între cele două state a rămas la fel de mare, iar orice constrângere de natură militară sau economică a Statelor Unite a fost resimţită acut în Panama.

Pe de altă parte, în context internaţional, asigurarea perpetuării unei conduceri militare nu reprezintă nici pe departe o promovare a instrumentului democratic. Din exterior, evenimentele derulate în Panama au apărut ca un eşec al politicii dusă de Statele

[1] Articolul 51 stipulează faptul că nimic nu poate refuza dreptul unui stat la propria apărare dacă un atac armat are loc împotriva unui membru al Naţiunilor Unite.

[2] Articolul 21 din carta OAS afirmă că teritoriul unui stat este inviolabil şi nu poate face obiectul unei ocupaţii militare a altui stat, sub nici o formă.

Unite întrucât Statele Unite au fost cele care au promovat, în timpul preşedinţiei lui Jimmy Carter, tranziţia de la conducerea militară la cea civilă. Asemeni cazurilor Nicaragua şi El Salvador, ajutoarele militare ale Statelor Unite au fost menite iniţial formării unei armate profesionale (Millet 1990: 1-15). În acest fel Statele Unite îşi construiesc şi un mijloc de influenţă prin intermediul armatei. Crearea unei Gărzi Naţionale puternice oferă Statelor Unite oportunitatea de a păstra controlul în momentele de criză. Urmărindu-şi interesul naţional, Statele Unite se implică nepermis de mult în politica internă a statului Panama.

Consolidarea forţelor militare în Panama se poate pune, pe de altă parte, şi în seama existenţei Canalului, punct de maximă importanţă pentru Statele Unite în dobândirea unei influenţe regionale. Statul american dobândeşte odată cu teritoriul ce înconjoară Canalul Panama şi un grad de influenţă în cadrul statului central-american pentru simplul fapt că integritatea statului panamez şi dezvoltarea economică ţineau strict de Statele Unite. Dacă în cazul integrităţii problema este simplă în condiţiile în care Statele Unite deţin o parte importantă din teritoriul statului Panama, problema dezvoltării economice este ceva mai complexă. Canalul Panama reprezintă o sursă de venit atât pentru Statele Unite cât şi pentru Panama. Pe lângă o parte din veniturile ce provin din administrarea Canalului, Panama obţine o serie de beneficii financiare şi din partea Statelor Unite pentru faptul că acesta se află în teritoriul panamez. Fiind principala sursă de venit la bugetul statului, Panama se dezvoltă economic pornind în primul rând de la veniturile obţinute de pe urma Canalului. Se creează astfel o dependenţă a statului Panama greu de anticipat la încheierea tratatului din 1903. În momentul în care Statele Unite întrerupe plăţile către Panama, statul, aflat deja într-o criză economică, ajunge într-o situaţie dificilă. Datorită acestor situaţii, Statele Unite ajung să controleze practic elementele vitale ale statului central american. Dacă pregătirea militară a generat o serie de grupări care de-a lungul anilor au încălcat deseori drepturile omului, în ceea ce priveşte influenţa economică, aceasta a rămas constantă pe tot parcursul anilor 1980. Acest lucru a influenţat pe de-o parte mersul politicilor din Panama iar pe de altă parte a însemnat crearea în Panama a unei dependenţe faţă de orice actor internaţional capabil şi dispus să ofere o susţinere asemănătoare cu cea a Statelor Unite. Sfârşitul anilor 1980 găseşte încă scena relaţiilor internaţionale împărţită între două mari puteri, Statele Unite ale Americii şi Uniunea Republicilor Socialiste Sovietice, ceea ce înseamnă că singura alternativă viabilă în afara Statelor Unite rămânea Uniunea Sovietică. Dat fiind faptul că ne referim la anul 1989 şi revoluţiile anticomuniste începuseră să îşi facă apariţia în Europa, era greu de crezut că U.R.S.S. avea să se implice militar şi economic în situaţia statului Panama, chiar şi numai din perspectiva consolidării poziţiei, şi aşa fragile, din Cuba.

Pentru Statele Unite, poziţia deţinută în Panama era una ce i-ar fi putut oferi hegemonia regională. Nu doar că deţinea o parte din teritoriul panamez dar simplul fapt că deţinea Canalul Panama îi oferea oportunitatea unui control mai bun asupra zonei Americii Centrale. Acest lucru nu este de neglijat în condiţiile în care Statele Unite au o forţă militară navală considerabilă, dezvoltată în cadrul politicii de apărare a propriilor graniţe (Statele Unite au deschidere atât la Oceanul Atlantic, cât şi la Oceanul Pacific).

Începutul anilor 1990. Capturarea lui Noriega după intervenţia armată a Statelor Unite din decembrie 1989 a însemnat revenirea la susţinerea pe care statul american o

oferise Panama-ului până la jumătatea anilor 1980. Realizând parcă natura clientelară a relaţiilor economice cu Panama, Statele Unite au instalat un nou preşedinte şi au oferit 1 miliard de dolari pentru restaurarea democraţiei în această ţară. Chiar şi în aceste condiţii, se pare că pagubele produse de intervenţia din 1989 erau estimate la aproximativ 2 miliarde de dolari (Skidmore şi Smith, 1997: 337). Şomajul depăşise 20% din populaţie iar asistenţa economică a Statelor Unite încă se lăsa aşteptată. Acest lucru a dăunat popularităţii preşedintelui, dovadă fiind declinul în sondaje de la 73% în 1989 la aproximativ 17% în 1991. La alegerile din 1994 a participat şi chiar a câştigat alegerile, unul dintre apropiaţii lui Noriega, Perez Balladares. Conştient de acest lucru s-a dezis permanent de Noriega însă a făcut apel la moştenirea lui Omar Torrijos.

Sfârşitul ultimei decade a secolului al XX-lea a readus pe fostul preşedinte Jimmy Carter în Panama. Acesta a fost prezent pentru a înmâna administrarea totală a Canalului Panama doamnei Mireya Moscoso, preşedinta statului Panama. Întâmplător sau nu, aceasta este soţia fostului preşedinte Arnulfo Arias Madrid, preşedintele destituit în urma loviturii militare din 1968, care l-a adus la putere pe generalul Omar Torrijos. Acest eveniment, atât de dorit de populaţia statului Panama în cea de-a doua jumătate a secolului XX poate însemna şi o povară pentru statul central american. Dacă în privinţa personalului Canalului probabil nu vor fi probleme, întrucât personalul panamez se ocupă de canal de mulţi ani, cu siguranţă se vor ivi probleme în ceea ce priveşte menţinerea acestuia la standardele actuale.

Anii 1990 aduc din partea Statelor Unite o respectare a angajamentelor privind transferul autorităţii Canalului Panama. Chiar dacă acesta reprezintă una din principala sursă de venit a statului Panama, costurile necesare îngrijirii acestuia ar putea depăşi beneficiile. Pe de altă parte, mulţumirea poporului panamez vine şi din faptul că odată cu predarea Canalului Panama autorităţilor din Panama, trupele americane ce se aflau în zona Canalului încă din 1903 au părăsit ţara.

În analiza intervenţiei SUA în Panama trebuie luată în considerare existenţa simultană a doi actori internaţionali direct interesaţi: SUA şi Panama. Acest aspect contrazice deci prima ipoteză de cercetare şi anume faptul că implicarea politică a SUA în ţările din America Centrală este determinată în principal de teama ca URSS să nu-şi consolideze poziţia în acest spaţiu. Deşi, aşa cum vom arăta, situaţia se prezintă altfel în celelalte două studii de caz, intervenţia SUA în Panama este dată în principal de interesul geostrategic al Canalului Panama – ceea ce verifică a doua ipoteză de cercetare. SUA îşi defineşte astfel ca scop folosirea cu costuri cat mai reduse a canalului Panama. In funcţie de acest scop actorul raţional SUA, definit în termeni neorealişti, îşi proiectează mijloacele utilizate astfel încât să îşi maximizeze profitul şi să îşi minimizeze costurile. In acest sens în acţiunile SUA se pot identifica două categorii principale de activităţi întreprinse pentru atingerea scopurilor:

a) construirea canalului – investiţie economică majoră cu amortizare rapidă, cu implicaţii sociale şi politice mari, dar absenţa căreia importă un cost de oportunitate mult mai mare decât costurile pe care le-ar putea întâmpina realizarea.

b) menţinerea „suveranităţii” asupra canalului – categorie care însumează practic un set de acţiuni precum: susţinerea materială a Panama, intervenţii privind situaţia politică din Panama etc.

Astfel se confirmă ipoteza a treia de cercetare şi anume aceea că SUA îşi construieşte influenţa politică în statele din America Centrală indirect, prin intermediul economiei şi armatei.

Conform cu modelul teoretic utilizat în cercetare, SUA îşi urmează interesul egoist în sfera internaţională şi preferă auto-ajutorarea în detrimentul cooperării. SUA preferă o acţiune individuală în Panama eludând ipoteza unei situaţii de tip win-win şi urmărind maximizarea interesului propriu, chiar dacă aceasta se realizează în detrimentul celorlalţi actori implicaţi şi anume statul Panama.

Caştigurile. Teoria neorealistă pune accentul pe câştigurile absolute ale unor actori cu interese comune subliniind importanţa câştigurilor relative, deoarece scopul statelor auto-interesate nu este doar acela de a-şi maximiza câştigurile ci şi de a minimiza câştigurile celorlalţi actori (Grieco 1988). Cooperarea presupune urmărirea interesului propriu în detrimentul celorlalţi şi nu urmărirea celui mai mare interes compatibil cu interesul celorlalţi. Din acest motiv, într-un sistem competitiv o astfel de cooperare nu poate funcţiona în realitate.

În cazul aspectului economic urmărit de SUA în Panama, acesta se încadrează în categoria câştigurilor absolute, deoarece scopul vizat este creşterea capabilităţilor proprii, iar afectarea în mod negativ a capabilităţilor statului Panama este numai o consecinţă negativă şi nu un scop definit în acest sens.

In ceea ce priveşte aspectul geostrategic al Canalului Panama se poate vorbi de câştiguri relative. Un obiectiv atât de important geostrategic aparţine sub o formă sau alta unuia dintre actori. Astfel, suveranitatea SUA asupra Canalului se traduce în lipsa de putere a statului Panama asupra aceluiaşi Canal şi, implicit, câştigul unuia reprezintă pierderea altuia, adică un joc de suma nulă.

Balanţa de putere se poate defini şi ca „*o stare de lucruri în care nici o putere nu este într-o poziţie preponderentă şi poate face legea pentru alţii*” (Bull 1998). Balanţa de putere îşi modifică sensul în perioada dintre 1939 şi 1991, adică etapa marcată de escaladarea primului război mondial şi se încheiată cu Războiul Rece. Acesta este cazul Moscovei faţă de SUA după 1950. Se produce o transformare a naturii balanţei de putere care acum devine cursă a înarmărilor şi o politică externă expansionistă. Scopul balanţei de putere devine câştigarea unui avantaj asupra oponentului prin care îţi sporeşti şansele de a supravieţui unei confruntări cu acesta. In cazurile în care însă actorii implicaţi nu prezintă o putere egală sau cel puţin apropiată în spaţiul internaţional se menţine aspectul câştigării unui avantaj în relaţie cu oponentul. SUA deşi recunoscută internaţional ca fiind una din cele mai mari puteri în perioada respectivă încearcă să îşi impună dominaţia în spaţiul Americii Centrale şi în cazul Panama. Motivaţiile însă nu rezidă din posibilitatea de a se confrunta cu statul Panama pe scena internaţională ci derivă numai din fundamentul egoist al statelor ca actori internaţionali, priviţi din perspectivă neorealistă. În plus tendinţa de extindere a dominaţiei actorilor deja recunoscuţi ca fiind puternici pe scena internaţională, aşa cum este cazul SUA, se fundamentează şi în împărţirea anumitor zone strategice de influenţă.

Teorii de securitate. Teoria neorealistă fundamentează aspectul teoriilor de securitate care sunt mult mai relevante din punct de vedere politic datorită aspectului prospectiv pe care îl importă.

Dilema securităţii porneşte de la premisa că „*aşteptările bazate pe auto-ajutorare ale statelor de a-şi asigura nevoile de securitate tind, indiferent de intenţie, să conducă la*

creşterea insecurităţii pentru ceilalţi, fiecare interpretându-şi propriile măsuri ca defensive, iar măsurile celorlalţi ca potenţial ameninţătoare”.(Herz 1950: 157-180) Această ipoteză poate reprezenta un model explicativ pentru intervenţia militară a SUA în Panama realizată deşi tratatele în vigoare interziceau o astfel de intervenţie în condiţiile date. Deciziile lui Manuel Antonio Noriega de susţinere a grupării Contadora – care se opunea politicilor SUA din El Salvador şi Nicaragua, de ucidere a lui Spadafora precum şi pierderea sprijinului popular de către acesta, reprezintă schimbări la nivel naţional care au puterea de a perturba echilibrul internaţional prin creşterea insecurităţii. Astfel SUA, ca actor raţional auto-interesat, urmăreşte să reducă această incertitudine şi preferă să conducă o intervenţie armată în Panama pentru schimbarea regimului.

Nicaragua

Nicaragua în perioada anilor 1980. După instalarea FSLN la conducerea statului, o serie de ajutoare au venit din partea Cubei. Peste 2500 de doctori, profesori, ingineri au venit să ajute la consolidarea sistemului social, aşa cum şi membri ai armatei sau poliţiei cubaneze au venit pentru a-şi oferi ajutorul la întărirea regimului (Skidmore şi Smith, 1997: 343). Congresul Statelor Unite, în acest timp, nu mai este dispus să ofere ajutor statului Nicaragua, ceea ce face ca FSLN să apeleze la ajutorul sovietic pentru a ieşi din impasul economic în care se afla. Nicaragua va primi din partea U.R.S.S. un ajutor de 100 milioane de dolari, bani din care va sprijini şi acţiunile revoluţionare din El Salvador. Va fi instituită o guvernare de reconstrucţie naţională care va înlocui toate structurile existente în perioada conducerii lui Somoza.

În Statele Unite anii 1980 aduc o nouă serie de alegeri, câştigate de Ronald Reagan în 1981. Acesta a avut drept scop încă de la început refacerea situaţiei din Nicaragua la condiţiile dinainte de 1979. Una din modalităţile prin care putea hărţui noua conducere a statului era susţinerea armatei din exil, a *contras*. Reacţia lui Reagan se datorează în mare parte şi faptului că regimul FSLN din Nicaragua, odată instalat a început să susţină acţiunile revoluţionare din El Salvador. Statele Unite păstrau aceeaşi traiectorie a Doctrinei Monroe.

Spre deosebire de Panama, unde pericolul implicării sovietice nu a reprezentat o problemă în sine, evoluţia statului Nicaragua a ilustrat victoria unei revoluţii ce a condus statul către o colaborare îndeaproape cu Uniunea Sovietică. În încercarea de a-şi păstra poziţia hegemonică în America Centrală, Statele Unite au avut o atitudine asemănătoare celei din Panama. Prin aceasta se înţelege faptul că administraţia de la Washington a preferat să susţină un regim militar sub apanajul menţinerii păcii şi securităţii în zonă. Logica Statelor Unite a fost următoarea: atâta vreme cât va exista o conducere autoritară, nu vor exista forţe interne sau externe capabile de a modifica evoluţia ulterioară a statului. Astfel, ceea ce este dezirabil din punct de vedere al politicii americane nu reprezintă neapărat un element dezirabil din punct de vedere al întregului sistem.

Interesul naţional al Statelor Unite în America Centrală a reprezentat constant un element de discuţie în congresul american. În condiţiile în care interesul american o cerea, Statele Unite trebuia să îşi ofere sprijinul statelor din America Centrală sau să îl retragă. Astfel, continuitatea unei politici a fost greu de înfăptuit în condiţiile în care aliaţii Statelor Unite erau în principal conducătorii unor regimuri militare autoritare. Teama Statelor Unite de o implicare a U.R.S.S. s-a adeverit în cazul Nicaragua iar

dependenţa politică a statului de până la acel moment a făcut ca, în momentul retragerii ajutorului, Nicaragua să caute resurse financiare în altă parte. La începutul anilor 1980 singurul competitor capabil să substituie, cel puţin parţial, Statele Unite era U.R.S.S. Spre deosebire de Panama unde regimul a fost păstrat în limitele direcţiei Statelor Unite până spre sfârşitul anilor 1980, în Nicaragua, acest fapt a fost imposibil de realizat odată cu dobândirea puterii de către FSLN. Încă o dată a fost dovedit faptul că ajutorul militar şi economic nu a reprezentat un atu pentru Statele Unite ci mai degrabă un dezavantaj în condiţiile în care atât influenţa economică, cât şi cea militară au generat un dezechilibru ce a dus la formarea acestor gherile de natură comunistă.

Spre deosebire de Panama, unde trupele americane au reprezentat o prezenţă continuă încă din 1903, în Nicaragua acest lucru nu s-a întâmplat. Prezenţa trupelor americane timp de 20 de ani în prima jumătate a secolului al XX-lea a reprezentat mai degrabă un element provocator la adresa populaţiei din Nicaragua. Faptul că Augusto Sandino a fost executat de Garda Naţională, instrument al puterii americane, aşa cum era văzută de majoritatea populaţiei, a dus la întărirea opoziţiei faţă de interesele Statelor Unite în regiune.

A avut Nicaragua un rol strategic în regiune? Răspunsul general ar fi că da, în condiţiile în care unul dintre statele vecine era Panama. Parte din teritoriul panamez era sub controlul direct al statului american. Canalul Panama reprezenta un obiectiv de importanţă strategică pentru Statele Unite, prin urmare, un regim stabil în Nicaragua ar fi fost în interesul Statelor Unite. Pe de altă parte, Nicaragua reprezintă statul cu cea mai mare întindere, ceea ce ar reprezenta o adevărată pierdere din punct de vedere teritorial.

Anii 1990 în Nicaragua. Participarea FSLN la alegerile din 1990 a reprezentat o adevărată surpriză pentru întreaga scenă a relaţiilor internaţionale. Alegerile vor fi câştigate de reprezentanta oponenţilor FSLN, candidata grupării UNO, Violeta Barrios de Chamorro. Aceasta va conduce o adunare naţională dominată de sandinişti. Chiar şi în aceste condiţii de instabilitate şi incertitudine, ajutoarele externe au ajutat statul să reducă inflaţia. Chiar şi aşa, şomajul a continuat să crească iar trupele reorganizate de contras şi sandinişti au continuat să se hărţuiască reciproc, până la acordul de pace din aprilie 1994 (Skidmore şi Smith, 1997: 345). Confruntări au mai avut loc şi după 1994 în condiţiile în care conducerea ţării nu a reuşit asigurarea unui climat dominat de lege şi ordine.

Se observă astfel că Nicaragua reprezintă unul din punctele problematice al politicii Statelor Unite în America Centrală în anii 1980. Cele două super-puteri care domină scena relaţiilor internaţionale în cea de-a doua jumătate a secolului al XX-lea se confruntă în acest caz mai direct decât în oricare altul din America Centrală. Confruntarea nu este directă, deci implicit nici armată. Confruntarea dintre Statele Unite şi U.R.S.S. are loc în acest caz pe teritoriul statului Nicaragua. Statele Unite tind să îşi asigure hegemonia regională pentru a-şi garanta siguranţa naţională, în timp ce U.R.S.S. doreşte să-şi extindă sfera de influenţă cât mai aproape de Statele Unite. Faptul că trupele sandiniste se organizează parţial la Havana, în capitala Cubei, reprezintă încă un indiciu că interesul Uniunii Sovietice în zonă este unul real. Nicaragua devine astfel un câmp de luptă din care nu poate ieşi învingătoare atâta vreme cât cele două puteri vor susţine tabere diferite în conflict.

În ceea ce priveşte *cooperarea internaţională*, Nicaragua se poate spune că se regăseşte într-o situaţie delicată în momentul în care Statele Unite îşi retrag sprijinul financiar. Dat fiind contextul, Nicaragua trebuie să îşi caute un susţinător care să-i poată

sprijini politica antiamericană şi întreg edificiul social, ceea ce nu reprezintă o activitate uşor de obţinut. Cu ajutorul Cubei, Nicaragua reuşeşte să obţină un împrumut din partea U.R.S.S., împrumut ce-i va garanta o următoare perioadă de oarecare linişte din partea constrângerilor financiare. Totodată, va utiliza o parte din aceşti bani în ajutorarea procesului revoluţionar din El Salvador.

În ceea ce priveşte *câştigurile*, Statele Unite pot demonstra că susţinerea trupelor de gherilă din Nicaragua nu au reprezentat o soluţie pentru atingerea obiectivului principal, şi anume, garantarea securităţii Statelor Unite. Tot capitalul financiar investit în Nicaragua începând cu anii 1960 s-a dovedit a reprezenta o tactică lipsită de câştig. Nici chiar în El Salvador, unde au reuşit să menţină controlul asupra statului, Statele Unite nu au avut nimic de câştigat, singurii care ar fi avut de câştigat fiind membrii oligarhiei care au redirecţionat cea mai mare parte a acestor fonduri în interese proprii.

Important de menţionat rămâne faptul că în viziunea politicii externe a Statelor Unite, Nicaragua rămâne prima piesă în ceea ce administraţia de la Washington considera a fi un joc de domino (Slater 1987: 105-134). Jerome Slater însă vede această teorie a dominourilor mai degrabă din perspectiva revoluţiilor interne şi nu din perspectiva intervenţiei statelor în care revoluţiile comuniste au învins (Slater 1987: 118). Pe de altă parte, frecvenţa cu care acest tip de revoluţii au avut loc în zona Americii Centrale tinde să ilustreze faptul că această zonă este caracterizată de o slăbiciune a regimurilor politice încă dinainte de apariţia Războiului Rece.

Chiar şi în aceste condiţii, evenimentele interne din statele Americii Centrale pot reprezenta elemente declanşatoare ale implicării Cubei şi U.R.S.S. însă nu garantează acest fapt. Oricare ar fi contextul Americii Centrale în anii 1980, un angajament al Cubei în regiune ar fi greu de imaginat în condiţiile în care atât Cuba cât şi U.R.S.S. nu dispun de capacităţi financiare necesare pentru o asemenea activitate întrucât Cuba la acel moment are o serie de datorii externe nereturnate iar U.R.S.S. se concentrează pe estul Europei, majoritatea eforturilor îndreptându-se către această direcţie (Aguila 1985: 77-97).

S-a dovedit, totodată a fi ineficientă practica Statelor Unite de susţinere a trupelor Contra. Statele Unite vizau prin această acţiune refacerea sistemului existent în Nicaragua înainte de 1980 fără o implicare directă astfel încât să nu devină state-client ale U.R.S.S. (Lagon 1992: 39-70). Astfel, politica dusă în Nicaragua a dus doar la menţinerea stării de conflict şi nu la o modificare a stării de fapt existente după preluarea puterii de către Sandinişti. Statele Unite nu au reuşit astfel să păstreze influenţa în zonă iar sfârşitul anilor 1980 a adus o nouă serie de alegeri în cadrul cărora Statele Unite au susţinut, în primul rând din punct de vedere financiar, adversarii sandiniştilor.

El Salvador

Anii 1980 în El Salvador. În martie 1980, fostul preşedinte, Romero, este ucis se pare în urma unui plan realizat de colonelul Mediano şi maiorul Roberto D’Aubuisson, cel din urmă pregătit la International Police Academy din Washington. D’Aubuisson va deveni preşedinte al El Salvador în 1982, când va participa la alegerile sponsorizate de către Statele Unite.

La începutul anilor 1980 Jimmy Carter cere o reformă agrară în El Salvador. Institutul American pentru Dezvoltarea Muncii Libere[1] propune un plan în trei faze:
- guvernul va cumpăra pământ şi îl va oferi ţăranilor (proprietăţi de peste 1250 de acri)
- guvernul va cumpăra şi proprietăţi mai mici de 1250 de acri pe care le va oferi ţăranilor
- recoltatorii pot deveni proprietari de pământ (LaFeber 1984: 252)

Reforma nu a fost pusă în aplicare întrucât oficialii responsabili cu acest lucru au fost ucişi în cafeneaua celui mai mare hotel din San Salvador.

Alături de FMLN în anii 1980 s-a dezvoltat un grup de mişcări, Frontul Democratic Revoluţionar. Ambele grupuri aveau drept ţintă principală îndepărtarea oligarhiei şi revenirea la vechiul sistem care presupunea reforme agrare şi program de naţionalizare. Statele Unite încearcă să atragă FDR în alianţa cu junta însă fără succes şi, cu teama ca FDR-FMLN să nu câştige lupta împotriva juntei, Jimmy Carter trimite ajutor militar acesteia.

Interesant este faptul că în anii 1980 D'Aubuisson a avut o campanie concepută şi realizată de către McCann Ericsson. Chiar şi aşa, sloganul lui D'Aubuisson era „*Un alt `32*", cu referire la evenimentele sângeroase din 1932 (Skidmore şi Smith, 1997: 351). Atitudinea Statelor Unite nu a făcut decât să genereze un val de mânie împotriva acestora. Jeane Kirkpatrick cere administraţiei americane să creeze un plan Marshall pentru America Centrală (LaFeber 1984: 290). În 1983 Statele Unite suplimentau ajutoarele cu 205 milioane de dolari pentru economie şi 26 milioane de dolari pentru asistenţă militară.

În teritoriul salvadorian gherilele FMLN continuau atacurile periodice în timp ce forţele guvernamentale antrenate de cadre ale Statelor Unite conduceau misiuni de căutare şi distrugere a inamicului.

Alegerile din 1989 au consfinţit victoria partidului lui D'Aubuisson, ARENA, prin persoana lui Alfredo Cristiani care va fi de acord cu începerea unor discuţii cu FMLN, în încercarea de a aplica acordul Esquipulas. Uciderea unuia dintre negociatorii gherilei face ca discuţiile să nu mai aibă loc iar cele două tabere să se acuze reciproc.

Putem observa astfel modul în care elementul economic dar şi elementul militar generează factor politic. Vom regăsi, ca şi in cazul Nicaragua, aceeaşi moştenire a primei jumătăţi de secol XX. Dacă în Nicaragua avem moştenirea lui Sandino, în cazul El Salvador regăsim moştenirea lui Agustin Farabundo Marti.

El Salvador a reprezentat un caz special pentru Statele Unite în condiţiile în care a reprezentat unul din succesele, artificiale însă, ale programului Alianţa pentru Progres. Acest element poate fi valorificat, alături de interesul naţional al Statelor Unite, în perspectiva acţiunilor americane. Asemeni cazului Nicaragua, El Salvador a reprezentat unul din teritoriile în care expansiunea comunistă a fost combătută atât prin mijloace militare cât şi prin mijloace economice.

El Salvador după 1990. Negocierile între cele două părţi au fost reluate după 1990 sub egida Naţiuinilor Unite iar în ianuarie 1992 guvernul şi FMLN au semnat un acord istoric pentru pace şi reformă, acord ce a fost pus în aplicare, FMLN dezarmându-şi forţele de gherilă şi devenind un partid politic din punct de vedere legal cu timpul ajungând să fie a doua formaţiune politică, din punct de vedere al mărimii, din El Salvador (Skidmore şi Smith, 1997: 351).

---

[1] American Institute for Free Labor Development

Cazul El Salvador ilustrează un model deja întâlnit în cazul Nicaragua. Şi în acest caz, Statele Unite joacă rolul susţinătorului conducerii autoritare, cu menţiunea că spre deosebire de cazul statului Nicaragua, Statele Unite reuşesc să menţină conducerea armată până la începutul anilor 1990. Spre deosebire de cazul anterior, *statele* implicate nu sunt numai El Salvador şi Statele Unite ale Americii, care reprezintă principalii actori ai acţiunilor derulate, ci şi Nicaragua şi U.R.S.S. Acest lucru se explică prin faptul că la începutul anilor 1980 Nicaragua, utilizând ajutoarele Uniunii Sovietice, aprovizionează cu arme trupele de gherilă din El Salvador cu scopul de a impune o conducere bazată pe principii comuniste. Regăsim astfel şi în acest caz importanţa bipolarităţii sistemului internaţional.

Sistemul promovat de Statele Unite prin care a oferit ajutoare constante statelor din America Centrală a dus la crearea unui sistem în care *cooperarea* are un circuit destul de limitat. Nu se dezvoltă un sistem *self-help* care să poată permite statelor din America Centrală să se autosusţină. Chiar dacă capacităţile militare cresc, în lipsa unei susţineri pe măsură din punct de vedere economic, nici unul dintre aceste state nu poate pretinde că are capacitatea de autosusţinere. Acest lucru este valabil în cazul El Salvador-ului în condiţiile în care este dependentă de ajutorul financiar al Statelor Unite.

Din punctul de vedere al Statelor Unite, situaţia *câştigurilor* este una favorabilă din punct de vedere al câştigului relativ, obţine un avantaj pe o perioadă scurtă de timp, din cauza instabilităţii sistemului. Statele Unite susţin regimurile ce se opun curentului comunist, fie că acest lucru implică susţinerea trupelor de gherilă, fie că implică susţinerea conducerii militare existente într-un stat la un moment dat, aşa cum este şi exemplul El Salvador-ului. Statele Unite nu au un câştig absolut în condiţiile în care la sfârşitul acestui proces statul american nu este nici mai puternic, nici mai bogat ci vor deţine cel mult un grad de siguranţă crescut în faţa expansiunii revoluţiilor comuniste.

Balanţa de putere are un rol important în contextul implicării Statelor Unite în America Centrală. Dacă scopul balanţei este de a câştiga un avantaj în faţa oponentului, atunci se poate afirma că Statele Unite şi-au îndeplinit scopul în zonă, păstrând, în ciuda problemelor din El Salvador controlul asupra regiunii. În cazul El Salvador Statele Unite se preocupă îndeaproape de creşterea puterii aliaţilor, în cazul de faţă conducerile militare autoritare din America Centrală. Implicit, Statele Unite, prin pregătirea militară pe care o acordă trupelor guvernamentale salvadoriene se preocupă şi de scăderea inamicilor posibili.

El Salvador reprezintă, din punct de vedere al pericolului ameninţării sovietice, unul din elementele importante în regiune, în condiţiile în care Statele Unite duc o luptă permanentă de protejare a acestui teritoriu în faţa ameninţării generate de schimbarea sistemului politic din Nicaragua. Se doreşte astfel o împiedicare a extinderii revoluţiilor comuniste şi menţinerea hegemoniei Statelor Unite în regiune. Acest fapt susţine „teoria domino-ului" generată de Statele Unite în perioada Războiului Rece în ceea ce priveşte statele subdezvoltate. Aşa cum afirmă şi Jerome Slater, aceasta teorie a dominat politica externă a Statelor Unite, aceasta fiind concentrată pe tipul statului ilustrat de El Salvador, fără o importanţă economică sau strategică deosebită. Acest tip de acţiune are drept scop păstrarea intactă a situaţiei în regiune şi prevenirea declanşării unui lanţ întreg de evenimente menite a schimba situaţia politică a statelor din zonă. Situaţia este cu atât mai importantă pentru Statele Unite cu cât evenimentele din America Centrală sunt catalogate drept acţiuni cu iniţiativă externă (Cuba şi URSS în acest caz) şi nu generate de elemente

interne. (Slater 1987: 105-134)Acest gen de politică în cadrul anilor 1980 este oarecum infirmată în condiţiile în care rădăcinile acţiunilor din Nicaragua şi El Salvador îşi găsesc rădăcina în evenimente desfăşurate în prima jumătate a secolului, evenimente la baza cărora stau elemente de natură indigenă.

Concluzii

America Centrală a reprezentat în anii 1980 unul dintre teritoriile de o importanţă deosebită pentru Statele Unite. Concentraţi pe discursul anti-sovietic, membrii administraţiei de la Washington au înfăptuit o serie de acţiuni ce s-au dovedit a fi neproductive în contextul protejării zonei de influenţele sovietice.

Implicarea Statelor Unite în America Centrală a urmat, pe parcursul ultimului deceniu al Războiului Rece, mai multe direcţii: economic, militar şi politic. Acţiunile au reprezentat rareori nişte obiective în sine şi au fost de cele mai multe ori parte a unui complex de acţiuni. Panama, Nicaragua şi El Salvador reprezintă cazurile reprezentative ale implicării Statelor Unite în America Centrală în perioada anilor 1980. Analiza acestei regiuni a cercetat modul în care această implicare a Statelor Unite a influenţat direcţia de dezvoltare a statelor din America Centrală. Au fost urmărite, astfel, patru ipoteze în încercarea de a găsi o explicaţie pentru modul în care au evoluat relaţiile Statelor Unite cu statele din America Centrală:

1. Implicarea politică a Statelor Unite ale Americii în America Centrală are drept motor al acţiunii teama ca Uniunea Sovietică să nu îşi consolideze poziţia în America Centrală.
2. Implicarea politică a Statelor Unite ale Americii în Panama, Nicaragua şi El Salvador se datorează rolului strategic al celor trei state pentru toată America Centrală.
3. Construirea influenţei politice a Statelor Unite ale Americii în statele din America Centrală se realizează indirect prin intermediul intervenţiei la nivel economic şi al armatei.
4. Implicarea politică a Statelor Unite ale Americii în America Centrală generează dependenţa statelor din acest spaţiu faţă de orice actor internaţional capabil şi dispus să ofere o susţinere asemănătoare cu cea a Statelor Unite.

În urma analizei concentrată pe studiile de caz Panama, Nicaragua şi El Salvador s-a observat faptul că ipotezele nu se confirmă în toate cele trei cazuri. În ceea ce priveşte prima ipoteză aceasta se verifică în cazul statului Nicaragua şi în cazul El Salvador-ului, întrucât în aceste două state interesele impunerii unor conducători cu principii sovietice sunt mai mari decât în orice alt stat din America Centrală. Forţele susţinute de Statele Unite pierd controlul la sfârşitul anilor 1970, punând statul în mâinile forţelor de gherilă comuniste. Dacă în Nicaragua implicarea sovietică este directă, prin furnizarea de bani şi arme, în cazul El Salvador propagarea revoluţiei se datorează insistenţei cu care statul vecin încearcă promovarea ideilor comuniste. Cazul Panama face excepţie în ceea ce priveşte această ipoteză în condiţiile în care intervenţia Statelor Unite în acest stat se revendică de la protecţia cetăţenilor americani şi periclitare integrităţii teritoriale a Canalului Panama. U.R.S.S. nu apare ca actor în cadrul intervenţiei Statelor Unite în Panama. În aceste condiţii putem considera intervenţia Statelor Unite în Panama ca un

instrument de garantare a Canalului pus în pericol de atitudinea ostilă a generalului Noriega, conducătorul Gărzii Naţionale din Panama. Concludem astfel că prima ipoteză antrenată în perspectiva celor trei cazuri luate ca un întreg, nu se confirmă, de aici rezultând că Statele Unite nu au intervenit în America Centrală doar în scopul protejării siguranţei naţionale de ameninţarea sovietică, ci şi în scopul menţinerii punctelor strategice în America Centrală.

Cea de-a doua ipoteză, *Implicarea politică a Statelor Unite ale Americii în Panama, Nicaragua şi El Salvador se datorează rolului strategic al celor trei state pentru toată America Centrală* merită a fi luată în calcul în toate cele trei cazuri analizate. În funcţie de modul de definire al termenului strategic, ipoteza poate fi confirmată sau infirmată în cazul celor trei cazuri. Dacă denumim strategic orice formă ce aduce beneficii interesului naţional, şi acesta este elementul predispus a fi luat în analiză, atunci putem afirma că ipoteza se confirmă. Pe de-o parte avem rolul pe care Nicaragua şi El Salvador îl joacă în angrenajul Americii Centrale. Nicaragua, ca statul cu cea mai mare întindere, ar reprezenta o pierdere semnificativă în încercarea Statelor Unite de a deţine controlul total al zonei Americii Centrale. Rolul El Salvador-ului este în cazul de faţă adiacent rolului statului Nicaragua. Ca aşezare, număr de populaţie şi indicatori economici, El Salvador nu prezintă nici un fel de interes, însă ca vecin al statului Nicaragua care susţine revoluţia comunistă din El Salvador, atunci este un bastion al unei puteri extra-emisferice, şi anume U.R.S.S.. De aceea intervenţia Statelor Unite se dovedeşte a fi necesară şi în cea mai mare parte eficientă întrucât împiedică dobândirea puterii într-unul din statele Americii Centrale de către un grup bazat pe principii de natură comunistă.

Pe de altă parte, Cazul Panama se dovedeşte a servi apărării interesului naţional însă din alt punct de vedere. Ameninţarea cetăţenilor americani şi periclitarea Canalului Panama a cărei importanţă strategică (economică şi militară) reprezintă o ameninţare la adresa interesului naţional văzut drept consolidare a puterii Statelor Unite în America Centrală.

Ce-a de-a treia ipoteză, *Construirea influenţei politice a Statelor Unite ale Americii în statele din America Centrală se realizează indirect prin intermediul intervenţiei la nivel economic şi al armatei,* poate fi validată în condiţiile în care considerăm valabilă intervenţia la cele două niveluri în Nicaragua şi El Salvador, pe de-o parte ca urmare a programelor instituite de Statele Unite ale Americii în vederea consolidării statelor din America Centrală, programe precum Alianţa pentru Progres sau Piaţa Comună a Americii Centrale, pe de altă parte ca urmare a susţinerii din punct de vedere al pregătirii militare, fie prin cadre detaşate direct în statele respective, fie prin munca depusă la Scoala Americilor de către cadrele pregătitoare. Cazul distinct al statului Panama nu se încadrează în modelul descris anterior. Statul Panama a beneficiat într-adevăr de sprijinul financiar al Statelor Unite, însă acesta s-a datorat în principal veniturilor rezultate din administrarea Canalului Panama. În ceea ce priveşte implicarea militară, prezenţa Scolii Americilor ar fi o dovadă covârşitoare în acest sens, insă nu este singura de acest gen, cadre ale armatei Statelor Unite fiind repartizate în Panama pentru pregătirea Gărzii Naţionale. Astfel, putem considera că atât implicarea armatei cât şi implicarea economică reprezintă factori generatori de acţiuni politice în contextul dat.

Ultima ipoteză, cea de-a patra, *Implicarea politică a Statelor Unite ale Americii în America Centrală generează dependenţa statelor din acest spaţiu faţă de orice actor*

internaţional capabil şi dispus să ofere o susţinere asemănătoare cu cea a Statelor Unite, trebuie avută în vedere în funcţie de studiul de caz discutat. Ca şi în cazul celorlalte ipoteze, Panama reprezintă un caz aparte în condiţiile în care statul central american dezvoltă o condiţie ce îi permite supravieţuirea pe plan internaţional fără un ajutor financiar considerabil venit din exteriorul statului. Dată fiind existenţa Canalului Panama, statul îşi asigură o mare parte in veniturile proprii fără a fi nevoie să apeleze la un creditor extern. Cazurile statelor Nicaragua şi El Salvador reprezintă o altă viziune a modului în care statele central americane se pot auto-susţine în lipsa unui actor internaţional dispus să creeze şi să promoveze instrumente de ajutor financiar pentru susţinerea statelor din America Centrală. Dacă în cazul El Salvador, lucrurile nu sunt atât de complexe, Statele Unite susţinând constant puterea militară aflată la conducerea statului, în cazul Nicaragua evenimentele implică nu doar Statele Unite ci şi U.R.S.S. Nicaragua este modelul care transpune fidel această ipoteză în realitate. Lipsită de susţinere financiară, conducerea statului este nevoită să recurgă la ajutorul U.R.S.S. în vederea subzistării atât din punct de vedere economic cât şi militar. Nicaragua este statul care în lipsa unor programe consistente şi permanente de ajutor financiar nu se poate auto-susţine într-o perioadă de criză, fiind necesară susţinerea din partea unui alt actor internaţional capabil şi disponibil să ofere un asemenea sprijin. Sprijinind analiza pe toate cele enunţate anterior se observă o infirmare a ipotezei, cel puţin în cazul statului Panama, a cărui dezvoltare economică îi permite auto-susţinerea financiară.

Luând în calcul elementele analizate şi modul în care ipotezele au fost confirmate sau nu, putem evidenţia faptul că cele trei cazuri tind către două direcţii diferite. Se poate vorbi despre crearea unui tipar în condiţiile în care axăm atenţia pe Nicaragua şi El Salvador. Ambele state au avut un element revoluţionar puternic, de natură socialistă, în prima jumătate a secolului al XX-lea, element ce a renăscut sub forma unor trupe de gherilă în ce-a de-a doua jumătate a secolului al XX-lea. Ambele state au generat o dependenţă faţă de ajutorul financiar furnizat de Statele Unite, cu precădere Nicaragua, care, experimentând întreruperea acestor ajutoare din partea unuia dintre polii scenei relaţiilor internaţionale, a apelat la cel de-al doilea pol de factură mondială, U.R.S.S.. Ambele state deţin un rol important în viziunea Statelor Unite privind controlul regiunii dar şi privind protejarea interesului naţional. Rolul de experimente ale gândirii comuniste le aduce în atenţia Statelor Unite ca factori disturbatori în zonă.

Cazul Panama nu poate fi încadrat în tiparul conturat anterior şi exemplificat relevant de către statele Nicaragua şi El Salvador. Pe de-o parte diferenţa este făcută de faptul că spre deosebire de El Salvador şi Nicaragua, în acest caz există o intervenţie armată directă. Pe de altă parte, tipul de stat pe care Panama îl ilustrează este unul relativ disponibil la auto-susţinere. Prezenţa Canalului Panama îi oferă această posibilitate mai ales după retrocedarea teritoriului aflat pentru 96 de ani sub controlul Statelor Unite ale Americii. De asemenea, motivul intervenţiei în acest stat, fie că a fost directă, fie că a fost indirectă nu a vizat protejarea interesului naţional din perspectiva ameninţării comuniste, aşa cum se întâmplă în modelul generat de celelalte două cazuri, Nicaragua şi El Salvador.

Dat fiind faptul că analiza celor trei studii de caz a generat un model pentru intervenţia Statelor Unite în America Centrală din perspectiva protejării interesului naţional împotriva expansiunii comuniste, putem generaliza modelul la nivelul întregii comunităţi a statelor din America Centrală? Diferitele tipuri de conducere şi diversele

istorii naţionale au generat o serie de caracteristici individuale ce îşi lasă amprenta asupra evoluţiei fiecărui stat în parte. Acesta poate fi un motiv pentru care modelul generat în cadrul acestor studii de caz să nu poată fi generalizat la nivelul statelor din America Centrală. În contextul relaţiilor internaţionale, configuraţia economică, politică şi militară a unei regiuni la un moment dat poate fi generată de o serie de factori. În contextul Americii Centrale în perioada anilor 1980 putem avea doar o serie de elemente generatoare de acţiuni asemănătoare celor din Nicaragua sau El Salvador însă prezenţa unor state precum Belize sau Costa Rica, alături de excepţia Panama, face ca modelul să fie inaplicabil la nivelul unei zone geografice întinse.

Astfel, analiza implicării Statelor Unite ale Americii în politica statelor din America Centrală a generat un model cu un grad scăzut e aplicabilitate în cadrul celorlalte state din America Centrală, precum şi o excepţie generată de o percepţie diferită a interesului naţional. Ceea ce se poate deduce la finalul acestei analize este faptul că atât în cazul modelului (Nicaragua, El Salvador) cât şi în cauza excepţiei (Panama) regăsim modalităţi diferite (dar generatoare de acelaşi efect) de percepere a interesului strategic dar şi o viziune comună a modului în care factorul economic şi militar poate genera factor politic.

Bibliografie:

Aguila, Juan M. del, “Central American Vulnerability to Soviet/Cuban Penetration” în *Journal of Interamerican Studies and World Affairs*, Vol. 27, No. 2. (Summer, 1985), pp. 77-97.

Bull, Hedley, *Societatea anarhică. Un studiu asupra ordinii în politica mondială*, Ed. Şiinţa, Chisinau, 1998.

Connell-Smith, Gordon, „Latin America in the Foreign Relations of the United States” în *Journal of Latin American Studies*, Vol. 8, No. 1. (May, 1976), pp. 137-150.

Freeman, Leonard, *Power and politics in America* - Sixth edition, Brooks/Cole Publishing Company, Pacific Grove, California, 1991

Gilboa, Eytan, „The Panama Invasion Revisited: Lessons for the Use of Force in the Post Cold War Era” în *Political Science Quarterly*, vol. 10, nr. 4

Goodwin, Paul Jr., *Latin America: Mexico, Central America, South America, Caribbean region*, Guilford: Dushkin, 1994

Grieco, Joseph, *Anarchy and the Limits of Cooperation: A Realist Critique of the Newest Liberal Institutions*, International Organization WP nr.42, 1988

Hayes, Margaret Daly, „Prescriptions and Results: Policy Recommendations for Central America in 1984” în *Journal of Interamerican Studies and World Affairs*, Vol. 27, No. 1. (Feb., 1985), pp. 145-159.

Herz, John H., „Idealist Internationalism and the Security Dilemma” în *World Politics* 2 (Jan. 1950), 157–80.

Jonas, Susanne, „Crisis in Central America: Central America As a Theater of U.S. Cold War Politics” în *Latin American Perspectives*, Vol. 9, No. 3, Social Classes in Latin America, Part I: Rural Class Relations. (Summer, 1982), pp. 123-128

Kapiszewski, Diana (editor), *Enciclopedia of Latin American Politics*, Oryx Press, 2002.

LaFeber, Walter, *Inevitable Revolutions. The United States in Central America*, W.W. Norton & Company / New York, London, 1984

Lagon, Mark P., „The International System and the Reagan Doctrine: Can Realism Explain Aid to 'Freedom Fighters'?” în *British Journal of Political Science*, Vol. 22, No. 1. (Jan., 1992), pp. 39-70.

Leigh, Monroe, „Military and Paramilitary Activities in and Against Nicaragua (Nicaragua v.United States of America)” în *The American Journal of International Law*, Vol. 81, No. 1. (Jan., 1987), p. 206-211.

Marby, Donald J., „Panama’s Policy Toward the U.S.: Living with Big Brother”, 2002, http://historicaltextarchive.com/sections.php?op=viewarticle&artid=234

Meek, George, „U.S. Influence in the Organization of American States” în *Journal of Interamerican Studies and World Affairs*, Vol. 17, No. 3. (Aug., 1975), pp. 311-325.

Millett, Richard L., „The Aftermath of Intervention: Panama 1990” în *Journal of Interamerican Studies and World Affairs*, Vol. 32, No. 1. (Spring, 1990), pp. 1-15.

Moore, John Norton, „The Secret War in Central America and the Future of World Order” în *The American Journal of International Law*, Vol. 80, No. 1. (Jan., 1986), p. 43-127.

Nanda, Ved P., „Agora: U.S. Forces in Panama: Defenders, Aggressors or Human Rights Activists? The Validity of United States Intervention in Panama under International Law” în *The American Journal of International Law*, Vol. 84, No. 2. (Apr., 1990), p. 494-503.

Robinson, Linda, *Intervention or Neglect. The United States and Central America beyond the 80's*, Council On Foreign Relations Press, New York, 1991

Shugart, Matthew Soberg, „Thinking about the Next Revolution: Lessons from US Policy in Nicaragua” în *Journal of Interamerican Studies and World Affairs*, Vol. 29, No. 1. (Spring, 1987), p. 73-92

Slater, Jerome, „Dominos in Central America: Will They Fall? Does It Matter?" în *International Security*, Vol. 12, No. 2. (Autumn, 1987), p. 105-134.

Skidmore, Thomas E., Peter H. Smith, *Modern Latin America*, Oxford University Press, 1997.

Sobel, Richard, „A Report: Public Opinion About United States Intervention in El Salvador and Nicaragua" în *The Public Opinion Quarterly*, Vol. 53, No. 1. (Spring, 1989), p. 114-128

Whitehead, Laurence, „Explaining Washington's Central American Policies" în *Journal of Latin American Studies*, Vol. 15, No. 2. (Nov., 1983), pp. 321-363.

Woodward Jr, Ralph Lee, *Central America: A Nation Divided*, (Oxford University Press), pp 277, 366 apud Thomas E. SKIDMORE, Peter H. SMITH, *Modern Latin America*, Oxford University Press, 1997.

Site-uri Internet consultate:

Site-ul Federal Research Division of The Library of Congres - http://countrystudies.us/belize/84.htm
Site-ul U.S. Department of State – http://www.state.gov
Site-ul The Heritage Foundation - http://www.heritage.org
Site-ul Global Security - http://www.globalsecurity.org
Site-ul Fundaţiei Principelui de Asturias - http://www.fundacionprincipedeasturias.org
Site-ul revistei Envio - http://www.envio.org.ni
Site-ul World Atlas - http://www.worldatlas.com
Site-ul Texas A&M University - http://www.tamu.edu
Site-ul U-S-History - http://www.u-s-history.com
Site-ul Organizaţiei Statelor Americane - http://www.oas.org
Site-ul Avalon project - http://www.yale.edu/laweb/avalon
Site-ul Fordham University - http://www.fordham.edu
Site-ul Library of Congress - http://www.lcweb2.gov

ABSTRACTS

Politics and Society in Latin America: an Introduction

In this introductive study we intent to give a very short image of what was the evolution of the Latin American states in the late five hundred years. Our approach is based on the general patterns and not on the case studies in order to sketch the most important characteristics of the politics and society of Latin American states. In the last part the article present some of the most important patterns of the actual Latin America and the importance of the Latin American studies and comparative studies for the Rumanian scholars and academic environment.

Lights and shadows of the quality of democracy in Latin America. Democracy is well established in Latin America. During the last quarter of a century politics in Latin American countries has followed an unknown pattern in precedent times. Democratic longevity and a broad scope for a large majority of those countries has replaced to instability and authoritarianism rulings. However, today there are significative differences regarding the quality of democracy in the region. Four approaches to measure this topic are considered and compared in this chapter. Following different criteria the results are quite consistent and permit to present typologies of Latin America Countries. Beside that the chapter presents some exploratory hypothesis that could explain such differences.

The Siege of the Nation – State

The ruling globalisation, the economic and political dynamics that push the world to a growing interdependence and the formation of regional and sub regional blocks, have created a context in which a whole of activities and international interactions also carry out the globalisation syndrome, facilitating the emergence of various chains and circuits of non conventional associations that are heading toward a worldwide community, integrated by multiple actors that reached an interdependent and transnational character.

New Parties and Old Cleavages in Party Systems of Latin America: Political Translate of an Ethnic Conflict

This article analyzed the stability and the change in the party systems of Latin America, focusing the study on the translation of social cleavages and the apparition of the new ethnic parties. The paper explore the factories which makes that, in some party systems with high levels of native peoples, new ethnic parties appeared (Ecuador and Bolivia), and in the mean time in other systems, also with important levels of native peoples, these parties didn’t appeared and it doesn’t exist a powerful mobilization which can make more politic this social conflict (Peru, Guatemala and Mexic).

Our hypothesis explore how a joint of elements linked with the native movement himself, with the rules of game of political system (institutional factor), with the competition in the anterior party system (degree of institutionalization), with the attitudes of politicians and citizens (attitudinal factor) and with a specifically international environment had been influenced on the political translate of social cleavages and with these at the apparition of new native parties. We can notice the importance of the cooptation strategies of the

traditional parties toward the native electorate, the shortage of auto-organization, the deficiency of a bilingual elite and the lack of an ethnic conscience, as factors which make more difficult the formation of an ethnic party.

Development and Democratic Transition in Today Latin America

In that study there are presented the most important trend of the development and democratization in Latin America of the last fifty years. The author try to analyze the different responses give by the Latin American states to the development challenges occurred here in the last century. Another direction of study was how the process of modernization and development were connected with the phenomenon of transition and democratization. The different models of economic and politic integration were presented with an emphasis on ALBA. In the last part of the study is analyzed the case of Chile as an emblematic country in the field of transition researches and the last evolution of political life here after the election of Michele Bachelet.

Mexic: from Authoritarianism to Democracy. The Process of Building and Consolidated the Democracy

That article analyzes the electoral reforms that conduced to democracy in Mexico under an authoritarian regime. The implemented reforms and the trajectory followed by the political parties show one State that on one hand thought alienate the participation of the political parties in opposition from the electoral processes and from the principal decisions to cancel the possibility of alternation; and for other, they reflect the state will to support institutional channels that were preventing the opposition from turning against the system, without it was translated in significant losses for the party in the government. Nevertheless, in the long term, the reforms turned out to be keys to do of the democracy an irreversible process and so that the opposition was increasing his electoral potential gradually.

The Role of Drug Trafficking in the Politics of Latin-American States

The drug industry does not affect only the consumers and those involved directly in the drug deal, but penetrate also the economy and the politics with severe consequences: undermining of the legal economy, corruption, clientelism, and generates violence and conflict. All these consequences delay the democratic consolidation of Latin American states. The implication of the United States in the fight against the drug trafficking does not help very much to treat these effects, at the contrary, it worsens the situation.

This paper is based on thorough analysis of the actual situation in Latin American states touched by the drug problem and on four arguments who demonstrate that these countries will not reach full democratic consolidation if the drug traffic persists.

The Situation of Human Rights in Cuba from 1990 to Our Days

Cuba represents a distinct case in Latin America and its particularity is given by the longevity of Fidel Castro’s regime, which is an authoritarian regime. Havana’s leader has had the capacity of keeping intact for almost a half of century the characteristics of this regime. In this case the problem of human rights is the main cause why the international community has criticized and continues to disapprove the Cuban regime.

Fidel Castro, one of the most important leaders in the world, has been accused ever since the 1960's until now by the United Nations, the European Union and the United States of America of the violation of human rights; in addition, states from Latin American space who promote the principle of democratization, have been pointing out the faults of Fidel Castro's political regime. In Cuba, the most frequently transgressed fundamental human right is the freedom of speech; equally, the citizens lack the possibility of exercising fundamental political right.

Consequently, taking into account these circumstances, the solution could only be provided by an intense collaboration between dissidents, the Catholic Church and the civil society. In this situation, it's time for considerable changes in Cuba. The United Nations, the European Union and the United States of America should create a common position in order to determinate the Cuban regime to assure the respect of human rights in this country.

Liberations and Hegemony: Two Keys to Interpret the Social Movements of Brazil

In Brazil, as in several countries of South America, was occurred a change of political paradigm in the popular organizations throughout the last 40 years. From the fights for the "liberation" they have passed to construct the "hegemony" and to prepare them for the political direction of nation. It is, in the place of dependence, the popular classes aim not only at liberty but aspire to create own project of society. In this transition, the diffusion of the thought of Antonio Gramsci has inspired the formation of Workers Party and Central Union that, whit many political associations and popular movements, had directed theirs efforts to gain the government power.

When we analyze this history and their many mistakes, in our text we stand out that the democracy's fights and the conquest of the political hegemony in Brazil and South America cannot go away from the praxis of the philosophical and pedagogic "liberation".

Politics of Energy in Latin America. The Case of Venezuela

This article analyzes some aspects of the politics of energy in Latin America, with an emphasis on Venezuela, the major oil producer in the region. We present some of the initiatives, like Petroamerica, Petrocaribe, Petrosur or Petroandina, which try to create a mechanism of energetic regional integration and how Chavez used Venezuela's oil wealth not only toward multibillion-dollar programs for the poor, but also for helped ideological allies like Cuba, Bolivia or Ecuador. We also analyze how the "oil diplomacy" was used by President Hugo Chavez in order to export his leftist ideology. The most notable of this red of ideological cooperation is ALBA (Bolivarian Alternative for the Americas) which was imagined as a counterweight to the Free Commerce Agreement proposed by the United States.

Venezuela and Colombia: the International Relations of Two Nations with Dichotomist National and Regional Interests.

The article tries to shed light on the complex and controversial international relationships of two important Latin American countries: Colombia and Venezuela. Bogotá and Caracas shares the same cultural heritage, but since their independence they have been trying to be the regional leaders of the northern part of the continent. This rivalry has broadened with the Chavez presidency in Venezuela and the United States intervention in

the Colombian civil war. Chavez fears the military presence of the United States in Colombia, starting a mighty and dangerous military build-up in order to cope with a possible invasion; on the other hand, the Colombian government accuses Venezuela to recognize the guerrilla movements and even to support them. The curious paradox is that the Colombian and Venezuelan economies are complementary and their commercial exchanges grew, daring the diplomatic strife.

The Influence of United States in Central America

In the period after the Second World War, Central America represented a "hot spot" in the international relations area as it represented one of the territories disputed by the two sides of the Cold War, the United States of America and the Soviet Union. Even though the hottest moment of the Cold War passed years before the 1980's, the last decade of this phenomenon presents interest as it is representative for the way the two powers engaged in the Cold War were perceiving this land as well as for the way in which some of the important countries in the Central America used their importance in the area to gain advantages either from the United States or the Soviet Union, struggling in the same time with their stringent internal issues.

This analysis is meant to show the relationship between Panama, Nicaragua and El Salvador on one side and the United States of America and the Soviet Union on the other side, the way the United States gets involved in the internal affairs of these states as well as the way in which Central American states develop some kind of dependence on external help and resources. The analysis offers one vision regarding the elements described above using arguments close to the political, military, economic and social areas, configuring the involvement of the two great actors of the Cold War in Central America during the 1980s.

AUTORI

Manuel ALCÁNTARA SÁEZ: Vice-rector pentru Relaţii Instituţionale al Universităţii din Salamanca. Profesor de Ştiinţă Politică la Universitatea din Salamanca. Director al Institutului Interuniversitar pentru Iberoamerica din cadrul aceleiaşi Universităţi. Cercetător principal în aproape 20 de proiecte naţionale şi internaţionale. Co-director al revistei *América Latina Hoy*. Membru în board-urile şi comitetele a peste 30 de reviste de specialitate din Europa, America Latină şi Statele Unite. Membru Fondator al Asociaţiei Latinoamericane de Ştiinţă Politică. Membru Fondator al Asociaţiei Castellano-Leonesa de Ştiinţă Politică. Membru al Latin American Studies Association (LASA). Membru al Asociaţiei Spaniole de Ştiinţă Politică.
Publicaţii recente: *¿Instituciones o máquinas ideológicas? Origen, programa y organización de los partidos políticos latinoamericanos*. Barcelona. Instituto de Ciències Politiques i Socials, 2004; *Sistemas Políticos de América Latina* (Vol. I. América del Sur). Madrid. Tecnos, 2003, I - a Ediţie 1989, a II –a ediţie 1999; împreună cu Ludolfo Paramio, Flavia Freidenberg şi José Déniz. *Reformas económicas y consolidación democrática. Historia Contemporánea de América Latina. Volumen VI 1980-2006*. Madrid. Ed. Síntesis, 2006; împreună cu Mercedes García şi Francisco Sánchez. *Funciones, procedimientos y escenarios: un análisis del Poder Legislativo en América Latina*. Salamanca. Ediciones de la Universidad de Salamanca, 2005; în calitate de coordonator: *Politicians and Politics in Latin America*. Boulder. Lynne Rienner Pub, 2007; *Políticos y política en América Latina.* Madrid. Siglo XXI-Fundación Carolina, 2006; cu Leticia Ruiz Rodríguez. *Chile. Política y modernización democrática*. Barcelona. Edicions Bellaterra, 2006; cu Mercedes García Montero şi Francisco Sánchez López. *El Poder Legislativo en América Latina a través de sus normas*. Salamanca. Ediciones de la Universidad de Salamanca, 2005; cu Elena Martínez Barahona. *Política, dinero e institucionalización partidista en América Latina*. México. Universidad Iberoamericana, 2003.

Andrei AGUDARU: este absolvent al Facultăţii de Ştiinţe Politice din cadrul Universităţii Bucureşti (iulie 2007), specializarea Relaţii Internaţionale, realizându-şi lucrarea de diplomă pe *Implicarea Statelor Unite în America Centrală (Studii de caz: Panama, Nicaragua şi El Salvador) în ultima decadă a Războiului Rece*. În prezent urmează un program de master privind *Analiza şi Soluţionarea Conflictelor* în cadrul Scolii Naţionale de Studii Politice şi Administrative. În paralel cu studiile universitare, începând din luna mai a anului 2007 este vicepreşedinte al organizaţiei non-guvernamentale „DIRECŢII NOI", numărându-se printre membrii fondatori ai acesteia, activând în domeniul programelor de tineret.

Florentina DRAGOMIR: 23 de ani, absolventă a Colegiului Naţional „Bogdan Petriceicu Hasdeu" din Buzău, promoţia 2003, absolventă a Facultăţii de Ştiinţe Politice, Universitatea din Bucureşti, secţia franceză, promoţia 2007. Actualmente masterandă în cadrul aceleiaşi Facultăţi, specializarea *Compared Politics*. Tema de licenţă „*Le rôle du*

trafic de drogues dans la politique des Etats de l'Amérique Latine. Etudes de cas : Colombie et Bolivie".

Dr. Flavia FREIDENBERG: Directoare adjunctă a Institutului Interuniversitar pentru Iberoamerica din cadrul Universităţii din Salamanca. Profesoară la Departamentul de Ştiinţe Politice şi Administrative din cadrul Universităţii Salamanca şi coordonatoare academică a Doctoratului în Procese Politice Contemporane. Directoare a revistei *América Latina Hoy* şi consultant al BID, PNUD, International IDEA, Ágora Democrática Ecuador, Fundaţia Arias pentru Pace, Participación Ciudadana (Ecuador) şi Institutul Interamerican pentru drepturile Omului. A ţinut cursuri în instituţii academice din Mexic, Ecuador, El Salvador, Argentina, Honduras, Nicaragua şi Spania şi a realizat stagii de cercetare în SUA, Mexic, Ecuador, Peru şi Argentina. Interesele sale se centrează pe sisteme politice comparate, reprezentare politică, partide şi sisteme de partide, alegeri şi comunicare politică, cu precădere în America Latină.
A publicat cărţi asupra sistemelor politice din America Latină: *La Tentación Populista, una vía al poder en América Latina* (Madrid: Síntesis, 2007); *Reformas económicas y consolidación democrática, 1980-2006* (împreună cu Manuel Alcántara, Ludolfo Paramio şi José Déniz, Madrid: Síntesis, 2006); asupra organizării şi funcţionării interne a partidelor: *Jama, Caleta y Camello. Las estrategias de Abdalá Bucaram y el PRE para ganar elecciones* (Quito: Corporación Editora Nacional – Universidad Andina Simón Bolívar, 2003); *Los dueños del poder: Partidos Políticos en Ecuador (1978-2000)* (împreună cu Manuel Alcántara, Quito: FLACSO Sede Ecuador, 2001); *Selección de candidatos y democracia interna en los partidos políticos de América Latina* (Lima: International IDEA y Asociación Civil Transparencia, 2003) şi a editat cele trei volume: *Partidos Políticos de América Latina* (împreună cu Manuel Alcántara, Salamanca: Ediciones Universidad de Salamanca, 2001 y Fondo de Cultura Económica e IFE, 2003).

Drd. Răzvan Victor PANTELIMON: Absolvent al Facultăţii de Ştiinţe Politice – Universitatea din Bucureşti şi al Facultăţii de Drept – Universitatea „Nicolae Titulescu". Diplomă de Master în *Politică Românească şi Politici Europene* la FSP – UB. În prezent doctorand cu tema „*Socialism şi partide socialiste în America Latină după 1989*" al programului doctoral „*Europa e Americhe: Costituzioni, Dottrine e Istituzioni Politiche*" din cadrul Departamentului de Ştiinţe Politice, Instituţii şi Istorie al Universităţii din Bologna (Italia) şi în domeniul „*Ştiinţe Politice"* la Universitatea din Bucureşti. Susţine la Facultatea de Ştiinţe Politice cursurile de „*Politică şi societate în America Latină*" şi „*Tehnici de campanie electorală*". A realizat o serie de stagii de cercetare în instituţii academice din Italia, Spania şi Chile. Membru fondator al *Centrului de Studii Latino-Americane şi Iberice* din cadrul FSP-UB. Autor al mai multor articole despre America Latină, publicate în volume colective şi în reviste de specialitate şi a cărţilor *Îndrumarul militantului de centru-dreapta,* Institutul pentru Libera Iniţiativă, Bucureşti, 2007 şi *Evoluţia Partidului Democrat 2000 – 2004,* Editura Lumen, Iaşi, 2006. În prezent traduce şi editează în România o ediţie de *Opere Alese* ale lui Ernesto Che Guevara. Domenii de interes: politică în America Latină, socialism şi social-democraţie, comunicare politică şi relaţii cu mass-media, marketing politic şi electoral, partide politice.

E. S. Carlos PARKER: Ambasador al Republicii Chile în România şi Bulgaria din 2006, anterior deţinând o serie de funcţii în cadrul Ministerului Afacerilor Externe al Chile (Director pentru Coordonare Regională, Director adjunct pentru Coordonare Regională, Consilier la Direcţia pentru Afaceri Multilaterale). Profesor la Universitatea „Arturo Prat", Chile; Universitatea „Alberto Hurtado", Chile; Facultatea Latinoamericană de Ştiinţe Sociale (FLACSO), Chile şi la Universitatea „Santo Tomás", Chile. Licenţiat în Istorie, Geografie şi Pedagogie la Universitatea Catolică din Valparaíso şi Master în Studii Internaţionale la „Universidad de Chile". Editorialist al ziarelor chiliene "La Epoca", "La Tercera" şi "El Mostrador"

Anamaria RADU: a absolvit în 2007 Facultatea de Ştiinţe Politice, Universitatea din Bucureşti cu tema de licenţă: „*Relaţiile dintre Cuba şi Uniunea Europeană începând cu 1990*". În prezent este masterandă în domeniul *Relaţii Internaţionale* la Facultatea de Ştiinţe Politice. Domeniul său de interes este America Latină, cu precădere regimul lui Hugo Chavez, situaţia drepturilor omului în Cuba şi instrumentele utilizate de statele latino-americane în lupta pentru securitate, democraţie şi respectul drepturilor şi libertăţilor omului.

Prof. Giovanni SEMERARO: Profesor Asociat de Filosofie a Educaţiei, Universitatea Federală Fluminense (UFF) din Niterói /Rio de Janeiro). Autor a diverse articole şi cărţi între care „*Gramsci a sociedade civil*", 2ª ed., Petrópolis, Ed. Vozes, 2001 şi „*Gramsci e os novos embates da filosofia da práxis*", São Paulo, Ed. Idéias e Letras, 2006. Cercetător al Cnpq şi coordonator al Nucleului de Studii şi Cercetări în Filosofie Politică şi Educaţie (NUFIPE).

Dr. Gheorghe Lencan STOICA: profesor universitar doctor Facultatea de Ştiinţe Politice, Universitatea din Bucureşti; cercetător ştiinţific, Institutul de Ştiinţe Politice şi Relaţii Internaţionale (ISPRI), Academia Română; profesor asociat, Universitatea Roma 3, Universitatea „*Federico II*" Napoli. Coordonator al *Centrului de Studii Latino-Americane şi Iberice* din cadrul Facultăţi de Ştiinţe Politice – Universitatea din Bucureşti. A scris printre altele: *Gramsci, cultura şi politica* (Editura politică, 1987); *Machiavelli, filosof al politicii* (Editura Ştiinţifică, 2000); *Concepte, idei şi analize politice* (Editura Diogene, 2000); *Machiavelli, filosofo della politica* (Città del Sole, Napoli, 2003); *Intelectualii şi politica* (Editura ISPRI, 2006). Peste 130 de studii şi articole ştiinţifice publicate în ţară şi străinătate (Italia, Ungaria, Chile, Marea Britanie etc.). Arii de interes: teorii şi idei politice, elite politice, filozofia italiană, probleme ale social-democraţiei, ştiinţe politice.

Dr. Francesco TAMBURINI: este doctor în istorie, instituţii şi relaţii diplomatice ale statelor extra-europene. Este cercetător la Facultatea de Ştiinţe Politice, Universitatea din Pisa. Domeniile sale de interes sunt: istoria Americii Latine, istorie militară, istoria Africii de Nord şi a fundamentalismului islamic. A scris recent o care, bazată pe documente din arhivele diplomatice, despre Zona Internaţională a Tangerului şi politica externă italiană între 1919 şi 1956.

Drd. Maria Alejandra VIZZCARA RUIZ: Cercetătoare la Departamentul de Studii asupra Mişcărilor Sociale de la Universitatea din Guadalajara şi doctorandă a programului doctoral „*Europa e Americhe: Costituzioni, Dottrine e Istituzioni Politiche*” din cadrul Departamentului de Ştiinţe Politice, Instituţii şi Istorie al Universităţii din Bologna, Italia. Este câştigătoare a premiului naţional Guillermo Rousset Banda pentru eseu politic, ediţia 2001, cel mai important premiu de acest gen din Mexic. Are o serie de publicaţii pe teme legate de democraţie şi politică în Mexic, precum *El proceso de democratización en México 1812-2000*, UACJ, Ciudad Juárez, Chihuahua, 2002 şi *Jalisco, sociedad, economía, política y cultura*, UNAM, México, 2000. A ţinut cursuri despre sistemul politic mexican şi despre partide politice şi a deţinut o serie de funcţii în instituţiile electorale mexicane.